

XI. ÉVF.

1942.

1. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGANAK MEGBÍZASÁBÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1942.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

Zolnai Gyula: Nyelvérzék és helyesírás. III. — — — — —	lap 1
--	----------

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Zolnai Gyula: Neomagyarság — — — — —	6
Loványi Gyula: Magános — magányos — — — — —	9
Loványi Gyula: Az idegenszerű mondat szerkezet új fajtája —	11
Véghelyi Ede: Hősi halott — — — — —	12
Galló Pál: Magyartalanságok hangos filmjeinkben — —	13
Arnóti Gabriella: Tanító úr, tanító asszony, tanár úr, tanár asszony — — — — —	14
Tóth József: Führer, Duce, Caudillo — — — — —	15
Buzás Dezső: Divatszók — — — — —	16
Buzás Dezső: Babegytál — — — — —	18

SZÉLJEGYZETEK.

Madzsar Imre: Élek a gyanúporrel — — — — —	19
Loványi Gyula: Sikert, győzelmet csak aratni lehet? — — —	19
Loványi Gyula: Ordibáló „legesleg“-szók — — — — —	20
Loványi Gyula: Úttest — — — — —	20
Haragos Sándor: Többnejűség és többférjűség — — — —	21

KÖNYVSZEMLE.

Sebestyén Endre: Hatezer angol és amerikai szólásforma. Ism. Kónya Sándor — — — — —	21
--	----

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	23
---	----

FIGYELŐ.

Buzás Dezső: Valami a kuriális stílusról — — — — —	26
Radó Antal: A meghalás szinonimikája — — — — —	30
Hírek — — — — —	31

ÜZENETEK.

Három üzenet — — — — —	32
------------------------	----

M A G Y A R O S A N

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

NYELVÉRZÉK ÉS HELYESÍRÁS.

Írta: Zolnai Gyula.

(Harmadik közlemény.)

e) Vannak olyan névutóink is, amelyek bizonyos összetételeknek utótagjául szerepelnek, és ezen összetett szóknak hatása alatt gyöngye nyelvérzékű írók aztán akkor is egybeírják a névutót az előtte levő névszóval, amikor összetétel nem forog fönn. Ilyen tévedés mutatkozik a következő egybeírásokban: „Hóakadályok a *Dunántúl*” (Budapesti Hírlap 1933 II/23, 9. l.). „Délnyugati, a *Dunántul* nyugati szél” (uo. 1938 VIII/18, 7. l.). „Keleten déli-délnyugati, a *Dunántul* nyugati-északnyugati szél” (uo. IX/11, 11. l.). „Helyenkint eső, zivatar, főképp a *Dunántul*” (uo. 1939 IV/27, 7. l.; az utóbbi három hely az időjárási jelentésekből; nem tudom, az Időkutató Intézet, avagy a lap botlása-e). Valamennyi idézetben ez a névutós kifejezés van helyén: a *Dunán túl*, a névutót tehát külön szóba kell írunk. Az egybeírt *Dunántul* szó a névelővel ország-résznév és nem helyhatározó. Ezzel a tévedéssel egy nyelvészeti folyóiratban is találkozhattunk: „Egy közlemény szerint a *Dunántul* így hívják a kútgémről lefüggő rudat” (Népünk és Nyelvünk VIII, 158). Hasonlók a következők is: „*Azóta* a ravenglassi este *óta* még világosabban érezte, hogy apja egyedül áll a világon” (Walpole: Francis Herries, ford. Ruzitska Mária, I, 133). „*Azóta* a bariungban töltött nap *óta* Herries sokszor gondolt rá” (uo. I, 222, így még többször). Az ilyen mondatokban nem az egységes *azóta* „seitdem” időhatározószó szerepel, hanem az *azon* mutatónévmásnak népies szerkesztésmódja: *azon* a napon, az *alatt* az idő *alatt* stb. Az *óta* szó tehát ezekben nem alkot az *az*-zal összetételt, a két idézet elején levő szót ennél fogva így kellett volna írni: *az óta*.

f) Nem pusztán helyesírási dolog, hanem egyúttal nyelvfejlődési jelenség is, amit egy kifejezésünk alakulásában a nyelvérzék tévedése folytán tapasztalhatunk. Kifejezésünk eredeti alakja ez: a *szónak* | *szoros értelmében*, vagy *-nak* rag nélkül: a *szó* | *szoros értelmében*. Mint például: „Kisfaludy Károly a' Magyar-Vígjátéknak Teremtője a' *szónak szoros értelmében*” (1829. Muzáron

IV, 137, Toldy Ferenc cikkében). A nyelvérzék lanygulásának első jelensége az volt, hogy a csakhamar szokottabbá vált, *-nak* rag nélküli kifejezésben a főnti jelzésünk szerint két külön szólamba tartozó *szó* és *szoros* szavakat — amely utóbbi eredetileg nyilvánvalóan az *értelmében* szónak a jelzője — sokan egy mondat hangsúly alá, vagyis egy szólamba fogták és ennek következtében egy szóba írták, noha a *szószoros* így, összetett szóként értelmetlen valami. Íme: „Az üzleties szellem *a szószoros értelmében* rabszolgájává igyekszik tenni a művészetet” (Budapesti Hirlap 1937 VII 22 vc.). „Az utóbbi időben *a szószoros értelmében* heves vitában állnak egymással szemben” (Új Magyarország 1939 VIII 9, 7. l.). „Az élete *a szószoros értelmében* a kezében van” (uo. 1940 XI/20. 5. l.). „A költők... csakugyan «keresik» a rímeket, *a szószoros értelmében* «keresik»” (Emlékkönyv Balassa Józsefnek... 70. születése napjára 81. l.). Második fejlődési jelenség volt a *szó* és *értelmében* szavak közötti birtokviszonynak elhomályosulása a *szó* előtti névelőnek megmaradásával: „A hallgatónak azt a részét, a kiket előzőleg távozásra szólítottak fel, *a szószoros értelemben* kiverték az épületből” (Budapesti Hirlap 1920 III 5, 4. l.). Ilyenformán az eredetileg nem együvé tartozó *szó* és *szoros* szavak együttesen váltak az *értelemben* szónak jelzőjévé. Majd elmaradt a kifejezésmódból a névelő már a külön szóba írás mellett is: „Szószoros halállal játszott, a legiszonyubb terhet vitte vállán: *szó szoros értelmében* a halált” (Budapesti Hirlap 1921 I/22, 3. l.). „A sok fölfedezés ellenére is Ó-Egyiptom vallásának titkaiban *szó szoros* [így, két szóba írva] *értelemben* vakoskodunk” (uo. 1908 XII/25, 59. l., Platz Bonifác cikkében). Még inkább elmaradt a névelő a *szó* és *szoros* szavak egybeírása eseteiben, mint pl.: „Főleg azt [a helyet], mely délen Tsigatse és Jamdok között fekszik, *szószoros értelemben* városok tömege borítja” (uo. 1910 III 9, tc., ua. tudós írótól). „Hozzuk már [a szegény fiút], *szószoros értelemben* hozzuk” (uo. 1912 XII/24, tc.). „*Szó-szoros* [így] *értelemben* levetette az álarcát” (Strindberg: Történelmi miniatürök, ford. Bálint Lajos, 140. l.). A *szó* és *szoros* szavaknak a szólamhatár meg nem érzése következtében támadt ilyen összeforradása — ami természetesen a pongyola élőbeszédben keletkezett és vált egyre szokásosabbá — végül már azt credményezte, hogy az egységes szónak érzett *szószoros* melléknév fölvetése a módhatározó ragot: „A cég *szószorosan* [!] nemzedékeket lát el intézeti ruhákkal” (Új Magyarország 1939 VIII/27, 7. l., hirdetésben), és ez a hétköznapi alak aztán egy jeles nyelvészünknek az írásába is befurakodott: „Mindent *szószoros*an vett jelentéséből tekint” (Tolnai Vilmos: A nyelvújítás 78. l.).

g) A kellő iskolázottság nélküli nyelvérzék gyakran nem érzi ki a mondatbeli fő- és mellékhangsúlyt, és ennek következtében némelyek az egymás mellé kerülő három szó közül a másodikat és a harmadikat fogják egybe és írják össze, holott igazában az első

és a második szó tartoznak szorosabb összetételbe, a helyes kiejtésben ugyanis a mellékhangsúly nem a második, hanem a harmadik szavon van. Ilyen esetek a következők: „Ez adott esetben *csökkent értékűségérzetet* válthat ki“ (Budapesti Hírlap 1934 XII/22, 8. l.; nyilvánvaló, hogy itt *csökkentértékűség-érzet*-ről és nem *csökkent értékűségérzet*-ről van szó, hiszen *értékűség* szót önállóan nem mondunk; ez a szöveg folytatásából is látszik: „a *csökkentértékűség* érzése... nagy fontosságú lélektani mozzanat“; ilyenkor a kötőjel alkalmazásának van helye). „Látok egy papot, egy *csupa szívembert*“ (uo. 1918 VI.7, 7. l.; *szívember* magában szokatlan dolog; helyesen: *csupaszív ember*, vagy: kötőjellel: *csupaszív-ember*). „*Első segélyhelyek* a Budapest határában fekvő kirándulóhelyeken“ (uo. 1933 X/28, 8. l.; *elsősegélyt* nyújtó helyekről van szó és nem a *segélyhelyek* közül az *elsőkről*; helyesen tehát: *elsősegély-helyek*). „A zátonyrafutott [szükségtelen egybeírás] és kettétört Bessemer City amerikai gőzös *első segélyjeleit* rövidhullámu amatőrök vették fel“ (Antenna 1937-i évf. 46. sz. borítékl.; azt hiszem, itt is *elsősegélyt* kérő jelek forognak szóban; helyesen tehát: *elsősegély-jeleit*). „*Kész kocsiraktár*“ (Tanyai Újság, szegedi, 1937 VII/18, 8. l., hirdetésben; nem a *kocsiraktár* a *kész*, hanem a *kocsik*; helyesen tehát: *kész kocsi-raktár*). „Nagy-britannia és az északamerikai Egyesült-Államok *német nyelvelles* magatartása“ (Pannonia, Erzsébet-egyetemi folyóirat, 1939-i évf. 12. l.; helyesen: *németnyelv-ellenes*). „A Szentkúti *Kápolna Építőbizottságtól*“ (egy 1938-i körlevél borítékának címében, magában a körlevélben is: *Kápolna Építőbizottság*; helyesen: *Kápolnaépítő Bizottság*). *Vegyes virágméz* (rendes fölírat mézes üvegeken; bár utóvégre ezt az írásmódot is kimagyarázhatjuk, szabatosabb mégis: *vegyesvirág-méz*, mert bizonyára *vegyesvirágokból* gyűjtött mézről van szó és nem különféle mézek keverékéről; valósággal meglepett egyszer a sok helytelen fölírású mézes-üveg után egy ép nyelvérzékű kereskedő üvegének betűszerint ilyen címkéje: *vegyesvirág-méz*).

h) Az előbbivel azonos tévedésű az az írásmód is, mikor a három szóból álló összetételes kifejezésben kötőjelet alkalmaznak, de nem a kellő helyen, nem a második, hanem az első szó után, holott a két elülálló szó alkot elsősorban összetételt, s az így egygé forrott szóhoz járul hozzá utótagul a harmadik szó. Például: „Az egész munka az *egy-gyermekrendszernek* Dunántúl... tett hódítását mutatja be“ (Akad. Értesítő 1907-i évf. 558. l.). „Nem térhetek itt ki az *egy-gyermekrendszer*... kérdésére“ (Budapesti Szemle CLII, 336, akadémiai szókfoglalóban, két ízben is). A következő írásmódban pedig szükségtelenül két kötőjelet is találunk: „Küzdenünk kell az *egy-gyermek-rendszer* ellen“ (Budapesti Hírlap 1935 II/14, 9. l.; ezzel három felé van tagolva az összetétellel vált három szó, noha a két első, hangsúlyából kitetszőleg is, elsőfokú összetételt alkot). Az összetétel természetének megfelelő helyes

kötőjelű írásmód csak ez lehet: *egygyermek-rendszer*. Hasonló hibában szenvednek a következő írásmódok is: „A juh-húskészítményeket... bármely módon tartósított állapotban... kiszolgáltatni tilos” (Magyar Nemzet 1941 VII 30, 4. l., helyesen: *juhhús-készítményeket*). *Tábla-üveggyár* (Budapesti Hírlap 1930 XII/2, 4. l., helyesen: *táblaüveg-gyár*). Az ilyen összetételeket azonban hírvást kötőjel nélkül is írhatjuk: *egygyermekrendszer*, *táblaüveggyár*. A következő példában a második és a harmadik szó kötőjellel van ugyan összefűzve, az első szó azonban egybeírás nélkül áll előttük: „A Budapesti Önkéntes Mentőegyesület legközelebbi *első segélytanfolyama*” (Budapesti Hírlap 1936 I/11, 9. l., egy hír címében; helyesen: *elsősegély-tanfolyama*, így, a szokottabb *segély* szóval rövidebb is a kifejezés, a lap ok nélkül kerülgette az alaktanilag igazolható *segély*-t; magában a hírben mind a három szó kötőjel nélkül van, szintén helytelenül: „a BÖME legközelebbi *első segítség tanfolyama*”). Legfuresább az összetett szók kötőjeles írása tekintetében a következő hely: „A romboló hatású, évtizedekig tartó *vörös rózsá-fehér rózsá harc* után Anglia először élvezi a béke áldásait” (Stefan Zweig: Rotterdami Erasmus diadala és bukása, ford. Horváth Zoltán, 44–45. l.; helyesen: *vörösrózsá-fehérrózsá-harc*).

i) Végül a szólamhatár föl nem ismerésének egy legújabbban keletkezett hiba-következményéről kell szólnom, amely már több kifejezésnek írásmódjában is mutatkozik, és abban áll, hogy kötőjellel irogatnak olyan egymásmelletti két szót, amelyeknek másodikika új szólamba tartozik, amelyek tehát nem alkotnak összetételt. Arany János még azt írta a radványi sötét erdőben halva talált Bárci Benőről: „Vérben, a hogy volt, *nap nap után* | Hever egyszerű ravatalán” (Tetemre hívás). Ez a kifejezés a helyes kiejtésben így tagozódik: *nap | nap után*, ennél fogva a második szólamot kezdő *nap* szón éppen olyan hangsúly van, mint az előző szólamén. A *nap nap után* nyilván hiányos időhatározói kifejezés, e helyett: *nap | nap után múlva*, tehát olyan kifejezésmód, mint pl.: *két nap | múlva, egy év | múlva, idő múlva* stb. Más, költői szórenddel: „*Nap után | nap* Máriának || mondj lelkem dicséretet” (Babits Mihály: Amor sanctus 143. l.). Hasonlóan oszlanak két szólamba a következő kifejezések is: *nap | nap mellett; ember | ember hátán; ember | ember mellett; fej | fej mellett; hogy, | hogy nem* (ebben az első *hogy* után és a *nem* után is vesszőt szoktunk tenni, mert érezzük, hogy mondatba ékelt hiányos kifejezés, pl.: „a barátom, *hogy, hogy nem*, eltűnt mellőlem”, az aláhúzott szavakat ugyanis így értjük: *hogy történt, hogy nem történt, nem tudom*). A nyelvérzék mármost az imént elősorolt kifejezésekben a két szólamra oszlást kezdte nem érezni vagy figyelmen kívül hagyni, és így a következő, kötőjeles írásmód jött divatba: „A napilapok... *nap-nap után* ontották a költeményeket” (Gyulai Ágost: Háborús antológia, bevez. 7. l.). „A házak tetején *nap-nap után* koromtól

fekete hőtömeg feküdt" (Gorkij: Gyermekéveim, fordítás névtelen-től. 1920. 278. l.). „*Nap-nap után* új vándoresapat kél" (Végvári versek. Bpest, 1921. 84. l.). „És *nap-nap után* utcáink kövén | Rémes-tompán a koldusbot kopog" (uo.). „Erdőt irtanak *nap-nap után*" (Budapesti Hirlap 1937 VIII/15 te.). „*Nap-nap után* támadásoknak vagyunk tanui" (uo. 1938 II/2, 2. l.). „*Nap-nap után* inkább házamban időznek" (Csengery János: Odysseia II. é. 55. s.; így többször is: V. é. 210. s.; XVII. é. 534. s., stb.). „*Nap-nap után* könnyes szemmel olvastuk a sok-sok kisember szívéből írt kísérő sorokat" (Északi Rokonaink 1940 decemberi füz. 195. l.). Hasonló módon irogatják a voltaképpen szintén két szólamra oszló *nap | nap mellett* időhatározót is, mint pl.: „Itt ebédelt a tizennyolc hónap alatt *nap-nap mellett*" (Th. Mann: A varázshegy, ford. Turóczy József I, 36; így többször is, pl. I, 42 stb.). „*Nap-nap mellett*[t] látjuk" (Antenna 1938. 24. sz., 3. l.). „Ezt ... a szaktanulmányok *nap-nap mellett* behatóan fejtegetik" (Pesti Hirlap 1939 IV/2, mell. 5. l.). Egyéb, szintén két szólamba tartozó határozói kifejezések, amelyeknek ismétlődő főnevét helytelenül kötőjellel kezdik írni: „Az őrség *ember-ember* mellett szorosan áll az épület körül" (Budap. Hirlap 1938 III/12, 2. l.). „Utcáról-utára, házról-házra, *ember-ember* ellen harcoltak a német csapatok a tallinni esatában" (Új Magyarország 1941 VIII 31, 3. l.). „A kormánypárti szavazatokkal *fej-fej mellett* haladtak a szélsőséges és nyilas szavazatok" (Új Magyarország 1940 III 1. 4. l.). „*Fej-fej mellett* haladnak a nagycsapatok" (8 Órai Ujság 1940 V 14, 4. l.). „*Fej-fej mellett* szorongott a tömeg (Új Magyarország 1940 VI 19, 1. l.). „*Fej-fej mellett* küzd a három nemzet Középeurópa vitorlázó bajnokságaiért" (uo. VII/27, 8. l.). „A magyar csapatok a szó igazi értelmében *váll-váll mellett* harcolnak a németekkel a moszkvai világpestit ellen" (uo. 1941 VIII/28, 3. l.). A következő helytelen írású példában: „Benn volt végre a teremben, ahol *ágy-ágy* mellett sorakozott" (Markovits Rodion: Szibériai garnizon. 12. kiad., 213. l.) — nem is az előbbiekhöz hasonló egységes határozói kifejezés (*nap-nap mellett* stb.) szerepel, hanem úgy van a dolog, hogy az első *ágy* szó alanya a mondatnak, utána pedig az *ágy mellett* kifejezés külön helyhatározó; a kötőjeles egybeírás tehát ez esetben éppen olyan hiba, mint ha teszem azt írnök: „minden egyes *ágy-asztal* mellett állott". Külön is kell hangsúlyoznom, hogy a főlisorolt esetekben az egymás mellett álló azonos főnevek között semmi összetéti viszony nincsen, és hogy bennük az ismétlődő főnevek (*nap, ember, fej, váll*) semmi esetre sem tekinthetők olyan összetételeknek, aminők az efféle nyomósító ismétlések, mint: *már-már* (elhagyta minden ereje); *egy-egy* (szárnyat, combot ad a kicsinyeknek, Arany); *messze-messze* (Csíkországban, dalkezdet, ezt bizvást kötőjel nélkül, vesszővel elválasztva is írhatnók: *messze, messze*); *vissza-visszatér*; vagy az Északi Rokonainkból idézett mondatban „a sok-sok kisember" kifejezés jelzője stb. Ez utóbbi kifejezőmódokban ugyanis egy-egy mondatrész azonos szerepben ismétlődik

meg (a *már-már*, *messze-messze*, *vissza-vissza*-félékben határozó, az *egy-egy*, *sok-sok*-félékben jelző), összetételként való, kötőjeles írásuk tehát jogosult; a hibáztatott példákban ellenben a főnév (*nap*, *fej* stb.) első ízben alanyul, második ízben, névutóval kapcsolatosan, külön határozóul áll, az egybeírás tehát nyelvérzéki tévedés. Az előbbieknél is nagyobb hiba a következő: „*Hogy-hogy nem*, a napokban két csomag íratóspapírral a hóna alatt jelent meg a próbán az új [színész] földesúr“ (Antenna 1938. évf., 37. sz., 4. l.), mert — amint fönt már magyaráztam — ennek helyes írásmódja csak ez lehet: *hoggy, hoggy nem*, a napokban' stb. Ilyen nagyobb hiba a kötőjeles egybeírás a következőkben is, ahol a főnév két különböző esetalakban kerül egymás mellé, tehát sokkal nyilvánvalóbb a két alaknak külön-külön mondatrészi szerepe is, mint az előző példákban, amelyekben a ragtalan főnevet második ízben névutó (*után*, *ellen*, *mellett*) kísérte: „Parasztlányok, férfiak *kéz-kezet* fogva szaladnak mellette“ (Uj Magyarság 1939 X/29 vc.). „*Kar-kart* öltve“ (jártak, uo. 1940 XII/21, 5. l.). „*Éjt-nappá* téve dolgoztak a honvédek“ (uo. 1941 II/16, 5. l.). Még nyilvánvalóbb ugyanis, hogy e három mondatban a más esetalakban és más mondatrész értékével ismétlődő főnév csak külön szólamba tartozhatik: *kéz | kezet fogva; kar | kart öltve; éjt | nappá téve*. Az írásmódbeli tévedést nyilván a *kéz-ről-kézre, éjjel-nappal*-féle páros kifejezések idézik elő, csakhogy ezekben két-két szóalak mint azonos mondatrész együvé tartozik, egybeírásuk tehát szabályszerű.

Mindezeknek az újabb irodalmunkban sűrűn előforduló helyesírási tévedéseknek részletes tárgyalását és kellő megvilágítását azért tartottam éppen folyóiratunkban szükségesnek, mert általa mint nyelvünkkel foglalkozó és legnagyobb példányszámban megjelenő közlöny által nyelvtanítóink legszélesebb köréhez szólhatok és részletes útmutatást adhatok nekik arra nézve, hogy helyesírásunk tanításában és a jómagyar nyelvérzék nevelésében mely pontokra kell különösebb és állandó figyelmet fordítaniuk.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Neomagyarság.

Az idegen szók mértéktelen kedvelésének egyik jelensége az is, hogy újabb irodalmi nyelvünkben nagyon elszaporodnak a görög *neo-* szótóval összetett szók. Eleinte bizonyára csak latin eredetű szókhoz tették ezt a görögös előtagot, noha magában az ókori latinságban ilyen, görög *neo-*val kezdődő, felemás összetételek még nem voltak divatban, és csak teljesen görögből való összetett szavakat használtak ezzel a kezdettel, mint pl.: *neocorus* templomőr, *neophytus* új keresztény stb. Csak egyetlen olyan szót ismerek a régi latinból, amely a görög *neo-* szótóvet eredeti latin szóval

kapcsolta össze, az is csak városnév, a *Neocaesarea* (Kisázsia-ban), és bizonyára görög névadásnak az átvétele. Míg azonban a latin nyelv maga tartózkodott a *neo*-val összetett szóktól, addig a XX. század magyarja derűre-borúra gyarapítja őket, amint a következő adatok mutatják.

a) Görög-latin eredetű szók előtagjául szerepel a *neo*-tóalak a következő újabb sütetű szavakban: *neohumanizmus* (Budapesti Hírlap 1934 VI/26, 9. l., tudós előadásában, és uo. 1937 II/24, egyet. tanár vc.-ében); „*neoklasszikus* stílusú templom” (csupa latin eredetű szó, uo. 1938 XII/15, 8. l.); „a *neoklasszikus* [festő] iskola feje” (Képes Vasárn. 1940 XII/8, 15. l.); „a *neoklasszicizmus* építészete Magyarországon” (több ízben hirdetett akadémiai jutalomtétel, pl. Akad. Értesítő 1933. évf. 220. l., a róla szóló jelentésben az egyik bíráló dicséretre méltó módon állandóan *újklasszicizmus*-t mond helyette, uo. 1938. évf. 64–65. l.); idegen képzésű ígét is alkottak a szótöbbl: „egy szimbolikus [a *jelképes* már nem divat!] irányú *neoklasszicizáló* irányzat” (Budap. Hírlap 1933 VI/1, 3. l., magyarul *újklasszikuskodó* volna); „a magyar nyelv *neo-latin* (ó-francia, olasz, francia, oláh) elemei” (A magyar nyelvtudomány kézikönyvében, az I. k. 1. és a 3–7. sz. füzetének borítéklapján); „mind Franciaország, mind Románia *neolatin* állam” (Uj Magyarország 1941 III/25, 5. l.); „a szolidáris szó sem latin, hanem franciából eredő *neo-latinositás*” (MNy, XXVI, 71); „*neolinguista* iskola” (MNy, XXV, 204); *neonacionalizmus* (Klebsberg Kunó egyik könyvének [1928.] címe; benne a *neonacionalista* szó is használtva van; a könyvkiadó hirdetésében korjellemző a következő mondas: „a *pozitív*, az *aktív*, a *produktív*[,] a *konstruktív* emberek számára írta Gróf Klebsberg Kunó ezt a könyvét” — tobzódás a divatos idegen szókban); *neopatriotizmus* (Magyar Szemle 1928 szept.-i és 1929 febr.-i sz.); „a darab Varga Mátyás... stilizált, *neoplasztikus* díszleteivel kerül a közönség elé” (Uj Magyarság 1942 I/4, 17. l., színigazgató levelében); „az eklekticizmus korának stílus-felelevenítéseit nevezzük a *neo*-elnevezéssel, *neoromán*, *neogót*, *neorenaissance*-nak” (Akad. Értesítő 1938. 65. l.); *neoromantika* (Budapesti Hírlap 1934 X/20, 11. l.); „a német irodalom ama *neoromantikusai* közé tartozik, akik” stb. (uo. 1931 IV/3, 11. l.); „a *neoromantikus* dráma képviselője a magyar irodalomban” (uo. 1937 XII/21, 9. l.; szebb, divatosabb lett volna így: a *neoromantikus dráma remezentánsa* a magyar *literatúrában*!); *neoromanticizmus* (egy cikk címe a Magyar Kultúra című folyóiratban, l. Msn. VII, 37); „a francia *neoszocialisták*” (Budapesti Hírlap 1933 XI/19, 12. l.); „a *neo-szocializmus* konjunktúra-politikája” (egy 1942 I/19-i akadémiai fölolvadás címe; a névelőt kivéve csupa deák szó; nem lehetett volna-e így mondani: az újszocializmus alkalmkihasználási politikája?).

Ezek a *neo*-val szerkesztett újabb összetett szók — aminő bizonyára több más is lehet még forgalomban — előtagjukban

a jó magyar *új* szó jogát bitoroljuk, és nézetem szerint bízvást meglehetnénk, aminthogy eddig meg is voltunk nélkülük. A *neoklasszikust* még nem is régen *új-klasszikainak* neveztük (például Beöthy, A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetésében, 6. kiad., I, 108) és mondhatnók *újklasszikusnak* is; a *neolatin* helyett *újlatin*-t mond maga a fönt idézett nyelvtudományi munka is (I. k. 6. f. 55–56. l.), és más nyelvész írók cikkeiben is az *új-latin* kifejezőmódot olvashattam (pl. Nyelvtudomány I, 232; Magyar Nyelv XXIX. 148 stb.). A németek is tudtommal *neulateinisch*-t mondanak, a finnek pedig a magyar *új* szó ősrokonával, az *uus*-sal (az összetételben *uus*-ra rövidítve) szeretik az ilyen neveket használni, mint pl. *uuslatinalainen* újlatin, *uusplatonilaisuus* (az utótagban a *platonismus*-t is átfinnerítve) újplatonizmus, *uusromantiikka* újromantika, *uusvitalismi* (nálunk: *neovitalizmus*) stb. Mi is írtunk még 1910-ben „*új-platonikus* iskolá“-t (Filozófiai Írók Tára“ XXIV, 161). Klebelsberg *neonacionalizmus*-át pedig, amint már Östör József megjegyezte, egészen magyarul *újnemzetiség*-gel lehetett volna kifejezni (l. Budapesti Hirlap 1929 I/8, 4. l.), vagy legalább *újnacionalizmus*nak nevezni. Így a többi *neo*-kezdetű divatos szó helyett is a magyarabb *újhumanizmus*, *újnyelvész*, *újnacionalista*, *új hazafiasság*, *újromán*, *újromantika*, *újromantikus*, *újszocialista* kifejezéseket kellene használnunk. A legújabb sütetű és nagyképű „*neoplasztikus* díszlet“ semmi egyéb, mint *újszerű*, *kidomborító* díszlet, és elég lett volna helyette legalább *új*, *plasztikus* díszleteket mondani.

A *neo*-kezdetű szavak divatjában talán az olasz nyelvnek is van része, mert néhány ilyen összetett szót ebben a nyelvben is találunk, mint pl.: *neogreco* újjörög (ez a szavunk szerencsére még nem *neosodott* meg), *neolatino* újlatin, *neonato* újszülött stb. Ámde az olaszban az ilyen görögös előtagú szók nem kirívóak, mint a mi nyelvünkben, hiszen a görög nyelv az olasz nyelv anyjának, a latinnak testvére.

b) Az újabb magyar nyelvdivat azonban — mint más idegen szavak esetében is tapasztalható — a fölkapott *neo* szókezdetet egyre jobban terjeszti, és hozzákapcsolja más, nem görög-latin eredetű szavakhoz is. Íme néhány eddig fölbukkant efféle példa: „a XIX. századi *neobarokk* szobrászat“ (Akad. Értesítő 1937. 254. l.); „a *neo*-barokk stílusban épült templom“ (Budapesti Hirlap 1938 XI/5, 7. l.); „*neobarokk* külszerűség“ (Akad. Értes. 1940. 293. l.); „minden *neobarokk* uraskodást levetve“ (Új Magyarország 1940 IX/18 vc.); „a *neo*-darwinisták“ (H. G. Wells „Az élet csodái“ fordításában II, 438); *neo*-darwinista (Shaw: Vissza Matuzsálemhez, ford. Hevesi Sándor, 6. l.); *neogót* (l. az előbbi pont *neoromán* idézetében); *neokantianizmus* (Akad. Értes. 1940. 277. l.); „*neo*-kinai udvariasság“ (Új Nemzedék 1935 VI/7, 8. l.); *neo*-lamareckisták (az imént idézett Wells-féle műben, uo., és a Shaw-fordításban 25. l.); *neorenaissance* (l. fönt a *neoromán* idézetében); „*neovámberista*

nyelvész" (a személyeskedésben boldogult Népünk és Nyelvünk c. folyóirat állandó elnevezésmódja, pl. IX, 181, 238 stb.). Hogy mind-ezeket a jó magyar nyelvérzék az új szóval mondaná, bizonyítanom sem kell.

Ha ebben a *neotendenciában* tovább is így haladunk, megérem, hogy az Új Magyarország *Neohungarizálás* nevet vesz föl, az Új Nemzedék a *hungarista* mozgalomnak és a *hungarológiának* mai *érájában* *Neogeneráció-ra* *hungarizálja* a nevét, hogy a szegen *neoszita* fog majd függeni, hogy ősszel *neobort* iszunk, hogy a tavaszi *primőrök szezonjában* *neoburgonyát* kell készíttetnem, a *susster* magyarságát követő *snájdernél* pedig *neoruhát* fogok ezután rendelni. Akkor teljes joggal igazat adhatunk majd Prédikátor Salamonnak: Nincs új a nap alatt!

Zolnai Gyula.

Magános — magányos.

A „saját” jelentésű *мага* szó nyelvünknek legősibb, finnugor rétegéből ered. Származékai közül való a *magán*, *magános*. Derék, hasznos szó mind a kettő. Sok fogalmat szolgáltak az elmúlt századokban. Az idők folyamán könnyebbé vált soruk. Terhük nagy részét más szók vették át. De megmaradt legfontosabb jelentésük, az „allein” s mellette az „einsam”. Az „allein” jelentésre találjuk a legtöbb adatot a régiségben: *magános élet*, *magános ifjú*, *magánosan élhet* stb. Legjellemzőbben mutatja a szónak ezt a jelentését Comenius: Az éneklő madarakat kalitkában rekeszti, vagy többekkel együtt, vagy *magán* (sive junctim, sive separatim).

A múlt század harmincas éveiben megkapta két élő jelentéséhez a harmadikat a *magán*: a „köz, nyilvános” ellentétéként a „privatum”-ot. Ettől az időtől kezdve sorakoznak egymás mellé a *magánjog*, *magántanár*, *magániskola*, *magánember*, *magánélet*, *magántisztviselő* stb. A „privatum” jelentés kialakulása latin, de még inkább német hatásra történt. Ma már haszon nélkül töprenghetnénk azon, helyes volt-e a *magán* szót evvel a jelentéssel terhelni. A jelentés meghonosodott, s hiába akarnók más kifejezéssel pótolni.

Ugyanebben az időben alakultak ki új fogalmak megjelölésére az effajta összetételek: *magándal*, *magántánc*, *magánénekes*, *magántáncos*. Mostanában kifogásolják egyesek a *magánénekes*-szerű összetételeket, azt hozva föl megokolásul, hogy német mintára (*Sologesang*, *Solotanz*, *Solosänger*, *Solotänzer*) képezték őket. Igaz, a fogalmakat német közvetítéssel vettük át. De a képzés hibátlanul magyar. A bajt másban kell keresnünk, abban, hogy a *magán* új, nem éppen szerencsés „privatum” jelentése mellett mindjobban elhalványodik a szó ősi jelentése. Az ősi jelentést fojtogatja az alig százéves jelentés. A közhasználat úgyszólván csak a „privatum”-ot ismeri, az eredeti jelentést hibásnak tartja, s rendőrért kiált. Ez azonban csak első romlása szavunknak.

A mult század elején Versegghy, a „szendergő gyökerek“ föltámasztója megalkotta a *magányos*-ból a *magányt*-t. A *magányos* voltaképpen alakváltozata a *magános* melléknévnek. Az *n* ugyanis gyakran változik *ny*-re, amikor elveszti ragértékét. Ezért a *magányos* alak ellen nem lehet kifogásunk. Jogosan éri-e hát Versegghyt az a szemrehányás, hogy a *magányos*-t egy koholt *magány* főnévből származtatta? Aligha. A *magány* főnevet nem tudjuk ugyan kimutatni, de a *magán*, *magános* melléknévre bőségesen találunk példákat a régi nyelvben. Azt meg tudjuk, hogy *-s* képzős melléknév sokszor főnévül is szolgál (*lovass, farkass, fenyvess, ürmöss, lábass* stb.).

Akárhogyan jött is létre a *magány*, kifogástalan szóalak. A módszerért megróhatjuk Versegghyt, az eredményért hálával tartozunk neki: hibátlan, hangulatos szóval gazdagította nyelvünket, s mentesítette a *magán*-t az „Einsamkeit“ jelentéstől. A mult század harmincas éveiben, vagyis akkor, amikor bevonult nyelvünkbe a „privatum“ jelentés, megtörténik az addig jobbra egyforma jelentéssel használt *magán* ~ *magány* kettéválása. A Magyar Tudós Társaság szótárában a *magán* jelentése „allein“, a *magány*-é „Einsamkeit“.

Ez a kettéválasztás a következő három-négy évtizedben végleg megrögződött, s élt eleddig. A második romlás most van kialakulóban. Ezúttal a *magányos* akarja a *magános*-t megfosztani ősi jelentésétől. Ilyenféléket olvashatunk mostanság: „Irodája *magányos* által vezetett közintézmény, amely a közönségnek a napisajtótól és más befolyástól teljesen független felvilágosításokat ad“ (Pesti Hírlap 1939. VII. 15.). Egy kedves, hangulatos eikkből való az alábbi idézet: „Ülnek csendben és hallgatják a fejük felett panaszkodó ágak egyhangú neszét, az útnak engedett levelek riadt zörejét, melyek(?) köréje hullanak, a sárga útra, a padra, lusta, *magányos* karjukra, védő kabátjukra, födetlen fejükre“ (Magyarság 1940. X. 24.). Fölötte becses, mert „fésületlen“ a hirdetések tömeges vallomástétele. Íme, néhány adat: „...keresek elegánsan berendezett, lehetőleg erkélyes szobát fürdőszoba- és telefonhasználatával jól fizető, *magányos* úr részére“ (Magyar Nemzet 1940. I. 28.). „Lakótársnőt keres bútorozott, melegvizess lakásába *magányos*“ (Pesti Hírlap 1940. IV. 2.). „*Magányosnál* főlépcsőházi szobák kiadóak“ (Magyar Nemzet 1940. IX. 29.).

Amde a közintézmény jellegű magánintézményt nem *magányos*, hanem *magánmber* vezeti. A kar alkalmassint *magános* s nem *magányos*. Azt meg, úgy látszik, nem tudják a pesti hirdető, hogy akinek nincs felesége vagy ura, nem okvetlenül *remete*, *magányos*, hanem rendszerint *magános*. A *magánostól* félők figyelmebe ajánlom szép régi szavunkat, a kódexek kora óta ismert *egyedülvaló*-t. Sokszor megteszi az *egyedül lakó, egyedül élő*.

Az utóbbi esztendő, egyik aggasztó tünete, hogy mindjobban sorvad a szók jelentésének ismerete. Aggódva figyeli a szem-

lélő ezt a jelenséget, mert benne látja okát sok nyelvhelyességi hibának, idegenszerű nyelvi átvételnek.

Loványi Gyula.

Az idegenszerű mondszerkezet új fajtája.

Az idegenből fajtázott élősdiak tömege újabban egy különös csoporttal bővült. A szaporulatot hiány idézi elő, egy szerkezeti elemnek idegen mintára történő elhagyása.

Se szeri, se száma az efféle hirdetéseknek: „Rádióbérlet 5 pengőtől“ (Magyar Nemzet 1940. X. 6.). „Telehálók 240-tól“ (Magyar Nemzet 1941. VIII. 20.). Manapság nem is tudják másképp kínálni árujukat a kereskedők. Pedig a rádiót nem 5 pengőtől bérlik, a *telehálót*¹ meg nem 240-tól veszik meg, hanem a kereskedőtől.

A kereskedőkkel újságjaink kelnek versenyre. „Vasárnaptól nem fizetési eszköz a dinár a Délvidéken“ írja az egyik (Reggeli Magyarország 1941. VII. 10.). „Péntektől naponta jár a mohácsi hajó“, mondja a másik (Magyar Nemzet 1941. IV. 1.). „Csak betegek kaphatnak hétfőtől zsemlyét“, hirdeti a harmadik (Magyarság 1941. VI. 22.). „Harry Baur mesteri alakítása... mától Studio“, szól a negyedik hír (Magyar Nemzet 1940. IX. 19.) és így tovább.

Egyik hír sem igaz. Hétfőtől nem kaphatnak zsemlyét a betegek, csak a pék adhat nekik. A hajó nem péntektől indul, hanem a Duna baranyai szakaszától. A dinár nem vasárnaptól veszti el érvényét, hanem a trianoni határtól a régi határig. A mesteri alakítás meg nem mától, hanem Baurtól való.

A német az idézett szerkezeteket az *ab* prepozícióval fejezi ki, vagyis azt mondja, hogy *ab Montag verkehren die Schiffe* stb. Az *ab* szócskának a *-tól, -től* helyhatározó raggal való azonosítása adja a németes szerkezetet. A hibát a kereskedelem nyelve csempészte be.

A helyes magyar szerkezet a névutós *fölfelé* határozószót, a *fogva* névutót meg a *kezdve* határozó igenevet kapcsolja össze a *-tól, -től* határozóragos névszóval. Tehát: Rádióbérlet 5 pengőtől *fölfelé*. Tömör hálósobai bútor 240 pengőtől *fölfelé*. Vasárnaptól *fogva* nem fizetési eszköz a dinár. Péntektől *fogva* naponként jár a mohácsi hajó. Hétfőtől *fogva* csak betegek kaphatnak zsemlyét. Baur Harry mesteri alakítása *mától fogva* a Studióban. A névutós *fölfelé* határozószót meg a *fogva* névutót mindenütt helyettesítheti a *kezdve* határozó igenév.

A mondszerkesztésnek ez az elfajzása módfelett elterjedt. Az újságok segítségével aligha szabadulhatunk meg tőle.

Loványi Gyula.

¹ A *teleháló* rendszerint üres. A németesség egyik ékes virága. A német ugyanis a *tele* meg a *tömör* szót csak egy szóval tudja kifejezni: a *voll* szóval. Ez a német baja, a miénk az, hogy a fordító nem ismeri a német szó magyar egyértékeseinek jelentését. Így lett a *Vollmöbel* szóból *teleháló*. A helyes kifejezés *tömör bútor*.

Hősi halott.

„Korunkban hatalmasodott el rajta is az a betegség, amely szenvedéllyel öltözteti a mindennapi élet apró-cseprő dolgait nagy szavak jelmezébe. Ennek a jelenségnek jelentéshigitás, sokszor jelentéshamisítás a gyümölcse.“

L o v á n y i G y u l a e megállapítása (Msn. X, 142) teljesen ráillik a *hősi halott* kifejezésre is. Ma már ott tartunk, hogy az újságírói hatás-hajhászásnak és a fellengzős gyászbeszédeknek stílusában hol a munka, hol a hivatás, hol pedig a kötelesség hősi halottjává lesz mindenki, akit forgalmi vagy üzemi baleset ért, illetve véletlenül nem betegágyban, hanem foglalkozásának munkahelyén hűnyt el hirtelen halállal.

Ahhoz, hogy valaki *hős* legyen, három elengedhetetlen kellék szükséges. Először: *tudatosan és szabad elhatározásból* kell vállaltnia valamely nagy veszteség kockázatát; másodsor: a vállalt áldozat nem irányulhat kicsinyes, egyéni célra, hanem valamely *magasztos eszmény* (haza, Isten, felebaráti szeretet) szolgálatában kell állnia; végül: a hősi *bátorságnak* az áldozat bekövetkeztéig töretlenül jelen kell lennie.

E legutóbbi kellék meglétét csak az bírálhatja el, aki belát az emberi lélek legmélyére is. Éppen ezért adjuk meg a *hősi halott* nevet a harcoló katonának, nem kutatva sem azt, hogy nem remegett-e meg a szíve a döntő pillanatban, sem azt, hogy nem csupán a főbelövetés fenyegető árnyéka készítette-e a legelső sorban való kitartásra. Megadhatjuk továbbá ezt az elnevezést a tudomány vértanúinak is, akik bacillusok és lombikok közt vagy vad földrészek mélyén tették kockára életüket. Bár hiszen ezeknél sem mindig bizonyos, hogy céljuk egészen önzetlen volt-e. Kijár aztán ez a kitüntető név az életmentőnek, a tűzoltónak, a ragályos kórház önkéntes ápolójának és más hasonlóknak, akik ilyen közérdekű és veszedelmes életpályát választottak. De itt aztán álljunk meg.

Mert pl. az a vasutas vagy az a bányász, aki sajnálatos közlekedési baleset vagy bányarobbanás áldozatává lett, csak akkor lehetne *hősi halott*, ha a statisztika szerint legalább minden második vasutasra és bányászra bizonyosan ilyen halálnem várna. És ha pályáját ennek ellenére mégis tudva és akarva választotta volna. No és nem azért választotta volna csupán, hogy megélhetése biztosítva legyen, hanem legalább részben az emberiség nagy érdekeinek szolgálása végett is.

Avagy miért volna az újságírás hősi halottja az a szerkesztő, aki vidéki beszámoló-cikkének hazatelefonozása után (esetleg kényelemből, esetleg csak a szabadjegy miatt) repülőgépen kíván hazatérni, de a gép véletlenül lezuhan?

Nem vitatom el a hősi halott nevet attól a katonától, aki hazájának védelme érdekében újfajta harcieszközt próbál ki. De

pl. meg kell tagadnom az alábbi eset szereplőitől, bármennyire hősi halottakat láttak bennük annak idején az újságok.

Történt egyszer valahol, hogy a békebeli gyakorlatra behívott tartalékos repülőtiszt-jelölt éjfélig tartó dáridóval búcsúzott „civil” életétől. Hajnalban már fel kellett szállnia. Noha kérdezték, hogy kifogástalanul érzi-e magát, eltagadta borgőzös állapotát. Alig volt 20–30 méter magasságban a gép, tartalékosunknak annyira felkavarodott a gyomra, hogy még öntudatát is elvesztette. A mögötte ülő oktatótiszt hiába rángatta a közös kormányrudját, az első kormányrúdra ránehezedő, öntudatlan testtel szemben tehetetlen volt.

Hát ebben az esetben szerintem az oktatótiszt csupán egy lelkiismeretlen gondatlanságból előidézett szomorú baleset sajnálatraméltó áldozata volt. Hogy a másik szereplőt miként nevezzük, azt az olvasóra bízom.

Ne engedjük elsekélyesíteni a *hősi halott* elnevezést, mint ahogyan pl. a *nagyságos, méltóságos* címeket lejárattuk. Őrizzük meg magasztos, kitüntető jelentéstartalmát csorbitatlanul a haza és az emberiség igazi hősei számára!

Véghelyi Ede.

Magyartalanságok hangos filmjeinkben.

A kétszázadik magyar hangos film megünneplése nem régen történt meg előkelő közönség jelenlétében Budapesten. Most már a kezdet nehézségein túlvagyunk. Valóban filmkultúránkra páratlan lehetőségek várnak, ha tekintetbe vesszük a következőket: gazdag irodalmunk számos témát kínál feldolgozásra, művészeink alakítása európai viszonylatban is tökéletes, lélekszámban és anyagi erőforrásainkban való ismételt örvendetes gyarapodásunk jelentékeny mértékben elősegíti a föllendülést. Nemcsak szórakoztatásra hivatott azonban a magyar hangos film, hanem a magyarság széles rétegeinek szellemi irányban és — nem utolsó sorban — nyelvi területen való nevelésére is. Ha tartalom, játék, rendezés szempontjából megfelelő valamely film, még nem lehet a tökéletesek közé sorolni, ha a magyar kiejtés és a helyes beszéd követelményeinek nem felel meg. Pedig — sajnos, — ez az utóbbi szempont, úgy látszik, háttérbe kezd szorulni manapság, amint ezt az alábbiak igazolják.

A Hunnia-gyárban készült *Elnémult harangok* c. filmben például a következő magyartalanságok rontják ennek a szellemben kiváló darabnak értékét: „Jól nézek ki így?“, „Jól nézünk ki mind a ketten“. „Jól állna önnek“... „Hogy jövök én ahhoz?“. A Békeffy István által filmre írt *Hét szilvafa* c. ötletes, kedves hangos film szövegéből pedig a következő lomposságokat jegyeztem fel: Valaki telefonoz. Erre a hívott „odajövök“-kel válaszol „odamegyek“ helyett. E filmben többször is előfordul ez a helytelenség. A „jön“

s a „megy“ igék használatában előforduló bántó zűr-zavarnak egyszerűen már végét kellene vetni. A szövegrészbe ékelt divatos dal kezdő sorában ez hallható: „Jaj, de sápadt nekem az arcóm...“ Ilyen dal nem méltó arra, hogy vele magyar hangos filmet ékesítsenek. A rendező sokkal jobbat találhatott volna. Szitnyai: *A kegyelmes úr rokona* c. vígjátékából Asztalos Miklós által készített hangos filmben pedig többek között az alábbi magyartalanságok fordulnak elő: „leállítja a gyárat“, „remekül megy nekem“, „minden rendben megy“, „akármivel jövök“ (állok elő). Az *e* kérdőszó helytelen használata sérti fülünket a következő mondatban: „Nem-e részesítette őt is az örökségben?“ Ezenkívül fölösleges idegen szók, mint „karrier“, sőt a pesti nyelv ilyen kitétele: „nehéz fiúk“ is előfordulnak a különben talán kiváló hangos filmben. A felsoroltak legnagyobb része germanizmus. Nagyon elszomorító, hogy olyan lomposágokról van szó, melyeknek kerülésére a nyelvhelyesség kérdéseivel foglalkozó könyveink és folyóirataink már számtalanszor felhívták a figyelmet. Ilyen közömbösség láttára, amelyet filmgyáraink és egyes filmíróink édes magyar nyelvünkkel szemben tanúsítanak, joggal felháborodik minden ép nyelvérzékű magyar ember. Reméljük, ez az állapot nem tart így tovább. Azok, akik hibásak, megtalálhatják a módját, miként küszöbölhetők ki a filmekből a nyelvi pongyolaságok. Lássa be végre mindenki, hogy a hangos filmben a nyelvi szempont is van olyan fontos, mint bármi más szempont. A művészi kidolgozású filmek élvezését is nagyon zavarják az említettekhez hasonló magyartalanságok.

Reméljük és elvárjuk, hogy a jövőben nyelvi szempontból is tökéletesebb magyar hangos filmek fogják szórakoztatni s nevelni közönségünket minden olyannak megbecsülésére és az életben való érvényesítésére, ami magyar.

Galló Pál

Tanító úr, tanító asszony, tanár úr, tanár asszony.

Engedjenek ebben a vitában szóhoz jutni olyan valakit is, akinek ez a vita leginkább a bőrére megy. Egy (ú. n.) hajadon „úrnőt“, akit mind komoly munkája, mind társadalmi helyzete szerint tisztelet illet, de szerencsétlenségére nincs férj-gyámolítója, és sokszor nem tudják, hogy minek nevezzék.

Nagyon érdekes Juhász Jenő nyelvtörténeti közleménye a Magyarosán múlt évi 4. számában. Megtanuljuk belőle, hogy az *úr*-nak megfelelő kifejezés női nemből az *asszony*. Ez a szó, mondhatnám csak átvitt értelemben férjes nő: eredeti jelentése öntudatos, nagyvonalú hölgy, mint férfiak között az úr.

Az *úrnő* megszólítást erőltetettnek érzem. Nem tudom, mikor keletkezett, de germán íze van, ezt a polgárnő, tanárnő, játszótársnő, stb. szavakról tisztán meg is lehet állapítani. Az úrnő megszólítás lehet, hogy gyökeret vert, de nem magról nevelkedett. Ellen-

ben töről pattant az *asszony*, *kisasszony* elnevezés, és ezeket csak használni kell, mert a fülünk elszokott tőlük.

Pedig az „asszony” szónak nemesak patinája, de muzsikája is van. (Mély hangok, hosszú sz: komoly, tartalmas szó, méltóság van benne, s mégis a szóvégi *ny* miatt enyhe, lágy a hangzása.) Milyen jól esik olvasni történelmi regényeinkben: Margit asszony, Klára asszony. — Az Erzsébet Nőiskola tanárjelöltjeit *kisasszony*-nak szólítják. Eleinte berzenkedik ellene az ember füle, mert manapság nagyon is lecsúszott ez a szó. De nem kell sok idő hozzá, megszokjuk, kedvesen cseng, s huncut, aki szebbet, jobbat tud.

Az apáca-főnöknő hivatalos megszólítása ma is *főnökasszony*. A *főnöknő* csak a férfi-főnöktől való megkülönböztető elnevezés, a *főnökasszonyban* tisztelet van, mint a *főnök úrban*.

A magyar nép pszichológiája szerint aki tanít, az tanító, aki ír, az író, aki vasárnap hátizsákot vesz föl, kiránduló, nemre való tekintet nélkül. Ha pedig fontos, hogy fehérnép az illető, azt mondjuk: egy nőutas csapott lármát, vagy a női vezetők tartanak értekezletet, vagy a lánygyerekeit bocsátotta útjuk. Mária Terézia uralkodása alatt „királyunkért” (pro rege nostro) rántották kardjukat eleink. Ő király volt, pontosan meghatározva nőkirály. Mária Terézia király asszony, Ferencz József felesége királyné asszony. Ez utóbbi nem a nővoltát fejezi ki kétszer, hanem a „királyné” szó cím, s az „asszony” rang. A tanár felesége lehet tanárné, de ha egy hölgy szerez diplomát, az legfeljebb nőtanár. Megszólításban sosem mondjuk, hogy férfi-tanár úr, hát mért mondjuk, hogy *tanárnő asszony*?!

Végeredményben az igazgató, tanár és tanító úrnő megegyése mellett (szokásjog alapján) hivatalos megszólításnak az *igazgató asszony*, *tanár asszony*, *tanító asszony* elnevezéseket javaslom, és a felelős munkát végző hajadonok nevében tisztelettel kérem.

Arnóti Gabriella.

Führer, Duce, Caudillo.

Hírlapjainkban és a rádióban egyre divatosabbá válik az a szokás, hogy az idegen, vezető államfőrfiakat az illető nép nyelvén nevezzük meg. Mind kevesebbszer találkozunk Hitler vagy Mussolini nevével, alig használják a spanyol, olasz vagy német vezér, államfő címzést: e helyett Caudilloról, Duceról, Führerről stb. olvashatunk.

Bizonyos fokú nagyképűsködés és látszat-bennfentesség lehet ennek a magyartalan szokásnak az indító oka. Például, aki Franco tábornokot Caudillonak írja, az azt hiszi, hogy ezzel spanyol tudását és a spanyol ügyekben való, szinte bizalmasságig menő jártasságát fitogtathatja. Nem veszi észre, hogy ezzel egyszerre, ha csak egy szikrányit is, de magyar nyelvi öntudatából is engedett.

Nyelvi vagy logikai indító oka nincs ennek a magyartalanságnak, mert a magyar *vezér* szó teljesen fedi azt a fogalmat, amelyet az idegen szó kifejez. A *Führer*, *Caudillo*, *Poglavnik* szavak egyébként sem tulajdonnevek, tehát nem csupán egy élő emberhez tartoznak és nem múlnak el vele együtt, hanem méltóságot, tisztséget fejeznek ki, azaz éppen olyan közfőnevek, mint a *tanácsos* (Rath), *polgármester* (borgomastro), *államtitkár* (secrétaire d'État), vagy a *vezér* szó. (Ezeket mégsem használjuk idegen alakjukban!) Még csak különösebb hangulati velejárója sincs egyik szónak sem. Ezt legjobban az bizonyítja, hogy eddig a legrégibb keletű *Duce* és *Führer* szavak sincsenek elterjedve a köznap beszédben, mindkettő csak a „papiros nyelvben” használatos, nem is szólva az újabban divatba került különféle *vezér* elnevezésekről. Ez alól csak az abesszíniai császár humoros mellékízzel használt *Négus* elnevezése volt kivétel. A japán császár *Tenno*, a horvát államfő *Poglavnik*, Antonescu román tábornok *Conducator* lett, — nemcsak Japánban (vagy ahogy újabban mondják — Nipponban), Horvátországban és Romániában, hanem itt, Magyarországon is.

Szinte csodálatos, hogy eddig még nem olvashattunk vagy a rádióban nem hallhattunk a *King*ről (értsd: angol király), vagy *President*ről (értsd: Rooseveltt).

Talán még enyhébb lenne a hiba, ha bizonyos kölesönösséget találnánk a külföldi sajtóban és rádiókban. De hiába kutatjuk át a német, olasz vagy francia újságok magyar vonatkozású híreit, seholsem olvashatjuk *magyarul* a „Kormányzó” szót, hanem mindenütt csak az illető nép nyelvére lefordítva, Reichverweser, Regent, Reggente szavakkal találkozunk.

A társadalmi, művészeti, politikai divat új szavait, ha azok a köznyelvben erősebb gyökeret vertek, rendszerint átveszi az írott nyelv is, elsősorban a sajtó. Azonban az a tudat, hogy írni más, nagyobb felelősséggel járó dolog, mint beszélni, igen gyakran erős rostálásra készteti az ízléssel és magyar nyelvi öntudattal bíró újságírókat is, ezekkel az új, legtöbbször rossz magyar szavakkal szemben. Az előbb tárgyalt kérdés esetében ellenkező irányú a fejlődés: az írott nyelvben jelenik meg valami olyan idegenség, ami a betűtől irányítást váró embert ismét felesleges és értelmetlen magyartalanságra csábíthatja.

A magyar toll és a magyar szó katonái kerüljék hát el ezeket az idegen szavakat, mielőtt a köznyelvben is meghonosodnának. Ismereteink ezzel bizonyára nem válnak szegényebbé.

Tóth József.

Divatszók.

Folyóiratunk legutóbbi számában szó esett a *viszont* divatjáról, ugyanitt olvashatni a Tanáregyesületi Közlöny tiltakozását a *lehetőség* elharapódzása ellen. Ilyenfajta szó a sok *kikapcsol*, *bekapcsol*, *bekapcsolódik*, és ilyen dudvaként szaporodik a sok

mélyítés, amit e sorok írója említett meg. (Msn X : 114.) Ezúttal az *adottságról* beszéljünk.

Nem tudnám megmondani, mikor keletkezett ez a különben kifogástalanul képzett szó, de bizonyosan egészen újkeletű, és mégis annyira elburjánzott már, hogy a fogalmak egész sorát elnyomó élősdinek látszik. Helyes értelme szerint az *adottság* olyasvalamit jelent, ami megvan, ami adva van. Itt a baj! Mennyi minden lehet adva és, mint az alábbi példák mutatják, ez mind ebben az egy kaucuk-szóban akar kifejeződni: *adottság!* Íme: A Nagybritannia elleni háború különös *adottságai* közepette. (Magyar Nemzet 1941. X. 15.) Csakhogy külső *adottságai* a komikus szerepkörre utalták (u. o. X. 13.). A helyi *adottságok* ismerete nélkül (u. o.). Akik a mi fajtánkat más *adottsággal* rendelkező fajtává akarják átgyúrni (u. o. X. 12.). A magyarság semmit abból a különös lelki *adottságból* föl ne áldozzon (u. o.). Nálunk a város sokféle *adottságainál* fogva. (Magyar Szemle 1941. XII: 351.) Ezek ideális *adottságok* egy fegyverkezési ipar számára. (Esti Kurír 1942. I. 9.) Weber sikert arató megoldása méltóképp fejezte ki a dirigens muzikális *adottságait*. (Magyar Nemzet 1941. I. 16.) A történelmi *adottságok* folytán — a szólások nem keletkezhettek 1520 előtt. (Egy kitűnő cikkben M. Ny. 37: 324.) Minden állam csak saját *adottságait* figyelembe véve tárgyalhat. (Minden napilap 1941. I. 21.)

A példákat szaporíthatnám, de ennyiből is láthatni, hogy milyen tarka-barka értelmű szó ez az *adottság*. Jelentése a fenti mondatokban ez: előfeltételek, megjelenés, helyi viszonyok, tulajdonságok, lelki vagy jellembeli sajátságok, tehetség, adatok; az ilyen mondatokban pedig: „Hiszen az élet kimeríthetlen *adottságai* tartják itt a pallérozott embert“ (Magyar Szemle 1941. dec.) vagy: „Természeti és *életadottságok* következménye ez“ (u. o.), az *adottság* szó helyébe kiki azt helyettesítheti be, amit akar, vagyis a szó mindent s éppen ezért semmit sem mond.

Miért böstörködünk hát az *adottság* ellen, amikor helyesen képzett szó és van is értelme? Csak azért az egyért, hogy túlon túl sok is az értelme. Alkossunk új fogalmakra új szokat, elevenítsük föl a régieket, találjunk régi fogalmakra kifejezőbb más szót, adjunk új értelmet vagy más értelemárnyalatot meglevő szavainknak: ez mind természetes menete nyelvünk fejlődésének. De nem gazdagítjuk, hanem elszegényítjük a nyelvet, ha fölkapunk egy szót, ezt a jelentések egész sorára ráerőltetjük és kiszorítunk vele a fogalmakat eredetileg helyesen megjelölő más szavakat.

Megmondhatom mindezt talán kurtábban is: hogy az *adottságot* nyelvünk *adottságának* tekintsem, ehhez nincs *adottságom*.

Buzás Dezső.

Babegytál.

Hitetlen Tamásként hasztalan csóválod a fejed, jámbor olvasó! Ezt így, ezen mód írták és nyomtatták magyar szó gyanánt. Nem egy tál babot, hanem *babegytál*at ajánl másnap ebédre a Pest c. újság ezévi január 7-i száma *Mit főztek* rovatában és meg is írja, hogy miként készül ez az éték. Megvan az értelme ennek a zagyva szónak; mást jelent a *babegytál*, mint *egy tál bab*. Hogy azonban megérthessük ezt a különbséget, arra kell gondolnunk, hogy ez az eledel is német konyhán főtt. Németországban már az első világháború idején volt rendelet arra, hogy a hét bizonyos napjaiban csak egy tál ételt szabad főzni, s így van ez most is. Az ilyen ételt németül *Eintopf-Gericht*nek hívják. Alighanem ebben az egy szóba írt „Eintopf”-ban kotyvasztották az ugyancsak egybeírt *egytál* szót is, és csak észszerű, hogy ha babból készül az egytál, akkor „babegytál” lesz belőle. Annak, aki ezt a szótákolmányt faragta, nyilván nem jutott eszébe, hogy az „Eintopf-Gericht”-et magyarul *egyfogásos* ebédnek, vacsorának hívják, hanem e helyett a szomszédba ment kifejezést kölcsönözní.

Mulatságos dolog lenne ez és talán nem is érdemelné meg a kipécéezést, ha az újságírói nyelv egymagában előforduló elszólásáról lenne szó. Csakhogy — sajnos — azt kell látnunk, hogy az efféle szószörnyetegeknek már egész családjuk támadt. Az ú. n. irányított gazdálkodás rendszere révén ilyen szavak válnak lassankint közkeletűekké: *paprikaegykéz*, *lóegykéz* stb. Talán erre a mintára készült a *babegytál* is. Érdekesnek tartom itt megemlíteni a következőket: A Nyelvtörténeti Szótár idézi ezt a szólást: „Az ember azok közül vala, akik francia kolmároknak vagy ember csalásra tanult *félkéz kolmároknak* is neveztetnek”. Ezt a szólást ismerem a népnyelvből is. Az én fatornyos hazámban, „hepe-hupás vén” Tolnában a vásári tolvajt hívják *félkézkómárnak*. A nép nagy-szerű humora mellett nyelvének tömör kifejező creje is elevenen él ebben a szóban. A vásári tolvaj az árusok sátra mögött setterkedik és a sátor ponyvafalának hasadékan félkezével nyúl be s így húzza ki a portékáját. Valami hasonlatosság van a *félkézkómár* meg a *lóegykéz*-féle szerkezetek közt, csakhogy az előbbiben a *félkéz* főnév létére is jelzős értelmű, úgyhogy az összetétel kifogástalan, a *lóegykéz*-féle magyarsággal azonban *kalmáregykéz* lenne belőle. De hát mitévők legyünk a *babegytállal*? Nem tudom, hogy ez az étel hogyan ízlik a magyar ember nyelvének, de hogy a magyar nyelv be nem veszi, az bizonyos.

Buzás Dezső.

SZÉLJEGYZETEK

Élek a gyanúpörrel. — Egy kis kiegészítést, illetve helyesbítést óhajtok közölni azzal a Czuczor-Fogarasi-féle magyarázattal kapcsolatban, amelyet folyóiratunk 1941. évi legutolsó füzetének egyik rövid szerkesztői üzenetében olvashatunk a fenti magyar szólásról. Mint Kertész Manó a Magyar Nyelvőr 65. és 66. kötetében megjelent cikkeiben kimutatta, szólásunk eredetileg szakkifejezés volt a középkori perjog latin s nyilván magyar szókincséből is (v. ö. Bárczi G.: Szófejtő Szótár *gyanú* a.). Ha a peres felek egyike elfogultnak vagy általában „gyanús”-nak (suspectus) vélte a bírót, az ügynek a legfelső törvényszékhez való fölterjesztését kérhette. Az erre vonatkozó, szokványos formulákban megfogalmazott beadványnak következménye volt a *causa suspicionis*: gyanúper, a perorvoslatnak, illetőleg perújításnak egyik neve. A fönfent említett szerk. üzenet 1653-ból idézi az első ismert adatot magyar szólásunknak tágabb értelemben való használatáról (v. ö. M. Nyelvőr 37. k. 223), két rokon változatát pedig 1792-ből. Egy negyediket (gyanúperrel hozzászólni valamihez) Pázmánynál talált Kertész Manó 1614-ből, valamint még egy adatot 1680-ból. Összesen öt régi adatunk van tehát eddig a *gyanúper*-ről, a kifejezés szokatlan mai használatáról pedig egy. Arany János-hellyel (Toldi Szerelme II. 55.) kapcsolatban Lehr Albert írt (M. Nyelv XIV: 92). Végül ami a megfelelő latin jogi műszókat és formulákat illeti, ezek hazai emlékeinkben eddig legkorábban a XIV., külföldiekben a XIII. századból ismertek.

Madzsar Imre.

Sikert, győzelmet csak aratni lehet? — A kenyér az élet jelképe. Nem csoda, hogy az *aratás* szót ősidőktől fogva átvitt értelmű jelentéssel is használják. Megvan már az Evangéliumban. Pál apostolnak a galátiabeliekhez intézett levelében (6. r., 7. v.) olvassuk: „Ne tévelyegjete, Isten nem csúfoltatik meg; mert amit vet az ember, azt aratandja is”. A *vet-arat* képletes használatát minden nyelvben megtaláljuk. A szerkezetből kivált *arat* kifejezés jó ideig a haszon jelképe volt. Czuczor-Fogarasi értelmező szótára nyolevan évvel ezelőtt az *arat* átvitt értelmű jelentését így állapítja meg: „Akármiféle munka, szorgalom, költség következtében hasznot, jövedelmet hűz”. Példái: *Aki mint vet, úgy arat. Arat az ügyvéd, ha a pert megnyerte. Arat a kalmár, ha áru nyereséggel kelt el.*

Szavunknak a tulajdonságot és a cselekvés eredményét jelentő főnévvel való állandó kapcsolata újabb fejlődés hatása. Német átvételnek látszik; a németben már a mult század elején megtaláljuk a *jutalmat, köszönetet* stb. *arat* szólást. Nincs ok rá, hogy a *tetszést, népszerűséget, sikert, győzelmet* stb. *arat* szólásokat kiirtsuk. Csak éppen az ellen emelünk szót, hogy ezek a szólások ne szorítsanak ki minden más szerkezetet, kivált a természetes, egyszerű kifejezéseket.

Egy rövidke cikkben (Magyarság 1941. IV. 22.) például négyszer is előfordul a *légi győzelmet aratott* szólás. A MTL-nak 1941.

VII. 10-én megjelent közlésében a német hivatalos harctéri jelentés fordítása kétszer állapítja meg, hogy a vadászszázad meg... hadnagy *légi győzelmet aratott*. Egy „gálaestről” szóló színházi cikkben (Magyarság 1941. V. 22.) pedig azt olvassuk, hogy a díszruha *külön tetszést aratott*, a művészről két száma *igen nagy tetszést aratott*, a művész versmondása *osztatlan tetszést aratott*, az énekesnő *viharos sikert aratott*.

Használhatjuk az *arat*-os szólásokat, de okkal-móddal éljünk velük. Ne akarjuk mindennapi kenyerünké tenni a csokoládés kalácsot, mert nem arra való. Hamar megcsömörlünk tőle. Ne feledjük el, hogy bort szőlőből is lehet előállítani, s hogy *sikert, győzelmet* stb. nemcsak *aratni, de elérni, szerezni* is lehet. Afféle erőltetett képes kifejezéseket azonban, mint a *karriért aratott külföldi zsidók* (Magyarság 1941. VIII. 28.), mindenképpen kerüljünk.

Loványi Gyula.

Ordibáló „legesleg”-szók. — Hét évvel ezelőtt Juhász Miklós folyóiratunkban (IV, 28) kikelt a *drámai szó* túltengő helytelen használata ellen. A cikk címe: Minden drámai? Annakidején ez lett volna válaszuk: minden az. Időközben változott a helyzet: ma már nem minden *drámai*. De nem sok örömet lelünk a változásban. Mert a *drámai* nem tűnt el, hanem — kényszerűségből — megosztja uralmát a *tragikus, szenzációs, rendkívüli, hihetetlen, főúri, csúcsteljesítményű* meg a többi *legesleg*-szóval.

A régi időkben is akadtak elvétve *legesleg*-kedvelők, akkor *szuperlativusok*ban beszélőnek nevezték őket. A mai kor emberét nem elégíti ki a *főlső* fok. Ma az emberek *nyomatékos főlső* fokban beszélnek meg írnak, azért ebben, mert ennél erősebb fokot egyelőre még nem ismer a nyelv.

Oberlindóber tizenkét levele „drámaian érdekes” (Nemzetőr 1941. VII. 28.). Egy középiskolai tanuló „tragikus hirtelenséggel” hal meg (Magyar Nemzet 1941. VIII. 23.). A világhatalom mögött „hihetetlen anyagi és szellemi, katonai és politikai erők állanak” (Magyarság 1941. V. 22.). „A palóc lányok és az alföldi ifjak túlfűtött örömeikben a szó szoros értelmében kiugranak(!) a bőrük-ből” (Magyarság 1941. VIII. 17.). Valaki „főúrian berendezett al-bérleti(!) szobát keres” (Magyar Nemzet 1940. IX. 18.) és így tovább.

A *legesleg*-szók nem magyar jelenség: kortünet. De kortünet is. A ma embere három dolgot keres: *szenzációt, szenzációt, szenzációt*. Minél többet kap, annál többet kíván. De mivel az események nem tudják kielégíteni étvágyát, az ordító szók föladata, hogy pótolják a hiányt. Sokat azonban nem ér ez a módszer. Miként a szervezet egyes mérgefajtákat, agyunk és fülünk is megszokja az *ordibáló* szokat és elfásultan fogadja be őket.

Kerüljük a szélhámos kifejezéseket. Ne bontsuk s rontsuk meg a szó meg a fogalom egységét.

Loványi Gyula.

Üttest. — Ez a fordított jövevényszó — a német *Strassenkörner* átvétele — a század elején tűnik föl először. Simonyi-Balassa 1899-i magyar-német szótára még nem ismeri. De Simonyi 1906-i

középiskolai műszótára már a német szó megfelelőjeként ajánlja. Rosszul teszi. Mert az *úttest* minden ízében magyartalan.

A német szó az útépítés mesterszava. Ennek vettük át mi is. A német különbséget tesz az út teste és felülete között. Magyar észjárással *utat* mondunk akkor is, ha az út egészéről van szó. Ha szükséges, megkülönböztetésül beszélhetünk az út felületéről.

Újabban a köznyelv mind ritkábban használja az *úttest* szót az útépítéssel összefüggésben. Csakhogy itt is azzal a nyelvi jelenséggel találkozunk, hogy az idegenből átvett szó vagy szólás — sajnos az élősdiek is! — az átvevő nyelvben külön életet él, átalakul, jelentésbővülésben részesül. A köznyelv ma a kocsiutat — kivált a városi utakat — nevezi *úttest*nek, mégpedig a hivatalos nyelv hatására. A Pest nevű lap 1940. febr. 21-i számában ezt olvastuk: „Súlyos szerencsétlenség az *úttest*en“.

Hogy mit mondjunk *úttest* helyett? Használjuk továbbra is *út* szavunkat. Amikor pedig különbséget akarunk tenni a kocsi és a gyalogjárók útja között, mondjunk *kocsiutat*.

A nyelvújítás szörnyű *-da -de* képzős *járdája* is megérett arra, hogy eltűnjék nyelvünkéből. A nép nyelve *gyalogutat* meg *járóutat* mond. (A *gyalog* szónak a régi nyelvben „Fussgänger“ jelentése is van.) Mindkettő kifogástalan képzés. Éljük hát velük.

Loványi Gyula.

Többnejűség és többférjűség. — Az „Ünnep“ 1942. január 15-én megjelent számában egy kép alá írt szöveg így hangzik: „A holland katonák feleségei ilyen kosarakban „utaznak“ férjeikhez a sziget belsejébe.“ E szerint a katonáknak *feleségeik* és az asszonyoknak *férjeik* vannak. Ezt a magyartalanságot az író elkerülheti, ha egyesszámban írja meg: „A holland katona *felesége* ilyen kosárban utazik *férjéhez*...“ Vagy: „A holland katonafeleségek ilyen kosárban utaznak *férjükhöz*...“ — Egy napilapból: „A sziámi angol hatóságok azt tanácsolták az angol alattvalóknak, hogy *feleségeiket* és gyermekeiket készítsék elő az ország elhagyására.“ Az angol alattvalóknak is csak egy *feleségük* van. Így is kellett volna írni. Gyermeük több lehet, ezért helyes a fenti idézet többese: ...*gyermekeiket* készítsék elő.

Kellemen Béla „Jó Magyarság“ című könyvében már négy évtizeddel ezelőtt megróttta a „feleségeik“ és „férjeik“, „szemei“, „lábai“ stb.-féle magyartalanságokat.

Haragos Sándor.

KÖNYVSZEMLE

Sebestyén Endre: *Hatezer angol és amerikai szólásforma és ezek magyar jelentése.* Debrecen, 1941. 208 lap. A szerző kiadása.

Az angol nyelv középiskolai tanulásának és nagyobb divatjának kedvező alakulása sok elsietett, gyöngye, és csak kevés jó könyvet termett. A fenti gyűjtemény a jók közül való, az angol nyelvtanulásban egészen bizonyos sikerrel fogja szolgálni azt a célt, hogy valaki ne csak *angolul*, hanem *angolosan* is beszéljen s a gyakorlati nyelvtudásban lehető komoly teljességre törekedjék.

(A kevésszámú angol hiba említése nem ide tartozik.) De gondos a kifejezések és mondatok magyar értelmezése is. A szerző kiérezhetően tudatos, minden jelentést gondosan, megfontoltan kereső, mérlegelő munkával igyekszik — nem fordítani, ettől egészen megszoke van, hanem — a lehető legjobb magyar megfelelőt adni. Ha angolból fordítók e gyűjteményt fel fogjak használni, fordításaik nyelve magyarosság és jó stílus tekintetében sokat fog javulni.

Az általában elismerést érdemlő könyvben azonban vannak szerkezeti és szépséghibák. Az Előszó szempontjai nyomán megnyugszunk abban, hogy anyagban vannak hiányai. Ha takarékosági okok s más körülmények megengedik, a mű új kiadásban teljesebb lesz. De helytelenítjük legnagyobb szerkezeti hibáját, hogy ígét, főnevet, gyakran melléknevet is egy címszó alá vesz. Az így jelentkező, igen rugalmas, sokszor elképesztően eltérő jelentések egyszerű elfogadtatása gépies nyelvtanulásra szorít és megakadályozza vagy megzavarja a fogalmi jelentések szükséges tisztaságát. Nem helyes az egy címszó alá vevés akkor sem, ha a főnév és ige ugyanaz a szó (*charge*: megbízás, vád, illeték, ár, felügyelet; megrohamoz jelentésben). Még kevésbbé helyes az akkor, ha pl. két szónak származás szerint semmi köze sincs egymáshoz (*die*: meghalni, *die*: kocka, az első izlandi, a második latin eredetű). A mellett a különböző szófajokkal alkotott szólásokban sem tart semmi rendet: összeviszsa rakja a főneves, igés, újra főneves, mellékneves, igés stb. szólásokat. — Sok példában semmi szólásszerűség nincs. (*The meeting was adjourned*: a gyűlést elnapolták.) Az ilyenek egyszerű fordítások s hiányokozás nélkül elmaradhattak volna.

A stílus szépséghibái az Előszóban: a nyelv kifejezésekeni megtanulása; észrevétel, amely... *idenézőleg* a szerzőhöz *intéztetik*; *úgy* az angol, *mint* a magyar; más és más értelemmel *bír*. A szólások között: *megszűnés* nélkül dolgozott; egy nagylelkűségű rohamában; kiárusítást *tartottak*. Az idegen szavakat, amelyek helyett sokkal jobb magyar szavaink vannak (*szarkasztikus*, *bürokratizmus*, *patália*), itt sem látjuk szívesen. Az ilyen szólások helyett is: *dühbe gurult*, *csoda jól töltöttük az időt*, *piazar!*, lehet szebbeket és jobbakat találni.

Gondosabbnak kell lennie a helyesírásnak is. Különösen sok a hosszú és rövid magánhangzók írásában jelentkező hiba (tanuság, gyanu, zúgkereskedés, termetű, nyul, őrzöng, stb.), még ha pusztá sajtóhibák is azok.

Az említett és más apróbb hibák azonban nem rontják le a könyv értékét. A gyűjteményt nyereségnek tartjuk s annál inkább várjuk az ennél is szükségesebb, hézagpótló második résznek, a magyar—angol szólásoknak minél hamarabb való megjelenését.

Kónya Sándor.

LAPSZEMLE

Magyar Nemzet. 1941. dec. 5. — *Lölkös István: A magyar kiejtés védelmében.* „A hangzás, az a mód, ahogyan egy nyelv megszólal a beszélő ajkán, van olyan jellemző erre a nyelvre, mint szavainak összesége, vagyis szókinése és a szavak felhasználásának mikéntje, azaz szófűzése...” A nyelv védelmét az élő szó védelmével kell kezdeni, mert a teljesen hibátlan magyar szöveg is megromlik, idegenné válik, ha nem a magyar szó szabályai szerint olvassuk fel. A művelt polgárság kiejtése egyre romlik, beszédünkben idegenszerűségek vannak nemcsak a hangok kiejtésében, hanem főképpen a hibás hangsúlyozásban, a szótagok megnyújtásában, elnyelésében és a mondat dallamának egészen idegen vonalában. Az ősi magyar beszédet a parasztság őrizte meg legtisztábban, tőle kell a polgárságnak megtanulnia, hogyan kell magyarul jól beszélni. Erre az eredményre vezettek a bölesészettudományi karon 1939 óta évenként rendezett jó magyar kiejtési versenyek. E versenyek lefolyásának ismertetését és Kodály Zoltánnak a magyar kiejtés romlásáról szóló két előadását tartalmazza az a füzet, amely *A jó magyar ejtés aiktái* címmel mostanában jelent meg Eckhardt Sándor szerkesztésében. — 1941. dec. 30. — *Tempesői: Ne bántsuk a nyelvújítókat!* Az új szavak a legritkább esetben születnek úgy, mint a népdalok. Azokat legtöbbször egy-egy elszánt ember vagy emberek csoportja viszi írásaiban a közönség elé. Sikerült vagy sikerületlen voltukról sohasem a kortársak döntenek, hanem az idő és az utókor mondja ki a végső ítéletet. Az igyekezetet kell tisztelni mindenki, aki komolyan vesz egy irányzatot s hite szerint ezzel szolgálatot tesz a köznek. — 1942. jan. 27. — *Halász Gyula: Még egyszer az utcanevek.* A Közmunkatanács 1930 elején egyszerre száz új utcát keresztelt el Budapesten, csupa ilyen -i képző nélküli nevekre: Beregszász-út, Nagyszében-út, Zsolna-út, Ógyalla-út, Nagyszombat-utca stb. E névadással kegyeletos emléket akart állítani a határainkon kívül maradt hazai városainknak. A kegyeletos új utcanevek közül némelyiket szokatlannak érzi fülünk, nyelvi tekintetben azonban így i képző nélkül is kifogástalanok. „Első tekintetre leolvassuk róluk, hogy a csonka ország állított emléket bennük a határontúli magyar városoknak. És örvendezzünk, hogy nagy részük immár hazatért. De a Naggyenyed-utca neve és még néhány más ma is hirdeti, hogy van még mit visszavárnunk.” — 1942. jan. 27. — *Bakonyi László: Mi a különbség a nemzet és a nép között?* A sajtó és a rádió mind gyakrabban követi el azt a hibát, hogy a *nemzet* és a *nép* fogalmát összeeszeréli. Mindig a baráti német vagy olasz és magyar népről beszél, amikor a német és olasz államférfiak budapesti látogatásáról számol be, pedig ezeken a nemzetközi érintkezéseken nem a baráti *népek*, hanem a baráti *nemzetek* sorsközösségéről van szó. A *nép* általánosító fogalmát nem alkalmazhatjuk a *nemzet*re. A *nemzet* nálunk az állampolgárok összességét jelenti, amint Czuczor és Fogarasi szótára értelmezi: polgárzati egységben élő emberek sokaságát, a *nép* pedig határozatlan embertömeget.

A *nemzet* fogalmában benne van a *nép* is, de a *nép* még nem maga a *nemzet*. „Ne mondjunk tehát *nemzet* helyett *népet* még akkor se, ha erre a német példa csábít bennünket.” — 1942. jan. 30. — *Joó Tibor: Nemzet és nép*. E két fogalomnak éles határai vannak, s kivált hazánkban igen fontos e különbség öntudatos ismerete. Szorosabb értelemben a *nép* etnikai egységet jelent, azaz körülbelül közös eredetű, egyazon nyelvű, közös szokású, hagyományú, tehát bizonyos népiség által összefűzött emberek közösségét. Maga a *nép* öntudatlanul éli népiségét a többi népek körében. A *nemzetet* viszont éppen az öntudatosság jellemzi. A *nemzet* hivatásközösség, nem pusztan etnikai egység. A *nép* annak felismerésével válik *nemzetté*, hogy nem öncélú közösség, hanem tagja az egyetemes emberiségnek, s annak körében, egyetemes céljainak szolgálatában van rendeltetése, szerepe, hivatása. Ez a vonás teszi a pusztan népet *nemzetté*. — 1942. február 6. — *Tempefői: Magyarul is lehetne?* Az életnek minden megnyilvánulására jogszabály, rendelet, törvény, előírás vigyáz. Az volna tehát észszerű, ha ezeket az írásműveket olyan nyelven írják meg, hogy mindenki rögtön meg is értse őket, kétkezes és ismételt elolvasás nélkül. Nálunk az irodalom és a köznapiság érintkezés nyelve mellett kialakult egy külön idioma, a hivatalos nyelv. „A legtöbb hivatalos személynek valami gyermekes öröme telik benne, hogy cifrán és csúnyán, a hallásunkba oltott szépérzéssel szembehelyezkedve fogalmaz. Mintha figyelmeztetni akarná a közrendű halandót: nehogyan azt képzeld, hogy mi olyanok vagyunk, mint ti és úgy beszélünk... Olyan szép, igazán pártját ritkítóan gazdag nyelv a miénk: és nálunk ne tudná a művelt középosztály színe-java, akik a legmagasabb képzettségben részesültek, épkezláb formában megmondani a polgártársaknak: ezt szabad, ezt nem? Elképzelhetetlen. Csak le kellene vetni a titokzatosság köntösét, amiben azt kell hinnem, gyermekeken tetszelegnek: az ő tudományuk magasabbrendű, mintsem hogy bele lehetne szorítani a pórias mindennapiság kereteibe. Csak akarni kellene. De most már igazán kellene is akarni.” — *Halász Gyula: Mint akit hájjal — legyezgetnek*. A rosszul idézett, meghamisított szólások használata mind gyakoribb. Már-már külön műfaj lesz belőlük. Ilyenek: „Kinek nem inge, nem gallérja”. Összekeverése a következő két közmondásnak: Kinek nem inge, ne vegye magára” és „Sem ingem, sem gallérom”. „Szörén-szálán ült meg a lovat”. A helyes szólás: „Szörén-szálán eltűnt vagy elveszett.” „Hájjal legyezgetik” (helyesen: *kenetetik*). A szólásokkal és közmondásokkal bánjunk csínjában s csak a maguk helyén és hibátlanul idézzük őket.

Magyar Nyelv. 1941-i évf. 4. szám. — *Juhász Jenő: Lekésni valamit*. Az efféle kifejezésekről: *lekésni a vonatot, az előadást, az órát*, általában azt tartjuk, hogy németességek. A cikkíró véleménye szerint a *lekésni valamit* nem németesség, hanem a magyar nyelv természetes fejlődésének eredménye. Költőink nyelvéből nagyszámú példát idéz, amelyekben átnemható igéknek tárgy a vonatuk. Pl. „Ötet, kivel nem bírna száz, *lebirkózá* vad Detre százsz”. (Arany: Keveháza.) A német kifejezés, amelyből a *lekésni a vonatot* származott, ez: *den Zug versäumen, den Zug verspäten*. A *versäumen* és a *verspäten* jelentése azonban pontosan nem *le-*

késni', hanem 'el-késni'. A magyar kifejezés *le* igekötőjének a németben *ab* felelne meg; már pedig *absäumen*, *abspäten* ige a németben nincsen. — 1941-i évf. 5. szám. — Nagy J. Béla: *Lekésni valomit*. Juhász Jenő fejtegetése, amellyel e kifejezés magyaros voltát igyekszik bebizonyítani, nem meggyőző. A német kifejezés nélkül valószínűleg nem született volna meg a magyar sem. A németnek ugyanis négy egyforma szerkezetű igéje is van ennek a képzetnek kifejezésére: *den Zug versäumen*, *verspäten*, *verpassen* és *verfehlen*. Ezeknek hatása alatt a németül tudók magyar beszédjükben is utánozhatták ezt a szerkezetet. A magyar *le* igekötőt a német nem mindig *ab*-bal fejezi ki, hanem sokszor *ver*-rel. Pl.: *verachten*, *verschmähen*: lenéz, *verhaften*: letartóztat, *verschleiern*: leborit, *lefátyoloz*, *verschlucken*: lenyel stb., tehát a *versäumen* és a *verspäten* is lehet akár *elkésik*, akár *lekésik*.

Nemzeti Újság. 1942. jan. 14., 18. — *Japán vagy japáni?* A lap január 4-iki számában H. Z. cikke a magyar nyelvből elsikadt szerkezetek és szavak kérdésével foglalkozik. A cikkíró többek között fölveti azt is, hogy a *Japán* szó tulajdonnév, illetőleg főnév, ha tehát melléknévként használjuk, *japánit* kell mondanunk. A lap olvasói közül többen hozzászóltak a kérdéshez. Egyesek H. Z. állításának adtak igazat, mások ellenben úgy vélekedtek, hogy mind a *japán*, mind a *japáni* egyformán használható. A vitás kérdésről nyilatkozott a magyar nyelvtudomány egyik legkiválóbb egyetemi szaktekintélye is. Megállapítja, hogy erről a kérdésről már hosszú ideje folyik a vita. Az egyik fél szerint Japán az országot jelenti, ha tehát az országból való népnevet akarjuk jelölni, az -i-t hozzá kell tenni. Ez a logika. A nyelvben azonban a logikának semmi keresnivalója nincs. Ebben a kérdésben a döntőbíró csak a nyelvgyakorlat lehet. „Abból, hogy az ország neve egyezik a nyelv és a nép nevével, még soha félreértés nem származott... Bevallom őszintén: nekem japán az ország, japán az ember, japán a nyelv.” — A M. Tud. Akadémia álláspontja szerint a *japán* és *japáni* egyaránt használható. (Vö. A Magyar Helyesírás Szabályai. Szó- és tárgymutató.) — 1942. február 6. — *Hindy Zoltán: A magyar nyelvbe becsempészett szóhasználatok*. A pesti írók és újságírók azt hitték, hogy az „uralni” az „uralkodni” igének egyik rövidített alakja és a szerint kezdték használni, és ma már mindenki azt állítja, hogy „a hegy uralja a völgyet”, holott „a völgy uralja a hegyet”. *Uralni* ugyanis annyit jelent, mint „úrnak tartani”, „úrnak elismerni”. Idegen szellem lopódzott be nyelvünkbe a „maradék nélküli”, „maradékaltan” és a „százszázalékos” szavakkal. Ezek maholnap kiszorítják a használatból „teljes” és „tökéletes” szavunkat.

Typographia. 1942. febr. 6. — H. S.: *Helyesírási panaszok*. Zolnai Gyulának a Magyarosan legutóbbi füzetében megjelent tanulmánya könyvekben és lapokban előforduló nagyszámú helyesírási hibára hívja fel figyelmünket. „A kiváló tudós ugyan nem említ meg minket nyomdászokat, de azért úgy érzem, hogy a jogos szemrehányások egy kis részét magunkra is vonatkoztathatjuk. Mert ha az író, hírlapíró siettében helytelenül ír is egyes

szavakat, ott van az értelmes gépszedő, a nyomdai javító, ezek helyesen szedhetik, javíthatják a hibásan írt szavakat. De mentességükre tüstént meg is jegyzem, hogy *sok író szigorúan ragaszkodik egyéni helyesírásához* és visszautasítja a könyvnyomtató minden javító szándékát. A nyomdászati szakírók folyóirataikban már két-három évtizeddel ezelőtt megrótták a helytelen írásmódokat és oktatták szedő és javító szaktársaikat a szavak helyes szedésére. Arra azonban, hogy írókat oktassanak, sem módjuk, sem joguk nem volt. Ezt Zolnai Gyula megteheti és — nagyon helyesen — meg is teszi.

Új Idők. 1941-i évf. 48. szám. — T. L.: *Beszéljünk a tiszta magyarságról*. A feleslegesen használt idegen szavak ellen megindult mozgalom sok jólhangzó új szót eredményezett és sok olyant, amelynek létjogosultsága még kérdéses. Hogy az új magyar szavak (derülátó, borülátó, hírbomba stb.) közül melyek a jók és melyek a nem életrevalók, azt majd eldönti a közhasználat. Az idegen szavak kiirtásával azonban még nem tettünk meg mindent nyelvünk tisztasága érdekében. Hiába a sok új magyar szó, ha a már régen meglevőket sem tudjuk helyesen használni. Az írott betűk világában egyre gyakrabban találunk a szólásmódok és szókötések helytelen használatából eredő hibákat. Egy napilapunkban ezt olvastuk: „Olyan jókedve volt, hogy *egeret* lehetett volna fogatni vele” (helyesen: *madarat*). Egy sportbírálatból való ez az idézet: „X. Y. jól játszott, különösen a második féldőben *sok vizet zavart*”. A bíráló, úgy látszik, nem tudja, hogy a magyar szólások egy részét csak tagadó értelemben használjuk. A henye ember vagy az olyan, akinek kevés hatalom van a kezében, „nem sok vizet zavar”, de a tevékenyről s a befolyásosról mégsem mondhatjuk, hogy „sok vizet zavar”. A hirdetőoszlopok és cégtáblák bünlajstromáról jobb nem beszélni. Ezek a hibák éppúgy rontják szép magyar nyelvünket, mint az idegen szavak. Védekeznünk kell hát ellenük.

FIGYELŐ

Valami a kuriális stílusról.

Abban a pörben, amelyet mi „tanosok” már oly régen folytatunk a bírósággal a helyes magyarságért, csak mi maradtunk eddig a vesztesek. Ezúttal nem egyes szavak vagy kifejezések hibáiról lesz szó. Ha megvan a vegyészetnek a maga *élenye* meg *légenye* (szerencsére nem fél már az oxigéntől és nitrogéntől sem), az orvosoknak a maguk *kütege*, *durvánja* és *hege*, ne sajnáljunk a jogászoktól se egy kis *szolgalmat*, *vélelmet* meg *állagot*. Ezek azok a bizonyos nyelvtények; gyökeret vert gyim-gyom ez, kiirtásuk bajos. Azt tartom, hogy kisebb baj is az efféle, mint a mondatszerkesztésnek súlyos szervi betegsége. Erről lenne ezúttal egy és más mondanivalóm.

A mi polgári perrendtartásunk nemesak a jogtudomány szempontjából kiváló alkotás, hanem nyelvi helyesség tekintetében is kifogástalan mű. Ez a törvény, amelynek első tervezetét az akkori igazságügyminiszter megbízásából Simonyi Zsigmond nézte át, ment minden idegen nyelvi hatástól, röviden és világosan fogalmazott mondatokból áll, hiányzik belőle a kuriális stílus sok nemzetséges nyavalyája, így az örökös -tettetik, -tattatik, ki vannak belőle gyomlálva a nyelvújítás korekos szavai is, stb. Azok az iratminták pedig, — teszem — idézések, felekhez, tanúkhöz intézett figyelmeztetések, amelyeket az igazságügyi minisztérium e század elején a törvénynek a gyakorlatba való átültetésére az életbeléptetés előtt kibocsátott, szintén kiállják minden nyelvész bírálatát. Nagyjában ezt mondhatjuk egy másik fontos törvényünkről és iratmintáiról is; ez a bűnvádi perrendtartás. Legnevezetesebb magánjogi törvényünk, a polgári törvénykönyv évtizedek hosszú sora óta még mindig csak tervezetnek maradt meg, de sok vonatkozásban már pótolja a törvényt, s ennek a szövegezése is mintaszerű. Látnivaló hát, az igazságügyi minisztérium törvényelőkészítő osztályának legfontosabb igazságügyi törvényeink szerkesztésére nyelvi tekintetben is dicséretes gondja volt. Sajnos, mindez hasztalan; a jó példa nem hat. Bíráink egyik nemzedéke a másiktól veszi át az ítéletek, végzések szerkesztésének azt a rossz kaptafáját, amelyet bírósági jegyző, titkár korábban készen talált. Ha meg akarnám okolni, miért termett meg és miért plántálódott így át a rossz példa, a jogtörténet tágas mezejére, tehát folyóiratunkétól idegen területre kellene elkalandoznom. Lehető rövidséggel csak a következőket említem tehát meg:

A magyar jogi műnyelv kialakulására, éppen úgy, mint egész jogrendszerünkre, két jognak volt hosszú időn át nagy hatása. Ezek elseje a latinnyelvű ősi magyar jog, másika a német. Előbbinek körülbelül a mult század derekáig a Werbőczy Tripartituma és az ennek magyarázó és továbbfejlesztő irodalma alapján kifejllett gyakorlat volt az alapja. Aki nyelvész évszázados, régi periratokban búvárkodott, tudja, hogy a régi magyar ítélkezés nyelvéből minden tekervényesség, körmönfont kimódoltság hiányzik. Hosszú, nagyon hosszú mondatokban itt sines hiány, de ezek széles-nyugodtan gördülő, inkább a latin stílusra emlékeztető körmondatok, nem többszörösen egymás alá, hanem egymás mellé rendelt mondatok. A mostani kuriális stílus — sajnos — nem ezek mintájára, hanem német hatás alatt fejlődött. Enrek magyarázataul pedig vegyük figyelembe a következőket: A szabadságharc leveretése után az osztrák polgári törvénykönyvet nyiltparancsal kiterjesztették hazánkra. 1861-ben az országbírói értekezlet a régi magyar magánjog érvényét újra uralomra juttatta és az osztrák jogot az Erdély és a katonai határörvidék nélkül vett Magyarországon megszüntette, de az osztrák-németből rosszul fordított fontos telekkönyvi rendtartás máig is érvényben

van, a jogfolytonosság teljes helyreállta után pedig a német jogalkotás sok, igen jelentős igazságügyi törvényünknek lett mintája. Történt pedig ez a mintául vétel sok esetben úgy is, hogy szó szerint lefordították a német szöveget. Áll ez főkép a maig is érvényes kereskedelmi, váltó- és csődjogra. (Érdekes, hogy az 1840. évi magyar törvényjavaslat a római jogi *concursum creditorum* fogalmát elmésen és jó magyarsággal *csődületnek* nevezi.) Bíraskodásunk a külfölddel szemben dicséretes módon megőrizte ugyan önállóságát, sőt az ősi jog földjéből igazságszolgáltatásunkat sajátosan magyar szellemben tételes magánjogi törvény nélkül is tovább tudta fejleszteni s a mai élet követelményeivel össze tudta egyeztetni, azonban az ítélkezés köntöse, a döntések megjelenési formája — sajnos — nincs összhangban a tartalom tökéletesen magyar szellemével.

Ha figyelmen kívül hagyjuk a nem szerkezeti, hanem egyéb nyelvi hibákat, amilyenek — teszem — a rosszul képzett szavak, a szenvedő igealaknak sokszor még most is tapasztalható túltengése, a -bani, -beni-féle továbbképzett ragos főnevek stb., kétféle okból esik kifogás alá a helyes magyarság szempontjából a bírói határozatok fogalmazása. Ezeknek egyike, hogy a bíróság sokszorosan alárendelt, terjengős mondatok hosszú sorában mondja ki és okolja meg döntéseit, a másik meg, hogy tömörségre törekvésében az érthetőség rovására egyetlen mondatban zsúfolja össze mondanivalóját.

Az elsőfajta szerkesztésnek jellegzetes módja abban áll, hogy miután a határozat ismerteti az ügy bizonyítási anyagát, felsorolja okhatározó mondatokban a bíróság meggyőződését előidéző ténybeli vagy jogi okokat, ezeket „figyelemmel arra“, „tekintettel arra“, „mivel pedig“, „minthogy továbbá“, „figyelemmel végül“ stb. kezdetű mellékmondatokban, gyakran egész oldalon keresztül felsorolja és a végeérhetetlen, de egy mondatot alkotó mellékmondatsor után mondja ki a döntést, mely megismétli a rendelkező részt. Ez típusosan német mondatszerkesztő mód, mert a német nyelvnek sajátossága a mellékmondatok sokaságának előrebocsátása úgy, hogy a főmondatba foglalt döntés utoljára marad, az értelem pedig az utolsó mondatig föl van függesztve. Az így fogalmazott mondat önkéntelenül Goethenek a *distichon*-ról szóló híres párversét juttatja az ember eszébe, mert az ilyen mondatról is áll az, amivel a költő a pentametert jellemzi: „Im Pentameter drauf fällt sie melodisch herab“. A figyelemnek a mondatok áradatával történt följajzása után az utolsó főmondatban száll hát alá a megnyugtató, kielégülést és fölszabadítást hozó döntő szó.

Az így készült megokolás súlyos szerkezeti hibában szenved tehát, de ez a hiba még istenes ahhoz képest, hogyha a szétfolyó szerkezet helyett a fogalmazás túlzott tömörségre törekszik, de úgy, hogy a mondatok szövevényei közt az értelmet csak ügyyel-

bajjal lehet megtalálni. A példák tömegéből ideiktatok egyet, a Kúria I. tanácsának 5005/940. sz. ítéletéből a megokolásnak egyetlen mondatát:

„A méltányosságra alapított kereseti követelést illetően, minthogy a m. kir. honvédség legénységi állományú egyéneit a katonai szolgálati jogviszonyukból, vagyis közjogi jogviszonyukból kifolyólag az alperes alkalmazottainak vétkességétől függetlenül ért baleset folytán bekövetkezett keresetképtelenség miatt előállott vagyoni hátránynak (vétklen kárnak) megtérítése iránt támasztott követelés, mint amilyen a felperesi kereseti követelés is, az említett katonai személyeket az 1929. évi XV. t. c. rendelkezése alapján megillető, ellátás természetű igénnyel azonos, amelynek elbírálása pedig a hivatkozott törvénycikk 3. §-ának bekezdése értelmében kifejezetten közigazgatási hatóságnak a hatáskörébe tartozik, ennél fogva a méltányosság alapján érvényesített kereseti követelés tekintetében a Pp. 18. §-ának 1. pontjában meghatározott hivatalból figyelembe veendő az a pergátló körülmény áll fenn, hogy az ügy polgári per útjára nem tartozik.“

Valaha, gyermekkoromban ezt tanultam: „Legem brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur.“ Kenyerem javát megettem, életemben tömördek bírói határozatot olvastam, s a római jog szavával élve úgy az öregéből *iuris legumve peritus* volnék, de megvallom: többször is el kellett ezt a mondatot olvasnom, mire eligazodtam benne. Hogyan érthesse hát meg járatlan, nem céhbeli ember? Mindenki számára érthetően így lehetne talán e mondat útvesztőjéből kikászolódni:

A méltányosságra alapított kereseti követelés tekintetében megállapítja a m. kir. Kúria, hogy erre nézve a Pp. 180. §. 1. pontjában meghatározott, az a hivatalból figyelembe veendő pergátló körülmény áll fenn, hogy az ügy polgári per útjára nem tartozik. A felperes ugyanis e követelését annak a vagyoni hátránynak (vétklen kárnak) a megtérítéséért támasztotta, mely a m. kir. honvédség legénységi állományú egyéneit katonai szolgálati, tehát közjogi jogviszonyukból eredően keresetképtelenség következtében, mégpedig oly módon érte, hogy az ezt előidézett baleset az alperes alkalmazottainak vétkességétől függetlenül következett be. Már pedig ez a követelés azonos azzal az ellátás természetű igénnyel, mely az említett katonai személyeket az 1929. évi XV. t. c. rendelkezései alapján illeti meg; ennek elbírálása azonban a felhívott törvénycikk 3. §-ának 1. bekezdése értelmében kifejezetten a közigazgatási hatóságnak a hatáskörébe tartozik.

Íme: ez sem ördögség, s azt hinném, hogy a jogászi nyelv közérthetősége igazságszolgáltatásunknak is érdeke, és így felsoőbb helyről lehetne és kellene megtenni azokat az intézkedéseket, amelyek által meghonosulna jogszolgáltatásunkban a világos, szabatos és mindenekfölött a könnyen érthető fogalmazás.

A jog kezdetleges, ősi korszakában a papi osztály őrizte a törvényeket; alkalmazásuk és magyarázatuk is ennek az osztály-

nak volt a kiváltsága. Ha ez akkor bizonyos kaszt-nyelvet fejlesztett ki, a maga szempontjából jól tette, mert e nyelvnek titokzatossága egyik eszköze volt a kiváltság megtartásának. A mi bíróságunktól, amely állami életünk egyik megingathatatlan alappillére, minden kaszt-szellem igazán távol áll, és méltán nagy tekintélye éppen nem szorul a nyelvi titokzatosság eszközére. Sajnosan kell azonban megállapítani, hogy az ítélkezős nyelve sokszor mégis olyan hozzáférhetetlen, megközelíthetetlen a nemjogász számára, mintha Vergiliusszal azt akarná mondani: *procul este, profani!* Már pedig a mai idők irányzata nem ez, nyelvünk szelleméé még még ügysem. Mind a kettő megérdemli azonban, hogy kiváló bírói karunk a jogszolgáltatás elismert kitűnősége mellett az ítélkezés helyes és közérthető fogalmazására is több gondot fordítson. Hogy a kettő szépen megfér egymás mellett, azt aligha vitatja valaki. Általánosítani nem szabad, de megesik néha, hogy a magyar *Justitia* istenasszony, akinek a két szeme be van kötve, a hibás magyarság hallatára a fülét is befogja. Kíméljük meg ettől!

Buzás Dezső.

A meghalás szinonimikája.

A) Köznapi kifejezések.

Meghalt, elhunyt, kimult, elragadta (elvitte) a halál. halálra jutott, halálra vált, halálát lelte, kiadta (kifújta, kibocsátotta, kiánilta) lelkét, jobblétre költözött, elköltözött, megszűnt élni, halál fia lett, meghalálozott, megboldogult, Istenben boldogult, élete megszakadt, utolsót lélekzett (lehelt), sírba tért (hanyatlott, szállt), végzett vele a betegség.

B) Emelkedettebb kifejezések.

Kilehelte végsóhaját, elszenderült (elaludt) az Űrban, elhagyta e siralomvölgyét, égbe költözött (repült, szállt), más világba (túlvilágba) költözött, örök álomra szenderült (elhunyt a szemét), lehunyt szeme fénye, örök (halálos) szendert alszik, elpihent (elaludt) örökre, örök nyugalomra tért, rájött a halálos este, örök béke honába költözött, örök éj borult rá, örök éjszakára virradt, élete céljának végére ért, befejezte életét (az élet gyötrelmeit), elköltözött övéitől, elhagyta a világot (e földet), végső útjára indult, elbúcsúzott (végbúcsút vett) e világtól (az élettől), nincs többé, visszaadta lelkét az Űrnek, kiment (kiszállt) belőle a lélek, sírhant földi, sírhalom alá jutott, levetette halandó köntösét (leplét), kialudt élete mécsese, föld alá költözött, paradicsomba költözött, Isten magához szólította (elszólította), befejezte (bevégezte) napjait, elhagyott bennünket örökre, elállt szívverése örökre, ültött (eljött) utolsó órája, halandó léle végre jutott, temetőbe költözött, lenyeste (levágta) a halál kaszája, virradatlan álomra

szenderült, hült tetemmé lett, lehellete megszegett, eljött élete utolja, szemét halálos hályog takarja, a hideg föld árnyékába borult, földet húztak rá, befödtek földdel, földbe (föld alá) enyészett, kiűzte a halál ez árnyékvilágból (e síralomvölgyéből), a föld gyomrába szállt, földbe tette (elvitte) a baj (bánat), sírba vitte (döntötte) a kór, fölvette a néhai nevet, szemére halálköd hárult, megkönnyebbedett ágya szalmája, lelke kiszakadt testéből, örökös éjjelre virradt, Isten kiszólitotta ez árnyékvilágból, elaludt az Úristenben, a fekete földet húzzák rá, koporsóba teszi a halál, béteszi ajtaját a halál, kibúcsúzott lelke testéből, elmetesztették (elvágták) élete fonalát, virágjában csípte le a halál, egy lett a halállal, halál prédája lett, elragadta a Szent Mihály lova (a halál szekere), halál fagya érte, gyászpadra fektették, halálnak halálával halt, megdicsőült, megtért őseihez, leszaladt csillaga, szíve megszűnt dobogni, levetette földi hüvelyét.

C) Közöséges, tréfás, alszerű kifejezések.

Deszka közé tették, leesett az alla, a halál fogára jutott, a halál horgára akadt, elpatkolt, fűbe harapott, ott hagyta fogát, poklokra szállt, elvitte az ördög, földet falt, meggebedt, megdögölt, nem eszik többé kenyeret, deszkát árul Földváron, elejtette a kis kést, eldobta (letette) a kanalát, lefújtak már neki, kampec már neki, üresen hagyta eszímáját, kirántották alóla a földet (a gyékényt), fán (törvényfán) száradt, kifújta páráját, kinyujfóztatták.

Radó Antal.

Hírek.

Nyelvhelyességi tanfolyamok. — A Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem és Budapest székesfőváros Szabad Egyetemén 1942. február 4-től tíz héten át, minden szerdán este 7–8-ig a tudományegyetem jogi karának IV., Pázmány Péter tér 1–3. sz. alatti épületében Techert József gyakorló gimn. tanár, a Nyelvművelő Bizottság tagja *A jó magyar beszéd* címmel előadássorozatot tart. — A Budapest székesfőváros Népművelési Bizottságának művelődési telepein rendezett tanfolyamok közül kettőn (IX., Mester-u. 56/a. és XII., Böszörményi-út 22.) a helyes magyarságról is tartanak előadásokat. Az előbbin Lutter Tibor keresk. középisk. tanár, az utóbbin Szerőczey Gyula polgári isk. tanár az előadó.

Pályázat. — A Magyar Szabványügyi Intézet tíz, azaz 10 pengő pályadíjat tűzött ki magyar találó kifejezésre, jó magyar szóra, mely az irodai sokszorosításkor használatos és a gyakorlatban *stencil*-papiros megnevezésére szolgál. A pályázati hirdetmény közli a stencilpapirosnak a szabványtervezet szerinti meghatározását és leírását. A pályadíj odaítéléséről a Magyar Szabványügyi Intézet XLIII. „Másolópapirosok” szakbizottsága dönt. A pályázat határideje 1942. január 30.

ÜZENETEK

R. M.-nak. — A Magyar Helyesírás Szabályai-nak 1940 előtt megjelent kiadásai a „kakuk” szót a végén egy *k*-val írják, de a belőle képzett ige írása: „kaku~~k~~kol”. A nyolcadik (1940-i) kiadás ezt a következetlenséget megszüntette s a kiejtésnek megfelelően nemcsak a „kakukkol” igében, hanem magában a „kakuk~~k~~” főnévben is a két *k*-val való írást tette kötelező szabállyá. Ha a *kakuk~~k~~* szóban nem érzi is mindenki a szóvégi hosszú *k*-t, de már a többszámot „kakukkok”-nak ejti és „kakukkol”-t mond, nem pedig „kakukol”-t.

H. I.-nek. — Egy hivatalos átiratban — amint ezt velünk közli — az előadó a következő szöveget írta: „Felkérem annak közlésére, hogy hatósága területén a közönséges napszámber *mily összegre rüg*”. A felülvizsgáló ezt a szöveget erre módosította: „mennyi a közönséges napszámber”, s még azt a megjegyzést is hozzáfűzte, hogy a napszámber nem „rüg”. Most ön azt kérdezi tőlünk, hogy a kifogásolt szöveg értelmetlen-e, magyartalan-e vagy hivatalos átiratokban szokatlan-e. — Felelet: Legfőljebb ez utóbbitól lehet szó. A *rüg* igének ilyen használata egyáltalában nem hibáztatható. A népnyelvben és a köznyelvben gyakran előfordulnak ilyen kifejezések: „Nagy összegre *rüg*.” „Húsz pengőre *rüg* a kiadás.” Az a felülvizsgáló, aki a hivatalos átirat kérdéses mondatára azt a megjegyzést tette, hogy „a napszámber nem rüg”, elharmarkodva ítelt. Sokan mindjárt hajlandók valami kifejezést helyteleníteni, ha azt történetesen nem ismerik. Az egyéni nyelvérzek gyakran nem eléggé biztos alap annak elbírálására, hogy ez vagy az a szó helyes-e vagy sem.

B. Gy.-nek. — A kérdéses mondat helyesen így hangzik: „Elment a szerencséje mellett”. A „taxi” helyett ajánlott magyar szóat nem tartjuk elfogadhatónak.

Beküldött könyvek. — Karácsony Sándor: A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja. Budapest, 1929. Exodus kiadás. 303 l. — U. a.: A könyvek lelke. Budapest, 1941. Exodus kiadás. 395 l. — U. a.: Széchenyi és Katona. Budapest, 1941. Exodus kiadás. 44 l. — Nagy József: Középiskolánk a magyar nyelvvédelem szolgálatában. Kolozsvár, 1941. Hunyadi Lajos könyvnyomdája. — Nemes Zoltán: Szóstatisztika. H. és é. n. Kiadja a gyorsírási ügyek m. kir. kormánybiztosa. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 392 l. — Galambos János: Jancsi. Regény. Pécs, 1940. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság. 171 l. — Tanos Ferenc: Belhíózástan. Budapest, 1941. A szerző kiadása. Held János könyvnyomdája. 432 l.

Híbaigazítás. — A Magyarosan múlt évi utolsó füzetének 132. lapján a jegyzetben *Nyr. I.* helyett olvasd: *Nyr. L.*; a 135. l. 6. sorában pedig Gyorgyejev h. o. Gorgyejev.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál.
Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. Tel.: 221—003.

NYELVJAVÍTÁSOK

(Első sorozat.)

Egyhangúlag elfogadta a M. T. Akadémiában 1932. dec. 13-án tartott sajtóértekezleten a budapesti napilapok képviselője.

7. Az *után* használatában ne utánozzuk a német *nach*-ot.

A német *nach* is terjeszti gyökereit a magyar nyelvben: Utcaelnevezések színészek *után*, — helyesen: színészekről; Törekvés dicsőség *után*, — helyesen: dicsőségre.

8. Az *azt* használatával ne utánozzuk tárgyas igéink mellett a német *es*-t.

Fölösleges, sőt németes az *azt* odatétele ilyen esetekben: Mint *azt* sokan gondolják, mint *azt* az előttem szóló is kifejtette.

9. *Különféle* szavunkat ne szorítsuk ki a *különböző*-vel a német *verschieden* kedvéért.

A magyarnak két szava van a német *verschieden*-re: *különféle* és *különböző*. Ez utóbbit magyarosan csak akkor használjuk, ha arra is gondolunk, hogy *mástól különböző*; egyébként a *különféle* a helyes szó. Tehát ne azt írjuk, hogy a minisztertanács *különböző* tárgyakkal foglalkozott, hanem: *különféle* tárgyakkal.

10. *Megtart* szavunkat ne szorítsuk ki a *betart*-tal a német *einhalten* kedvéért.

A magyar ember ezelőtt mindig *megtartotta* a szavát, *megtartotta* a határidőt, vagy nem *tartotta meg*. A *betart* ilyen értelemben csak 30—40 év óta harapódzott el.

11. A *támogat*, *megtámaszt*, *feltámaszt*, *megalapoz* szókat ne szorítsuk ki az *alátámaszt*-tal a német *unterstützen* kedvéért.

12. A *lebont*, *lecsökkent*, *leszerel* szókat ne szorítsuk ki a *leépít* szóval a német *abbauen* kedvéért.

A *leépít* fából vaskarika. A magyar csak *épít*, azaz éppé, egészzé tesz, legfőljebb *felépít*. Ami azonban egész, ami ép volt, annak a fogyasztása csak *bontás*, esetleg *csökkentés* lehet, de nem *leépítés*.

13. *Elkésni a vonatról*, *lekésni a vonatról*, *elszalasztani a vonat* szólásainkat ne szorítsuk ki a *lekésni a vonat* szólással német mintára (*den Zug versäumen*).

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyi Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Gyomlay Gyula, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Sági István, Szinnyi Ferenc, Szinnyi József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harsányi Zsolt.

Meghívott tagok: Bence István, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Márkus Miksa, Östör József.

XI. ÉVF.

1942.

2. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1942.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

	lap
Csathó Kálmán: Helyes magyar nyelvhasználat — — — —	33
Loványi Gyula: Barbarizmus vagy szakállelvűség? — — —	38

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Winter István: Nyelvhelyességi babonák — — — — —	45
Buzás Dezső: Vezér-e a Conducator? — — — — —	49
Loványi Gyula: Partizán — — — — —	51

SZÉLJEGYZETEK.

Zolnai Gyula: Lábjegyzet — — — — —	52
Zolnai Gyula: Furcsa kettős keresztnevek — — — — —	52
Zolnai Gyula: Megfejtelt közmondás — — — — —	53
Haragos Sándor: Magyartalan műveltetés — — — — —	53
Loványi Gyula: Adalékok a hivatalos nyelvhez — — — — —	53

KÖNYVSZEMLE.

Nemes Zoltán: Szóstatisztika.	
Ism. Bence István — — — — —	54

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	55
---	----

FIGYELŐ.

A Nyelvművelő Bizottság ülései — — — — —	58
Kovalovszky Miklós: Ön- és közveszélyes nyelvújítás — —	61

ÜZENETEK.

Négy üzenet — — — — —	63
-----------------------	----

M A G Y A R O S A N

N Y E L V M Ű V E L Ő F O L Y Ó I R A T

NAGYOBB CIKKEK

HELYES MAGYAR NYELVHASZNÁLAT.

Írta: Csathó Kálmán.

A régi békevilágban történt, hogy egy igen kiváló honatyánk a képviselőházban azt találta mondani „videant consules“ helyett: „videant consuli“.

No lett ebből botrány és nevetés! Magyar képviselő, sőt neves közíró, aki nem tudja, hogy consulnak a latin többese consules! Az ellenpárton diadalt ordítottak, az ő pártján szégyenkeztek. Mindenképpen nagy volt a felsülés, és ha egyébként nem lett volna az illető olyan különösen tehetséges valaki, akiről nyilvánvaló volt, hogy csak pillanatnyi szórakozottságában követte el ezt a főbenjáró vétséget a latin nyelv ellen, hát bizony talán nem is heverte volna ki sohasem. Így is hosszú időre megrendült a tekintélye, és még évek múlva is megesett, ha felállt beszélni, hogy politikai ellenfelei gúnyosan kiáltozni kezdtek: „Consuli, consuli!“

Ugyanaznap, mikor az én emberemnek ez a latin nyelvbotlás kicsúszott a száján, ő is, meg a többi magyar honatyák is elkövettek legalább ötszáz hasonló, ha nem még súlyosabb hibát a magyar nyelv ellen, amelyeket azonban nemcsak, hogy nem nevettek ki és nem tettek szóvá, hanem észre sem vettek. Ha valaki figyelmeztette volna a t. Házat, hogy túlzás ennyire megbotrányozni egy latin nyelvbotlason, mikor a képviselő urak nagy része magyarul is hibásan beszél, az alighanem örökre nevetségessé tette volna magát, ha csak úgy nem fogalmazza a mondókáját, hogy a vád csak az ellenpártra vonatkozik. Pártoskodási alapon ugyanis különb dolgot is lehetett egymás szemére vetni, mert azt már akkor sem vette senki komolyan. De komolyan beszélni ilyen kérdésről, felülemelkedve a pártokon megállapítani az igazat, hogy a képviselő urak nem tudnak magyarul, tapintatlan fontoskodásszámba ment volna. Mert akármilyen csodálatos, de abban

Mutatvány Csathó Kálmánnak *Divat!* — *Nem divat!* című most megjelent kötetéből. A kedves és tanulságos cikk, melyet a jeles szerző engedélyével közlünk, annak idején az *Új Idők*ben jelent meg, de most is időszerű, s folyóiratunk t. olvasói bizonyára szívesen fogadják.

a képviselőházban, ahol késhegyig menő harc folyt a magyar vezényleti nyelv érdekében, a helyes és tiszta magyarság kérdése nem volt fontos, csak fontoskodás. A legműveltebb magyarok, akik halálos szégyennek érezték volna, ha német vagy francia nyelven hibán kapják őket, egyáltalában nem törődtek vele, hogy helyesen fűzik-e a szavakat, ha magyarul beszélnek.

Csodálatos ez, mondom, és ennél csak az csodálatosabb, hogy ez még ma is így van, és hogy a helyzet a „consuli“ óta nem változott semmit. Vagy, ha igen, hát legfeljebb még rosszabbra, mert a nyelv az általános használatban azóta még jobban elromlott, minthogy azóta már megfertőződött a falu nyelve is, mely akkor még tiszta forrása volt a helyes magyarságnak.

Hogy mi ennek az oka, azt most ne kutassuk mélyebben. Elégedjünk meg annak a megállapításával, hogy, sajnos, a nyelv romlásának az iskola sem tudta útját állani. Az iskola évtizedeken át súlyos mulasztást követett el ezen a téren, mert a növendékeit nem tanította meg magyarul. Mentsége csak egy van, hogy nem vette észre, hogy ez a feladat is az iskolára vár, mert magyarul, jól magyarul ma már csak az íróktól és az iskolától lehet megtanulni. De hát persze, ki gondolt arra, hogy a gyerekek nem tudják a tulajdon anyanyelvüket?

Na, na! Hiszen az anyanyelvüket tudják is, de éppen az a baj, hogy az az anyanyelv, amelyet a gyerek a szülői házból visz az iskolába, tele van hibával és magyartalansággal. Mert a baj ott kezdődik, hogy a papa és mama, sajnos, nem tudnak jól magyarul, noha magyarok.

Elhiszem, hogy ez furcsán hangzik, mert általános a tévhit, hogy a magyarok tudnak magyarul. De hát vajjon rá lehet mondani arra, hogy tud magyarul, aki például nem tudja, hogy *egyenlőre* mást jelent, mint *egyelőre*? Hogy *jön* mást jelent, mint *megy*? *Biztos* mást, mint *bizonyos*? Aki a helyett, hogy a búzát learatták, azt mondja: a búza le lett aratva? Aki lekési a vonatot, a helyett, hogy lekésnék róla? Aki Pista helyett a Pistáról beszél, azt a hitet keltve azokban, akik igazán tudnak magyarul, hogy nem emberről, hanem valamely kutyáról vagy egyéb állatról beszél? Aki nem tudja, hogy *bebeszélni* lehet az ablakon, de az mást jelent, mint valakivel elhitetni valamit, és hogy *visszamondani* is egészen mást, mint elpletykázni, ami helyett széltére használják?

Bizony, akik ezt nem tudják, azokra a legjobb lélekkel sem lehet rájukfogni, hogy tudnak magyarul, pedig ez még csak íze-lítő, csak példa abból a sokból, amivel, sajnos, köteteket lehetne teleírni, és amiről nagyon, nagyon sok embernek halvány fogalma sincs, de ennek ellenére, vagy talán éppen azért meg van győződve róla, hogy tud magyarul, és nagyon meg lenne sértve, ha azt mondanák neki, hogy téved.

Mert mindezt eddig nemcsak az életben, de sajnos, az iskolában sem vették komolyan.

Ha valaki a magyar irodalomból nem tudja megmondani az érettségén, hogy ki volt Baróti Szabó Dávid, az aligha mehet egy év alatt az egyetemre. Arra azonban még nem volt eset, hogy diák azért kapott volna gyenge osztályzatot a magyar nyelvből és irodalomból, mert a vizsgán magyartalanul beszélt.

Aki a németben összetéveszti a mellékmondati szórendet a főmondatival, vagy a latinban elhibázza az accusativus cum infinitivot, annak szekunda lebeg a feje fölött. Azért azonban, hogy a tulajdon anyanyelvén az *is* szócskát rossz helyre teszi, hogy az *ural* igét összetéveszti az *uralkodnival*, az *írombát*, ami tarkát jelent, abban az értelemben használja, hogy *ötromba*, és hogy általában nem ismeri az igék vonzását, azért még nem kapott rossz osztályzatot senki.

És mert a hibás magyarság miatt még nem történt komoly baja senkinek, továbbá, mert a helyes magyarságért még nem igen jutalmaztak meg bizonyos szakkörökön kívül soha senkit: nem csoda, hogy ez az egész dolog nem érdekli az embereket, és hogy a legtöbben nem látnak a helyes és tiszta magyarságra való törekvésben egyebet, mint ráérő különcök és az élettől elszakadt, szórszálhasogató tanárok nevetséges és furcsa játékát.

Elkeserítő dolog ez, és egyszer már meg is próbáltam a magam szerény eszközével, ezzel a kis író tollal, amelyet most is szorongatok, kivenni a közönyösség ellen folyó harcból és hangot adtam annak a meggyőződésemmek, hogy a magyar nyelv tisztaságáért és a helyes magyarságért való minden küzdelem meddő marad, ha az iskola nem siet a segítségünkre. Megírtam, hogy a Magyar Tudományos Akadémia hiába adja ki a Magyarosan című kitűnő nyelvművelő folyóiratot, hiába követ el minden tőle telhetőt a Nyelvművelő Bizottság útján is, hiába folytat a sajtó akármilyen erős propagandát a lap egyik részében, mialatt a másikon, a politikaiban, tovább folyik a nyelvrontás, ha az iskola nem veszi ki a részét ebből a munkából igaz hittel és teljes odaadással.

Hát most végre megértük, hogy az első komoly lépés megtörtént ebben az irányban: Pintér Jenő, a tudós irodalomtörténész, a budapesti tankerület kitűnő és jeles főigazgatója, a magyar nyelvművelő mozgalomnak eddig is lelkes katonája, hivatalosan megindította a nyelvvédelmi harcot a fennhatósága alá tartozó iskolákban. Körrendeletet adott ki, amelyben kötelességévé tette minden tanárnak, tehát nemcsak a magyar tanároknak, hanem a földrajz- és számtantanároknak is a magyar nyelv ápolását, meghagyva, hogy irtani kell az idegen szavakat és a magyartalan kifejezéseket és fejleszteni kell a magyar nyelvérzékét.

„Ennek a célnak elérésére minden órán törekedni kell”, — mondja a rendelet, amely ezután részletesebb útmutatással is szolgál az erre vonatkozó teendőkről, igen bölcsen az iskolák kebelében alakítandó nyelvművelő egyleteket jelölve meg legalkalma-

sabb eszközül arra, hogy a tanulóiban felkeltsék az érdeklődést.

Ilyen egyletek azóta már alakulgatnak is, és amint hallunk, a gyermekek nagy buzgalommal és kedvvel vetik rá magukat mindenfelé a magyaros beszédre és az idegen szavak irtására.

Hogy pedig ez ne maradjon csak szalmatűz, arról is tudott gondoskodni a kitűnő főigazgató, mert nemcsak azt rendelte el, hogy a tanári testületek a cél megvalósítására vonatkozó tervüket neki bemutassák, hanem azt is, hogy azoknak a tanároknak a nevét, akik ebben az ügyben kiváló tevékenységet fejtenek ki, az igazgatók jelentsék. Vagyis most már a magyar nyelv istápolásával esetleg karriert is lehet csinálni. Nem mondhatják az olyan tanárnak többé, aki a magyartalanságokat irtja, hogy ugyan, hogy töltheti az idejét ilyen haszontalansággal? Mert amivel a fellebbvalók elismerését ki lehet vívni, arról még a legsavanyúbb feleség sem meri azt állítani, hogy haszontalanság!...

Hanem hát egy kis baj azért mégis van! És ez az, amiért a dolgot én is szóváteszem, mert hiszen egyébként most már minék volna arról beszélni, ami úgyszólván megvan? Ha csak azért nem, hogy a budapesti főigazgató eléggé nem dícsérhető példáját követésre ajánljuk a többi főigazgatóknak is, bár ezt, reméljük, megtette már, vagy legalább is meg fogja tenni a közoktatásügyi minisztérium is.

Nem is itt van a baj, hanem egyebütt. Az iskola dolga most már rendben volna, hanem hát a szülők! A szülők! A papa meg a mama, sőt a bácsi és a néni! Mert hát a gyerek bizony haza is megy az iskolából, ahol megértetik vele a helyes és tiszta magyar nyelvhasználat fontosságát, felkészítik a harcra, fellelkesítik és kötelességévé teszik, hogy ne csak maga vigyázzon rá, hogy hogy beszél, de másoknál is iparkodjék a hibát szóvátenni és irtani.

Hát mondom, a gyerek hazamegy és kezdi észrevenni, hogy otthon bizony, tisztesség ne essék, gyalázatosan beszélnek, és ami a legnagyobb baj, erről még csak távoli sejtelmük sincs. Ezt az egész családban csak Pisti tudja, akit az iskolában felvilágosítottak. Megkezdődik az ebéd és Pisti — ó szimbolum! — balkezébe veszi a leveses kanalat, mikor enni kezd, mire az apja rászól:

— Mi az? Mi az? Nem-e meg lett mondva már százszor, hogy jobbkezedbe vedd a kanalat?

Pista engedelmesen átteszi a kanalat a jobb kezébe, aztán kis szünet múlva megszólal:

— Papa, ezt nem így kell helyesen mondani magyarul! Ezt helyesen úgy mondják: nem megmondták-e már százszor.

A papa elképped, a mama megretten.

— Tartsd be a szád! — mennydörög a papa, de Pisti ezúttal nem ijed meg. Hogy is ijedne, mikor tudja, hogy neki van igaza, hiszen az iskolában tanulta, amit mond, és ott arra is felbíztatták,

hogy irtsa, gyomlálja a dudvát a magyar nyelv kertjéből. Diadalmasan nevet és azt feleli:

— Ezt se így mondják, papa! A száját befogni szokás, nem betartani!...

Rettenetes pillanat, mert kockán forog az egész apai tekintély. Pillanatnyi rémült csend, majd a papa vésztijszó hangon kérdi:

— Honnan veszed te magadnak a bátorságot, hogy engem oktatni merjél?

Pista ezt a mondatot is szeretné kijavítani, de a kérdést kísértő tekintet olyan vér-fagyasztó, hogy már csak mentetetőzni mer:

— Az iskolában tanultuk, hogy a helytelen magyarság ellen harcolni kell és irtani a hibákat mindenütt. Mert az emberek általában nagyon hibásan beszélnek!

— Az iskolában? Az iskolában beszélték be neked ezt a hülyeséget?

Ezt a mama kérdi. Vele szemben bátrabb Pisti, mint az apjával szemben, aki különben felháborodásában szólni sem tud, csak a fejét csóválja. Pisti tehát kijavítja anyját:

— Bebeszél sines magyarul. Azt úgy mondják...

Tovább nem mondhatja. Mert az anyai kéz hirtelen olyan nyaklevest ken le Pistinek, hogy torkán akad a helyes magyar szó és helyette keserves sírás tör ki rajta. Papa és mama pedig a következő pillanatban összevesznek, mert modern emberek és egyik sem tűri, hogy a másik megpofozza az ő gyerekeit. Most a papa kél a fiú védelmére és azt mondja:

— Mit izéled azt a szegény gyereket, mikor nem is ő a hibás, de az iskola!... És mi legyen ez? Hát már megint az kezdődik, hogy az iskolában a szülők ellen lesznek heccelve a gyerekek?...

... Hát kérem, itt van a veszedelem ebben a mozgalomban. Hogy az iskola helyes és fáradságos munkája ellengőzt kaphat igen sok esetben a szülők részéről. Ezért hát csínján, vigyázva kell hozzáfogni a dologhoz, nem ajtóstul rohanni a házba. A kiéhezett, legyengült embernek sem lehet mindjárt töltött káposztát adni, az megöli, a helyett, hogy megmentené az éhhaláltól.

Végtelen tapintat és gyöngédség kell hozzá, hogy főleg a kisebb gyerekekkel meg tudja az iskola értetni, hogy a szüleiknek nézzék el a magyartalan beszédet, ne javítgassák őket, ne kellemtlenkedjenek nekik; ha ezt nem ügyesen csinálják, vagy a mozgalomban való hit rendülhet meg a gyerekekben, vagy pedig a szülők tekintélye inog meg. Viszont a szülőket is meg kell kérni, hogy ha már sok esetben nem segíthetik is, legalább ne gátolják a mozgalom sikerét, akár helyeslik, akár nem.

Ez azonban csak a kezdet nehézsége. Évek mulasztásának a pótlása nem is történhetik meg némi zökkenő nélkül. Ha majd felnő a Pintér nemzedéke, egy boldogabb korban mosolyogni fognak az egészen. Úgy mint mi most azokon a száz évvel ezelőtt

való öregeken, akik a latin nyelv mellett kardoskodtak annak idején.

Piros pünkösöd napját annak az emlékére üljük, hogy a Szent Lélek tüzes nyelvek alakjában megjelent az összegyűlt apostolok feje fölött, s azok ettől a pillanattól fogva minden nyelveken tudtak szólni, hogy hirdethessék az igazságot.

Nekünk, árva magyaroknak bizony szintén meg kell tanulnunk sok minden nyelven. De legelsősorban mégis csak a magunk nyelvén, mégpedig minél tökéletesebben, mert hiszen ez tesz bennünket igazán magyarokká.

Ez az édes, szép, gazdag magyar nyelv, amelyben úgy el lehet gyönyörködni, ha szépen beszéli valaki! Igaz, hogy a szépségét csak azok előtt tárja ki egészen, akik tudják és el tudnak benne mélyedni. Hanem azoknak aztán igazi gyönyörűséget tud szerezni, olyan igazit és nagyot, hogy megértik, amit Arany János írt:

„Nekem áldott az a böleső,
Mely magyarrá ringatott!“

BARBARIZMUS VAGY SZAKALLELVÜSÉG?

Írta: Loványi Gyula.

Vagy ötnegyed esztendő óta sorozatos támadások jelennek meg a magyar nyelv eredetiségéért és tisztaságáért, tehát a szó magyarságáért is küzdő „puristák“, „dilettáns puristák“ ellen. A cikkek írója azt fejtegeti, hogy az idegen szó nélkülözhetetlen, hogy voltaképpen fölösleges idegen szó egyáltalán nincsen.

A Magyarosan megemlékezett ezekről a támadásokról. Magam nem velük akarok foglalkozni. Csupán csak hatásuknak egy tanulságos megnyilvánulását óhajtom folyóiratunk olvasóival megismertetni.

Egyik napilapunkban „Nyelvtisztaságelvűség“ című, fölényesen gúnyos írást olvashattunk a „purista dilettantizmus“ ellen. Rokonsága a föntebb hivatkoztam támadásokkal nyilvánvaló. Ugyanabban az újságban jelent is meg, mint az idegen szó nélkülözhetetlenségét erősítő cikkek javarésze, az egyik cikkel egy napon, egy lapon.

Azt hiszem azonban, a támadások megindítójának sem telik öröme a tanítvány féktelen buzgalmában. Nyelvtisztaságelvűség, — írónk nevét az írás címével helyettesítem — úgy látszik, nem elégszik meg az idegen szók korlátozásának megszüntetésével. Ennél is hatalmasabb fába vágta a fejszét. Olyan kérdést vet föl, amelyik — ezt el kell ismernünk — biztosítja számára a gondolat elsőségének dicsőségét. Mert, tudtommal, eddig senki sem tört lándzsát az — idegen képzők használata mellett! Ezt teszi ugyanis Nyelvtisztaságelvűség, továbbfejlesztve az idegen szó korlátlan-

gát követelő gondolatmenetet. Eleddig kellemetlen, tolakodó idegennek tekintettük a latin képzőket. Most Nyelvtisztaságelvűség nagy hévvel az *-ista* meg az *-izmus* mellé áll, s kegyetlen gúnnyal ront neki a „nyelvtisztaságelvű műkedvelőelvűség”-nek, mert ez a „műkedvelőelvűség” helyteleníti a két képző használatát.

De nemcsak a cél rendkívüli. Rendkívüliek az eszközök is. Szerzőnk félretolja a nyelvészet módszereit, s a „purista dilettantizmus” sarkányát a szintiszta — *antipurista dilettantizmus* merőben új fegyvereivel akarja leteríteni.

Lássuk, mire megy velük!

*

Ismeretes, hogy az úgynevezett viszonyítások, vagyis ragjaink meg képzőink, tiszta magyar nyelvi elemekből fejlődtek ki, menten minden idegen hatástól, tehát a nyelvi alkotás legeredetibb elemei közül valók. Melich János ezt mondja a viszonyításokról: „Nincs róla tudomásunk, hogy akárcsak egy ragunk vagy képzőnk is idegen nyelvből vett elem volna... A magyarba csupán egy vagy két *-nok* végű idegen szó került...”¹

A föntebbiekből következik, hogy nyelvünk nem ismeri a *jövevényképző* fogalmát. A *jövevénytörzsek* közismert két csoportját Horger Antal így határozza meg: „*meghonosult szó (Lehnwort)* az olyan jövevénytörzs, amely országszerte közhasználatú, *idegen szó (Fremdwort)* pedig az olyan jövevénytörzs, amely csak egyes társadalmi osztályokban használatos”.² Ha ezt a szabályt a más nyelvből származó képzőkre alkalmazzuk, azt kell mondanunk, hogy valamennyi más nyelvből eredő képző idegen képző nyelvünkben. Mert egyetlenegy jövevényképző sem országszerte közhasználatú. A nyelvhelyesség irodalma azokat a jövevényeket, amelyek idegen végzéssel követelik a bebecsáttatást, mindig is föltétel és kivétel nélkül idegennek tekintette.

Tolnai Vilmos a nyelvkeveredésnek egy különös fajtájáról ezt állapítja meg: „...makarónikus az anyanyelv minden szava, melyet idegen nyelvtan szerint képezünk és ragozunk...”³ Magáról az *-ista* meg az *-izmus* képzőről a következőt mondhatjuk: Az első a görög eredetű latin *-ista*, a második a görög *-ismos* átvétele; mindkettő úgynevezett tudós képző, s nemcsak a magyarba jutottak be, hanem átvették őket más nyelvek is. Legjellegzetesebb tulajdonságuk az, hogy a képzések zöme nem latin, hanem franciából meg németből csinált állatin szó. Az *-istának* a franciában *-iste*, a németben *-ist*, az *-izmusnak* a franciában *-isme*, a németben *-ismus* felel meg.⁴ Lényegében ezekről az állatin,

¹ L. Magyar Nyelv XXIV, 4.

² L. A nyelvtudomány alapelvei,² 105. l.

³ L. Makaróni nyelv és irodalom: Magyar Nyelv XXVI, 247. kk.

⁴ L. Fludorovics Jolán, Latin jövevénytörzseink; Gyalmos János, Latin eredetű képzőink.

továbbá a makaróni nyelv latin végzésű szavairól van szó. Ezeket védi tehát Nyelvtisztaságelvűség.

Arany János „Visszatekintés” című cikksorozatában ezt írja: „Soha nagyobb szükségét nem érezte irodalmunk mint most, hogy a magyar nyelvet éktelenítő s megrontó germanismusok és mindenféle ismusok ellen valamely erős hang szünet nélkül kiáltsa a ‚Carthaginem delendam’-ot”.⁵ Azt hiszem, nincs jogunk, hogy a „mindenféle ismusok” családjából kizárjuk magát az -izmust és képző-társait.

Az Arany követelte „erős hang” nem hiányzik nyelvművelésünkől. Főleg a magyar nyelvművelés egyik mestere, Zolnai Gyula foglalkozott irány szabó módon az idegen képzők kérdésével. Mindenekelőtt megállapítja, hogy a görög-latin eredetű szók nem felelnek meg az igazi áthasonulásnak; a mi nemzetközi görög-latin szavaink magyaros írásmódjuk mellett is éreztetik és mindig éreztetni fogják idegenszerűségüket.⁶ Keményen fordul az ellen Zolnai Gyula, hogy nyelvkutató tehetségünket eredeti kifejezések kigondolása helyett szükségtelen latin szók képzésére fordítjuk nem egyszer korcs és barbár módon.⁷ Gondolatjárásának lényegét az alábbi fejtegetések tükrözik: „Mint nyelvész ezeket az adatokat latin eredetű képzőink tenyészetének érdekes példáiul könyvelhetném el, mégis mint nyelvművelő, akinek folyton nyelvünk *eredeti sajátosságainak* és ezzel együtt *eredeti szókincsének* megőrzése és fejlesztése lebeg szemem előtt, azt kérdem: szükségünk van-e nekünk arra, hogy az eredeti szóalkotás biztosabb talaját elhagyva egy *holt* nyelv ingoványaira tévedjünk, és olyan latin szóalakokat gyártsunk, amelyeket a hozzáértők fejcsóváló megütközéssel fogadhatnak, talán meg is mosolyognak? A latin nyelvnek nincs szükség rájuk, de nincs a magyarnak sem... A magyarul gondolkozás hiánya vagy fogyatéka mutatkozik az előbbi pont jelenségein kívül abban is, hogy az akár szükséges, akár szükségtelen idegen szókból nem igyekszünk *eredeti képzővel* alkotni származékokat, hanem e helyett latin képzővel újabb idegen szót formálunk...”⁸

Egy másik nyelvtudósunk, Zolnai Béla, egyik érdekes tanulmányában megállapítja, hogy „van, aki a latinos szóvéget kellemtelen hangzásúnak érzi...”⁹ Ő is rámutat arra a — nyilván nem véletlen — jelenségre,¹⁰ hogy „erkölcsi devalvációt éreztethetnek idegenből átvett képzők is. Ilyen képző a németben a francia *-ei*... A magyarban gyakran pejoratív asszociációk kísérik az *-izmus*

⁵ L. Prózai dolgozatai, 357. l. (1879-i kiad.)

⁶ L. Idegen szavaink és a nyelvújítás, 67. l.

⁷ L. Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására?, 39. l.

⁸ Ugyanaz, 46—7. l. A dült szedés a tanulmány írójától való.

⁹ L. Szóhangulat és kifejező hangváltozás, 35. l.

¹⁰ L. Magyar Nyelv XIX, 36..

végzetű neolatin szókat: a képző önálló szóvá is lett pejoratív értelemmel („izmus“)“.¹¹

Azt hiszem, elég ennyi az idézetekből. Egyet azonban még ideiktatok, mert méltán tarthat számot Nyelvtisztaságelvűség érdeklődésére: „Senki sem olyan stílustalan és ízléstelen, hogy eszébe jutna vadidegen szavakat belekényszeríteni a magyar nyelvbe“. Ez az idézet tudniillik a támadó cikkek egyikéből való.

*

Ezek után áttérhetünk Nyelvtisztaságelvűség érveinek vizsgálatára.

Szerzőnk azzal a figyelmet keltő párhuzammal vezeti be írását, hogy „miközben folyik az elkeseredett küzdelem a bolsevizmus ellen, itthon egy nekihevült purista (páron: nyelvtisztaságelvű) hadat üzen valamennyi *izmusnak*“.¹² Nyelvi bolsevizmusra gondol-e vajjon Nyelvtisztaságelvűség? Azt állítja továbbá a „nekihevült puristáról“, hogy ok nélkül túlozza az idegen eredetű képzők veszélyét. Majd így folytatja: „T. i. a fordított jelen-ségre is van számos példa, mikor az idegen képző magyar vagy már egészen meghonosodott szavakhoz járulván, lassanként maga is teljesen magyarrá válik“. Ezek szerint főleg a makaróni nyelv szavai azok, melyek létrehozzák az idegen képzők teljesen magyarrá válását. Ezután megállapítja, hogy „e tekintetben — úgy érezzük — az *-izmus* már nagyon is azon az úton van, mint pártja“¹³ az *ista*, mely utóbbi már egészen *magyar* képzővé változott“. Allítását adatokkal erősíti. Azt mondja „azzá [t. i. egészen magyar képzővé] avatta a nyelvérzék a *pálista*, *elemista*, *egyetemista* vagy a tréfásan képzett régi *patvarista*... szavakban“. Nyilván azt is érezte a szerző, hogy a „purista dilettantizmus“ keveselheti az egészen magyar képzővé váláshoz a bizonyítékul felsorolt négy szót. Megtoldja hát sorozatát három „újabb tréfás“ szóval, ezekkel: *nimolista*, *mázlista*, *cucilista*.¹⁴ Vagyis két jassz-nyelvi s egy tréfás újkeletű szót alkalmasnak tart arra, hogy egy latin képzőnek magyarrá válását megpecsételje!

Helyes ösztön vezeti ezért Nyelvtisztaságelvűséget, amikor gyenge lábon álló okfejtéséhez tudományos megalapozást keres. Ezt Simonyi Zsigmondnál véli megtalálni. Azt mondja, „Simonyi említi, hogy már Pázmány Péter is magyar képzőként használja [az *-istát*], midőn Kalauzában *ördögistákról* ír. Geleji Katona Enyedi György híveit *Enyedistáknak* nevezi. Veresmarti a királypártiakat *királyistáknak*“. Nyelvtisztaságelvűség — kissé tudomány-

¹¹ Hozzátehetjük: a németben is.

¹² Tudtommal a nyelvhasználat ennek az idegen szónak csak *pardon* alakját ismeri.

¹³ Nyilván *párját* akar mondani a szerző.

¹⁴ A legújabb *-istas* szó a *mozgalmista*.

talánul — nem jelöli meg, hogy Simonyi töméntelen írása közül melyikből való az idézet. De hát ez ne szegje kedvünket; majd csak ráakadunk. Mindenekelőtt elővesszük a „Tüzetes magyar nyelvtant“. Simonyinak ez a műve nyelvtörténeti alapon foglalkozik a magyar képzőkkel. Közöttük azonban hiába keressük az *-izmust* meg az *-istát*. Utána az „Elvonás“ című dolgozat a soros. Ebben, két képzőnkkel összefüggően, csupán egy német nyelvtudós-nak, Pott-nak, a mondását idézi: „allerhand verrufene Ismen“ (7. l.). Melléfogtunk hát. Majd Simonyi „Helyes magyarság“ című füzetének második kiadása kerül kezünkbe. Úgy látszik, most jó nyomon járunk, mert ebben a dolgozatban megtaláljuk az *-izmust*; egy csomó *-izmussal* végződő szót sorol föl Simonyi, mint *altruizmus*, *despotizmus*, *egoizmus*, *liberalizmus*. Am gyanússá válik föl-fedezésünk, mert mindegyik szó előtt keresztet látunk. A jelek magyarázatából aztán megtudjuk, hogy a kereszt „az okvetlenül kerülendő hibákat jelöli“.

De végre mégis megtaláljuk azt, amit keresünk. Ráakadunk Simonyi népies munkájában¹⁵ az *ördögistára*, *enyedistára*, *királyistára* és *patvaristára*. Simonyi ennek a könyvnek előszavában (V. l.) azt mondja, számtalan író foglalkozik azzal, hogy a tudomány aranya aprópénzre váltva jusson forgalomba. A népszerűsítésnek egyik hasznát abban látja, hogy az olvasó lelkében termékeny talajra hullatja a tudomány magvát, s ez aztán terebélyes fává növe, új gyümölcsöt terem. Nos, az aprópénzreváltás ez alkalommal balul ütött ki. Nyelvtisztaságelvűség összezavarja az egyes pénznemeket s rosszul használja föl őket: nem tud ugyanis különbséget tenni a népies munkának leíró nyelvtörténeti meg bíráló nyelvművelő része között.

Tudnivaló, hogy a legrégibb *-ista* végzetű szavaink, a *pápista*, *kálvinista*, *luterista* nem nyelvünkben képződtek, hanem a reformáció korában alkotott latin *papista*, *calvinista*, *lutherista* átvételei; ők indították meg nyelvünkben az *-ista* végzetű szavak képzését, jöllehet a XVII. századból mindössze három szót, az idézett *ördögistát*, *enyedistát*, *királyistát* tudjuk magyar szövegből kimutatni. Simonyi erről így vélekedik: „Nyelvünkbe pl. átjöttek olyan szópárok, minők *evangéliom*: *evangélista*, *Kálvin*: *kálvinista*, *Luther*: *lutherista* stb. Ezek mintául szolgáltak számos új szónak, s most az *-ista* már egészen meghonosult képző. Pázmány Péter azt írja: ... *Ördögistanak* híhatja magát ... Geleji Katona ... *Enyedistáknak* nevezi. Veresmarti beszél *királyistákról*...“¹⁶ A „Tüzetes magyar nyelvtan“ képzőinkre vonatkozó része, a „Helyes magyarság“ s Simonyi egész munkássága nyilvánvalóvá teszi, hogy a „most az *-ista* már egészen meghonosult képző“ kitétel alatt Pázmány korát, a XVII. századot érti. Igaz, Simonyi

¹⁵ L. A magyar nyelv, 88. l.

¹⁶ L. i. m. 88—9. l.

mondata híján van a népszerű munkák fokozottan megkívánta szabotosságnak, de csak nyelvtörténetileg nem képzett bíráló válhatott a félreértés áldozatává. Túlságosan megnövelné dolgozatomat, ha ki akarnám mutatni, hogy mind Pázmány, mind Geleji Katona meg Veresmarty új szava fölöttes jellegzetes, a maguk helyén teljesen megfelelő alkalmi szóképzés a már ismert minta nyomán. De nem váltak új magyar képzők formálódásának megindítójává. Az *-ista* s az *-izmus* végzetű idegen szók tömegének betódulása nyelvünkbe csak a XVIII. században kezdődött, mégpedig francia és német hatásra.¹⁷

Az *-izmus*ról — ugyancsak az idézett helyen — ezt írja Simonyi: „A görög-latin *-istához* legközelebb áll a szintén görög-latin *-izmus* és *-izál*, mellyel számos új magyar szó alakult, többnyire görög vagy latin alapszóból, de néha eredeti magyar tőszóból is“. Példákat is idéz Simonyi. Ez a megállapítás Nyelvtisztaságelvűség értelmezésében — láttuk — így szól: „E tekintetben — úgy érezzük — az *izmus* már nagyon is azon az úton van, mint párja, az *ista*“. Ha szerzőnk tovább lapoz abban a könyvben, amelyikre fejtegetéseinek elméleti részét fölépíti, eljutott volna a leíró résztől a bíráló részig. Itt pedig a következő olvasható: „Az idegen szók pártolói, ha eljárásukat kifogásoljuk, mindenféle elvi kifogással szoktak előállni, legtöbbször avval, hogy a magyar szó nem fejezi ki teljesen, sőt meg se közelíti az idegen szó tartalmát... Valóságos lejtőre jutnánk, ha ilyen okból utat nyitnánk s válogatás nélkül bebocsátanánk s megtartanánk a beözönlő idegen szókat“.¹⁸

Szerzőnk fejtegetései között akad azonban olyan megállapítás is, amelyikkel főntartás nélkül egyetért minden rendű és rangú *purista*. Azzal, hogy az *-ista* „már éppen olyan jó magyar képző, mint például a gyakori *-nok*, *-nök*...“ Hogy pedig milyen jó képző a *-nok*, *-nök*, erre az *-ista* mellé sorompóba állított Veresmartyval szemben Vörösmartyt idézem. Azért Vörösmartyt, mert az ő fölfogása híven fejezi ki Bartzafalvi Szabó Dávid csinálmányának ma is érvényes értékelését. Vörösmarty 1840-ben ezt írta: „Igazuk van, kik a *-nok*, *-nök*, *-nek*-es szók elszaporodásától rettegnek; alig van ennél a nyelvben valami ízetlenebb s egyszersmind ragályosabb, mert a legeggyűbb ember is képes ilyen szókat koholni...“¹⁹

Amde, ha az *-ista* teljesen magyarrá vált képző, az *-izmus* pedig a legjobb úton halad a magyarrá hasonulás felé, s ezért védelmet követel számukra Nyelvtisztaságelvűség, kérdem: melyik csoportba való az *-izál*, *-atio*, *-atus*, *-alis*, *-aris*, *-itas*, *-ikus* képző?

¹⁷ V. ö. Gyalmos idézett munkája 1—16. l.

¹⁸ L. i. m. 203. l.

¹⁹ L. Minden munkái XI, 216. Szily Kálmán Nyelvújítási szótára nyomán idézem.

Elterjedésük egy szemernyivel sem alább való, mint az *-istáé* meg az *-izmusé*.²⁰ Amint láttuk, Simonyi az *-izált* együtt említi az *-izmussal*. Ez elkerülte szerzőnk figyelmét? Számolnunk kell ezek szerint azzal, hogy szerzőnk példáján fölbuzdulva, elébb-utóbb egy másik Nyelvtisztaságelvűség követel majd korlátlan nyelvpolgári jogokat a fentebb említettem idegen képzők számára is! Így hamarosan szomorú valósággá válhat Zolnai Gyula tréfásnak vélt jóslása: „Az efféle szükségtelen latin szógyártások reám némelykor a *nagyképűítés* benyomását teszik... Ha a latin szógyártás terén sokáig így haladunk, megérhetjük, hogy palackjainkat *para-fális* dugókkal látjuk el majd, és halottjainkat *diófális* koporsókban fogjuk eltemetni... nem éppen *magyarikus* eljárással”.²¹

Szerzőnk kikel az *elvű* meg az *elvűség* szónak az *-ista* meg az *-izmus* helyett való használata ellen is. Azt mondja, kár volna az immár háromszáz év óta magyarra vált igen simulékony *-ista* képzőt föláldoznunk az alig száz éves, Helmecezy módra gyártott *elv* szóért. Az „alig száz éves” *elv* szó Dugonicsnak 1784-i elvonása a Halotti beszédből kimutatható *eleve* szóból, — hozzátehetjük: igen szerencsés elvonása. A *sav, sáv, üdv, terv, érv, élv* ellen aligha tesz ellenvetést Nyelvtisztaságelvűség. De ha netán azt kifogásolná szerzőnk, hogy ezek a szók szintén nyelvújítási elvonások, hivatkozhatunk régebbi adatokra is. Íme: *sérv* (XVII. sz.), *nedv* (XVI. sz.), *kedv* (XV. sz.), *szív* (XV. sz.), *év* (XV. sz.), *hév* (XV. sz.), *név* (XIV. sz.), *rév* (XIII. sz.).²² S mivel használja ő maga is a *nyelv*-et, — a szó finnugor eredetű — méltán kegyelemben részesíthetné az *elv*-et. Ha pedig mindez semmis volna, hivatkozom arra, hogy a támadó cikkek egyike még a *légó, mozi, levlap, kösz* „neomagyar” szókat is kitűnő szórövidítésnek tartja.

Nem kifogásolható az *elv* származékainak képzésére használt *-ű, -ü* meg *-ság, -ség* sem. Mindkettő nyelvünk ősi, most is eleven képzője.²³

Örvendjünk hát a sikerült *elv*-nek, s éljünk bátran kifogástalan származékaival, az *elvű* és *elvűség* szókkal. Persze ízléssel, mértékkel. Ne hirdessük az *-ista, -izmus* megigéztjének módszerével az *elvűvel* meg az *elvűséggel* képzett összetételek egyedül-üdvezítő voltát. Hiszen számos más szót is használhatunk. Hogy mikor melyik szó a jövevény megfelelője, ebben a kérdésben — nyelvérzékünk irányításával — a nyelvhelyességi könyvek igazítanak el bennünket. Természetesen azokat az idegen szókat, amelyeket nem tudunk jó magyar szóval pótolni, továbbra is megtartjuk.

Fejtegetéseim végéhez értem. A tárgyaltam írás csak mint

²⁰ L. Zolnai Gyula, Van-e szükség nyelvűvelésünk irányítására? 38—50. l.

²¹ L. ugyanaz, 41, 43, 49. l.

²² V. ö. Etimológiai szótár; Bárczi Géza, Szófejtő szótár.

²³ L. Simonyi Zsigmond, Tüzetes magyar nyelvtan, 571, 585. l.

tünet érdekel minket. Láttuk, mi származik abból, ha az *antipurista dilettantizmus* a „purista dilettantizmus“ irtásának jelszavával a bírói székbe ül, s a csalhatatlanság tógájában ítélkezik a nyelvtudomány és a nyelv művelés kérdéseiben. Veszedelemmé fajulhat ez a kedvtelés, ha a napilapok olvasóinak tömegei számára történő megnyilvánulások rendszerré válnak.

*

Meg kell azonban még mondanom, miként került dolgozatom élére a vele látszólag semmi összefüggést nem mutató „Barbarizmus vagy szakállelvűség?“ cím?

A címbeli két szó szembeállítására nem tőlem, hanem Nyelvtisztaságelvűségtől ered. Szerzőnk illetéknéppen fejezi be írását: „Ne bántuk tehát az *izmust* és az *istát*, mert ha ez a *purista dilettantizmus* (nyelvtisztaságelvű műkedvelőelvűség) túlságosan elburjánzik, végül még a *Pistából* is *Pelvű* lesz, s a *listából* *levű*, a *Bellevue* szállodáról²⁴ pedig kimutatják, hogy valamikor *Bista* volt. De ez már aztán igazán *barbarizmus* lenne, hogy ne mondjam: *szakállelvűség*“.

Hát bizony jobb lett volna nem mondani, jobb lett volna a szellemeskedésről lemondani. Mert a *barbarizmus* nem *szakállelvűség*. Csak a megfordítottja helytálló: a *szakállelvűség* kétségtelenül *barbarizmus*. A görög *barbaros*-ból származó latin *barbarus*²⁵ ugyanis nem tart több rokonságot a „szakáll“ jelentésű latin *barba* szóval, mint teszem az *allegória* a *filegóriával*. A *barba* meg a *barbarus* egymáshoz való viszonya csupán csak vadidegen szók hangzásának véletlen összeesengése.²⁶

Az egyik támadó cikk szerint „első pillanatban komoly érvnek látszik, hogy a paraszt, a munkás nem érti meg az „idegen“ szót. Ha nem érti, tanulja meg!“.

Az elv helyes: aki idegen szót használ, mindenekeelőtt tanulja meg a szó jelentését. De a tapasztalat azt mutatja, hogy a tanítást nem a paraszton, hanem azokon kellene kezdeni, akik másokat akarnak tanítani idegen nyelvi elemek használatára.

A sok kivetni való mellett azonban köszönettel is tartoznak Nyelvtisztaságelvűségnek a „dilettáns puristák“: szerzőnk kifogástalan magyar jelölést adott egy régi, — hozzá *-izmussal* végződő —

²⁴ A Bartzafalvi Szabó gyártotta *-da, -de* is előnyt élvez szerzőnknel; kitérja a rövid, nem is elvonásból származó *szállót*.

²⁵ A *barbarus* fogalmát Heltai Gáspár (Új Testámentom, g1. levél) így magyarázza: „A Görögök és Deakok minden nyelvű embereket Barbarusoknak hittac, az ő nyelueken kívül. Gyakorta vétetic tudatlanért, ostobáért etc.“

²⁶ V. ö. Walde, Latein. etymol. Wörterbuch,³ 94, 96. l.; Georges, Latein. Handwörterbuch,⁸ I, 785, 787. l.; Pape, Griechisch-deutsches Handwörterbuch, I, 391. l.; Boisaq, Dictionnaire étymologique,⁹ 114. l.

de most is fölötte eleven fogalomnak. A *leiterjakabizmus* végre megkapta találó kifejezőjét, a *szakálllevűséget*.²⁷

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Nyelvhelyességi babonák.

A nyelvvédő mozgalomnak kétfelé kell hadakoznia. Az egyik ellenfél az idegen nyelvi hatás, a magyartalan szerkezetek, az idegen szavak felesleges halmozása, a nyegle, kényeskedő hangsúlyozás (magyar beszédben: Mussolini), a másik ellenfél a túlzás, az önkényeskedő nyelvi szabályok alkotása, a felesleges hibáztatás, a nyelvhelyességi babona. Ila igaz, hogy az első az igazi veszedelem, nem szabad azt hinnünk, hogy a második — csak azért, mert sokszor jó szándékból fakad — nem lehet épen eléggé ártalmas.

Az ártalmasan túlzó „nyelvvédelem“ egyik megnyilvánulásának a közelmúltban lehettünk tanúi. Megjelent egy szótár, amely azt tűzte ki feladatául, hogy megtisztítja a magyar nyelvet minden idegen szótól. Ebben a törekvésében aztán szörnyű szóficamokat ajánl használatra, s ami még károsabb, meggyökeresedett, magyarrá vált, sőt sokszor ősi szókinésünkbe tartozó, kitűnő magyar szavakat akar magyarítani. Az ilyenfajta igyekezetben nem is az az igazi veszély, hogy kiszorítja jó szavainkat, vagy belecsempész rossz szavakat a nyelvünkbe, mert hiszen ajánlásait amúgysem fogadja el senki, hanem az, hogy a komoly nyelvvédő mozgalmat keveri rossz hírbe, mert a felületes szemlélő nem különbözteti meg az igazi nyelvművelést a hozzá nem értő nyelvészkedő játéktól.

Ártalmas és káros a hibás hibáztatás, az önkényesen alkotott, félig értett vagy félreértett nyelvi szabály, a nyelvhelyességi babona is. Ennek legjellegzetesebb megnyilvánulása az *egy-iszony*.

A határozatlan névelő németes használata („*egy-túltengés*“) elleni küzdelem a nyelvvédő munka egyik legrégebb feladata. Az *egy-túltengést* („ez nem *egy* eljárás“ stb.) úgy-ahogy kordába lehetett szorítani, de megszületett mindjárt mellette a visszahatás: az *egy-iszony*. Akkor sem merünk már élni az *egy-gyel*, amikor kellene. Így keletkeznek aztán ezek a mondat-szörnyyszülöttek: Tönkrement vállalkozó főbelötte magát. Francia tudós feltalálta a bacillusháború ellenszerét.

²⁷ A szakálllevűség legújabb adata: A Magyar Nemzet (1942. febr. 25.) a cseh meg a tót nyelv közötti *dialektikális* különbségekről ír. A francia névjelzésű cikk fordítója összezavarja a „vitatkozó észjárás, érvelés, okfejtés“ jelentésű *dialektika* szót a „tájszólás, nyelvjárás“ jelentésű *dialektus* szóval.

Az *egy*-iszonyban szenvedők sokszor éppen az ellenkezőjét mondják annak, amit akarnak. Ha azt kérdezem, hogy esett-e az eső, arra mást jelent az a válasz, hogy „egy kevés esett“ (= nem sok, de valami mégis), mint az, hogy „kevés esett“ (= nem elég). Más az, hogy „hamar nem érsz haza“, mint „egyhamar nem érsz haza“. *Egy*-iszonyban szenvedő embertől nem kérdezném meg, hogy sós-e a leves, hanem megkóstolnám magam, mert ő a sós levesre is azt mondaná, hogy kevésbé sós, s így megsózná velem még jobban azt a levest, amely már úgyis sós volt egy kevésbé.

Kevésbé elterjedt ugyan, de szintén nyelvhelyességi babonából ered a határozott névelő (a, az) hibás mellőzése. Zolnai Gyula a Magyarosan egy régebbi számában egy egész csokorra valót gyűjtött a határozott névelő hibás elhagyásának példáiból, a jelenség okának kutatására azonban nem tért ki. „N. távozik Luther születésének 450-ik évfordulója alkalmából tartott istentiszteletről.“ Helyesen: ...távozik *a* Luther születésének 450-ik évfordulója alkalmából tartott istentiszteletről. — „Pár lépéssel távolabb láthatók Augustus császár tiszteletére emelt templom romjai.“ Helyesen: ...láthatók *az* Augustus császár tiszteletére emelt templom romjai. — „Illetéktelenül beavatkozott Kodály ismeretes előadása körül támadt vitába.“ Helyesen: ...beavatkozott *a* Kodály ismeretes előadása körül támadt vitába. — Ezek mellé a Zolnai Gyula gyűjtötte példák mellé kívánczik a minden házfalon olvasható felhívás: „Baross Szövetség kéri: keresztény kereskedőnél vásároljon“. Helyesen: *a* Baross Szövetség kéri...

Hogy az idézett mondatokban a megjelölt helyre ki kell tenni a határozott névelőt, azt tüstént látjuk, ha kiemeljük e mondatokból a jelzőt, illetve a több szóból álló jelzős kifejezést. „N. távozik az istentiszteletről.“ „Pár lépéssel távolabb láthatók a templom romjai.“ „Illetéktelenül beavatkozott a vitába.“ „A szövetség kéri.“ Ezeket a mondatokat senki sem mondja névelő nélkül. De épily kevésbé hagyható el a névelő akkor, ha e mondatokat jelzővel (esetleg több szóból álló jelzős szerkezettel) bővítjük: *Luther születésének 450-ik évfordulója alkalmából tartott, Augustus császár tiszteletére emelt, Kodály ismeretes előadása körül támadt, Baross.* Mindezek az *istentisztelet, vita* stb. jelzői, s a névelő és a főnév között van a helyük. (A szép asszony, a jó gyermek.) A határozott névelő a főnévnek (istentisztelet, vita stb.) névelője és nem a jelzős szerkezeté. Ezek a szerencsétlen névelők annak estek áldozatul, hogy a jelző, illetve jelzős szerkezet első szava tulajdonnév: Luther, Augustus, Kodály, Baross. Ezért nem merték az idézett mondatok írói a határozott névelőt kitenni eléjük. Hallottak valamit arról, hogy a tulajdonnevet nem látjuk el névelővel (nem mondjuk: a Goethe nagy drámairól), s ennek a szabálynak felületes alkalmazásában azt hitték, hogy a helyesen, tehát névelővel írt mondatokban a névelők Luther, Augustus, Kodály, Baross névelői lennének, holott — mint láttuk — a főnevek

(istentisztelet, templom, vita, szövetség) névelői lettek volna, ha születésük előtt el nem pusztítja őket a nyelvhelyességi babona.

A *lag* és *leg* rag kinos kerülgetése szintén ebbe a sorozathoz tartozik. Kezdetben volt a *lag leg*-korszak, vagy méginkább az *ilag ileg*-korszak. A német *-lich* végződésű szavak utánzásaként főnévből *i* képzővel alkotott mellénevekhez kapcsolták a *lag leg* ragot. Így keletkezett a „levélileg” (e h.: levélben), „törvényileg” (e h.: törvény útján), „alkalmilag” (e h.: alkalomadtán), sőt „sportilag”, „pénzileg” stb.

Az *i* képzővel összekapcsolt *lag leg* ellen a nyelvvédelem joggal emelte fel szavát. Sikerült is úgy-ahogy visszaszorítani, de mindjárt jelentkezett a másik baj: sokan félreértették a szabályt, és akkor sem éltek a *lag leg* raggal, amikor nagyon is helyén lett volna, hanem az *n* raggal próbálták helyettesíteni. Pedig hogy a kétféle rag nem helyettesítheti egymást, azt mutatják az alábbi példák: *Valószínűleg* találkozni fogunk. A tanú vallo-mása *valószínűen* hangzott. — A jelöltet a vizsgán *egyhangúlag* képesítették. — Az előadó unalmasan és *egyhangúan* olvasta fel tanulmányát.

Az *ő* (ők) harmadik személyű személyes névmást csak emberre használjuk. Ez a szabály. De ha megtanuljuk a szabályt, tanuljuk meg a kivételt is: a harmadik személyű többesszámú személynévmás tárgyesetét — őket — használjuk emberre, állatra, élettelen dologra, gondolati fogalomra egyaránt. Hol vannak a juhaid? Széttépték *őket* a farkasok. — Báránnyelűk úsznak az égen. Örökig elnézegetném *őket*.

A hibától való félelemben sokan nem merik kitenni ezt az *őket* névmást, csak akkor, ha emberre vonatkozik. Egyébként kinos igyekezettel iparkodnak más szavakkal helyettesíteni: azokat, sőt előbbieket, utóbbiakat, nevezetteket stb. — Sokan megtanulják a nyelvi szabályokat, de rosszul alkalmazzák *őket*.

Mint az előbbi példákból látjuk, a nyelvhelyességi babona olyan veszedelem, melyet nem szabad elhanyagolni. A kérdés most már csak az, hogyan lehet védekezni ellene. Az átlagember átlagos figyelme legfeljebb ha addig terjed, hogy az idegenszerűségeket hibáztató szabályra emlékszik, de finomabb megkülönböztetések kutatását nem várhatjuk tőle. Az egyedül helyes és célravezető eljárás tehát az, hogy magában az idegenszerűségeket hibáztató szabályban vagy nyomban e szabály mellett rámutatunk arra, hogy a hibáztatott szónak vagy szerkezetnek mi a helyes használata. Nem elégszünk meg például azzal a fél munkával, hogy az *egy* németes használatát megrójuk, hanem tüstént azt is megmondjuk, hogy mikor és hol használja a magyar a határozatlan névelőt. Ha nem így járunk el, akkor könnyen akad, aki az *egy*-et egyszersmindenkorra száműzni akarja a magyarból.

A legtöbb nyelvvédő munka, így Pintér egyébként igen értékes kézikönyve is, ebből a szempontból hiányos. „Bír” címszó

alatt például megjegyzi, hogy helytelen *bír valamit*, s ezt úgy kell mondanunk, hogy *van valamije*. Helytelen, hogy *nem bír tudomással*, s helyes: *nincs tudomása*. — Mindebben teljesen igazat mond a nyelvvédő könyv. De nem mond eleget! Az átlagos műveltségű és alaposságú olvasó így könnyen arra a következtetésre jut, hogy a *bír* igét egyáltalán nem kell vagy nem szabad használni. A nyelvvédő könyvnek azt is meg kellene *ugyanitt* mondania, hogy mi a *bír* igének helyes használata. Ha még annyira törekszünk is a rövidségre, a *bír* helyes használatára mutató egy vagy két példának itt helyet kell szorítani. Például: *Bírja* a munkát. Nem *bír* vele.

Ugyanígy *létére* címszó alatt csak annyit mond, hogy helytelen: *bíró létére nem tehetett mást*; helyes: *mint bíró nem tehetett mást*. Ebből könnyen az a nyelvhelyességi babona keletkezhet, hogy nem szabad a *létére* szót használni. Ugyanitt meg kellett volna mutatni a helyes használatot. (Orvos *létére* elmulasztotta a legelemibb óvatossági intézkedéseket.)

Nélkülöz címszó alatt helyteleníti ezt: *minden alapot nélkülöz*. Meg kellene itt mutatni a szó helyes használatát is: Petőfi pályája kezdetén sokat *nélkülözött*.

Nézetem szerint a most vázolt módszert kell a hibáztatásokban követni, ha meg akarjuk akadályozni, hogy a nyelvvédő mozgalom kellemetlen kísérőjelenségei, az önkényes nyelvi szabályok és a nyelvhelyességi babonák el ne terjedjenek.

Winter István.

Vezér-e a Conducator?

Tóth József folyóiratunk legutóbbi számában nagyképűségnek, jártasság fitogtatásának, sőt a magyar nyelvi öntudat föladásának bélyegzi meg azt, hogyha Mussolinit *Ducenek*, Franco tábornokot *Caudillonak* nevezzük, vagy ha a *Poglavnik* szót használjuk. Azt tartom, hogy kár ilyen szigorúan ítélkeznünk, mert az efféle idegen szavak használatának jogosságát nagyon szépen meg lehet okolni. Meg, mert aligha helytálló a cikkírónak az a nézete, hogy az egyetlen *vezér* szó fedi mindazt a fogalmat, amit ezek a szavak kifejeznek, másrészt pedig ezek az elnevezések annyira első viselőjük személyéhez tapadnak, hogy bízvást tulajdonneveknek tekinthetjük őket. De meg hangulati velükjárójuk is van ezeknek a kifejezéseknek. Egészen más képzetek fűződnek — teszem — a *Duce* szóhoz, mint a *Caudillo*hoz és megint mások a *Poglavnik*hoz. Nincs itt a helye annak, hogy ezeknek a férfiaknak a hatalmi körét vizsgáljuk, de bizonyosan van ebben is különbség, és már csak ezért sem fedné az egyetlen *vezér* szó e méltóságok mindegyikének jelentéstartalmát. Ezek szerint a magyar megfelelőnek ajánlott szó használata által elsikkadna az a jellegzetesség, amelyet mindenki tud vagy érez e kormányzatok dolgá-

ban. E mellett érdemes a megfontolásra az is, hogy pl. a *Duce* szón mindenki csak az olasz kormányzat vezérét értheti, ha ellenben csak *vezért* mondok, ezenfelül azt a népet is meg kell neveznem, amelyiknek vezére szóba kerül. Nyilván ezért nevezte az angol nyelvhasználat *the Kaiser*-nek, nempedig *the German Emperornak* Vilmos császárt. Igaz: így sok idegen szót kell megtanulnunk, de nem hiába élünk történelmi idöket vagy nietzschei szóval az *Umwertung aller Werte* korát. Ilyenkor épen nem tudálékosság, hanem a korral való, akár kénytelen-kelletlen haladás, hogyha megtanuljuk még azt is, hogy — teszem — *Conducator* annyi mint *Antonescu* tábornok.

De mindez talán nem döntené el a vitát. Eldönti azonban alighanem, ha meggondoljuk a következőket: Oroszország, Törökország császárság volt, Perzsia meg Japán az most is; lám, mégsem beszéltünk orosz császárról, hanem csak *cárról* és csak Szi-lágyi és Hajmási viaskodtak „császár szép leányáért“, mi azonban a török császárt ha nem is padisahnak, de minden bizonnyal csak *szultánnak* emlegettük, valaminthogy a perzsa, most iráni császár is csak *sah*, a japán meg *mikadó* volt azelőtt. a jobban-tudók szerint pedig *tenno* most. Még az sem tudálékosság, ha khedivét, maharadsát vagy sejkét emlegetünk, mert az ilyen szavak az általános műveltség kifejezései, egyben pedig szabatos megfelelői a csak több-kevesebb körülírással meghatározható idegen fogalmaknak. Ezek szerint réges-régi magyar nyelv szokás, hogy más országok uralkodóit, vezetőit saját népük elnevezésével emlegetjük. Idegen kormányzatok vezetőire is ez áll. A török kormányfőt — teszem — *nagyvezírnek* mondtuk, Bismarckot vagy Seipelt sem hívtuk miniszterelnöknek, hanem ugyancsak idegen eredetű szóval *kancellárnak*, mert ez felelt meg az ő alkotmányjogi helyzetüknek. A darabos humorú angol azt mondja: *to call a spade a spade*; nevezzük ásónak az ásót, és nevezzük mi is nevén a gyereket akkor, amikor a *vezér* szó által teljes tartalmi és hangulati velükjárójával szabatosan ki sem fejezhető idegen kifejezéseket használjuk.

Hanem azért van igaza Tóth Józsefnek is. Csakugyan üres fitogtatás csak, ha újságjaink egy horvát merénylet áldozataként ismételtén is *tabornikot* emlegetnek, vagy ha ilyen híradással kólintanak bennünket fejbe: a Poglavnik Kvaterniket az usztasák hrilnikjévé nevezte ki. Nem tartom sem nyelvi öntudatáról megfélekedezett, sem a világtól elmaradott magyarnak azt, aki ezt a négy ismeretlennel megtűzdelt egyenletet így fejti meg: A hrilnik a poglavnikok usztasájává nevezte ki Kvaterniket.

Vagy amit akartok!

Buzás Dezső.

Partizán.

Ez a titokzatos hangzású jövevény szokatlan jelenség az idegen szók történetében: hajszálnyi pontossággal megállapítható róla, mikor lépte át nyelvünk határait. De több más tekintetben is érdemes szemügyre venni, kiváltképpen azért, mert épületes tanulsággal szolgál az idegen szók befogadásának lélektanához.

Tehát: a *partizán* születésének napja 1941. október 11-e, születésének helye az orosz síkság végtelensége; onnan jött ezen a napon újságjainknak egyazon szövegű, a *partizánok* mozgolódásairól beszámoló híre.

Egyet-mást el kell mondanom új vendégünk családfájáról. A középkorban olyan zsoldost jelentett a *partizán*, aki a legtöbbet fizető párt szolgálatába állt. Később szabadesapatok vezetőit nevezték *partizánnak*. Szavunk végső forrása a „rész” jelentésű latin *pars*; ebből származik az olasz *partigiano*. Az olasz szónak XV. századi átvétele a francia *partisan*, ezé meg a német *Partisan*: a németbe a XVII. században került be. A német jó ideig küzdött az idegen szó ellen; el is avult a *Partisan*. Az oroszországi háború támasztotta új életre, s nálunk német hatásra jelent meg.

Szavunk fölüjítása jelentésbővüléssel lépett a porondra. *Partizán* immár nem a szabadesapatok vezérét, hanem a szabadesapatok minden tagját jelenti. Mivel pedig nálunk ismeretlen a *partizán* jelentése, az első híradás mindjárt meg is magyarázza: „*Partizánok* próbáltak átlopózni a túlsó partról. Kommunista szabadesapatok, afféle *komitácsik*, igyekeznek néhány nap óta átsurranni hozzánk”. Egyik újságunk (Magyarság 1941. X. 12.) a cikk címében még szemléltetőbb magyarázatot ad: „A szovjet-komitácsikat *partizánnak* hívják”.

Sóhajtvá törődünk bele: orosz *komitácsi*, a te neved *partizán*! De csakhamar rájöttünk tévedésünkre. A november 9-i újságokban ugyanis Jovanovics Dragomirnak, Belgrád polgármesterének alábbi nyilatkozatát olvastuk: „...a *partizánok*, akik gyűjtogatnak és gyilkolnak, nagyon jól tudják...” Vagyis az orosz *komitácsi* ugyanazt jelenti, mint a szerb *partizán*, úgyhogy még az sem hozható föl szavunk védelmére, hogy sajátos, csupán csak az orosz viszonyokra szabott jelölés. Most lábrakapott új jelentését nálunk igen-igen kevesen ismerik. Valóban fölösleges, hogy mesterséges módon terjesszük. Márton József, a múlt század elején a bécsi csász. kir. egyetemen a „magyar nyelvnek és literatúrájának” kiváló tanára, 1803-ban így fordította a *partizánt*: „követő, felekezetes, veletartó, pártján levő”. Ma nem fordításra, hanem a fogalom szabatos jelölésére van szükség. De nem kell sokat töprengenünk, minek nevezzük a *partizánt*. Elvégezték ezt a munkát maguk a *partizán* terjesztői: náluk *szabadesapat* a *partizán* egyértékese. Ez a jelölés régi s teljesen megfelelő. Használhatjuk a *szabadesapatos* kifejezést is.

A *partizán* szócsaládnak egyik — előkelő — tagját egyébként már jó ideje vendégül látjuk. Ez a szó az *appartement*, az olasz *appartamento* összetételnek francia közvetítésű átvétele. Nem kíváncsok, hogy a *partizán* számára lakosztályt nyissunk nyelvünkben.

Loványi Gyula.

SZÉLJEGYZETEK

Lábjegyzet. — Ezen a csudálatos, lábbal írott jegyzeten először egy nyelvészeti cikkben botránykoztam meg: „*Cursive* van szedve, *-gal ellátva és alul *lábjegyzetben*: »Uladislaus, Jagellónak fija« (MNy. XXXVII, 147, a meg is ismételt *cursive* szedést sem értem, mikor *dülten* vagy *dült betűvel* is szedhették volna az illető helyet). Így olvashattam már előbb a Budapesti Szemlében is: „*Lábjegyzetek* formájában életrajzi vázlatot ad” (1935 májusi sz., 240. l.). A *lábjegyzet* azonban még régebbi találmány, mert megvan már Kelemen Béla Kézi Szótárának 3. kiadásában (1929.), a német-magyar részben *Fußnote* alatt, a magyar-német rész még nem fogadta be. A *lábjegyzet* azért csudálatos, mert a magyar ember eddig csak *kézírást* ismert, és lábbal legfőljebb a mutatványosok tudnának jegyzeteket csinálni. A német szótárra való hivatkozásból már mindenki sejtheti, hogy ismét szolgai fordítással állunk szemben, amely az egészséges magyar nyelvérzékét bántja. Olyan ez bizony, mint ha valaki a német *Fuszweg*-et, amely gyalogutat jelent, hasonló nyelvérzékfogyatkozással és szolgai németutánzással szószerint *lábút*-nak nevezné el. Két jó magyar kifejezésünk is van a német *Fusznote* fogalmára, úgymint: a *csillag alatti jegyzet* (vö. „Kossuth *csillag alatti* megjegyzéssel adta le Vas Gereben cikkét” Uj Magyarság 1941 XI/16, 11. l., a *leadás* helyett természetesen egyszerűen *közölnie* kellett volna) és a *lapaljai jegyzet*. A *lábjegyzet* hadd maradjon csak KB. szótárában.

Zolnai Gyula.

Furesa kettős keresztnévek. — Az Uj Magyarság hirdetései között többször olvashattam ezt: „Palugyay *Győző Viktor* szücs” (pl. 1940 I/14, 11. l. és még több számban). Derék iparosunk nyilván nem tudja, hogy *Győző* és *Viktor* ugyanaz a keresztnév, hiszen a magyar *Győző* név nem egyéb, mint a latin eredetű *Viktor* (latinul *Victor*) névnek szószerinti fordítása. Furesa dolog tehát, ha valaki ugyanazt a keresztnévet magyar és idegen alakjában együtt használja. Súlyosabb beszámítás alá esik azonban két azonos jelentésű keresztnévnek ilyen együttes használata, ha ezt nem egyszerű iparosember, hanem író gyakorolja, akitől irodalmi műveltségénél fogva a keresztnévek jelentésének ismeretét elvárhatjuk. Márpedig ezt a furesa szokást követi a Nyugatnak egyik írója: Gelléri *Andor Endre*, aki ezzel a kettős névvel került bele a Révai Lexikon kiegészítő kötetébe is. Mindnyájan tudjuk, hogy mind az *Andor*, mind az *Endre* név az *András* keresztnévnek csak külön-külön alakult magyarosabb változata. Az azonos jelentésű két változat együttes használatának tehát semmi értelme sincs.

Zolnai Gyula.

Megfejeelt közmondás. — Az Új Magyarorságnak ugyanaz a munkatársa, aki a *hétzilvás* nemes kifejezést kitalálta (l. Msn. X, 56), mondja egyik cikkében: „*Suszter* ne tovább a kaptafánál” (1941 IV/27, 15. l.). Csak egy lépés, és a régi jó közmondás egészen meg lesz fejelve, ha t. i. majd így hangzik: „*Suszter*, ne tovább a *lasztnál*”, mert a *kaptafának* tudvalevően ez a *suszteries* neve, a *lasztcíher* „kaptafahúzó” és a *lasztol* „kaptafáz” mesterszavak mellett (l. Pintér Jenő: A magyar iparosok nyelvvédő könyve. Férfiiparágak. I. rész. Bp. 1939. 43. l.). Ez a cikkíró valóban új magyarságot visz bele az Új Magyarországba, mert a latinból (Ne sutor ultra crepidam) fordított közmondást eddig így mondtuk: *Varga*, ne tovább a kaptafánál! Legalább közmondásainkban ragaszkodnánk hagyományos szavainkhoz, még akkor is, ha ezek a hétköznapi nyelvben *suszteresen* elnémetesedtek.

Zolnai Gyula.

Magyartalan műveltetés. — Ez év január 21-én a magyar rádió, 22-én pedig a napilapok ismertették a japán miniszterelnök beszédét. Az itt következő mondatot idézem belőle: „Készek vagyunk a délamerikai államok álláspontját teljes mértékben tiszteletben tartani, amíg ezek az államok nem *engedik magukat félrevezettetni* az Egyesült Államok ármánykodásaival...” Valamelyik lap tudósító iroda így fordította bizonyára németből az idézett mondatot. Ha az író nem *fordította*, hanem *írta* volna, kétségkívül így fogalmazza meg a műveltető mondatot: ...nem *vezettetik* magukat *félre*. De ha már az „engedik” (lassen) szóval fejezik ki a műveltetést, legalább elégedjenek meg ezzel az *egyszeri* műveltetéssel és ne *kettőzzék* meg a „félrevezettetni” alakkal. Tehát vagy: nem *engedik* magukat *félrevezetni*, vagy: nem *vezetetik* magukat *félre*. A rádió és a napilapok kettős műveltetése véleményem szerint nem magyaros. Ilyen a *sejtetni engedi* a helyes: *sejteti* helyett. Megérezzük itt is a német hatást: läßt ahnen. A híres Dante-idézetet is csak így olvastam: „Ó, boldog Magyarország, ha nem *hagyja* magát többé *félrevezettetni*!” („O, beata Ungheria, se non si lascia piú malmenare!”) Ebből is látszik, hogy a legtöbb fordító nem tud szabadulni az *idegen* befolyás alól (lassen, lascia, laisser stb.). Nem *vezeteti* magát többé *félre*, vagy: nem *hagyja* magát többé *félrevezetni* a helyes. — Csoda-e, ha a közönséges beszédben is ilyeneket hallunk: „*hagyom* magam *masszíroztatni*; *engedem* őt *levetkőztetni*; nem *hagyom* magam *kiraboltatni* és így tovább?

Haragos Sándor.

Adalékok a hivatalos nyelvhez. — Nincs *főpénztanácsos* meg *főegészségtanácsos*, de van *főerdőtanácsos* meg *főbányatanácsos*. Ez a németes szóképzés (*Oberforstrat*, *Oberbergrat*) annál meglepőbb, mert egyébként a tanácsosi címek képzése kifogástalan: *Pénzügyi főtanácsos*, *egészségügyi f.*, *kincstári f.*, *gazdasági f.*, *kereskedelmi f.*, *műszaki f.*, *tanügyi f.* *Erdészeti főtanácsos*-t és *bányászati főtanácsos*-t kell tehát mondanunk.

Több minisztériumunk hivatali címtáblája ministeriumnak írja legfőbb hatóságaink nevét, pedig a táblák a mostani helyesírási szabályok életbeléptetése után készültek.

Loványi Gyula.

KÖNYVSZEMLE

Nemes Zoltán: Szóstatisztika egymillió szótagot felölelő újságsszövegek alapján. Hely és év nélkül. 392 lap. A Szegedi Városi Nyomda nyomása.

A szerző elsősorban a gyorsírás ügyét szolgálja a szövegek különféle szempontból való pontos és világosan áttekinthető feldolgozásával, eredményeinek egy része azonban általános érdekű és rendkívül tanulságos. A feldolgozott anyag tetemes mennyiségű: 26 újságsszám teljes szövege; könyvalakban kinyomtatva 1250 lapot töltene meg, ha egy lapra 41 sort számítunk. Az egymillió szótagnyi szöveg 400 ezer szóból állott, ezek közül egymástól különböző 31 ezer volt; 13 és fél ezer egyszerű, a többi összetett. Ezek az adatok mindjárt néhány tanulsággal szolgálnak: a magyarban az átlagos szóhosszúság két és fél szótag; továbbá — legalábbis az újságok nyelvében — valamivel több összetett szó fordul elő, mint egyszerű.

A 31 ezer különböző szó közül 544 összesen 235 és fél ezerszer fordult elő, azaz kitette a 400 ezer szóból álló szövegnek 59%-át. Igen meglepő ez az eredmény, s igazolja azt az ismert megállapítást, hogy beszédünk voltaképpen aránylag kevés különböző szóból áll, s a nyelv sok-sok ezer szava csak nagyritkán fordul elő. Valóban, a statisztika szerint a 31 ezer különböző szó fele csak egyetlen egyszer fordult elő a 400 ezer szavas szövegben. Még nagyobb meglepetéssel értesülünk arról, hogy a 400 ezer szó negyedrészt mindössze 14 szó adta ki: ezek a magyar nyelv leggyakoribb szavai közül valók. Felsoroljuk itt ezt a 14 szót: *a, az, és, hogy, is, nem, ez, egy, amely, volt, meg, aki, magyar, nagy*. De hogy tudott ez a 14 szó a 400 ezer szóból álló szövegben 100 ezerszer előfordulni? Igen egyszerűen: az *a* előfordult 42 ezerszer, az *az* 14 és fél ezerszer, az *és* 10 és fél ezerszer, a *hogy* 7 ezerszer, az *is* 4 ezerszer, stb. A két határozott névelő (*a, az*) a szöveg 13,5%-át tölti meg, vagyis nyelvünkben minden 7—8. szó határozott névelő. Az a megállapítás, hogy a szövegekben az *amely* 2400-szor, az *aki* 1840-szer, az *ami* 526-szor fordult elő, arra mutat, hogy újságjaink nyelvében még mindig erősen divik az *aki, amely, ami* használata, ez — amint a Magyar Nyelvvédő Könyvből tudjuk — legtöbbször nehézkes, felesleges és magyartalan, elkerülése gyakran gyerekjáték, s a stílus világozása és könnyedsége csak nyer vele.

Mint már említettük, a szöveg 400 ezer szavának negyedrészt 14 szó adja ki; tegyük még hozzá, hogy felét 237 szó, háromnegyed részét pedig 1726 szó szolgáltatja. A fennmaradó 29,300 szónak a szöveg negyedrésszel kell megelégednie, ez elég könnyen megy, hiszen 15 és fél ezer szó csak egyszer fordul elő. Ismerik jól ezt a jelenséget a nyelvkönyvek összeállítói, s iparkodnak szövegeiket lehetőleg a nyelv leggyakoribb szavaiból

megszerkeszteni. A legtöbb nyelvre vonatkozóan elkészült már az ú. n. gyakorisági szótár; Nemes Zoltán könyve a magyar szavak gyakorisági szótárával is megajándékoz bennünket, mert betűrendben közli a feldolgozott szövegben legalább ötször előforduló szavakat. Egy másik összeállítás a szokat az előfordulások száma szerint sorolja fel.

Ha az összetett szokat alkotórészeikre bontjuk, s így végezzük a számításokat, akkor 31 ezer különböző szó helyett csak 16 és fél ezer szót kapunk; az összetett szavak tagjait ugyanis túlnyomórészt már számításba vett egyszerű szavak adják. A 16 és fél ezer szó közül 2794 idegen (16.8%). Bizony, e pontos statisztika alapján még mindig igen sok idegen szóval élnek napilapjaink. Enyhíti a szomorú képet az a megállapítás, hogy az idegen szavaknak majdnem a fele csupán egyszer fordul elő a szövegekben (1329 szó); az idegen szavak gyakorisága általában meg sem közelíti a magyar szavakét. Leggyakoribb idegen szó volt a *miniszter* 1236 előfordulással, ez nem csodálatos, hiszen lapjainkban unostalan előkerül ez a szó. A leggyakoribb idegen szavak még a gyakoriság sorrendjében: *doktor, politikai, film, politika, méter, autó, dollár, minisztérium, opera, sport, gól, detektív, anlant, szocialista, programm*, stb. Érdekes megjegyezni, hogy az *autó* 127-szer, a *gépkocsi* csak 26-szor fordult elő. A gyakorisági szótár segítségével világos képet kapunk az egyes idegen szavak előfordulásának számáról, s ezt összevethetjük a kiszorításukra alkalmas magyar szavak gyakoriságával. Így pl. a *fotográfia* 8-szor, a *fénykép* 13-szor fordul elő, a *premier* 24-szer, a *bemutató* 65-ször, stb.

Mivel a leggyakoribb magyar szavak egytagúak, az egytagú szók csaknem a felét (47.3%-át) adják a feldolgozott 400 ezer szónak.

Nemes Zoltán értékes statisztikai művét mindig érdeklődéssel forgatják majd a magyar nyelv barátai.

Bence István.

LAPSZEMLE

Erdélyi Szemle. 1942-i évf. 2. sz. — *Málé-Törék Gyula: Magyar telemtelzés!* A nemzeti és faji eszme újjászületésének korában nem elegendő a pusztá névmagyarosítás, vagyis hogy csatládi nevünkben tükröződjék vissza magyarságunk. A szülők, a lelkészek és nemzeti és vallási egyesületeink tegyenek meg mindent az ősmagyar személynevek terjesztéséért. „Ha személyneveinkben is önmagunk természetes fajiságát éljük, ez emeli nemzetesaládunk tekintélyét, fokozza faji sajátosságunk kötelező életét. Személyneveinkben is különböznünk kell minden más nemzetitől!”

Jelenkor. 1942-i évf. 5. sz. — *Bárdosi Németh János: A magyar nyelv védője.* Kosztolányi Dezső kezdő újságíró korától élete végéig küzdött a magyar nyelv tisztaságáért. Különösen az idegen

szavak meghonosítását kárhóztatta. Elveit a gyakorlatban is megvalósította, cikkeiben és írásaiban csak a legritkább esetben használt idegen szavakat. Szerinte a magyar nyelv szókincsét ezek károsan befolyásolják. Egyik nyelvészeti vitájában megvádolták őt nyelvi sovinizmussal. Nem tiltakozott ellene és bevallotta, hogy minden nyelv sovinizsza, vagyis minden nyelv ragaszkodik a maga jussához. Ha nem ezt tenné, elpusztulna. Ez az egyetlen helyes és okos út a fennmaradáshoz.

Levente. 1941-i évf. 12. sz. — *ifj. Csom Pál: Beszéljünk és írjunk magyarul!* Folyóiratok és szakkönyvek évek óta vívják nagy harcukat a nyelvrontó idegen szavakkal és kifejezésekkel. Ez a nyelvtisztító munka csak akkor lehet eredményes, ha az ifjúság nevelői is harcosaivá szegődnek. A leventeparancsnokok is sokat tehetnek a leventeegyesületekben édes anyanyelvünk tisztasága érdekében, hisz a nép tömegeinek oktatása az ő kezükben van. Alkossanak nyelvünk védelmére olyan sorompót, amelyen semmiféle ártalmas idegen hatás nem lopózhat át!

Magyar Ifjúság. 1942-i évf. 3—4. sz. — *Kiss László: Feltett kincsünk, drága anyanyelvünk.* Az idegen szavak elterjedését nagyban elősegíti az, hogy legtöbbjük leírásában a kiejtést igyekezünk utánózni. Csak azokat kellene magyarul írni, amelyek nélkülözhetetlenek vagy olyan újkeletűek, hogy magyar megfelelővel még nem tudjuk őket pótolni. A többit írjuk annak a nyelvnek helyesírása szerint, amelyből kölcsönöztük.

Magyar Nemzet. 1942. febr. 20. — *Kovalovszky Miklós: Hány szó van a magyar nyelvben?* A Magyar Nyelvtudományi Társaság ezévi közgyűlésén Lazicius Gyula egyetemi tanár a magyar szókészlet nagyságáról tartott előadást. A magyar nyelv teljes szókincsét Tolnai Vilmos 160—180.000-re teszi. Lazicius szerint Tolnai becslése mélyen a valóság alatt marad. Az előadó részletesen foglalkozott a szavak számbavételének nehézségeivel s arra az eredményre jutott, hogy a fogalmak száma végtelen, s mivel minden fogalmat ki kell tudnunk fejezni, végtelen a szavak tömege is. A cikkíró nem teszi magáévá e túlzó felfogást. „Bele kell nyugodnunk, hogy a szókincs véges, de terjedelmét még megközelítőleg is aligha becsülhetjük meg. A szavakat még nehezebb megszámlalnunk, mint az ég csillagait.” — 1942. febr. 28. — *Halász Gyula: A Sarkcsillag és a nyelvérzék.* A nyelv művelőnek óvakodnia kell az általánosító szabályok, nyelvi parancsok hirdetésétől. A téves hibáztatások ártalmára vannak a nyelvvédelemnek. Ha mindaz hiba volna és magyartalanság, amit a laikusok annak bélyegeznek, senki sem maradna büntetlen előéletű közülünk. — 1942. márc. 27. — *Halász Gyula: Még egyszer a „létére”.* Nagyszámú példával bizonyítja, hogy a *létére* nem okhatározó, s aki ügyesen bánik a nyelvvel, az mindenkor csupán megengedő értelemben használja ezt a szót. — 1942. ápr. 3. — *Bakonyi László: A rádió és a magyar nyelv.* A rádió, nem törődve a több oldalról elhangzó figyelmeztetésekkel, továbbra is a *nép* szót használja, valahányszor *nemzetről* kellene szólnia. A rádió vezetősége maga is tudja, mekkora jelentősége van a nyelvhelyességnek. Ezért rendelkezett úgy, hogy Halász Gyula időnként szóvá teszi a közönség nyelvi

hibáit és tanácsokat ad a rádió hallgatóinak a helyes magyar nyelvhasználat kérdéseiben. Különös, hogy a rádió bemondói és hírközlői mégis mily nehezen vetkezik le nyelvi hibáikat. „Ha a magyar nyelv épsége egyik főszempontja volna a rádiónak, akkor nem kellene minduntalan azt hallanunk, hogy a két baráti *nép* közötti kapcsolatok *kimélyítéséről* van szó. A kapcsolatot lehet szorosabbra fűzni, megerősíteni, szívesebbé tenni, de *kimélyíteni* (vertiefen) nem lehet. Ha több gonddal szerkesztenék meg a híryananyagot, akkor nem mondanák, hogy a csapatok az útjukba eső *helyiségeket* felgyújtották. Itt nyilván *helységekről* van szó.” A cikkíró még egyéb nyelvi hibákat is rábizonyít a rádióra és megállapítja, hogy helytelen magyarsággal is lehet ugyan felvilágosítást adni a közönségnek, de meg is lehet vele fertőzni a hallgatóságot. Nem mindegy, hogy ez a fontos közintézmény, a közvélemény hangszórója milyen nyelven beszél a milliós közönséghez.

Nemzeti Figyelő. 1942-i évf. 15. sz. — *Máté-Törék Gyula: Tévés fogalmak.* Napilapjaink *árjásított* vállalatokról, üzemekről és üzletekről írnak, a közönség pedig szajkó módjára eltanulja tőlük és ugyanígy beszél. Az *árjásítás* szolgál fordítása az „arisieren” fogalomnak. „Mi magyarok sohasem voltunk, nem vagyunk és nem lehetünk árjak, más szóval indogermánok, mivel mi uráلتajiak vagyunk.” Az *árjásítás* szó helyett mondjunk *zsidótlantást* vagy *keresztényesítést*. Az árjásítás kifejezésbe túlon túl sokat lehet belemagyarázni, ha mélyen elgondolkozunk rajta.

Nemzeti Újság. 1942. március 4. — *Nemes Sánta Irén: A magyar szó hete.* „Az idegenszerűségektől mentes, tiszta magyar beszéd olyan muzsika, melyben Budapesten vajmi ritkán van részünk. Sehol annyi fölösleges, kérértlen beavatkozás nem bontja meg nyelvünk egységét, annyi ízléstelen külső hatás nem ékteleltíti el magyar nyelvünk finomságát, mint éppen itt.” A lakosság különböző rétegeinek keveredése Budapesten nemcsak népiségi, hanem nyelvi elváltozásokat is okoz és bizonyos sajátosan pesti nyelvet teremt meg. Ezt a nyelvet beszéli Budapest lakóinak nagy része. Nyelvtisztaság szempontjából más országok fővárosaiban is hasonló a helyzet. A nyelvet rontó hatások ellen mindenütt igyekeznek védekezni, s a nyelvvédő mozgalmakba belekapcsolódik a tanulói ifjúság is. Ez a nyelvtisztogató munka május hó elején „A magyar szó hete”-ben érte el csúcspontját. Ennek a hétnek a teendője az elért eredmények összegezése és tetszetős formában a nyilvánosság elé tárása.

Pesti Hírlap. 1942. márc. 15. — *Harsányi Zsolt: Nem hagyjuk abba.* A nyelvőrző szolgálatnak állandónak kell lennie. A szépirodalomra is ráfér az örökös, de sokkal inkább a lapokra. A cikkíró számos példával bizonyítja, milyen sok magyartalanság és felesleges cikornya van még mindig a napilapok stílusában.

Szárnyas Kerék. 1942. jan. 15. — *Gyökössy Endre: Mi ez: Folyamatban van.* A megbabonázott nyelvrontók szinte beteges konokossággal rontják tovább szép magyar nyelvünket. Öljük ki mondatképző tudatunkból a „folyamatban van”, „folyamatban levő”,

„folyamatba tette“ mondattölteléket. Pl. „A sajtókamara *folyamatba tette* az újságírók szociális helyzetének rendezését.“ Magyar ember ezt így mondja: A sajtókamara megkezdte (vagy megindította) az újságírók szociális helyzetének rendezését.

FIGYELŐ

A NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁG ÜLÉSEI.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának 1942. évi február 26-i ülése.

Szinnyei Ferenc elnöklétével jelen vannak: Csathó Kálmán, Madzsar Imre, Mikola Sándor, Verebélly László, Vikár Béla akadémiai tagok, Bence István, Halász Gyula, Harsányi Zsolt, Hindy Zoltán, Kodály Zoltán és Radó Antal meghívott tagok. Távolmaradásukat kimentették: Voinovich Géza és Östör József. Jegyző: Putnok Imre.

Az elnök üdvözli a bizottság megjelent tagjait és megnyitja az ülést. Megemlékezik arról az érzékeny veszteségről, amely mult ülésünk óta bizottságunkat érte. Elhunyt igen tisztelt tagtársunk, Zlinszky Aladár, aki a magyar stílus legkiválóbb kutatói közé tartozott, s nagy tudásával és kitűnő nyelvérzékével erős támaszunk és bizottságunknak buzgó és lelkes tagja volt. Emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni.

Az elnök javaslatára a bizottság új tagokul megválasztja az I. osztály tagjai közül Alszeghy Zsoltot, György Lajost és Rédey Tivadart, meghívott tagoknak pedig a Magyarosan igen szorgalmas dolgozótársait: Buzás Dezsőt, Loványi Gyulát és Pávó Elemért. A Magyar Újságírók Egyesülete részéről meghívja Tóth Lászlót, az egyesület elnökét, a Magyar Rádió munkatársai közül pedig, hogy szorosabb összeköttetést teremtsen ezzel a bizottságunkra nézve fontos intézménnyel, Cs. Szabó Lászlót.

Az elnök örömmel jelenti, hogy Baranyai Lipót úr, a Magyar Nemzeti Bank elnöke 350 példányt rendelt meg folyóiratunkból tisztviselői számára s a 350 pengő előfizetési ár helyett 1000 pengőt utalt át az Akadémiának. Ezért hálás köszönetet mondunk neki. A köszönetet már hivatalosan tolmácsolták.

Folyóiratunk előfizetői egyébként is örömdetesen szaporodnak, legutóbbi füzetünket már 7000 példányban kellett nyomtatnunk. Sajnos, a nyomdai árak is egyre emelkednek, s így a bizottságnak meg kell fontolnia, hogy a jövő évtől kezdve ne emeljük-e az 1 pengős előfizetési árat.

A Magyar Fotogrammetriai Társaság főtítkára, Csiszár Sándor alezredes úr a készülő Fotogrammetriai Szakszótár ügyében érintkezésbe lépett velünk, s most tárgyal Bence István tagtársunkkal, akit mult ülésünkön erre fölkértünk.

A továbbiakban bejelenti az elnök, hogy bizottságunknak azokhoz a nyelvész tagjaihoz, akik a bizottság működésében már régóta nem vesznek részt, levélben kérést intézett, hogy szíveskedjenek ezentúl támogatni bennünket. Megemlíti végül a Magyar Nyelvvédő Könyv új kiadásának ügyét. Az volna a teendőnk, hogy írjunk át hivatalosan Pintér Jenő özvegyéhez s kérjünk tőle nyilatkozatot arra nézve, hajlandó-e az új kiadást az Akadémiának átengedni, és milyen feltételekkel. A további teendőkről csak aztán tárgyalhatunk. — A bizottság az elnöki bejelentést tudomásul veszi.

Putnoky Imre h. előadó ismertette a mult ülés óta érkezett iratokat. Ajtony István, Győr szab. kir. város főjegyzője az Akadémiának megküldött beadványában két olyan germanizmust tesz szóvá, amelyek — sajnos — már miniszteri rendeletekbe is becsúsztak. Az egyik a „magas árak, fizetések, bérek stb.“ használata. Ez — írja a beadványban — szolgai fordítása a németnek. Annyira elterjedt a használata, hogy egészen meglepődünk a 111.222/1942. F. M. sz. rendeletnek „a legkisebb és legnagyobb munkabér“ kifejezésén. Érdekes, hogy akad mégis törvényszerkesztő, aki felfigyel erre a hibás kifejezésre és kerüli azt. A másik, újabban mind gyakrabban felbukkanó germanizmus a „babbkává“. Ahol csak lehet, tiltakozunk ellene, de hiába. És ami a legszörnyűbb, már a magyar Rendeletek Tárába is belekerült. Lásd a m. kir. közellátásügyi miniszter 52.000/1942. K. M. sz. rendeletét, amelynek 5. §-a ismételteti ezt a „gyönyörű“ szót. A „babbkává“ magyarul „szemeskává“. — A bizottság örömmel veszi tudomásul, hogy a beadvány írója, mint a közigazgatás vezető állásban levő tisztviselője ilyen féltő gonddal örködik nyelvünk tisztaságán. Egyúttal megállapítja, hogy a szóvártett németességeket folyóiratunk már több ízben megróttta.

A magyar honvédség az átvonuló német katonák elszállásolása céljából lefoglalta a Wien-szállót s átadta a német védőerőknek. Ennek budapesti állomástisztje a szállóban ú. n. Soldatenheim-et létesít. Az állomástiszt hivatalos tolmácsa, akit a kifüggesztendő címtábla szerkesztésével bíztak meg, azt kérdezi: nem lehetne-e a német „Deutsches Soldatenheim“ szószerinti fordítását, a „német katonaothton“-t valamilyen más, magyarosabb elnevezéssel helyettesíteni? — A bizottság véleménye szerint az „othton“ szónak ilyen összetételeit, mint „diákothton“, „katonaothton“ stb., nem érezzük idegenszerűnek.

A Magyar Rádió a bizottság döntését kéri arra vonatkozólag, hogy hírszolgálatában és az elhangzó felolvasásokban jelzőként a „japán“ vagy „japáni“ szót használja-e. Például: „a japáni csapatok bevonultak Szingapurba“. — A bizottság minden vita mellőzésével egyhangúlag megállapítja, hogy mind a két szóalak helyes, s egyik sem követelheti magának a kizárólagos használat jo-

gát. V. ö. A Magyar Helyesírás Szabályainak szó- és tárgymutatójában: *Japán* (ország), *japáni*, *japán* (ember, nyelv).

Füredi László a zenetudományi szaknyelv magyarításával kapcsolatban azt a javaslatot veti fel, hogy a hangközők megjelölésére korábban használatos second, terc, quart, quint, sext, septim, octav eddig alkalmazott fordítása (másod, harmad..., nyolcad) helyett a *kéttáv*, *háromtáv*, *négytáv*..., *nyolc-táv* kifejezést használjuk. A másod, harmad stb. kifejezés — véleménye szerint — értelemszerűen is összehaverja a fogalmat, mert nem hányadról, hanem hangtávolságokról van szó. Ezt pedig a rövid és jóhangzású kéttáv, háromtáv..., nyolc-táv szavak helyesen fejezik ki. — Kodály Zoltán a javaslatról véleményét a következőkben foglalja össze: 1. A javasolt kifejezések nem hangzanak jól, de nem is fejezik ki pontosan a fogalmat. A hangköznév ugyanis háromfélét jelent: a) egyes hangot (c-nek terce e); b) egyszerre szóló két hangot, s csak harmadszorban c) két hanggal elhatárolt távolságot. A gyakorlatban az a) és b) jelentés a közönségesebb, mert konkrét. A „táv” szó csak c)-t fejezné ki. De ezt sem pontosan. 2. Az *egy-táv*, *kéttáv* stb. kifejezés azt a hitet kelti, hogy egységes mértékegység sokszorosairól van szó, holott nem így van. A hangközők sorszámneve figyelmen kívül hagyja, hogy a bennefoglalt szekundlépések nem egyenlők. 3. Igaz, hogy harmad, negyed stb. a közbeszédben osztószámnevek, de senki sem gondol rá, ha azt mondja: *g* a *c*-nek ötöde, hogy egyötödreszt érti. Egyébként a zenészek mindennapi beszédben többnyire a latin szót használják, a „másod”, „harmad” stb. csak tankönyvekben él papiroséletet. Ez annál kisebb baj, mert a szóbanforgó latin szavak a magyar élet más területein is sokféleképp használatosak és meghonosodottaknak tekinthetők. Magyarosan is írják őket. A tiszta magyarságnak semmi kára, ha a tárgyalt kifejezések lefordíthatatlanok maradnak. Aki akarja, élhet az eddigi fordítással. — A bizottság Kodály Zoltán véleménye alapján a Füredi László beadványában javasolt zenetudományi szakkifejezéseket nem tartja elfogadhatóknak.

A bizottság ezután még néhány helyesírási és nyelvhelyességi kérdést is megbeszélt. Ezekhez hozzászóltak: Halász Gyula, Csathó Kálmán, Madzsar Imre és Verebélly László.

Ön- és közveszélyes nyelvújítás.

A múlt év végén jelent meg Szécsi Ferenc *Új magyar szavak szótára* c. munkája. Hetekig éltek belőle a *mosolyírók*, azaz humoristák. A harsány, bár gúnyos visszhang azt bizonyítja, hogy a nyelvtisztító mozgalom munkája és eredményei érdeklik az embereket; de sajnos, a legtöbben azt képzelik róla, hogy ez a munka kizárólag új szavak gyártásából áll. A nyelvérzék és ízlés jogán mindenki hivatottnak érzi erre magát, s a véleménymondás és döntőbíráskodás jogát is természetesnek tartja. Éppen ezért a

legnagyobb óvatosságra van szükség ezekkel a tudákosokkal és fölényeskedőkkel szemben. A felbukkanó új szavakat ismerni és használni bizonyos tekintetben divat, jólértesültségre és haladó felfogásra vall. Így terjednek el sokszor máról-holnapra rossz új szavak és magyartalanságok, máskor pedig gúny kíséri a legjobb szóajánlást is, csak azért, mert furesa, szokatlan. A szóalkotás éppen ezért a nyelvtisztításnak legkényesebb területe. Nem annyira attól félünk, hogy a sikerületlen szóalkotások elterjednek; hanem ellenkezőleg, hogy lejárattják a nyelvtisztító mozgalmat, lerontják hitelét, nevetségessé teszik. Lehet vitatkozni, milyen mértékben van szükség új szavak alkotására (ma talán már kevésbé, mint Kazinczyék korában), de aki rászánja magát, hogy ezen a téren tevékenykedjék, a legnagyobb felelősséget viseli egy jószándékú és nemzeti hivatást betöltő mozgalom sikeréért. Nem elég hozzá a jószándék.

Ez indít bennünket, hogy tárgyilagos ismertetést és bírálatot adjunk Szécsi munkájáról. Ezt azért is megteesszük, mert a szerző könyve első oldalán ezt írja: „Felkérek mindenkit, hogy tárgyilagos bírálatát, hozzászólását, ötleteit velem közölje“.

A nyelvújításnak vagy helyesebben nyelvtisztító, nyelvvédő mozgalomnak csak egyik feladata az idegen szók helyettesítése magyar szóval, kifejezéssel. Ennek leggyakoribb módja új szóalkotása.

A szóalkotásnak három módja: összetétel, képzés és mesterseges, önkényes „szógyártás“. Az utóbbival már a mult századi nyelvújítás túlbuzgó harcosai is kísérleteztek, főként Barczafalvi Szabó Dávid és a természettudományi műnyelv megalkotója, Bugát Pál, aki valóságos „rendszer“ dolgozott ki új szavak termelésére. Ebben minden lehetséges volt, s a legfurcsább torzszülöttek származtak belőle, így pl. *nekelni* (valakinek szánni valamit), *hordong* (kongó üresség; mert az üres *hordó kong*), *emember* (kiváló ember). A nyelvújítás korcs szavai ellen viselt hadat a mult század végén a Magyar Nyelvőr. Sikerült is kiirtani a legtöbbet, de néhány ma is él közülük. (*Iroda, újonc, anyag*=anya+g. *jellem, eszme* stb.)

Barczafalvi Szabó és Bugát módszere talált késői követőre Szécsi Ferencben. Egy lap „szórabírás“-t (interjú) közöl a „makori“ (modern) nyelvújítóval, aki az „esetíró“-nak (reporter) így nyilatkozott módszeréről: „Az egyik eljárás: amikor az idegen szavakat egyszerűen lefordítjuk és igyekszünk értelmüket már meglévő magyar szavakkal visszaadni. A másik eljárás — *ez az újabbik módszerem*: — amikor a nyelvbe osont élősd szavakat új, mestersegesen gyártott magyar szavakkal igyekszünk kiszorítani.“

Szécsi szótára csaknem kétezer idegen szót magyarít meg. A Kosztolányi szerkesztette *Pesti Hírlap Nyelvőre* (kb. 4000 szó) és Pintér Jenő *Nyelvvédő Könyve* (kb. 3500 szó) után a legbővebb ilyenmű gyűjtemény. Figyelmesen átolvastam a munkát: *a szavak-*

nak csaknem háromnegyede használhatatlan, elvetnivaló, a fennmaradó rész nagyobb hányada többé-kevésbé sikerült, a többi pedig nem új szó, megtaláljuk őket a korábbi hasonló szótárakban is (büffé = falatozó, bankett = díszebéd, garázs = gépszín, stb.). Van viszont sok olyan szó, amelyre Szécsi próbál először magyar megfelelőt adni, pl. kabaré = *tarkaszínház*, pick-up = *hangszedő*, lombik = *párlógömb* stb. A szótárnak nagy hiánya, hogy a szerző nem veszi tekintetbe — mint Tolnai és Pintér tette — a szavak többértékűségét, amelynek kifejezésére ritkán elég egy-két szó. Pl. Szécsinél *faxni* csak *módi*, a P. H. Nyelvörében: *bolondság*, *móka*, *teketória*, *rigolya*, *vonakodás*, *szabódás*, *illetgetés*.

Ami Szécsi szógyártási módszerét illeti, mint már említettük, visszatér a legdühödtebb multszázadi nyelvújítók eszközeihez. Ebből származik legtöbb balfogása, szerencsétlen szóalkotása. Különös, hogy valaki, aki ilyen nagy és felelős munkára vállalkozik, a nélkül fog hozzá, hogy tanulmányozta volna a régi nyelvújítás módszerét, s igyekeznék elkerülni hibáit. Sőt: mintha szándékosan ragaszkodnék a szóképzés helytelen, magyartalan eszközeihez. Csak néhány feltűnő példát emelünk ki. Felújítja a mesterséges, nyelvújítók csinálta képzőket: *nc: nyeglenc* (jampec), *-ár: uralmár* (politikus), *forgalmár* (közlekedési rendőr), *iktár* (iktatókönyv); *-da: duhajda* (bár), *rugda* (futballpálya); — *g: kenyeg* (paszta), *-gy: papagy* (papirmasé); *-ny: korány* (primőr), *barnány* (bronz), *vondony* (vagon, a mozdony mintájára); *-or: hajtor* (motor). A *-ka* kicsinyítő képzőt igéhez ragasztja: *fonottka* (briós), *sütke* (keksz). Igeköttőt főnévhez kapcsol: *felszék* (lift), *rátalp* (pedál), *leviszonyok* (dekonjunktura). Ragos főneveket önálló szókká képez tovább: *nagybanos* (grosszista), *árbóli* (rabatt). A hirhedt Helmeczy (ki a szókat elmetstzi) módszere szerint szavakat rövidít meg: *éd* (cukor), *zongó* (pianinó), s megcsonkított szavakat ragaszt egybe: *baréz* (bronz, barna+réz), *szeszéd* (likőr), *üdéte* (saláta), *hizliba* (kövér liba), stb.

De vannak Szécsinek sajáttalálmányú és egyénien használt képzői is: *hangora* (rádió), *toporzéka* (hisztérika), *huzola* (harmonika), *unad* (fád), *rokonció* (nepotizmus), *durvác* (lóden), *selejce* (bóvli), *vagdancs* (hasé). A tulajdonság nagyobb fokát vagy a nyomatékot eredeti módon érezteti: *dedisz* (gála), *deokos* (nagyon okos). Mint a szógyártástan élharcosa, nagyon kedveli összetételben az *él* és *tan* szavakat: *éldal* (sláger), *élművész* (sztár), *élszín* (elit); *meztelentan* (nudizmus), *tanfejelett* (civilizált). Bugát nekelnijének méltó párja az *elvelézni*, *kivelézni* stb. (valakivel *el*, *ki* stb. *menni*). Néha egészen eredeti (és érthetetlen) képzésű szavakkal lep meg: *leges* (rekord), *ürem* (frázis), *hablalt* (parfé: hab+fagylalt), *közkiki* (piknik), *orvosbojtár* (medikus), *zegez* (laviroz), *csalidal* (kuplé). Másutt az összetétel alapjául szolgáló szemlélet téves: *furtvíz* (artézi víz), *gömbkabát* (ballon-k.), *lészűrő* (cimbora), *szövegőr* (cenzor). Legfurcsább, amikor meghonosodott vagy jó

magyar szavakat akar magyarabban helyettesíteni; hogy milyen sikerrel, ítéljék meg olvasóink: *szoborkő* (márvány), *dugsi* (bak-sis, borra való; a dugsegély-ből?), *bútorbevonó* (kárpitós), *egykap-tás* (hasonló), *nyaköv* (gallér), *vizesbor* (fröccs), *netehetség* (tehet-ségtelen) stb.

Igazságtalanok volnánk azonban és vétenénk tárgyilagossá-gunk ellen, ha nem ismernők el, hogy Szécsi szavai közt *van mint-egy 100–150 sikerültebb alkotás is*. Ezeket bátran elfogadhatná és használhatná a köznyelv, vagy a magyarítás jó ötletével kiindulá-sul szolgálhatnának a helyes képzésre. Ilyenek: *ától-zéig* (ától-cetig), *kosáruveg* (demizson), *világlég* (éter), *gömbtérkép* (glóbus), *futószálló* (garni), *édeske* (mignon), *árusúly* (nettó), *térdbók* (pu-kedli), *csipicsók* (cvikipuszi), *úszójel* (bója), *ikerszínész* (dublőz), *bankos* (krupié), stb. A sikerült alkotások azonban nem mentik a zagyvalékszavak nagy tömegét. A búzát az ocsú közé keverte, s ez-zel sokkal több kárt okozott, mint hasznót. Jó szavait is csak ke-vesen fogják használni, de a rosszakon az egész ország nevet, a nyelvtisztító mozgalom rovására.

Nagy felelősség terheli tehát annak a vállát, aki avatatlan kézzel nyúl a nyelvhez. Van egy szólás a vargáról és a kaptafáról, de az erőszakos nyelvújítóknak, mielőtt kiadnák csinálmányaikat, figyelmükbe ajánljuk Kazinczy egyik epigrammáját is:

Tűzbe felét! — vetem.

Újra felét! — ím.

Harmadikát még!

Lángol az is.

Jer most; vár az olympusi kar.

Kovalovszky Miklós.

ÜZENETEK

K. J.-nek. Eötvös a régi német helyesírást követve írta *th*-val és *s*-sel: *A karthausi*, mert az ő korában a németek még így írtak: *Karthause* és *Karthäuser*. De a megfelelő latin, francia és olasz szavakban nem *th* van, hanem csak egyszerű *t* (*Cartusium*, *Cartusianus*; *Chartreuse*, *chartreux*; *Certosa*, *certosino*), és ma már a németek is mellőzik itt a *h*-t: *Kartause*, *Kartäuser*. Eötvösnek ebben a regényében még a *gót* szó is *th*-val van írva: *góth* (II, V), mi azonban *gót*-ot írunk és *kartauzi*-t.

A *Don Juan* névben a *j* a spanyolos kiejtés szerint olyan to-rokhang, mint a *ch* efféle német szavakban: *ach*, *Buch*, csakhogy minálunk ennek a névnek a franciás kiejtése honosodott meg, ezért mondjuk így: *donzsuán*. Erre a mintára ejtjük a *Don Quijote* ne-vet is *donkichóte* helyett *donkizsott*-nak és beszélünk *donkizsotté-riá*-ról, bár a francia nem *zs*-vel ejti idetartozó szóalakjait, hanem *s*-sel: *Don Quichotte*, *donquichottisme*. A *Mexikó* földrajzi névnek az említett két személynévéhez hasonló spanyolos helyesírását (*Mejico*) és kiejtését sem lehet erőltetni, mert a *Mexikó* forma már

egészen meggyökeresedett nyelvünkben. Szójátékot is faragtak belőle. Aki *messzi* lakik, arról tréfásan ezt mondják néha: *Messzi-kóba'* lakik.

A sorozásról szóló hirdetményben bizony nem helyes az a kifejezés, hogy „megjelenni tartoznak az 1921. évben születettek“, mert vagy így kellett volna írni: „megjelenni tartoznak azok, akik az 1921. évben születettek“, vagy pedig így: megjelenni tartoznak az 1921. évben született férfiak“. Talán az okozta a hibát, hogy a született melléknévi igenevet nem igen szoktuk főnévül használni: az 1921. évben születettek, bár azt mondjuk, hogy az elesettek, a behívottak, a hivatottak, az elővezetettek stb. Az is lehetséges, hogy a szenvedő alakú igenevet akarták — ok nélkül — elkerülni, de akkor meg így lett volna szabatos — noha megint nem valami közkeletű — a kifejezés: az 1921. évben szülöttek, mint ahogy ezt mondjuk: az elsőszülöttek.

T. T.-nek. *Amiens* város nevének francia kiejtésében az *iens* szórészt *j*-nek és orrhangú *e*-nek hangzik, a szóvégi *s* pedig néma, akárcsak ezekben a francia igealakokban: *tiens, viens*. Tehát — egy kissé a magyar kiejtéshez alkalmazkodva — olyanféleképp mondhatjuk ki ennek a francia városnak a nevét, mint a magyar *amilyen* szót, de persze nem magyaros „gömbölyű“ a hanggal. E szerint a keresztes háborúk történetében szereplő *Remete Péter* is *ämieni* (*ämijeni*) *Péter* (írva: *Amiens-i Péter*). A vele együtt emlegetett másik történelmi alaknak, *Gauthier sans Avoir* burgundiai nemesnek (németül: *Walther von Habenichts*) népies jelzővel kifejezve *Nincsetlen* (*Nincstelen*) vagy *Semmitlen* *Valter* lehetne a magyar neve, vagy akár — kevésbbé hangulatos, szürkébb szóval — *Vagyontalan* *Valter*. A *Pénznélküli* *Valter* nem találó elnevezés, mert abban a korban nem pénzben volt a nemesember vagyona.

N. J. B.

Sz. I.-nak. — Hogyan írják helyesen: *kubikus* vagy *kubikos*? — kérdi tőlünk. — Szótáraink nem ismerik ezt a szót, csak legújabbban vette fel Balassa József A magyar nyelv szótárába. Ezt olvassuk nála: „*Kubikos*: földmunkás, aki talicskában szállítja el a kiemelt földet. A név onnan ered, hogy munkáját a kiemelt föld *kubikmétere* szerint fizették meg.“ *Kubikus* vagy *köbös* a. m. harmadfokú. (Révai Nagy Lexikona.)

F. L.-nek. — Arra a kérdésére, hogy melyik a helyes: *ma* vagy *máma*, válaszunk ez: mind a kettő egyaránt jó. A *máma* a *ma* időhatározónak jelentés tekintetében teljesen egyértékű párja. Néhány évtized óta már az irodalomban is gyakran előkerül, s a nép is nagy területen él vele. A *máma* egyébként a „már ma“ összevonásából származott és jelentése eredetileg „schon heute“, ma azonban már csak ezt jelenti: „heute“.

Laptársainknak, íróársainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesbítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható.

Aki anyanyelvét nem ismeri tüzetesen, az egy nyelvet se bírhat, az holtá napjáig szellemi vakarcs, lelki nyomorék marad, ízetlen, tartalmatlan és kedélytelen, s ha mégannyi nyelven gagyog is, minden nyelven csak légüres általánosságot mond.

Sehol a földgolyón nem foglalkoznak oly keveset az anyanyelvvel, mint a mi iskoláinkban.

A természet csak egyetlen édesanyát adott nekünk, csak egyetlen édes anyanyelvet.

A nyelvtisztításnak van határa: a mindenkori lehetőség és ízlés, de a nyelvpiszkitásnak nincs határa: az végtelen, mint a pongyolaság és az ízléstelenség.

A nyelvtisztaság a belső arány és szépség parancsa. Ez a mi magányunk daca, a mi egyedülálló, rokonatlan, ázsiai nyelvünk büszkesége és erkölce.

Sehol a „művelt nyugaton“ nincs oly gyökértelen, setesuta, nemzetközi hóbort, olyan szolgalelkű, gyáva, gerinctelen törleszkedés más népek nyelvéhez, mint nálunk. Ott abból az elvből indulnak ki, hogy aki anyanyelvét szóban és írásban derekasan tudja, az már művelt ember és elérhet a legmagasabb polcra. Nálunk, a „nemzeti öncélúság“ országában az ellenkező a divat.

Az idegen szóknak szállást adhatunk, de aztán kivernek bennünket tulajdon házunkból. Nem maradnak vesztég. Kenyeret kérnek, nem gazdagodást jelentenek, hanem szegényedést.

(Kosztolányi Dezső: Erős várunk, a nyelv c. művéből.)

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyei Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Alszeghy Zsolt, Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Gyomlay Gyula, György Lajos, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Rédey Tivadar, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harsányi Zsolt.

A Magyar Újságírók Egyesülete részéről: Tóth László.

A Magyar Rádió részéről: Cs. Szabó László.

Meghívott tagok: Bence István, Buzás Dezső, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Loványi Gyula, Márkus Miksa, Östör József, Pávó Elemér.

XI. ÉVF.

1942.

3. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSAGANAK MEGBÍZASABÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1942.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

Loványi Gyula: A fordítás kérdéséhez — — — — —	lap 65
--	-----------

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Zolnai Gyula: Japánok vagy japániak — — — — —	73
Zolnai Gyula: Idén — — — — —	77
Rapesák Lajos: Kötőjeláradat az utcán — — — — —	78
Buzás Dezső: Elkopott és elkoptatott szavak — — — — —	78
Buzás Dezső: Keresztül — — — — —	83
Tóth József: Ikésedés — — — — —	84
Loványi Gyula: Utazás a kisszakasz körül — — — — —	85

SZÉLJEGYZETEK.

Loványi Gyula: Ellenőriz — — — — —	86
Loványi Gyula: Zöm — — — — —	87
Györgyfy Ákos: Szóróvidítések 1942-ben — — — — —	87
Ádám Karola: Neomagyarország — — — — —	88
Loványi Gyula: Füsttelen napok — — — — —	88
Loványi Gyula: „Minőségben, árban vezet” — — — — —	88

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	89
---	----

FIGYELŐ.

A Nyelvművelő Bizottság ülései — — — — —	90
Baboss R. Ernő: A magyar családfa — — — — —	91
Hírek — — — — —	94

ÜZENETEK.

Négy üzenet — — — — —	96
-----------------------	----

M A G Y A R O S A N

N Y E L V M Ű V E L Ő F O L Y Ó I R A T

NAGYOBB CIKKEK

A FORDÍTÁS KÉRDÉSÉHEZ.

Írta: Loványi Gyula.

I.

A nyelv, Güntert Herman német nyelvtudós meghatározása szerint, egy-egy nép beszéd-szokásainak összessége. A nyelvnek nincs önálló élete. Csupán csak kifejezője, tükre az emberi lélekben végbemenő folyamatoknak. A beszéd-szokások összessége tehát a közösség lelkét formáló elemeknek, vagyis a természetszabta sajátságoknak, a történelmi alakulásnak és a művelődés fejlődésének eredménye.

Minden nyelvi közösséget a maga lelkiségéből fakadt sajátos törvények irányítanak. Ők határozzák meg a fogalmak kifejezésének mikéntjét. Ezt a „miként”-et akarják megvilágítani az alábbi példák.

Az aprólékos embert a magyar *szórszálhasogatónak* nevezi. Egyértékese az olasz *pedante*, a francia *pédant*, az angol *pedant*, a német *Pedant*. Ezeknek végső forrása a „nevel, tanít” jelentésű görög *paideuein*. A „tanító” lefokozó jelentésbővüléssel az „aprólékos” jelentést kapta. — A *ravasz* melléknév eredeti jelentése „róka”. Német megfelelőjének, a *listig* szónak egyik régi jelentése „tiltott varázslat”, s ebből fejlődött mostani jelentése. Az olasz „művészet” jelentésű *arte* szóval fejezi ki a ravaszságot is. A szó francia egyértékese, a *finesse*, a latin „vég” jelentésű *finis* származéka. — A *hülye* a *hül* ige származéka. Német egyértékésének, a *blöde* szónak, „schwach, zart, zaghaft” az eredeti jelentése. Az olasz *timido* meg a francia *timide* a „fél” jelentésű latin *timere* szóból származik. — A *szemtelen* „szem híján való” egyértékese a német *unverschämt* „szemérem híján való”, az olasz *impertinente*, a francia *impertinent*, az angol *impertinency*; a három utolsó szó a latin *impertinens* „nem hozzá tartozó” átvétele. — A *féltékeny* névszó a *félt* ige származéka. Német egyértékésének, az *Eifersucht* szónak jelentése „Eifer Krankheit”. A francia *jalousie* eredeti jelentése „féltékenységi”; a XVI. században az „ablakredő” jelentést kapta, állítólag azért, mert féltékeny férjek fűzfából készült

rácsot raktak feleségük szobájának ablakára. — A magyar a *ház* származékával fejezi ki a *haza* fogalmát; az olasz (*patria*), a francia (*patrie*), a német (*Vaterland*) — a latin átvétel alapján — az „apa” fogalmából indul ki.

Honfoglalás előtti iráni jövevényszó a *vásár*. Megfelelői a francia *foire* és a franciából származó olasz *fiera* meg angol *fair*. A francia szó pedig az „ünnep” jelentésű latin *feria* átvétele. A középkorban ugyanis a vásárt ünnepnapokon tartották. A magyar szó eredeti jelentése „Markt”; később a keresztény ünnep napja kapta a *vasárnap* nevet. Tehát homlokegyenest ellentétes irányú fejlődés eredménye a két azonos jelentés.

A „meglékelte agyú, örült” jelentésből fejlődött *agyafúrt* szavunknak „ravasz” jelentése. Egyértékese a német *spitzfindig* „überklug, betrügerisch”, az olasz *sottile* (a „fínom, vékony” jelentésű latin *subtilis* átvétele), a „Reinigung, Läuterung” jelentésű francia *raffinement*. — A német *haarklein*-t „haj kicsinységű” mond, mi a *tőviről-hegyre* kifejezést használjuk. A német *mit Rumpf und Stumpf*-nak „törzstöül-végestül” a magyar *szőröstül-bőröstül* a megfelelője. — A magyar *faképmél* *hagy valakit* (fakép = emberformájú kapufélfa), a német *lässt ihn stehen* „állni hagyja”. — A magyar *eget-földet ígér*, a német *verspricht goldene Berge* „aranyhegyeket ígér”, a francia *conter monts et merveilles* „hegyekről és csodákról regél”.

Látjuk, mennyire sokféle a népek gondolatjárása! Ahány nyelv, annyiféle szemléletet tükröz vissza!

Fordítani az elmondottak szerint annyit tesz, mint egy idegen nyelven megismerni fogalmat az átvevő közösség lelakiségének nyelvi eszközeivel kifejezni.

Művelődésének kezdeti állapotában minden nép egy-egy fogalommal vagy fogalmi körrel együtt átvette a fogalom kifejezőjét is, mégpedig úgy, hogy az idegen szót beillesztette a maga hangrendszerébe. Ebben a korszakban az átvételek egy szóval kifejezhető fogalmak voltak. Idővel azonban szövevényesebbé váltak az átvételek. Szerkezetek és több szóból álló fogalmak vándoroltak át egyik nyelvből a másikba.

A művelődés fejlődése a nyelvek gazdagodását is jelentette. Mindinkább lehetővé vált, hogy az átvevő nyelv a maga kincsestárának tagjaiból alkossa meg sok új fogalom kifejezőjét.

Tudjuk, egy nyelv sem lehet meg idegen elemek nélkül, egy sem képes valamennyi idegenből átvett fogalmat a maga eszközeivel kifejezni. Ámde mindegyik nemcsak szükséges elemeket vesz át, hanem fölöslegeseket, sőt károsakat is. A káros elemek befogadása pedig nemcsak a nyelvet rontja. Hatással van a nyelv alkotójának, a közösségi léleknek alakulására is.

Az idegenszerűségek elleni küzdelem nem egyesegyedül nyelvünk jellemvonása. Mások is védekeznek a nyelvrontás eme fajtája ellen. Csakhogy alapvető különbség van a magyar nyelvvédelem

meg más nemzetek védekező munkája között. A mi nyelvvelünknek minden egyebet megelőző, törzsökös föladata az, hogy távol tartsa nyelvünköt a szavak jelentésében, a fordulatokban és szólásokban, a szerkezetben megnyilvánuló idegenszerűségeket, vagyis azt, amit idegen szellemnek nevezünk. Csak utána következik jelentőségben a fölösleges idegen szók, hogy úgy mondjam az idegen testi elemek elleni védekezés.

Ezzel szemben a németnek, az olasznak meg más nemzeteknek az idegenszerűségek ellen folytatott küzdelme csupán csak az idegen szók elleni védekezésből áll. Ennek a föltűnő jelenségnek egyszerű a magyarázata: az említett nemzetek nyelvében a fölösleges idegen szavakon kívül kevés számbavételre érdemes idegen elem akad. Minő, számunkra szinte elképzelhetetlen boldog állapot, egyszerű és könnyű föladat!

Káros idegen elemek befogadása akkor következik be, amikor nem működnek a közösség érzésvilágának, eszejárásának, egyszerű lelkiségének sajátos törvényei. Működésük szünetelése folytán nem fogalmakat veszünk át, hanem a fogalomnak szóelemekre bontott idegen nyelvi kifejezőit fordítjuk át nyelvünkre. A fogalmak kifejezőit tehát nem nyelvünk teremő ösztöne alkotja.

Ez az állapot a nyomtatás korának kezdete óta mind erősebbé vált ama végzetes balhitnek az eredménye, amely a szóban a nyelvnek ugyanazon fajképű elemét látja, mint a betűben az algebra. A fordító az átadó nyelvben szavakra földeli a fogalom egységét, egyértékesét pedig az egyes szók szótár szerinti jelentésében és ezek összerakásában látja.¹ A nyelv azonban nem a logika fáján termett. Nem is a természettudományok kertjéből való, ahogy a múlt század egyik téves elmélete hirdette, hanem a szellemi tudományok világából.

A *fordít* maga is fordított jövevényszó. Akáresak az oiasz, a francia, az angol meg a német, mi is a latinból vettük át a fogalom kifejezőjét. Benne tehát több nép azonos szemlélete nyilvánul meg. A kódexek kora óta ismert *fordoyt* szó a *forog*-ból származik. Eleink tudták, mi a fordítás. Tudták, hogy az új fogalom körül való forgással ruhát kell szőni nyelvünk eredeti elemeiből az újszülött meztelen testére. Ragyogó példa erre legrégibb fordításunk, egyben legrégibb nyelvemlékünk, a Halotti beszéd.

¹ A torz szóbálványozásnak egy ékes példája ide kívánczik: Egy jügerndorfi (sziléziai) likörgyár a világháború előtt *Likör mit Waldmeistergeschmack* elnevezésű készítményét *likör erdömester* tzzel címen hirdette. Hiszen igaz: *Wald* = erdő, *Meister* = mester, de *Waldmeister* = szagos müge (*asperula odorata*), viszont *erdömester* = *Forstmeister*. Tudnivaló ugyanis, hogy a szagos müge gyógyító erejét egy Agilon Walter nevű francia orvos fedezte föl a XIII. században. A növény latin neve hajdan *herba Walteri magistri* volt. A latin elnevezés németesítésének látszik a *waldmeister*, a *Waldmeister* középfőlnémet alakja.

Csakhogya tudomány, sajnos, romlásnak indult a századok forгатagában. Ez az elfajzás egy történelmi folyamat eredménye. Annak a kellő ellenállás híján kifejlődött, az új korban példátlan hatásnak a következménye, amelyet az országunkban élő más anyanyelvű népeknek és a szomszédos országok népeinek nyelve — mindenekelőtt a német — gyakorolt társtalan nyelvünkre.

II.

Az elmondottak szerint minden idegenszerűség hibás fordításból ered. A fordítás alapja természetesen nem mindig írásos szöveg; az idegen nyelvi élő beszéd hatása napjainkban is sok magyartalanságot sodor nyelvünkbe.

A fejtegetések további folyamán csak a nyomtatott fordítások egyik fajtájával foglalkozom: újságjaink átültetéseivel. Azért velük, mert újszerűek, s mert ez az újszerűség az elköresítésnek feneketlen áradatát zúdítja nyelvünkre.

Az idegenszerűségek rendszerezése megdöbbséte képet tár eléünk. Kezdve a névelőn, végezve a mondat szerkesztésen, a szerkezeti elemek valamennyi csoportjában szemben találjuk magunkat az idegen észjárás megnyilvánulásaival csakúgy, mint a szóhasználatban. Szinte egy új keveréknyelv fejlődésének a vázát látjuk kibontakozni. Ennek a váznak egyes részeit igyekszik kitölteni az új idegenszerűségek sokasága, akárcsak a vasból és betonból épülő házak égnék meredő szerkezetét a könnyű fajsúlyú, üregea téglá.

Az új fordítások idegenszerűségei a régi hibás szerkezetekből ömlenek felénk. Mégis a régitől elütő, sajátos areulatur van az újkeletű magyartalanságoknak. Ezt a jellegzetességet a hibás szóképzésnek és szóhasználatnak formátlanú dagadt tömege alakítja ki.

A hatvanhetes kiegyezést követő évtizedekben a magyar közönség keveset foglalkozott külpolitikai kérdésekkel. Ezért az újságok kevés külpolitikai „anyagot” közöltek. Amit pedig közöltek, az rendszerint az események magyar fogalmazású ismertetése volt. Az első világháború után rendkívüli módon megnőtt a közönség érdeklődése a külpolitika kérdései iránt. Az utóbbi néhány évben pedig nálunk is meghonosodott az újságírásnak az a módja, amelyik nemcsak az eseményeket ismerteti, hanem az eseményekkel foglalkozó külföldi lapok vélemény-nyilvánítását is. A lapok szerkesztésének ez a rendje nem állt meg a külpolitika meg a háború mezsgyéjén. Ma már az újság valamennyi rovatában érvényesül. Legutóbb például egyik újságunk színházi rovata egy külföldi lapnak azt a cikkét közölte, amelyik egy nálunk előadott külföldi filmnek a hivatkozta budapesti újságban megjelent bírálatát idézte. Meg kell említenem azt is, hogy a fordítások jó része a Magyar Távirati Irodától ered.

Bennünket természetesen csak a fordítás nézőpontjából érdekel a lapok szerkesztésének ez az új rendszere. Ha figyelemmel kísérjük újságjainkat, azt látjuk ugyanis, hogy terjedelmük nagy része fordított közleményekből áll.

Az újságok fordításainak zöme a németből való, következésképpen a németességeknek amúgy is végeláthatatlan seregét növeli. De az olaszból — tán más nyelvekből is — történő fordítások hibái legnagyobb részt szintén németesek. Egyazon fogalmakkal találkozunk mind az olasz, mind a német lapokban, érthető hát, hogy a nagyobb számú német fordítások nyomán alakultak ki az új kifejezések, s hogy őket használják az olasz szövegek fordítói is. A fertőzés rohamosan terjed. Ennek egyik jele, hogy a fordítás hozta új hibákat már eredeti cikkekből, sőt hivatalos közleményekben is megtaláljuk.

Az újkeletű hibákat három csoportra oszthatjuk:

1. Németes összetételek.
2. Idegenszerű szóhasználat.
3. Hibás jelentéshasználat.

Feltűnően erős a fordító fogyatékos nyelvtudásából táplálkozó harmadik csoport: a fordító gyakran nem ismeri az idegen szó jelentését; sokszor a magyarét sem; némelykor sem az egyikét, sem a másikat.

Íme, egy kis ízelítő a második világháború nyelvéből:

1. Németes összetételek:

Munkapad, fegyverbecsület, fájidegen, repülősiker, éles lögyakorlat, távolfölderítőgép, légelhárító gépgyár, bombázógyár (értsd: bombázó gépeket készítő gyár), *bombabiztosítás* (értsd: a bombázás pusztításait megakadályozó berendezések), *bombabiztos, szilánkbiztos, gázbiztos, blokádbiztos, földközeli, géppuskáz.*

2. Idegenszerű szóhasználat:

Sík, szócső, feltöltés („egy zászlóaljnyi nő érkezett az ezredek feltöltésére“), *háterszág, anyakikötő, vonalvezetés, élettér, nagytér, térség, téridegen, tűzfegyver, tűzgép, tűzeszköz, tűzszünet, tűzkész, . . . darab cirkáló, cirkálóegységek, zseb-egységek* (értsd: kis hajók), *erők* („páncélos erők“), *élek* („páncélos élek“), *csapattest, seregtesteink, emberanyag, gördülő anyag, anyagcsata, kulcshelyzet, kulcsállás, kulcsdatum, kulcssziget, kulcsiparág, kulcsjelleg, hosszútávú, behozhatatlan, lemér, fölmér, kivált, oda támad* („akkor és oda támadnak, ahová akarnak“), *ül a célon* („a német bombák pontosan ülnek a célon“), *fűbe harap* („az egyik félnek fűbe kell harapnia“).

3. Hibás jelentéshasználat:

Földi csapatok, mezeti tüzérség, erőmező, borzalmas ütések, csapás, morzsoló-támadás, talajberendezés, fegyverkezési képesség (tehetőség helyett), *lényegtelen* (csekély helyett), *harcba dob* (csapatokat).

Ezeknek a hibáknak a földolgozása egy későbbi munkának

a földadata. E helyütt csak néhány jellegzetes új szóhasználatot akarok közelebbről megvilágítani.

Tengernyi a zavar a *mező*, a *föld*, a *talaj* meg a *tér* szó használata körül.

Mezei tüzérség (= *Feldartillerie*). A német *Feld* szónak több jelentése van. Közülük a fordító a *mező* szót halászta ki, de ennek nem ismeri a jelentését. Ezért a kifogástalan és megszokott *tábori tüzérség* helyébe a *mezei tüzérséget* teszi, — alkalmasint a *hegyi tüzérség* kaptájára. Csakhogy a *heggynek* nem a *mező*, hanem a *sík föld* az ellentéte, tehát *síkföldi tüzérség* volna a megfelelő kifejezés.

Erőmező (= *Kraftfeld*). Hogy megértsük, mit akar a fordító evvel a szóval kifejezni, ide állítom a Magyar Távirati Iroda 1940. nov. 14-i cikkének egy részét: „Ebben az összefüggésben érdekesnek látszik idézni... a Nationalzeitung-nak... vezércikkét, amely a többi között a következőket mondja: ...Ez a tény azokat az államokat, amelyek a szűkebb német-országi *erőmezőn* terülnek el... alighanem arra indítja, hogy fölülvizsgálják eddigi politikai vonalvezetésüket. Ebben a szűkebb *erőmezőnyben* fekszik Törökország is“. Amint látjuk, az *erőmezőn* nem a romlott képzésű *erőtakarmány* (= *Kraftfutter*), terem: államok termőhelye az *erőmező*. Németes mindenekelőtt az összetétel. Mert beszélünk ugyan a *becsület mezejéről*, de a *becsületmezőt* nem ismerjük. A *becsület mezeje* kifejezés sem magyaros; a *Feld der Ehre* szolgai átvétele. Semmi okunk rá, hogy mellébiggyesszük az *erőmezőt* vagy akár az *erő mezejét*. Az *erőmezőnynek* még kettővel több hibája van: a nyelvjúítás hibás *-ny* képzőjével gyártódott, de nem is azt jelenti a *mezőny*, amit a *mező* jelent. A *Kraftfeld* egyértékese a *hatalmi terület*.

Földi csapatok (= *Landtruppen*). A *víz* és a levegő ellentéte a *száraz* (Müncheni kódex: „megközelíték tengert és szárazt“). A *zu Wasser und zu Lande* katonai kifejezésnek eddig is *vízen és szárazon* volt a használatos megfelelője. Ha tehát összefoglaló megjelöléssel akarjuk a csapatokat megkülönböztetni a tengerészet meg a repülés csapataitól, *szárazföldi csapatokat* kell mondanunk.

Talajberendezés (= *Bodenorganisation*). Minden íze beteg ennek a kifejezésnek. Hibás az összetétel: a berendezés nem talajból áll. De nem ismeri a fordító a szó jelentését sem: „a földnek művelés alatt álló felső rétege“. A *Bodenorganisation* megfelelője *szárazföldi berendezések*.

Tér (= *Raum*). A *Raum* csakugyan *tér*, csakhogy a magyar nem mond mindig *tér-t*, amikor a német a *Raum* szót használja. Nagy J. Béla *életter* helyett az *élete helye*, *élete színtere* kifejezést ajánlotta. *Térség*, *nagyter* helyett *Európa* stb. *területéről*, a *földrész nagyobbik feléről* beszélhetünk.

Nem kevesebb a baj a *ütés* meg az *ütés* használata körül. A német a *csapás*, az *ütés* meg a *verés* szót csak egy szóval, a

Schlag-gal tudja kifejezni. Bizony csapásszámba megy, hogy a fordító nem tud különbséget tenni a három magyar szó jelentése között. A *csapás* jelentése mindenekelőtt a sors vagy az elemek okozta baj. Csak akkor jelent *ütést* a szó, ha csattanással jár (egy csapásra két legyet, pofoncsap); de manapság így is inkább csak közmondásszerű használata divik. Az *ütés* pedig egyszeri mozdulatot jelent. A *dem Feind einen Schlag versetzen* szólásnak tehát nem *csapást* v. *ütést mér az ellenségre* a megfelelője, hanem *megveri az ellenséget*. Különös ösztön az, amelyik három kifejezés közül éppen a két nem ide valót választja ki.

Vonalvezetés (= *Linienführung*). A fordító tudja, hogy *Linie* = *vonal*, *Führung* = *vezetés*, csak azt nem tudja, hogy *Linienführung* = szószaporítás. Mire jó az idéztem „förlülvizsgálják politikai vonalvezetésüket”? Megérti mindenki, ha azt mondjuk *förlülvizsgálják* eddigi politikájukat. Érdekes tünet, hogy azok, akik jóra való hosszabb magyar szók helyett idegent használnak, mert félnek a betűszaporítástól, alig tudnak meglenni idegenes szószaporítás nélkül.

Egység (= *Einheit*). Az *egység* is sült szószaporítás, akár csak a *vonalvezetés*. *Egységek* támadásáról, *harckocsi-egységekről*, *hajóegységekről* olvasunk, holott megteszi a *csapatok*, *harci kocsik*, *hajók* kifejezés is. Az új átvételekre jellemző tünet a következő: egyik újságunk nem tudja, mi az *egység* szó új jelentése. De alkalmasint tetszik neki a kifejezés, s Ukrajna lótenyésztéséről írva magaadta jelentéssel megállapítja, hogy „a háború előtti állomány 2,750.000 *egység* volt”. Ehhez az *egység*hez némi kétség fér: Ukrajna lótenyésztéssel foglalkozik, következésképp ennek az országnak lóállománya van, s nem *egység*állománya. *Egységeket*, úgy tudom, csak a budapesti szerkesztőségekben tenyésztnek.

Kivált (= *auslösen*). A magyar régente a rabságból váltott ki valakit, manapság meg a zálogházból vált ki valamit. De az események senkit meg semmit sem váltanak ki, legföljebb *érdeklődést*, *hatást*, *meglepetést* stb. *keltenek*. A német szó eredeti jelentése ugyanaz, mint a magyaré. Ezt nem tudja a fordító, nyilván *azt* sem, hogy a szó újabb *‘kivált’* jelentésű divatos használata előkelő helyet kapott Wustmann-Schulze Sprachdummheiten című könyvében. Engel, Gutes Deutsch²⁷ pedig azt mondja róla, hogy „durch die andauernde verdiente Lächerlichmachung schon so wertlos geworden, dass nur sprachlich rückständige sie noch gebrauchen”. Mindez nem befolyásol bennünket. Mi állhatatosan ragaszkodunk a *kiválthoz*, kivált újságjaink. (Egyik újságunk 1941. jún. 21-i nyúlfarknyi cikke háromszor is *kivált*.)

A németes *éles lögyakorlat*-, *légelhárító gépgyár*-szerű szerkezetek mintája, az *ausgestopfter Tierhändler* (= *kitömött állatkereskedő*), mulattatóan riasztó példaként áll a német nyelvhelyességi munkákban. Hogy csinált példa-e, vagy csakugyan vannak Németországban *kitömött állatkereskedők*, nem tudom. De azt tu-

dom, hogy Budapesten elég sok *vágott baromfikereskedő* szaladgál. Aki nem hiszi, nézze meg a telefon címjegyzékét.

Azt látjuk tehát, hogy nemcsak a németességeknek, hanem a német nyelvhelyességi hibáknak átvétele ellen is kell immár küzdenünk...

A fentebb elmondottak alapján a nyelvhelyességnek a fordítóval szemben támasztott követelményei ebben a három pontban foglalhatók össze:

1. Alaposan ismerje az idegen nyelvet.
2. Kifogástalanul tudjon magyarul.
3. Ne szavakat fordítson, hanem az átvett fogalmak magyar megfelelőjét adja.

III.

A nyelvvédelem ügyében különös arculatot mutatnak újságjaink. Hasábjaikon sok rokonszenv és elismerés nyilvánul meg a nyelvvédő munka iránt. Csak egy valami hiányzik: az, hogy ők maguk is járják azt az utat, amelyet olyannyira dicsérnek. Legtöbbször azonban avval a kiváló orvosunkkal tart, aki a legújabb és legjobb orvosságokat adja betegeinek, de ő maga, ha megbetegszik, az égvilágerért sem használja őket. Egyik-másik újság nyelv-művelő cikkeket közöl. Ám nem gondol arra, hogy az oktatást nem az olvasón, hanem a dolgozótársakon kellene kezdenie. Tanulságos az alábbi kis történet: Az egyik újság szórul-szóra idézte folyóiratunknak a *fotokópia* kifejezés használatát hibáztató cikkét. A következő lapon azonban ott díszelgett a *fotokópiát* ajánló hirdetés. Orvosunk betegvédő eljárásával csak módszerében vág egybe az újságok nyelvvédő eljárása. Mert a hatás nem azonos. A be nem szedett orvosságnak pusztán egy ember vallja kárát, de a nyelvvédelmet dicsérő, nyelvrontást terjesztő újságírásnak az egész nemzet.

Szarvas Gábor mondta félszázaddal ezelőtt: „Amint a művelt társaság megköveteli, hogy aki körébe lép, tisztességes és választékos öltözkében jelenjék meg, éppoly szigorúsággal meg kell követelnünk minden írótól, aki a közönség elébe lép, hogy dolgozata ne csak tartalmára nézve, hanem alaki tekintetben is hibátlan, szabatos és választékos legyen“ (Nyr. XXIII, 77).

A választ erre a követelményre egy másik elmélkedés adja meg: „Egy pár gondosabban szerkesztett újság... A nagy rész azonban amaz erőtlen erősség alá húzódva, hogy a nagyon is sebtiben dolgozó zsurnalisztikának, bármennyire akarná is, nincs ideje, hogy sürgetős munkája közben még szókon is törje a fejét.“

A „nagyon is sebtiben“ dolgozó újságírókról szóló sorok majdnem hét évtizeddel ezelőtt íródtak. Ennek az írásnak is Szarvas Gábor a szerzője (Nyr. VI, 260).

Ami a múlt század hetvenes éveiben „sürgetős“ munkának neveztek az újságírók, annak áramvonalassá korszerűsített alakja

a „lázás“ munka. Két szó, — egyazon jelentés. „Erőtlen erősség“ egyik nevén csakúgy, mint a másikon. Vajjon mentené-e a „lázás“ munkára hivatkozás azt a vezércikkíró, aki teszem Spanyolország parlamenti kormányzati rendszerét támadná, vagy azt a zenei szakértőt, aki operai bírálatában Bánk bán érces alt-hangját dicserné? Ingyen sem!

A mentegetődzés gyarló voltának megeáfolhatatlan bizonyítékát adja lapjainknak a külföldi lapokkal való egybevetése. Például a német lapokban tizedannyi hibát sem találunk, mint a miéinkben, pedig a német újságírás munkája sem nevezhető nyugodalmasnak.

Szerényebbre szabjuk igényeinket, mint Szarvas Gábor. Nem szólunk a nyelvbeli előadás módjáról, a stílusról. Csak a nyelv-helyesség követelményeit vizsgáljuk. (Nyelv-helyesség meg nyelv-művelés nem azonos fogalom.) A helyes magyar írást éppúgy sajátunkká tehetjük, mint a hibásat. Nem is a munka ütemétől függ az írás hibás vagy hibátlan volta. Hanem attól: tud-e írója magyarul? Annak, aki tud, ugyanolyan nehezebbé esnék hibásan írni, mint hibátlanul annak, aki nem tud.

Meg kell látnunk a keserű igazságot: az újságírás nyelvrontása nem általános, hanem sajátos magyar jelenség.

Az újságokat naponta milliók olvassák, milliók veszik át és terjesztik az új nyelvi jelenségeket, jókat, rosszakat egyaránt.

Ezért nem elégedhetünk meg az események figyelésével és a bajok megállapításával. Az újságoknak meg kell találniuk a védekezés hatásos módját!

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Japánok vagy japániak.

Folyóiratunk lapszemláját (25. l.) olvasva látom, hogy a *japánok* elnevezést ma is sokan hibásnak képzelik és pontoskodva azt hiszik, hogy csak *japániak*nak szabad ezt a népet neveznünk. A *japán* szónak népnévül való használatát *japáni* helyett tudtommal először a Turán című néprokonsági folyóirat hibáztatta volt, s ez a közlönyünk mai napig is következetesen *japániak*ról beszél, nem véve tudomást arról, amit ebben a nyelv-helyességi kérdésben majdnem két évtizeddel ezelőtt a *japán* elnevezés védelmére kifejtettem (Nyr. LIII, 50). Sőt a folyóiratnak éppen most megjelent, 1942. évi 1. számában *Japán*, *japáni* címmel egy cikkecskét is olvashatunk, amely szenvedélyesen, de kellő tájékozottság nélkül kel ki a *japán* szónak melléknévül, illetőleg népnévül való használata ellen, amit kiirtandó magyartalanságnak tekint. Okfejtése elárulja a magyar nyelvtörténetben és a nyelvélet természetének ismeretében való járatlanságot. Azt mondja a cikk: „A magyar nyelv ősi

hagyományai szerint a főneveket nem lehet melléknévnek használni, csak melléknévképzővel. Ha tehát a *Japán* szót melléknévnek használjuk, súlyosan vétünk a magyar nyelv hagyományai ellen“. A magyar nyelvben igenis közönséges jelenség a főnévnek minden képző nélkül melléknévül való használata. Az *arany*, *ezüst*, *vas* stb. szavak például főnevek ugyan, de míg a latin nyelv az *aurum*, *argentum*, *ferrum* stb. főneveket melléknévül nem használja, hanem helyettük ilyen célra *aureus*, *argenteus*, *ferreus* stb. alakokat alkalmaz, addig a magyar az említett fajta szókat továbbképzés nélkül jelzőül, vagyis melléknévül is mondhatja: *arany óra*, *arany ifjúság*, *ezüst lánc*, *ezüst hajszál*, *vas eke*, *vas akarat* stb. A cikkíró a nyelvtudományi fogalmak terén való tájékozatlanságában nyilván azt akarta a *japán* melléknév illetőleg népnév ellen érvül fölhozni, hogy a magyar nyelv *tulajdonnevet*, ill. *országnevet* továbbképzés nélkül melléknévileg nem használ. A cikkíró szerint a *Japán* nevet az a „zsargon tette melléknévvé“, amely egy bolt ajtajára a következő fölírást akasztotta ki: „Ezen üzlet 1-ső májtól sarkontúl létezik“. A *Japán* szót pedig melléknévvé ő szerinte ez a zsargon azért tette, „mert benne olyan esonkított melléknevet érzett, amelyen az *indián*, *mohamedán*, *momentán*, *puritán* stb.“ Amint mindjárt látni fogjuk, sem az az érv nem állja meg helyét, hogy a magyarban országnevet képző nélkül népnévként ne lehetne használni, sem az, hogy ezt a melléknévi, illetőleg népnévi használatot az eredeti magyar nyelvérzék hiánya, és az *indián*, *momentán* stb.-féle melléknevek hatása idézte volna elő. Továbbá azt mondja a cikk: „Egyetlen egy nép- vagy országnevet sem ismerünk a magyarban, amelyet egyszerre főnévnek is meg melléknévnek is használnának“. Csak mellékesen mutatok rá ennek az állításnak nyelvtudományi szempontból való nem-szabatos voltára. A népnevek igenis egyszerre főnevek is meg melléknevek is. A *magyar* szó például főnév az ilyen mondatokban, mint: „Mi a magyar most? — Rút sybarita váz“ (Berzsenyi: A magyarokhoz); „Talpra magyar, hí a haza!“ (Petőfi: Nemzeti dal) stb. És így használhatjuk a többi népneveket is. A nyelvileg helyt nem álló megjegyzés után nyomban ezt olvassuk: „A *francia* eredetileg főnév volt, ma csak melléknév“. A cikkíró nem veszi észre, hogy ezzel a megint nem-szabatos észrevételével — amint szintén látni fogjuk — egyenesen maga alá vágta a fát. A *francia* szó ugyanis — amely eredetileg, szabatosan szólva, nem egyszerűen „főnév“, hanem tulajdonnév, országnév volt — éppen egyik vitadöntő adat ebben a kérdésben. Abból, hogy a *Kína* országnév mellett — amint a cikk megjegyzi — „nem lehet *kína* művészetet mondanunk“, éppen nem következik a „*japán* művészet“ kifejezésnek helytelen volta. A cikkírónak végső kifogásai így hangzanak: „Nagyon különösen hangzik az is, hogy »ez a *japán Japánba* utazik«; vagy »*Japán japán*, Kína kínai érdekeket védelmez« stb. Tessék ezt az értekezéscímet magyarra fordítani: »*Japán und der Japaner*«.“ Ilyen szemenszedett mondá-

sokkal, kettős jelentésű szavaknak erőltetett egymás mellé állításával nem lehet nyelvhelyességi kérdést eldönteni. Egyszerűen az a feleletünk rá: fejezzük ki másképpen magunkat, kerüljük az egyhangúságból származó kétértelműséget! Ami egyébként az első mondvacsínált példát illeti, hogy „ez a *japán* | *Japánba* utazik“, ebben voltaképpen semmi furcsaság nincs, mert a *Japánba* ország-név a kiejtésben — amint a függővonallal jelöltem — nem esik ugyanabba a szólamba, és mindenki félreértés nélkül érzi, hogy a *-ba* ragos szó a mondásban már országnevet jelent. Ilyesfélétet — *akár akar, akár nem akar* — önkéntelenül is mond az ember, a nélkül, hogy félreértés támadna belőlük. A közbeszúrt mondásban íme az *akar* szó négyszer került egymás mellé, mert az *akár* kötőszó tudvalevőleg az *akar* ige változata. A második példát ki-figurázás elkerülése végett így mondaná az ember: „*Japán* a *japánok* érdekeit, *Kína* a *kínaiakét* védelmezi“. Ami pedig a német értekezésnek: „*Japan und der Japaner*“ magyarra fordítását illeti, az valóságos Kolumbusz tojása: „*Japán* és a *japán ember*“. Meg kell még azt is jegyeznem, hogy olyanféle furcsaság, aminőt a cikkíró fölvet, a *japáni* népnév alkalmazása mellett is megeshetik, sőt meg is esett magában a Turánban néhány lappal a *japán* név ellen írt cikk után, úgymint: „Konoye Inoué volt *budapesti japáni követ*“ (51. l.). Ebben is elég furcsa a két, tulajdonnévből lett *-i* képzős melléknév: *budapest-i* is meg *japán-i* is egymás mellett.

Minthogy a *japán* népnévnek védelmére a Turánbeli első hibáztatás után írt cikkem annak idején egy kevesektől olvasott, azóta meg is szűnt folyóiratban jelent meg, és minthogy erről „a magyar nyelv-tudomány egyik legkiválóbb egyetemi szaktekintély“-nek sines, úgy látszik, tudomása, akit tudniillik a mostani vita színtere, a Nemzeti Ujság jónak látott megkérdezni: azért nem lesz talán fölösleges, ha most sokkalta nagyobb olvasóközönség előtt is elmondom, miért nincs semmi hibáztatni való a *japánok*, *japán nép*, *japán művészek* stb. elnevezésmódon. Az akadémiai helyesírási szabályok átvizsgálói és közlétevői, úgy látszik, tudomást vettek erről a cikkemről, mert a Szabályzat míg a régibb és magyaros *papagály*-lyal szemben a németes *papagáj* írásmódhoz fölszólalásom (l. Msn. X, 132) dacára is ragaszkodik, addig a *japán ember*, *japán nyelv* kifejezést a melléknévképzős *japáni* szó mellett használhatónak minősíti. A meg nem nevezett magyar nyelv-tudományi szaktekintély — ha az újság számára tett nyilatkozata hű és nem hiányos — nem védelmezte meg kellőképpen a *japán* népnévet a *japáni*-val szemben. Rámutatott ugyan arra, hogy a *Japán* név tulajdonképpen országot jelent, „ha tehát az országból való népnévet akarjuk jelölni, az *-i*-t hozzá kell tenni“; azt is megjegyezte, hogy a logika a *japáni* szót kívánná ugyan, „a nyelvben azonban a logikának semmi keresnivalója nincs... döntőbíró csak a nyelvgyakorlat lehet“; hivatkozott arra is, hogy az országnévnek

(*Japán*) a népnévvvel (*japán* nemzet stb.) való egyezéséből „még soha félreértés nem származott“ és azért ő neki őszintén megvallva „*japán* az ország, *japán* az ember, *japán* a nyelv“: nem hozott azonban föl semmi nyelvtörténeti érvet, amely a *japán* szónak népnévvül való használatát megmagyarázza és megokolttá teheti. Ezt a mulasztását akarom én itt röviden pótolni.

Az országnévvnek népnévvé változására a magyar nyelvben más példák is vannak. Ilyen módon keletkeztek ugyanis a *szittyá* és a *francia* népnevek. A *szittyá* név tulajdonképpen a *Scythia* országnévvnek a hangbeli átalakulása, nyilvánvaló tehát, hogy eredetileg nem népet, hanem országot jelentett. Magából a görög-latin *scytha* népnévből ugyanis a magyar nyelv hangtörvényei szerint *szittyá* ejtésű név nem alakult volna. A *francia* szó pedig minden hangbeli elváltozás nélkül azonos a *Francia* országnévvvel, amely a *francus* népnévvnek olyan, -ia képzős származéka, mint *gallus*-ból *Gallia*, *germanus*-ból *Germania*. A franciák országának elnevezése tehát voltaképpen *frank* földet, *frank* országot jelentett, amely elnevezés igazában csak a germán népiségű *frankokra* illenék. Minthogy azonban a franciák hazája a történelem folyamán tudvalevőleg a később teljesen elfranciásodott germán *frankok* uralma alá került, a hódítók neve (*frank*) és országuk neve (a *Francia* név) átértékelődött a gall eredetű, de ellatinosodott nép és országa revévé. Minthogy ezt a két országnevet, a *Scythia* és a *Francia* szót magyarban legtöbbször az *ország* szóval megtoldva *Scythiaország*nak (későbbi magyaros ejtésében *Szittyáország*nak) és *Franciaország*nak mondogatták, azért ezek az elnevezések a *Magyarország*, *Németország*, *Lengyelország* stb. országnevek mellett csakhamar olyan benyomást kezdtek a nyelvérzékre tenni, mintha előtagjuk, a *szittyá* és a *francia* szó éppen olyan nemzetnév volna bennük, akár a többi országnevek előtagjai: a *magyar*, *német*, *lengyel* stb. szavak. Még érdekesebb a *muszka* népnév eredete, amely szintén ilyen fejlődés útján támadt. Ez is a *Muszkaország* elnevezés előtagjának nemzetnévvé értékelődését mutatja, noha a *muszka* szó maga nem is országot, hanem az országnak csak a fővárosát, *Moszkvát* jelentette. Oroszországot ugyanis a régiek a főváros nevéről *Moszkvaország*nak nevezték (mint ahogy Osztrákországot is hívták régen *Bécsország*nak), a *moszkva* szó pedig *muszkva* alakon át később, a *v* hang kiestével (mint: *estve* > *este*, *körtve* > *körte*), *muszká*-vá alakult. Így lett egy főváros nevéből népnév. A *Japán* országnév is ilyen módon értékelődött népnévvé, a *Japánország* elnevezéséből nemzetnévvé való képzelés útján. A *japán* nép, *japán* nyelv stb. kifejezősmód tehát a *Japán* országnév és a *japáni* szó mellett is kifogásolhatatlan elnevezésnek tekintendő.

Zolnai Gyula.

Idén.

Folyóiratunknak egy régebbi szerkesztői üzenetéből (VII, 143) kitetszett, hogy egyik olvasónk nyelvérzékét bántja ez az újabban lábrakapott puszta *idén* szó, amelyet eddig mindig csak *az idén*-nek, illetőleg mutató névmással *ezidén*-nek mondtunk. A szerkesztői válasz igyekszik ezt a bántó érzést eltüntetni a következő megjegyzéssel: „Igaz ugyan, hogy a régi nyelvben ezt a határozót így használták: *ez idén, az idén*. Pl. »Az idén nem sok borunk lesz«. Újabban azonban már az irodalomban és a köznyelvben is inkább a névelő nélküli alak* járja. A névelőnek ebben az esetben nincs olyan értelemmódosító szerepe, mint például ezekben: *a nyáron* (ezen a nyáron), *az ősszel* (az idei ősszel), *az este* (tegnap este); ha csak így mondjuk: *nyáron, ősszel, este*, akkor általában nyári, őszi, esti időszakot jelölünk meg. *Idén és az idén* egyformán azt jelenti:* ebben az évben“.

Meg kell vallanom, hogy ez a válasz engem máig sem bírt megnyugtadni, még pedig a következő okoknál fogva.

Mindenekelőtt úgy tudom, hogy az *ez idén, az idén* kifejezéseket nemcsak „a régi nyelvben“, hanem egészen a legeslegújabb időkig mindig csak vagy névelővel: *az idén*, vagy, ritkábban a mutató névmással mondogattuk: *ez idén*. Ennek a névelős, illetőleg mutatónévmásos használatmódnak meg is van a maga nyelvtörténeti oka. A kifejezésben levő *idén* szó ugyanis nem más, mint a mai *idő* főnévnek régibb *idé* alakja -n határozóraggal. Ezt a régebbi *idé* alakot az *az idén, ez idén* határozószókon kívül még a ritkábban használt *az idétt, ez idétt* kifejezések őrzik, és ennek esőkevénye mutatkozik a személyragos *ideje, idejük* alakokban, meg az -i képzős *ide-i* melléknévben. Hogy az *az idén, ez idén* határozószók ilyen jelentéshez juthattak: „ebben az esztendőben“, annak oka az, hogy az *idő* (egyszer *idé*) szónak régebben „esztendő“ jelentése is volt (l. MNy. XXXVIII, 125). A pusztán „esztendő, év“ jelentésen kívül azonban a „hoc anno, heuer“ értelem kifejezéséhez még vagy a névelőre (*az idén*), vagy — mint a latinban (*hoc*) — a mutató névmásra (*ez idén*) is szükség volt. Az egyébként elavult *idén* szóalagnak ez a névelővel, illetőleg mutató névmással való áthagyományozott, szoros kapcsolata tarthatta fenn a két határozói kifejezést mind máig a maguk „hoc anno“ jelentésében. A névelőre vagy a mutató *ez* névmásra tehát mindeddig okvetlenül szükség volt, és romlatlan nyelvérzékű, tősgyökeres magyar embert semmi nyelvi ok nem vezetett volna arra, hogy az *az idén* kifejezésből a névelőt elhagyja. Meg vagyok győződve róla, hogy a névelőnek kifejezés először valamely nem-magyar anyanyelvű beszélőnek az ajkáról hangzott el, vagy valamely nem törzsökös írónak a tollából fakadt, és ezek ajkáról vagy tolláról ragadt aztán

* Mind a két hely szavait én ritkítottam.

tovább a nem elég ellenálló képességű nyelvérzékre. Az első hely ugyanis, ahol a névelő nélküli *idén* szemembe szökött és olvasva is fülemet reszelte, a következő hírlapi mondat volt: „Hosszú évek óta *idén* először tüntet fel a kereskedelmi mérleg . . . kiviteli többletet“ (Budap. Hírlap 1933 V/13, 3. l.). Utána aztán többször is, elég gyakran találkozhattam ezzel a megcsonkított határozói kifejezéssel, főképp újságokban, de ritkábban másutt is, mint pl.: „A magyar nemzeti ünnepet *idén* Észtországban számos helyen ünnepelték“ (Turán 1940-i évf. 103. l.) stb. Nyelvérzékem azonban most is mindig megütözik ezen az újfajta szóhasználaton. Azt sem merném aláírni, hogy „újabbán . . . már az irodalomban és a köznyelvben is inkább a névelő nélküli alak járja“. Előbeszédben én még senkitől sem hallottam. Igaz, hogy keveset fordulok meg jellegzetesen rossz magyarságú egyének között. A pusztai *idén* megvédésére nézetem szerint nem elegendő a *nyáron* és a *nyáron*, az *ősszel* és az *ősszel* kifejezésmódok viszonyára való hivatkozás, amelyekben a névelő megléte vagy nem léte valóban értelem-módosulással jár. Nem állíthatjuk tehát azt, hogy „*idén* és az *idén* egy formán azt jelenti: ebben az évben“, mert érintetlen nyelvérzékre nézve a pusztai *idén* nem jelent semmit, legföljebb bosszúságot. A szükséges névelőnek elhagyogatása különben is egyik kóros jelensége mai beszédünknek. Rámutattunk már erre nem egyszer (Msn. VIII, 123, 185), és ennek a betegségnek egyik tünetét látom én a névelőtlen *idén* használatában is mindaddig, amíg valaki alapos okokkal meg nem győz arról, hogy az újabban lábra kapott használatmód — amellyel törzsökös magyar ember beszédében és tősgyökeres író gondosabb írásában még nem találkoztam — teljesen megfelel a magyaros nyelvfejlődés törvényeinek.

Zolnai Gyula.

Kötőjeláradat az utcán.

A *Magyarosan* hasábjain nemrégén Zolnai Gyula tollából megjelent, *Nyelvérzék és helyesírás* című cikksorozat többek között pellengérre állítja a kötőjellel üzött visszaéléseket is. A cikksorozatban felhozottak kiegészítésül fel szeretném a figyelmet hívni a budapesti utca- és házsorszámjelző-táblákra és egyéb székesfővárosi feliratokra, amelyek — tisztelet a kivételnek! — valóságos kötőjel-orgiákat tárnak a gyanútlan pesti polgár szeme elé és amúgy is ezer oldalról fenyegetett helyesírási érzékét minden sarkon tovább tépdetik.

Hogy a kötőjel-túltengés legártatlanabb fajtájával kezdjük, álljon itt mindenekelőtt a következő mintacsoportja a felesleges kötőjeleknek: SZENT IMRE HERCEG-ÚTJA, NAGYBOLDOG-ASSZONY-ÚTJA, ZSIGMOND KIRÁLY-ÚTJA, ÁRPAD FEJEDELEM-ÚTJA.

A fejlődésnek magasabb fokán állnak a következők: HEGEDÜS-

SÁNDOR-UTCA, YBL-MIKLÓS-TÉR, VERES-PALNÉ-UTCA, BÁRÓ KAAS-IVOR UTCA, FERENC-JÓZSEF TÉR. (A két utób-biban az *utca*, illetve *tér* előtt elmaradt az egyébként szükséges kötőjel, mert ezek újfajta, nagyalakú táblák, amelyeken az *utca*, *út*, *tér* stb. mindig külön sorba kerül, kötőjel nélkül. Bár ezzel helyesírási szempontból az ellenkező végletbe esik az utcajelző-táblák szorgos szerkesztője, mulasztása a táblák szövegének szem-beszökő elrendezése érdekében, amely magának a névnek elkülö-nített kiemelésére törekszik, menthetőnek látszik. Jóhiszeműségét különben is mutatja, hogy az ily módon megtakarított két kötő-jelet a szóbanforgó esetekben nem tartotta meg magának, hanem becsületesen igyekezett közkincsesé tenni; nem rajta múlt, hogy jobb helyet nem talált számukra, mint a *Kaas* és az *Ivor*, illetve a *Ferenc* és a *József* nevek közötti szűk kis rést. A következő utca-sarkon azonban már ügyesebb volt: a FERENCZ JÓZSEF RAK-PART feliraton, amely szintén újkeletű táblán pompázik, a *rak-part* elől kényszerűségből elesent kötőjelért a *Ferenc* szóhoz bigy-gyesztett z-ráadással kárpótolta a korzózó közönséget. Úgy látszik, ezt azután olyan szerencsés megoldásnak érezte, hogy a szomszéd-os VÁCZI UTCA új névtábláitól sem tudta megtagadni a *cz-t*, legalább is az első szóban nem.)

De hogy a fejlődés vonalát tovább kövessük: nehogy azt gondolja ám valaki, hogy az előbb említett, VERES-PALNÉ-UTCA-szerű írásmódok az egybevonási igyekezetnek már a csúcspontját jelentik! Távolról sem! Székesfővárosunknak körültekintéssel sikerült még egy további lépést tennie ezen az úton és életre hívnia — igaz, hogy tudtommal csak egyetlenegy táblán — a VIRÁG-BENEDEK-UTCA díszpéldányt. Úgy látszik, a *kötőjel* most már kihalásra van ítélve, és helyette az *egybeírásé* a jövő.

Dicséretére válják a Beszkártnak: ő sem akar lemaradni a legújabb kor vívmányairól, és mint jó városi üzemhez illik, hű-ségesen követi gazdájának, a székesfővárosnak újító szellemét. A Beszkárt is áttért tehát az *egybeírásra*. Aki nem hiszi, nézze meg a földalatti vasút állatkerti megállójánál díszelő táblát: VÖRÖSMARTY-TÉRFELÉ AHIDON-ÁT. A tábla ugyan még bi-zonyos kompromisszumos megoldást mutat a régi és az új irányzat hívei között, 50—50%-os kiegyezési arányban: két kötőjel + két egybeírás. Ezt azonban nyilván szívesen megbocsátjuk, ha meg-gondoljuk, hogy a Beszkárt máskor is tisztelni látszott a nemes hagyományokat; így például a Széll Kálmán-téri hatalmas pályau-dvar építésénél is, ahol figyelmes módon nem feledkeztek meg arról, hogy a rideg új környezetbe is átmentsék a régi, romantikus „hurok”-végállomás barátságos feliratait: ZUGLIGET-FELÉ, HÜ-VÖSVÖLGY-FELÉ, az évtizedes patinát lehelő kötőjelekkel együtt.

Ez a „kötőjel + *felé*”-irányzat egyébként is gondos ápolásra talál a Beszkártnál. A Margithíd pesti aluljárójánál olvasható két tábla: VILLAMOS BUDA-FELÉ, VILLAMOS PEST-FELÉ;

ugyanott egy harmadik tábla mutatja az irányt szintén felesleges, de más helyre esúszott kötőjellel: POZSONYI-ÚT FELÉ. Akár a Beszkárt hibája, akár másé: a Margithíd szigeti aluljárójánál levő két irányjelző táblával is baj van, azaz csak az egyikkel, mert szemmel láthatólag itt is érvényesült az 50%-os kiegyezés elve: az egyik tábla kötőjellel, a másik a nélkül mutatja a lépcsőt BUDA-FELÉ, illetve PEST FELÉ. (Az is lehet, hogy megfordítva; nem emlékszem rá világosan.)

Ugyancsak a Beszkárt kötőjel-imádatát dicséri a Baross-terén látható tábla: FELSZALLÁS NYUGATI-PU. FELÉ, bár itt, mint látjuk, a *felé* elesett a neki hagyományosan kijáró kötőjeltől és azt a szomszédos szónak volt kénytelen átengedni. A földalatti állomásán olvasható DEAK-FERENCZ-TÉR felirat is sikeresen veszi fel a versenyt némely földfeletti utcanév-táblával; ezzel szemben ugyancsak a földalatti vasúton a HITLER TÉR felirata nyilván sanyarúbb időkben készült, amikor még onnan is megvonták a kötőjelet, ahová járna.

Ha mármost a földalattin utazó és helyesírás-tudásában — mint láttuk — nem egyszer megzavart diákgyerek kiszáll az Állatkertnél és a megállónál talált, már fentebb idézett tábla elolvasásától felvidulva benéz az Állatkertbe, hogy ott tudását kissé gyarapítsa, vajjon mit fog tapasztalni? Nagyon otthonosan fogja magát érezni, mert a székesfőváros dícséretes körültekintéssel gondoskodott róla, hogy az állat- és növénytani látóivalók mellett a tanuló ifjúság helyesírási tudása is tovább esiszolódjék, amikor a ketrecek feliratait olvasgatja. Más szóval: itt sem kell aggódni a kötőjelek elhanyagolása miatt. Íme néhány megnyugtató példa: EGYPÜPÜ-TEVE, EURÓPAI-BÖLÉNY, AMERIKAI-BÖLÉNY, FOLTOS-HIÉNA, NÉMET-PARLAGIJUH, ZSIROSFARKÚ-JUH, NAGYFEJŰ-CSUKLYÁSMÁJOM, KÉKORRÚ-CERKÓFMAJOM, GALLÉROS-PAVIÁN, ÓRIAS-RÉTISAS, PETTYES-VIZICSIBE, NYÍLFARKÚ-RÉCE, KAROLINAI-RÉCE, BÜTYKÖS-ASÓLÚD.

Végezetül figyeljünk meg — a változatosság kedvéért — még egy olyan újdonságot a székesfőváros feliratai között, amely kivételesen nem kötőjel-túltengéssel, hanem a közhivatali stílusban hirhedt névelő-gyilkolással vonja magára a figyelmet. Ez az utcai hulladékgyűjtő fémtartályokra legújabban ráfestett SZÉKES-FŐVÁROS KÖZTISZTASÁGI HIVATALA felirat.

Nem először merül fel a gondolat, hogy a közterületeken látható feliratok (cégtáblák stb.) szövegezésének és írásmódjának helyességét miként lehetne intézményesen biztosítani. A székesfővárosnak valóban vezető szerepet kellene vállalnia ebben a nyelvvédő mozgalomban és nem szabad túrnie, hogy saját feliratai naponta százezrekben ássák alá a helyes nyelvérzéket, amelynek a helyesírás is egyik megnyilvánulási alakja.

Rapesák Lajos.

Elkoptott és elkoptatott szavak.

Ki ne látott volna kopott érepénzt? Fej, írás: minden lekopott róla. Le, még az ilyen szép mondás is: Viribus unitis, vagy az időmértékes verssornak is beillő: Bizalmam az ősi erényben. A nyelvnek is vannak ilyen elkoptatott értékei. Egyik fajtája az ilyen elkoptatásnak az, amit *törpe hyperbolának* neveznék. Értem ezen azt a jelenséget, hogy a sűrű használat vagy tréfásnak szánt értelem következtében a tulajdonság vagy állapot erősebb fokának kifejezésére szánt szó annyira elkopik, hogy keveset vagy semmitmondó szólamná válik. Aki ilyesféle kifejezéseket használ: *rém* jól mulattunk, *irtó* nevetésben tört ki, *csuda* jó alak, igazán nem gondol sem rémre, réműletre, irtózatra, sem csudára, hanem felhígítva ezeknek a szavaknak az értelmét, a gondolathoz nem illő, túlzott kifejezést használ s elkoptatja így a szók eredeti jelentését. Tudtommal a pesti konyhanyelv — argot — különösen gazdag az ily kifejezésekben, s a jelentésbeli kopással együttjár az alaki el-sorvasztás is, hiszen a fenti példákban a *rém*, *csuda*, *irtó* a *rémesen*, *csudálatos*, *irtózat* vagy *irtóztató* elnyesése vagy összerántása. Valamikor az apró vagy váltópénzt kongópénznek hívták. Ha az efféle elkoptatott értékű szók némi lucus a non lucendo-val még szókincsünkbe valók, akkor e kincsnek bizony csak *kongó* pénzei.

Nyelvi szempontból nem éppen érdekes jelenség az ilyesmi; pallórozatlan beszéd vagy bizonyos nyegleség szüleménye az ilyen túlzás. Ido is idetalál Loványi Gyulának az a nagyon jó megállapítás, hogy korunk „szenvedéllyel öltözteti a mindennapi élet apró-cseprő dolgait nagy szavak jelmezébe“, és hogy jelentéshígítás vagy -hamisítás jár ezzel együtt (Msn X, 142). Más tekintet alá esik az elkoptatott szavaknak az a csoportja, melyről az alábbiakban lesz szó. Érdemes ugyanis megfigyelnünk, hogy bizonyos szavak fordulatok, amelyek eredetileg csak szószerint való értelmükben voltak használatosak, utóbb úgy elkoptak, hogy új jelentésük a régit többé nem fedi. Itt nincs szó jelentéshígításról vagy -hamisításról, hanem a kopás csak azt hozta magával, hogy a szó vagy fordulat függetlenné vált a szószerint való értelemtől. Példák erre az ilyen szavak: *feltétlen*, *okvetlen*, *feltétlenül*, *okvetlenül*, vagy aminek meghonosulását a köznyelvben is oly szívesen látnánk: a népi *úgy fordul* és mások. Ha ugyanis ezt mondom: *feltétlenül* elutazom Budapestre, *okvetlenül* megnézem a szindarabot, *úgy fordul*, elmegyek a vásárba, sohasem gondolok arra, hogy ani szándékomban van, az valami feltételhez fűződött, amely most elesett, valami ok vetődött fel, amely most elhárult, vagy hogy a vásárra menetelem csak valami fordulat esetén következik be, hanem e *feltétlenül*, *okvetlenül* csak annyit jelent, mint *bizonyosan*, az *úgy fordul* érteleme pedig csak ez: *meglehet, talán*.

Ilyen szó vagy fordulat ez is: *mindenesetre*. Erről egy ki-

csit bővebben kell szólunk, mert az értelemkopásnak jellegzetes esete. A népnyelv nem ismeri, nem a régiség sem, úgyhogy önkéntelen idegen hatásra emlékeztet bennünket a kifejezés. A német nyelv csakugyan sűrűn használ ilyeneket: auf alle Fälle, allenfalls, allerdings, de a *mindenesetre* német hatás nélkül is keletkezhetett, elvégre efféle fordulat minden nyelvben észszerű. Am ha átvétel volna is, akkor sem kellene hibáztatnunk, mert nem nyelvünk szellemétől idegen észjárás szülte. A most következő példák idegenszerűsége csak azért gyanúsak, mert a *mindenesetre* használata szórendi hibával jár együtt: Mindenesetre a német katonák kiküldése Iránba a leggyorsabb segítség (Magyar Nemzet 1941. V. 16.). Mindenesetre a magyar-bolgár kereskedelmi kapcsolatok egyre erősebbek lesznek. (Rádió 1941. V. 16.) Ezekben a mondatokban a *mindenesetre* helytelenül áll a mondat első helyén, értelme szerint pedig nem akar különféle vagy minden eset bekövetkeztetésére utalni, hanem csak ennyit akar mondani: *biztosan, minden bizonnyal*. Találkozunk azonban e kifejezés értelemkopásának olyan feltűnő esetével is, hogy a most jellemzett megerősítő értelem *tagadó* mondatban fordul elő: Berlinben mindenesetre nem hiszik, hogy az angoloknak sikerüljön. (Magyar Nemzet 1941. I. 16.) Mindenesetre Moszkvában nem óhajtják a görög háború kiterjesztését. (U. o. 1941. II. 17.) Mindenesetre azonban senki sem számított egyhangú jelölésre. (Jelenkor 1941. II. 27.) Mindenesetre a Macedonián át vezető vasúti vonalakon még nem állt helyre a forgalom. (Rádió 1942. II. 21.) Látnivaló, hogy a már említett szórendi hibán felül ellenmondást is foglalnak magukban ezek a mondatok, hiszen bennük a *mindenesetre* kifejezéssel nagyon is nyomatékosan tett igenlő, állító értelmet nyomban követi és lerontja a tagadás. Vagyis az idézett mondatokban nem a *mindenesetre*, hanem ennek éppen az ellenkezője: *semmiesetre* volna a helyén. Tehát: Berlinben semmiesetre sem hiszik, Moszkvában semmiesetre sem óhajtják stb. Föl lehet azonban tenni, hogy a *mindenesetre* ezekben a mondatokban is csak *bizonyára, minden bizonnyal* jelentéssé kopott, de így a *mindenesetre* nem az egész mondatra, hanem csak a *nem* szóra vonatkozhatik, mert *mindenesetre nem* egyértelmű ezzel: bizonyosan nem. Csakhogy az ilyen mondatyszerkesztés, legkivált mikor az erősítés csak a sokszor nem is a *mindenesetre* kifejezést közvetlenül követő *nem* szócskára vonatkozik, logikai tótágas. Lám, ezt a példát: „Mindenesetre azonban senki sem számított egyhangú jelölésre“, semmiféle szórendi megfélemléssel nem lehet úgy rendbehozni, hogy épkezláb mondat maradjon, ha meg akarjuk benne hagyni a *mindenesetre* kifejezést. Helyesen: Arra azonban semmiesetre sem számított senki, vagy: Azonban bizonyosan senki sem számított arra.

De mit szaporítsuk a szót! Helyes a *mindenesetre nem*? Semmiesetre sem.

Buzás Dezső.

Keresztül.

Látom az ablakomon keresztül, amint egy fékeveszett autó száguld az utcán keresztül-kasul, elüt egy járókelőt, keresztülgázol rajta és derekán vágja keresztül. Ezt a siralmas mondatot azért írtam le, hogy szembeállíthassam vele a következőket: „Olaszország az első pillanattól hangoztatta a Duce kijelentésén *keresztül*“ (M. T. I. 1940. FII. 12.). A francia követség kijelentette a M. T. I.-n keresztül“ (Magyar Nemzet 1940. IV. 4.). A nemzet rajtam *keresztül* köszönetet mond nektek (M. T. I. 1940. V. 1.). A miniszter ezt a jogát a műemléki felügyelőségeken *keresztül* gyakorolja (Magy. Szemle 1940. 55. 1.). A különbség nyilvánvaló. A magam szerkesztette példa *keresztül* szavai mind *vizuális* értelműek, és azt tartom, hogy nem is lehet helyes magyarsággal e határozó szónak *figurális, átvitt* értelmet adni. Az idézett példák azonban így használják ezt a szót, ezért helytelenek. Nem hangoztathatok, nem jelenthetek ki valamit és nem köszönhetek semmit meg, nem gyakorolhatok semmiféle jogot *valakin keresztül*, hanem csak *valaki útján, valaki által*. A hiba forrása megint csak a németből való rossz fordítás, vagy a német észjárás. Tudnunk kell ugyanis, hogy a német *durch* vizuális meg átvitt értelemben is egyaránt használatos. „*Durch diese hohle Gasse muss er kommen*“ — mondja Tell Vilmos, és „*Die Nation dankt Euch durch mich*“ mondja a fent idézett és lefordított német hadiparancs. A schilleri idézetet lefordíthatom így: „E mély úton (annak, aki érti: horgason) *keresztül* kell im jönnie“, de a hadiparancs fordításaként nem mondhatom: A nemzet *rajtam keresztül* mond nektek köszönetet, hanem csak ezt: a nemzet *én általam* köszöni nektek.

A germanizmus kártevősei közé tartozik sokszor az értelmi árnyalatok elmosása és nyelvünk finomabb megkülönböztetéseknek meg nem értése. Itt is erről van szó, de ne engedjük, hogy a *durch* által keresztülgázoljanak a *keresztül* helyes használatán.

Buzás Dezső.

Ikesedés.

Talán 10–12 évvel ezelőtt valósággal országos mozgalom indult meg a „halódó“ ikes igék ügyének felkarolására. Sokan már-már elsiratták nyelvünknek ezt a sajátosságát, vádolták a nyelvvédő szerveket és a köznyelvet, hogy mind kevesebbet törődik az ikes és az iktelen igék ragozásbeli különbségével, pusztulnak az ikes igealakok, szegényedik és színtelenedik a szép magyar nyelv. Csaknem jelszóvá lett, hogy *mentsük meg ikes igéinket!*

Azt most ne firtassuk, mennyiben volt jogos és időszerű ez a vészkiáltás, kétségtelen azonban, hogy a mozgalom nem volt eredménytelen. Az iskolákban fokozott figyelmet szenteltek e kérdés tárgyalásának, a művelt ember pedig társalgás közben kétszer is meggondolta magát, mielőtt valami gyanúsabb igealakot ki-

mondott. Az ikes igék helyes használata sok ember szemében műveltségi fokmérővé vált.

De ha valaki gondosan figyelte ezt a nyelvi „mentőszolgálatot“, észrevehette, hogy az átlagember az ikes igék ragozásában csupán csak a jelentőmód és esetleg a felszólító mód első személyére ügyelt, pontosabban az *-m* személyragra, egyéb körülményekkel, esetekkel egyáltalán nem törődött. Hiányzott nála a következetesség és hiányoztak bizonyos nyelvtani és nyelvtörténeti ismeretek. Megelégedett az *eszem — egyem; iszom — igyam; ugrom — ugorjam; dolgozom — dolgozzam* alakokkal, de nem érezte hibásnak és következetesen használta (és mindez a jelenre is vonatkozik!) az *egyen. igyon, ugorj, ugorjon, dolgozz, dolgozzon, enne, inna, ugorna, dolgozna* alakokat, az ikes ragozásban követelt *egyék, igyék, ugorjál, ugorjék, dolgozzál, dolgozzék, ennék, innék, ugornék, dolgoznék* alakok helyett.

E mellett természetesen és helyesen iktelenül ragozták a *változó ikesek* és a *csak 3. személyben ikesek* jelentőmód egyes szám második személyét: *folysz, megjelensz, hazudsz, eltűnsz*; és ikesen ragozták az *-s, sz, z* végű iktelenek egyes szám második személyét: *hiszel, lapozol, ásol*. Ezekből az esetekből következtetve valóban helyes Nagy J. Béla megállapítása: „Az ikes és az iktelen ragozás meglehetősen összekuszálódott, mégpedig úgy, hogy az ikes ragozás járt vele rosszul. Mind jobban felülkerekednek az iktelen alakok, s az ikes ragozás ismét pusztulófélben van. Egyszer tudniillik már jórészt kiveszett, de ezt csak azok tudják, akik ismerik az ikes ragozás történetét.“ (Magyarosan IV. évf. „Hogy ragozzuk a magyar igét?“, „Ikes vagy iktelen?“)

A nyelvújítás, különösen Révay, majd Kazinczy buzgólkodott legtöbbet az ikes ragozás pontos használata körül, de ahogy előtűk, akként utánuk sem volt egységes a nyelvhasználat ebben a csakugyan eléggé bonyolult kérdésben. A cikkem elején említett buzgólkodás pedig manapság egészen különös alakokat is eredményez. Újabban minden ikes igét, tekintet nélkül a nyelvtörténetre, akár változó ikes, akár csak a harmadik személyben ikes, a jelentő mód egyes szám első személyében *-m* ragos alakban használnak. Ilyeneket hallani igen gyakorta: Ha nem haragszol, *eltűnöm* egy pillanatra. — A holnapi tárgyaláson én is *megjelenem*.

Itt tehát látszólag máris kiegyenlítődnék (vagy ahogy gyakrabban mondják: kiegyenlítődné) az ikes igék vesztesége. Csakhogy mostanában egyes túlbuzgó „nyelvőrök“ jóvoltából még nyereséget is könyvelhet el az ikes ragozás. (Bár az igazat megvallva, ez ugyan nem nyereség!) Minthogy a „helyes“ ikes ragozást sokan, főleg a magukat nagyra tartó, de félművelt elemek a művelt társalgás csalhatatlan jelének tartják, és ez náluk az első személy *-m* ragjában csúcsosodik, sőt *csak* erre szorítkozik, egészen furcsa, fából-vaskarika igealakok születnek a köznapi beszédben. Nem egyszer visorgott a hátam, mikor ilyen mondatokat „volt szeren-

esém hallani": Mit csinálsz holnap délután? — Lemegyek a Dunára, *evezem* egyet. — Ha vasárnap szép idő lesz, én is *kirándulom* a hegyekbe. — Most nem érek rá, nagyon *sietem*. — Ne félj, én *vigyázom* magamra.

Mi történt tehát? Mostmár nemcsak a változó ikéseket és a csak harmadik személyben ikéseket ragozzák az első személyben icken, hanem az ikteleneket is.

Ezt a jelenséget, ha még nem is általánosan, de már meg lehet figyelni, még hozzá nemcsak Budapesten, hanem más városokban is. Ez az egyesek körében kialakult nyelv szokás ízléstelen, okatlan, erőltetett és idéltlen. Semmiféle tájnyelvben sem találjuk alapját, nines is helyhez kötve, inkább személyhez és műveltségi fokhoz. A népnyelvben akadnak a köznyelvtől eltérőleg használt icken alakok az iktelen igéknél is, pl. *aggyék* (ad), *vigyázzék* (vigyáz), *hozzék* (hoz), de éppen az első személyben az icken igéket is *-k* raggal mondják, pl. *iszok, alszok, mosdok*. Nem egyéb tehát ez a nyelvi jelenség, mint visszafelésült műveltség- és nyelvhelyesség-mutogatás.

A nyelvfejlődésnek, akár jó, akár rossz irányú, nem lehet tiltó szóval biztos határt szabni. De ez a bizonyos *ikesevés* nem tekinthető nyelvfejlődésnek, hanem inkább gyomnak, s ezért ne sajnáljuk kiirtani nyelvünk gazdagon pompázó virágoskertjéből.

Tóth József.

Utazás a kisszakasz körül.

A jegyen az olvasható, hogy két (három) kisszakasz *beutazására* érvényes. Megvallom, csak így tudtam meg, hogy akkor, amikor a Batthyány-tértől a Szent Gellért-térig *megyek a villamossal*, voltaképpen a Dunántúl egy szakaszát *utazom be*. Akkor pedig, amikor azzal a tudattal ültem be az erdélyi gyorsvonatba, hogy megkezdem utazásom, már túlestem volt egy utazáson, sőt beutazáson, mert hiszen villamossal mentem ki a Keleti-pályaudvarra.

Az *utazás, beutazás* ilyen használata a német *reisen* szó újabb keletű hibás értelmezésének a következménye. A német a teszem Berlinből Bécsbe utazást az *'utazik'* jelentésű *reisen* szóval jelöli, de ha otthon a villamost használja, akkor nem *reisen-t*, hanem *fahren-t* mond. (A *fahren* alapjelentése *'Fortbewegung'* jéder Art.) Ha tehát tanulni akarunk a némettől, tanuljunk jól, azt, hogy ne nevezzük utazásnak a villamos használatát.

De tanulságért sem kell a szomszédba mennünk. A megkülönböztetés mindig megvolt nyelvünkben. Czuczor-Fogarasi értelmező szótára az alábbi mondja az *utazik* szóról: „Rendes lakhelyének területét elhagyva vidéken, tartományban, országban jár-ke”. Ez a magyarázat ma is helytálló. Nem *utazhatjuk be*

tehát a villamos két szakaszát, de *bejárhatjuk* akár egész Budapestet, gyalog, kocsin vagy villamoson. Hogy minek nevezzük a villamos használatát? Megénekelte már Petőfi: *Megy a juhász szamáron*. Tehát: *megy az utas villamoson*. Vagy: *megyek a villamossal, megteszek két szakaszt a villamoson* stb.

A már egyszer megjobbitott szövegű kisszakaszjegy egyekben is megérett a takarításra. Mostani szövege így szól:

„Vonalszakaszjegy 2 kisszakaszra. E jegy érvényes a kalauz által lyukasztással meghatározott két csatlakozó kisszakasz megszakítás nélküli beutazására. Átszállásra nem jogosít. Használata az érvényességi határon túl visszaélés, amiért törvényszabta büntetés jár.“

Helyébe ezt a szöveget ajánlom:

Vonaljegy 2 kisszakaszra. Ez a jegy csak a kalauz megjelölte 2 kisszakaszra érvényes. Sem a menetet megszakítani, sem átszállni nem szabad. A jegy szabályellenes használatáért törvényszabta büntetés jár.

Ismerve villamosunk vezetőségének a nyelvhelyesség kérdéseiben tanúsított megértését és készségét, bizvást remélhetjük, hogy hamarosan meglesz a hibátlan szövegű szakaszjegy.

Loványi Gyula.

SZÉLJEGYZETEK

Ellenőriz. — Az Iskolánkivüli Népművelési Bizottság 1942. januári munkatervében (12. lap) a helyesírásról és a fogalmazásról azt olvassuk, hogy a hirdetett előadások célja az egyszerű írásbeli közlések világos, magyaros fogalmazásának megbeszélése és gyakorlása, mert kevés felnőtt ember ír helyesen és magyarosan. A tanfolyam résztvevői¹ megismerkednek a mai élet újabb nyelv-művelő és nyelvvédő munkásságával. Ezt a szép tervet ugyanazon előadó van hivatva megvalósítani, aki az úgynevezett *reformírást* is tanítja. Erről egyebek között ezt olvashatjuk a munkatervben: „A szülők csak úgy őrizhetik ellen s irányíthatják gyermekeik írását, ha maguk is tudják az „élet írását“.“

Az *ellenőriz* ige nem az *ellen* igekötőszerű határozóból meg az *öriz* igéből tevődik össze, hanem a nyelvújítás *ellenőr* szavának származéka. Az *ellenőr*-t vagy száz esztendővel ezelőtt Szemere Pál képezte, de nem az *ellen* + *ör* összetételeként. Az *ellenőr* a francia *controlleur* egyértékese; benne az *ellen* a francia szó első felének fordítása, az *ör* meg a francia szó második feléhez való hangzásbeli simulás, vagyis nem a magyar *ör* szó. Zolnai Gyula „Idegen szavaink és a nyelvújítás“ című tanulmányában (52. l.) az *ellentengernagyról* azt mondja, hogy a francia *contreadmiral*

¹ Tévesen a helyesírási tanfolyam *résztvevőiről* szól a munkaterv.

tükörszava, s hogy a franciában a *contre* igen gyakori elem olyan fogalmak összetételes neveiben, amelyek az alapszó jelentésével szemben másodlagos vagy alárendelt dolgot fejeznek ki. Hivatkozik Zolnai Gyula arra is, hogy van még egy ilyen tisztségnévünk: az *ellenőr*, amely a pénztárnokkal, mint voltaképpen a pénz főőrével szemben szintén másodrangú tisztséget jelent. A kifogásolt mondatot tehát ekként kell helyesbíteniük: a szülők csak úgy *ellenőrizhetik* gyermekeik írását...

Loványi Gyula.

Zöm. — Az 1941. szeptember 23-i újságok a Magyar Távirati Irodának ezt a közlését hozták: „A hátráló részek utóvédjeinek gyengülő ellenállásából, valamint a zömök visszavonulásának helyenként meglepő gyors üteméből arra lehet következtetni...”

A régi nyelvben a *zomok kigyó* járta, ebből származik a ,vas-tag, tömött, fölötté nagy‘ jelentésű *zomok, zömök*. (Miskolczi Gáspárnak 1702-ben megjelent „Egy jeles vadmert“ című könyve magyaros szemléletességgel beszél „apró, *zomok*, temérdek lovak“-ról.) Ennek a *zömök*-nek az elvonása — Szemere Pál csinálta — a *zöm*. Szavunknak mai jelentése ,valaminek a főrése‘. A hír szerkesztője nem tudja, hogy a *zöm*-nek nincs többesszáma, aminthogy nincs az *eleje*-nek meg a *vége*-nek sem. A mondatot ilyenféleképpen kellett volna nyélbeűtni: A hátráló részek utóvédjének (ez sem a legszerencsésebb kifejezése a katonai műnyelvnek!) gyengülő ellenállásából, valamint a csapatok zömének helyenként mutatkozó meglepően gyors ütemű visszavonulásából arra lehet következtetni...

Loványi Gyula.

Szórővidítések 1942-ben. — A háborús idő az életnek egyre újabb és újabb területeire nyomja rá bélyegét. Nemcsak a táplálkozás, ruházkodás, világítás, közlekedés, időbeosztás alkalmazkodik a háborús gazdálkodás kívánalmaihoz, hanem a sajtóközlemények közül az apróhirdetés is. Az apróhirdetések közlési díja milliméter-soronként van megállapítva. A hirdetőnek érdeke tehát, hogy a szöveg tömörré, minél kisebb terjedelmű legyen. De, úgy látszik, a hírlapok is szívesen veszik a rövidebb szöveget, mert így több hirdetést tudnak közölni. Ebből a törekvésből azután egészen újfajta szórővidítő rendszer vagy szokás alakul ki. Feljegyeztem néhány jellegzetes rövidítést és ezekkel fogalmazott apróhirdetést. Íme: Előkelő úrnak fölépes. eleg. lakosztály, közp. fűt. mod. fürdész. Víg-színháznál (Pesti Hírlap 1941. okt. 18.). Eleg. mod. sz., fafűt. m.-víz, tel. (U. o. 1941. okt. 25.). Főlépes. gőzf. pazarsz. fürdőb. vidéki úrnak országháznál (U. o. 1941. nov. 8.). Bút. sz. fürdőh. 29 busz végáll. (U. o. 1941. nov. 8.).

Egyéb rövidítések: ősker. = őskeresztény, kül. = külön, kétsz. = kétszobás, vill.-ba = villába, komf. = komfortos, különbej. = különbejáratú, zártlépes. = zártlépcsőházi, légfűt. = légfűtéses, has. = hasonló, garsz. = garszon, összk. = összkomfortos, adóm = adómentes, lak. = lakás, nagyadóm. = nagyadómentes.

Ezeket a rövidítéseket és fogalmazásokat valóban csak a há-

borús helyzet menti. Reméljük, mélyebb gyökeret nem vernek a mindennapi használatban, és csak mint kényszerű rosszra fogunk rájuk visszaemlékezni. Csakis ezért jegyeztük fel.

Györgyfy Akos.

Neomagyarság. — Egy kis helyesbítést szeretnék közölni Zolnai Gyula „Neomagyarság” című cikkével kapcsolatban (Magyarosan XI, 6). Ez a helyesbítés a cikk megállapításait még jobban támogatja. Zolnai ugyanis kifejti, hogy a görög neo- (nyilván új jelentésű) előtaggal képzett szavak újabb sütetűek, a régi latin-ság csak teljesen görög eredetű szavakban használta ezt az összetételt. Például megemlíti a „neocorus”, templomőr szót. Ebben a szóban azonban nem a neo-, „új” szótó szerepel, hanem a templom jelentésű naos, nēos, neos szó töve. A szó eredeti jelentése, templom-sepregető, világosan megmutatja ezt. Így a régi latinság rovásán eggyel kevesebb neo-val összetett szó marad.

Ádám Károly.

Füsttelen napok. — Ezzel a címmel közli egy rövidke hír (Reggeli Magyarország, 1942. IV. 19.), hogy „Győrben, (Győrött helyett!) Munkács, Rozsnyón és Nyiregyházán füsttelen napokat rendeztek...”, s hogy ennek a napnak örvendetes eredményeképpen sok dohány, szivar, cigaretta gyűlt össze mindannyiunk szemefénye, a harctéren küzdő honvédeink számára.

Amennyire nemes a gyűjtés gondolata, annyira nem méltó hozzá nyelvi kifejezője. *Füsttelen napokat* csak a német rendez; ő is csak azért, mert nincs találóbb szava. A német nyelv ugyanis nem tudja külön szóval jelölni a dohányzást. Neki a kályha is *füstöl* (der Ofen raucht), a katona is *füstöl* (der Soldat raucht). Ne szegényítsük mesterségesen nyelvünk eleven szókészletét, ne füstöljünk ki nyelvünkéből jóra való kifejezéseket suta idegenek kedvéért. Bizonyára akad nemesak kifogástalan, hanem ötletes szólás is a *füsttelen napok* helyébe. Jobb híján megteszi a *dohánytalan nap*, a *dohánymegajánlás napja* is.

Loványi Gyula.

„Minőségben árban vezet.” — Így, vessző nélkül a két szó között vezet a Községi Élelmiszerüzem. Legalább is ezt hirdeti. De kételkedünk állításában. Mert a német *vezet minőségben, árban*. A magyar a *legjobbát legolcsóbban adja*.

Az Élelmiszerüzemnek egy másik hirdetésén is megakad a szemünk. Ez is szemenszedett *germanizmus*, vagy más nyugati-izmus. A németben ugyanis a *Qualität* szónak — francia meg angol mintára — nemcsak *minőség*, hanem *jó minőség* is a jelentése. A Bécsi-kódex *mineműség*-éből csinált nyelvújítási *minőség* szónak azonban semleges a jelentése akár az *ízlés*-nek. Tehát van *jó meg rossz ízlés*, *jó meg rossz minőség*. Nyugodjék meg ebben az Élelmiszerüzem is, s ne kínálgasson *minőség áruk*-at, hanem hirdesse a valósághoz híven *kiváló minőségű áru*-ját.

Loványi Gyula.

LAPSZEMLE

Debrecen. 1942. ápr. 16. — (K. A.): *Helység és helyiség.* A rádió bemondói gyakran vétének a kiejtés és még gyakrabban az értelem, szóval a helyes magyarság ellen. Az egyik bemondó Európá-nak, a másik Ajrópá-nak ejti Európát. Még nagyobb hiba a rokonhangzású szavak összetévesztése, amikor pl. a bemondó a *helységet* nem tudja megkülönböztetni a *helyiség*-től. Gyakran hallani ilyeneket: „A németek Charkovtól keletre újabb öt *helyiséget* foglaltak el.” *Helyiség* annyi, mint épületrész, *helység* pedig a megyének, járásnak kisebb-nagyobb lakott telepe, vagyis falu, község.

Esti Újság. 1942. május 16. — *Harsányi Zsolt: Panaszkönyv.* „A magyar nyelvnek, amely nélkül nem lehetünk magyarok, tehát nem lehetünk nemzet sem, tehát Magyarország sem lehetünk, sajnos, nincs rendőrsége. Káromkodni nem szabad, de magyartalan-nak lenni szabad.” Vajjon a Sajtókamara nem kérhetne szerepet magának ebben a kérdésben?

Kárpáti Magyar Hírlap. 1942. május 16. — (o): *Hogy ne csalódjunk.* Az idegen nyelveket igyekszünk gyermekeinkkel tökéletesen elsajátíttatni, s ugyanakkor tökéletlenül beszélnek, írnak magyarul. Öntudatlanul is kisebbségi érzés van abban, hogy nyelvünket nem emeljük a legmagasabb szintre. Tekintélyt kell teremteni a magyar nyelvnek. Ápoljuk, szeressük, becézzük nyelvünket, hogy ne legyen mostohagyermek Magyarországon.

Magyar Nemzet. 1942. május 13. — *Juhász János: A helyes kiejtés versenye.* A rádió május 5-én a helyes magyar kiejtés-verseny díjkiosztó ünnepélyét közvetítette Pécsről. A bevezető szavakat igazán szép kiejtéssel mondták el. Szó esett a zárt *ē* hangról is. Kiejtésünk ellaposodásának egyik főoka, hogy a városi nyelv nem tesz különbséget az *e* betűnek kétféle kiejtése között. A díjnyertesek közül is csak egy fiú érzékeltette ezt a különbséget, a többi csak félig-meddig. Sajnos, a rádió bemondói sem különböztetik meg a kétféle kiejtést.

Magyar Szemle. 1942-i évf. 4. szám. — *Fábián István: A jó magyar ejtés.* Az idegenszerű kiejtés nyelvrontó veszedelmére Kodály Zoltán hívta fel először a figyelmet. Az ő tanulmányai adták meg az indítást azokhoz a jó magyar ejtés-versenyekhez, amelyeket a budapesti egyetem bölcsészeti kara rendez három év óta. A versenyek feladatát az alapítók abban látták, hogy társadalmi tekintélyt szerezzenek a helyes, szép magyar beszédnek.

Zalai Közlöny. 1942. jún. 6. — (bl): *Beszéljünk magyarul!* A nyelvvédők túlzásai csökkentik a nyelvünk magyarosítására irányuló mozgalom tekintélyét. „Nem akkor lesz szép a magyar beszéd, ha minden gyermeket Almos-nak, Örs-nek, Emesé-nek keresztelünk. Akkor sem, ha a rádiót minden áron zengő szikrának vagy körhullámszórónak és hasonlóknak akarjuk magyarosítani. Elegendő, ha az Istvánok, Jánosok, Mariskák és a rádió is — magyarul beszélnek.”

FIGYELŐ

A NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁG ÜLÉSEI.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának 1942. évi április 22-i ülése.

Szinnyei Ferenc elnökletével jelen vannak: Csathó Kálmán, Gyomlay Gyula, Madzsar Imre, Mikola Sándor, Rédey Tivadar, Vikár Béla akadémiai tagok, Bence István, Halász Gyula, Harsányi Zsolt, Hindy Zoltán, Loványi Gyula, Östör József, Pávó Elemér, Cs. Szabó László, Techert József, Tóth László meghívott tagok. Távolmaradásukat kimentették: vitéz Verebély László, Voinovich Géza, Kodály Zoltán, Radó Antal. Jegyző: Putnok Imre.

Az elnök üdvözli az új bizottsági tagokat és megnyitja az ülést. Jelenti, hogy a bizottság megbízásából azzal a kérdéssel fordult Pintér Jenő özvegyéhez: milyen föltételekkel volna hajlandó a Magyar Nyelvvédő Könyv újabb kiadásának tulajdonjogát a M. Tud. Akadémiának átengedni. Az özvegy választát közölte a főtítkár úrral. Ismerteti azt az átiratot, amelyet a főtítkár úr hozzá ebben az ügyben küldött. Az átirat lényege a következő: 1. Pintér Jenőné föltételei szerint az Akadémiának hosszú időre szóló anyagi kötelezettséget kellene vállalnia, amit nem tehet meg. 2. Ha az Akadémia vállalkoznék is a könyv kiadására, szerkesztése különféle nehézségekbe ütköznék. Különösen megfontolásra érdemes az a körülmény, hogy akkor a benne foglaltak (stílus-szabályok, szótár) az Akadémia hivatalos véleményeként szerepelnének a nyelvhelyesség és nyelvvédelem igen kényes és állandóan vitatott kérdéseiben. Ez folytonos támadásoknak tenné ki az Akadémiát, ami semmiesetre sem kívánatos. A magánvállalkozás sokkal szabadabb, rugalmasabb, ezért sokkal alkalmasabb ilyen munka kiadására. A bizottság többek hozzászólása után az elnök bejelentését helyesléssel tudomásul vette.

Az elnök közli a bizottsággal, hogy az iparostanonciskolákban használt falitáblák feliratainak ügyében kérdéssel fordult az iparostanonciskolai ügyek vallás- és közoktatásügyi minisztériumi előadójához, dr. Bogyay Tamás min. titkár úrhoz s tőle azt a megnyugtató választ kapta, hogy a jelenleg használatban lévő és engedélyezett szemléltető rajzok ellen a magyar nyelvhelyesség szempontjából eddig kifogás nem merült fel.

Csathó Kálmán szóvá teszi a honvéd haditudósító század közleményeinek érthetetlen nyelvét. Cs. Szabó László, Madzsar Imre és Harsányi Zsolt hozzászólása után a bizottság úgy találja, hogy a katonai nyelv megmagyarosításában a hadseregnek s a Nyelvművelő Bizottságnak bizonyos együttes munkálkodására volna szükség.

A magyar családfa.

Legújabb törvényeink kötelezővé teszik a származás igazolását. Érthető módon lázas őskeresés, családfakutatás hatalmasodik el a nagyközönség legszélesebb rétegein. Mi sem természetesebb aztán, hogy a jól végzett őskeresés után, a mindennek végére járó kotnyeles ember előbb-utóbb kíváncsi lesz arra is, hogy a nyelv, nyelvünk miként fejezi ki mindezeket: hogy jelöli az *apa* után a *nagyapa*, *szépapa*, *dédapa* stb. fogalmát. Hogy valóban nagy ez a kíváncsiság, arról napilapjaink is tanúskodnak. Legutóbb, alig néhány hete, egyik délutáni lapunk (*Új Nemzedék*, 1942. március 17-i szám) közölt ilyen tárgyú cikket »Hozzászólások a „magyar családfa“ kérdéséhez» címen. Kettő is hozzászoltak a kérdéshez. De már ezt megelőzőleg, ugyanebben a lapban terjedelmesebb, igényesebb cikket is olvashattunk a szóbanforgó kérdéstről (febr. 4-i szám). A hozzászólók — nem lévén szakemberek vagy ha úgy tesszük, nyelvészek — a kérdés szakirodalmát, a számbavehető forrásmunkákat alig-alig, ha ismerik, nem csoda hát, hogy nem juthattak megnyugtató eredményekre, sem a nagyközönség kielégítő válaszokhoz. Végső ideje hát, hogy a céhbeli megszólaljanak, vallatóra fogják az adatokat: a nyelvtörténetet, a népnyelvet, olykor-olykor a rokonnyelvek értékesíthető vallomásait, hogy az eddigiek-nél megnyugtatóbb feleleteket keressenek!

Fiú, apa, nagyapa v. öregapa... kezdjük nagy magabiztosan a fölmenő sort, de íziben meg is botlunk valamiben, megtorpanunk. Gondolkodóba esünk: *dédapa*-e vagy *szépapa* vagy talán éppen *ükapa*(?) a sorban következő ős neve? Hát egyik sem, vagy ha úgy tetszik, mindegyik. Bármily hihetetlenül hangozzék is, nyelvünk története csaknem ezt tanítja. Nyelvünk története ugyanis, minden sorakoztató, okoskodó igyekvésünkre fittyet hányva, e kérdésben az alább következő vallomást teszi.

A *déd* (apa, anya) szláv eredetű szó a magyarban és eredeti jelentése, mint az áttadó nyelvben: 'nagy apa' (vö. Bárczi, M. Szófejtő Szótár). Ebben a jelentésben használja a Jordánszky kódex és Comenius is. Később azonban alaposan megzavarodik a helyzet. Pesti Nomenclaturájában a nagyatya atyját, Verantius szótárában 'abavus', 'atavus', sőt 'tritavus' jelentése is van, mint Baróti Szabó Dávidnál: a nagyatya nagyatyját jelenti. Még később, Versegynél a nagyatya atyját, Kunossnál azonban ismét negyedízbeli elődöt, a nagyapa nagyapját jelenti. Czuczor-Fogarasiék nagyszótárában, Ballagi Teljes Szótárában ugyanez a helyzet, negyedízíg így sorakoztatják az őseket: *apa, nagyapa, ős v. szépapa, dédapa*. Egyik legújabb szótárunk, Sauvageot magyar-francia részében már újra 'bisai'eul' a jelentése, a *szépapa*-val teljesen egyenértékű: a nagyapa apját jelenti. Ebből a viharos multból csak egyet jegyezzünk jól meg: a *dédapa* nyelvünk története folyamán *többször* jelölte a nagyapa nagyapját!

A *dédapa*-hoz hasonlóan a *szép* (apa, anya) eredeti jelentése

is „nagyapa” volt: „az hit ky lakozot volt legelwfwr az the feep Anyadba ... quae et habitavit primum in avia tua” (Komjáthi, Szent Pál lev.). Ezt jelenti Szikszai Fabricius Nomenclaturájában, Molnár Albert, Páriz-Pápai stb. szótárában is. A *szépanya* eredeti jelentése ugyanígy „nagyanya” még Verbőczy 1611. évi fordításában is: „mert az en anyamnak az annya ennekem szep avagy nagy anyam”. Csak a XIX. sz. közepe felé, Fogarasinál (1836-ban) van először a *szépatyának* „urgrossvater”, a *szépanyának* „urgrossmutter” jelentése. Czuczor-Fogarasiék így írnak a *szépanya* szóról: „Szépanya Molnár Albert szerint nagyanya, öreganya... (avia). *Mai nyelven*, legalább némely szójárások szerint, az egy ízzel távolabb eső nagyanya, t. i. a nagyszülék valamelyikének anyja...” Ugyanígy írnak a *szépapáról* is. — E szavunk esetében a nyelvtörténeti mult tehát valamivel egységesebb. Annyit jegyezzünk csak jól meg, hogy a nagyapa nagyapját *sohasem* jelentette! Ez azért fontos, mert így már eddigi ismereteink alapján is beleszólhatunk az említett napilapbeli vitába. Sajnos, merőben ellenkező nézetben vagyunk a hozzászólóval. Igenis helyesen nevezi Ányos a negyedik ízt „*szépapámnak*”. A *szépapá* jelentése ugyanis csak eddig ér. Nem így a *dédapáé*. Jól megjegyeztük, ennek az ötödik ízt jelölő a „nagyapa nagyapja” jelentése is volt! Még csak nagyjából sem vehetjük tehát tisztázottnak az ősöknek azt a sorrendjét, melyet jóhiszemű hozzászólónk ajánl! Éppen a fordítottját: *szépa*, *dédapa* a helyes rangbeli egymásután!

Igen helyesen sejti meg azonban hozzászólónk az *ük* esetében az igazságot. Járjunk ennek is kissé utána, ha már ennyire eljutottunk. Az újabb időkben legtöbbet talán éppen *ük* szavunk használata ellen vétünk. Alkalmassint Jókai hibázta el először, mikor apára is vonatkoztatta. Feltétlenül igaza volt ugyanis Eötvös Károlynak, mikor azt állította, hogy *ük* csak nőnemű előd lehet. Ezt bizonyítja a szó eredete (vö. vogul *ük*), a XIV. sz.-i Besztercei Szójegyzékbeli eredeti „nagyanya” jelentése, meg további története is. „Nagyanya” jelentése van a Mátyás idejébeli kir. kancellária jegyzőjénél, Nyirkállai Tamásnál, sőt a kódexek egyikében-másikában is: „Zent Anna uala Marianak annya es Cristusnak *ikeya* (Kazinczy k. 39). Ugyanebben a kódexben később még világosabban, ha lehet: az én *ikoemet* helyette a lap szélén: nagy aniamat (55). Molnár Albertnél is: *ik*, *ike* „avia”. Később, Páriz-Pápainál, már az ebből fejlődött „nagy anya anyja” jelentés járja stb. Egyetlen adat nincs a nyelvtörténetben, mely *ük* szavunkat férfi elődre alkalmazza. A legtamásabb kételkedő sem vonhatja tehát kétségbe: csak *ükanya* van! Az *ükapa* telivér nyelvtörténeti képtelenség! Egy adattal sem igazolható az előbbi Sauvageot magyar-francia részében közvetlenül megelőző *ük* kihaltak, elavultnak jelzett „† trisaieul” jelentése. Az egyébként igen gondosan készült, kitűnő szótár esetleges következő kiadásaiból mindkét címszót feltétlenül törölni kell!

Nem volna teljes szemlénk a magyar családfa környékén, ha az igen kevésbé ismert, ízes *jobb* (atya, anya) szó említését elmulasztanók. A Nyelvtörténeti Szótár ugyan nem veszi fel címszóul, pedig Comeniusból két adata is van reá: *Jobb atya*, oesoed ,avus', *Yobb anya*, uekoed ,avia'. A népnyelvben sokkal gyakoribb: *jób apa* (Göcsej), *jób opa* (Kalotaszeg) *bopa* ,szép apa, az öregapa apja': *gyóbb-anya* (őrség, Vas m.), *jób-onya* (Bihar m.) *jób-onya* (Kalotaszeg) ,szép anya, az öreg anya anyja (olykor: öreganya), *bonya* ,öreganya'. Ez a felette érdekes elnevezés *jó* ,major, grösser' jelentésű középfokú első tagjával a *nagy* (apa, anya), *szép* (apa, anya), *öreg* (apa, anya) ugyancsak ,magnus, gross' jelentésű előtagjaival hiánytalan jelentéstani sort alkot. Úgy látszik, ezekben az elnevezésekben nem a ,senex', hanem a ,magnus, gross' jelentés az ősi uralkodó alapjelentés. A rokonnyelvek néhány adata is erre enged következtetést. Ilyen a finn *iso-isä* ,nagyapa' (iso - nagy) meg a cseremis *koča, kočaj* < *kugo-ačaj* ,nagyapa' (kugo - nagy) is.

Végül pedig, ami legősibb ősünket, *ős* szavunkat illeti, már csak néhány szót. Mint finn megfelelője (isü!) eredetileg annyit jelentett ,nagy' (vö. Pais: MNy. XVIII, 30.). Így egészen természetes, — el is várjuk már — eredeti jelentése *ős* szavunknak is ,nagyapa' lesz, mint eddig tárgyalt *ős*-megjelöléseink mindegyikének. Verancsicsnál, Pestinél, Comeniusnál és Páriz-Pápai-Bod szótárában: ,avus, grossvater' a szó jelentése.

Valóban érdekes: családfánk egyes ágainak elnevezései a közös *nagy* (apa, anya)' jelentésben valahányszor megegyeznek! *Déd*-, *szép*-, *jobb*-(anya, apa), *ük*, *ős* szavaink mindegyikéről ezt kétségbevonhatatlanul bizonyítottuk. Van-e ennek valami magyarázata, vagy a puszta véletlen önkényes játéka? Semmiesetre sem! Egy egyszerű gyakorlati tény a magyarázat: a legtöbb ember csak a *nagypapját*, ha ismeri, a nagyszülőkön túlhaladó ősöket csak a legkivételesebb esetben. A későn házasodó városi lakosság egyáltalán nem, a nép egyszerű fia körében a legkorábbi 15—16 esztendő házaságkötést számolva állandóan, a négy nemzedék (4×16 esztendő) az egyén átlagos életkorát meghaladja: legfőlebb a *szép apa*, a nagyapa apja érheti meg szépunokája látását vagy viszont. Nézzük is csak meg nyelvüket, a népnyelvet: a nagyapára, -anyára vonatkozó számos elnevezés mellett a nagyapa utáni ősökre alig találunk elnevezést. A M. Tájszótárban pl. sem a *déd*, sem a *szép* (apa, anya), sem az *ük*, sem az *ős* megjelöléseket nem találjuk meg, a nép minden bizonnyal nem is ismeri, nem is használja ezeket az elnevezéseket. Legújabb kitűnő tájszógyűjteményünk, Csúry Szamoshati szótára is csak az egyetlen *szép apa* (anya) elnevezést ismeri, a nagyapa apja' jelentésben valamennyi közül, a többi nyilván ezen a vidéken is ismeretlen. Adatok híján egyelőre teljes szabotossággal nem tudjuk megmondani, mely vidékeken használatosak *déd*, *szép*, *ük*, *ős* szavaink, de a fentiek alapján eleve való-

színű, hogy igen kevés helyütt. — Az ötödízbeli ős megjelölésére a népnyelvből, ugyancsak Csűry szótárából, csak egyetlen adatot találtam: *szépnagyapa, szépnagyanya* ,a nagyszülők valamelyikének nagyapja ill. nagyanyja' jelentésben. A negyedízbeli ősre Sopron m.-ben ezt a megjelölést hallottam: *nagy öregapám* ,a nagyapa apja'. Ezt az ízt már több vidéken jelölik valamiféle névvel, rendszerint hasonló összetétellel. Ilyen a szép apa, (anya) megjelölés a Szamosháton, és a több vidéken is ismeretes, már említett *jóbapa, jóbopa, bopa*, ,szépapa, az öregapa apja, *gyóbb-anya, job-onya* ,szép anya, az öreganya anyja' jelentésben. De már Somogyban pl. — így közlik velem — csak körülírni tudják e fogalmat. így mondják: *az öregapám apttya*.

Eddig a nyelvtörténet és a népnyelv. De... szegzik elibénk, és teljes joggal: az irodalmi nyelvben mégis csak kialakult idők folyamán bizonyos hagyomány. Ha a népnyelvben nincs is, az irodalmi nyelvben kétségtelenül van pl. *déd* szavunk! Van valóban. Használhatjuk s használjuk is egészséggel: de csak a maga helyén! Ne tegyük derék *ükanyáinkat* férfiakká! Amit azonban tartós hagyomány szentesített, bizvást használhatjuk. Ha pedig esetleg szüksége mutatkoznék még további megkülönböztetéseknek, a sokszázados hagyomány erős alapjain, de mindenkor csak szakemberek jótanácsa nyomán, már akár a közmegegyezés is tovább építhet. Ezt ajánlotta, csaknem négy évtizede már, Szily Kálmán, éppen hasonló tárgyú *Dédapa, szépapa* c. cikkében (MNy. IV, 318) is.

És ha már mindenáron sorakoztatni kell az elődöket, ezt a sort ajánljuk: *apa* (anya), *nagy* apa (anya) v. *öreg* apa (anya) | *szép* apa (anya), esetleg: *jobb-apa* stb. | *dédős* (*dédapa*), *dédük* (*déd-anya*) vagy *szépnagyapa* (*anya*), sőt esetleg: *harmadős* (így nevezi a XV. sz.-i Bécsi kódexünk a nagyapa nagyatyját). Az utóbbi hasonlóságára alkotott megjelölésekkel aztán a kívánt legtávolabbi ősökig is eljuthatunk!

Baboss R. Ernő.

Hírek.

A jó magyar kiejtés versenye. A Pázmány Péter tudományegyetem bölesészeti kara április 22-én rendezte meg a negyedik jó magyar kiejtésversenyt. Hatvankét bölesészethallgató jelentkezett a versenyre, a döntőbe azonban már csak huszonketten jutottak be. Ezeknek a bíráló bizottság jelölte ki, hogy mit kell felolvasniok. A Ludas Matyi, Vörösmarty András és Bélá-ja, Petőfi két költeménye, Arany Toldi-ja és Tengerihántás-a: ezek voltak a kijelölt szövegek. A bíráló bizottság az első díjat (100 pengőt) Kiesi Sándornak ítélte. A következők kaptak még díjakat: Szálka Irma és Sarkadi Mária 50—50 pengőt, Merész Ferenc 40 pengőt, Békesi Pál és Nagy Edit 30—30 pengőt, Fecske András és Vermes Stefánia 25—25 pengőt.

Április 14-én tartották meg Pécsen a közép- és középfokú iskolák jó magyar kiejtési versenyét. A versenyben résztvettek Pécs valamennyi középfokú és középiskolájának növendékei. A felsős lányok közül első lett Kiss Erzsébet keresk. isk. tanuló, a felsős fiúk csoportjában Biliczky Tibor áll. gimn. tanuló; az alsó osztályosok csoportjában a lányok közül első Papp Adrianna polg. isk. IV. oszt. tanuló, a fiúk közül Vándor Ottó, a ciszterciarendi Nagy Lajos gimnázium III. osztályának tanulója. A díjkiosztó ünnepség május 5-én folyt le a pécsi Nemzeti Színházban. Ezt a rádió is közvetítette.

Pályázati hirdetések. Ádám Károly, az ismert kézimunka- és fonalnagykereskedés tulajdonosa pályázatot hirdet a „table-set” megmagyarítására. Főleg a tengeren túl — olvassuk a pályázati hirdetőben — az asztalokat már korábban „table-set”-ekkel terítették. Ezeket most nálunk is sokan használják, mert nemesak szépek, hanem a mai szappanhiány idejében a gyakorlatban is jól beváltak. Ezek egyszerűen mosdóban moshatók, ellenben az abroszokat csak teknőben lehet mosni.

Mielőtt idegen elnevezése meghonosodna, helyesnek tartanám, ha erre megfelelő magyar elnevezést találunk, és ezért cégem a következő *jeligés pályázatot hirdeti.*

1.) A terítőcske készlet leírása: Annyi darabbal terítik az asztalt, ahány személy étkezik. Ezekre helyezik a tányérokat és evőeszközöket. Az asztal közepére hasonmítájú nagyobb terítőcskét tesznek, amelyre a tálat vagy az üvegeket helyezik.

2.) Az 1. alatt megjelölt készletre oly magyaros, egy-két szavas név ajánlandó, amely legjobban kifejezi ezen terítőcskének használati módját és lényegét.

A pályázatokat a cég címére (Budapest, IV., Kígyó-u. 4.) kell küldeni, s a pályázó külön lezárt, azonos jeligével ellátott borítékban közölje nevét és címét. A pályázat határideje: 1942. augusztus 30. A beérkező pályázatok közül a Magyarosan munkatársaiból alakult bíráló bizottság jelöli ki a legjobbat. A nyertest a cég 100 pengővel jutalmazza. Ha a bíráló bizottság oly elnevezés mellett dönt, mellyel többen pályáztak, megosztja a pályadíjat. Az eredményt a Magyarosan folyóiratban közöljük.

Készséggel tettük közzé az Ádám Károly-cég pályázati felhívását, mert példamutató cselekedetnek tartjuk, hogy a cég egy idegen elnevezésű árucikket, áldozatot nem kímélve, magyar névvel akar megjelölni.

A Magyarország 1942. április 20-i számában az alábbi hirdetés jelent meg: „Magyar nevet kér a Broadway. Az új évadban új név alatt folytatja diadalmas pályafutását Budapest népszerű filmszínháza. Száz pengő jutalmat kap, aki írásban a legmegfelelőbb nevet ajánlja! Broadway. Károly-körút 3.”

ÜZENETEK

B. A.-nak. — A Magyar Helyesírás Szabályainak 274. pontja szerint a keltezés írásában pont van az évszám után: 1882. június 11-én. Ennek az a magyarázata, hogy az évszám itt egy teljesebb kifejezést pótol, mert ezt helyettesíti: az *ezernyolcszáznyolcvankettedik év*, vagyis számjeggyel írva: az 1882. év. De a beszédben általános az a szokás, hogy ilyenkor nem sorszámnévvel jelöljük az évet, hanem tőszámnévét mondunk, tehát az *ezernyolcszáznyolcvankettedik év* helyett röviden csak ennyit: *ezernyolcszáznyolcvankettő* (számjeggyel írva és ragozva: 1882-ben), a keltezésben pedig: *ezernyolcszáznyolcvankettő június tizenegyedikén*. Ezzel a nyelvszokással meg lehet okolni azt a másik felfogást is, amely itt az évszám után fölöslegesnek véli a pontot, és célszerűbbnek tartja a keltezésnek pont nélkül való írását: 1882 június 11-én. Folyóiratunkban már szó volt erről (VI, 16—17), a Magyar Nyelvben szintén XXXII, 280).

N. J. B.

H. F. P.-nek. — A *megvág* igének többféle használata van a köznyelvben. Czuczor—Fogarasi szótára így értelmezi ennek az igének különféle jelentéseit: 1. Valamely éles eszköznek sebesebb nekifeszése által bizonyos tömör testet megnyit, vagyis hízagot csinál rajta, megsérti, megsebesíti. Pl. A favágó *megvágta* fejszével a lábát. A mészáros *megvágta* kezét a taglóval. 2. Éles eszközzel apróra, darabokra választ valamit. *Megvágni* a dohányt. 3. Nagy erővel s akármily eszközzel megüt, megcsap. A kocsis ostorral *megvágja* a lovat. Mennykő *vágja meg!* A rádióban magyar nótákat daloló operaénekes bizony nem feszítette keresztfára a nótaszöveget, amikor így énekelt: „Ha *megvágod* kis kezedet, Ki süt nekem lágy kenyeret?”

Ch. E.-nak. — Az Akadémia helyesírási szabályai ma is a *kevésbé* írásmódot követelik meg. Nem tudunk arról, hogy megváltozott az Akadémia álláspontja, s hogy hosszú vitatkozás, töprengés és meggondolás után félreérthetetlenül az egy *b*-vel való írás mellett döntött, mint ahogy azt a Pesti Hírlap március 21-i számában megjelent cikk állítja. Mind a két írásmódot meg lehet magyarázni, ez pusztán felfogás dolga, de — ismételjük — a Magyar Helyesírás Szabályai szerint így kell írunk: *kevésbé*.

B. T.-nak. — Az *ovoda* és *óvoda* alak egyaránt használatos, az első a közbeszédben, az utóbbi a hivatalos nyelvben. Az *óvoda* alak helytelen, ezt különben nem is használják. — A *megjelen* v. *megjelenik*, *gyón* v. *gyónik* változó ikes igék. Ezeket az egyes számú 3. személyben *-ik*-kel is, meg *-ik* nélkül is mondhatjuk, s nem lehet azt állítani, hogy csak az egyik helyes.

Laptársainknak, íróársainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

Elfelejtett írásokból.

Nyelvünkön a legnagyobb erőszakot a hivatalos életben követik el. A közigazgatási és bírói, a pénzügyi és egyéb kormányzati ágak tisztviselői, az ügyvédek és közjegyzők annyiszor vétének naponként a nyelv szelleme ellen, ahányszor okiratot fogalmaznak. Akármilyen tiszta nyelvérzéssel is legyen megáldva a tisztviselő, amikor belép hivatala ajtaján, egyszerre elfelejti a helyes magyarság szabályait és kerékbe töri a nyelvet. Mintha csak Dante poklának jelmondata volna felírva minden közhivatal ajtajára: Hagyjatok fel minden reménységgel, akik ide belétek: tiszta magyar nyelvet itt nem hallotok többé.

Nálunk az irodalom nyelve csodálatos módon megegyezik a nép nyelvével, a tájszólások sem okoznak valami nagy különbséget, de a hivatalos nyelv az irodalom nyelvtől és a közbeszédétől egyaránt eltér. Egészen különálló nyelvjárás. Csak azok értik meg, akik maguk is vétkesek eltorzulásában. A közönség nagy része tájékozatlan, amikor hivatalos írást adnak a kezébe: nem tudja kifürkészni belőle, mit kell cselekednie?

A hivatalos írásmód a hosszú körmondatos szerkezeteket használja, pedig a magyar ember inkább a rövid mondatokat kedveli. Sokkal könnyebben megértjük a rövid mondatokat, mint a mellékmondatokkal agyontüzdelt, mesterségesen összerendezett körmondatokat. A közönség is szívesebben olvassa az egyszerű, tömör, átlátszó mondatfüzést.

A magyar embernek ez az egyszerűsége, világosságra való törekvése a természeté. A sík vidéket kedveli, amelynek nincs rejtkehelye. Hogyan kedvelné a magyar az egymásba fonódó, kacskaringós, véget nem érő körmondatokat? Mire a végére ér, már elfelejtette az elejét.

Csak a latinak és németnek szokása a szónokias, körmönfont mondat szerkesztés. A latin- és németvilág megkövesedett maradványa a mi hivatalos nyelvünkben ez a bőséges szóáradat, a sok tekintettel erre, tekintettel arra, miután, dacára, továbbá, mégis, végül stb. szavakkal megenyvezett mondatfüzés. Néha egész hosszú végzést egyetlen mondatba olvasztanak össze. Különösen bírói ítéletekben és törvényhatósági határozatokban tapasztalhatjuk ezt; ilyenkor az avatatlan közönség legjobb igyekezettel sem tudja az egymásra torlódó mondatok útvesztőjében megtalálni a helyes értelmet.

De nemcsak a közhivatalokban kell a hibát keresni. A mi jogász fiatalságunk már az egyetemen elveszti helyes nyelvérzékét. Tessék csak jogi könyveinket átolvasni. Jogi íróink egymást múlják felül nyelvünk megrontásában. Alig akad köztük néhány, aki helyes magyarsággal ír. Ezt a zagyvalék nyelvet tanulja meg jogász-fiatalságunk a főiskolán. Ezen a nyelven hallja tanárai ajakáról a tudomány igéit, ezen a nyelven kell ismereteiről számot adnia.

Csodálkozhatunk-e tehát, ha teljesen megromlik a nyelve? Vele született tiszta nyelvérzéke és a helyes magyarságnak a középiskolában tanult szabályai lehámlanak róla, mint viharvert épületről a vakolat. Mikorra közhivatalba lép, meg sem üdődik az ott használatos írás magyartalan voltán. Nem is igyekszik megjavítani azt, hanem inkább alkalmazkodik hozzá. A hivatali kaptafa, amelyre nálunk a végzések, ítéletek húzzák, ilykép örökletre tarthat számot.

(Rábel László: *Hivatalos nyelvünk.*
Sopron, 1914.)

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyei Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Alszeghy Zsolt, Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Gyomlay Gyula, György Lajos, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Rédey Tivadar, Sági István, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harasányi Zsolt.

A Magyar Újságírók Egyesülete részéről: Tóth László.

A Magyar Rádió részéről: Cs. Szabó László.

Meghívott tagok: Bence István, Buzás Dezső, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Loványi Gyula, Márkus Miksa, Östör József, Pávó Elemér.

XI. ÉVF.

1942.

4. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1942.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

	lap
Loványi Gyula: A háború új katonai kifejezése az újságok tükrében — — — — —	97
Buzás Dezső: Szójáték vagy nyelvi törvény? — — —	101

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Zolnai Gyula: „Helyesíró” szabályok! — — — — —	104
Winter István: Egybeírás, különírás — — — — —	108
Buzás Dezső: Mi a hinterland? — — — — —	111
Buzás Dezső: Fekete... fekete — — — — —	112
Buzás Dezső: Tagadva állító vagy állítva tagadó mondatok	113
Loványi Gyula: Az -s melléknévképző hibás használata	114
Haragos Sándor: Szemben — iránt — — — — —	115

SZÉLJEGYZETEK.

Zolnai Gyula: Entmaterializálás! — — — — —	116
Kiss Ernő: „Rendes” — — — — —	116
Loványi Gyula: Szülő — — — — —	117
Loványi Gyula: Német nyelvhelyességi hibák átvétele —	117
Kardeván Károly: Leesik valami — — — — —	118
Bodrossi Lajos: Különböző „űrméretű” bombák — —	118

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — —	118
---	-----

FIGYELŐ.

Kónya Sándor: Egy parányi nyelvi kórokozó — — —	121
Tóth József: „Robog a pátosz” — — — — —	123
A magyar keresztnévek írása a Pester Lloyd-ban — —	124
Hírek — — — — —	125

ÜZENETEK.

Hat üzenet — — — — —	126
----------------------	-----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOBB CIKKEK

A HÁBORÚ ÚJ KATONAI KIFEJEZÉSEI AZ ÚJSÁGOK TÜKRÉBEN.

Írta: Loványi Gyula.

Az ősi magyar vitézi élet kifejezéseinek egy része az idő forгатagában a fogalommal együtt elavult. Mindamellett ma is sok eleven katonai kifejezést őriz nyelvünk a régiségből. A *had*, *sereg*, *harc*, *ütközet*; *fegyver*, *kard*, *ágyú*, *lövés*; *tábor*, *vár*; *gyalogos*, *lovas*; *tizedes*, *hadnagy*, *ezredes*, *vezér* stb. megannyi honfoglalás előtti vagy ilyenből képzett szó. A XV. század óta kimutatható *háború* és a XVI. századi *katona* ismeretlen eredetű; szláv átvétel a XIII. század óta előforduló *zászló*, szerb-horvát közvetítésű bizánci görög a XV. századi *huszár*, oszmántörök a XVI. századi *dandár*, olasz vagy német közvetítésű latin a XVI. századi *kapitány*.

Az új katonai nyelv kialakulása a XVIII. század végén indult meg. A múlt század aztán a — főleg idegen hatásra — hibásan képzett elemek tömegével árasztotta el a katonai nyelvet, s nem fukarkodott velük az első világháború sem. Ámde a nyelvújítás kora meg honvédségünknek a kiegyezést követő fölállítása a sok rossz mellett nem egy találó kifejezéssel gazdagította a nyelvet, részben régi elemek fölhasználásával. Ilyenek: *csapat*, *zászlóalj*, *század*, *osztal*, *üteg*, *előőrs*, *különítmény*; *honvéd*, *tisztikar*, *vezérkar*, *tábornagy*, *törzstiszt*, *szakaszvezető*, *baka*, *tüzér*, *tengerész*, *tengernagy*; *helyőrség*, *behívás*, *készültég*, *jelszó*, *roham*; *erőd*; *szurony*, *lövedék*, *töltény*.

A katonai nyelvnek 1919-ben kezdődő korszakát a mostani háború az új műszaki és szervezeti fogalmak sokaságával telíti. Ezek a fogalmak rendszerint idegen eredetűek. Kifejezőjük azonban szinte kivétel nélkül magyar szóképzés. Igen sok talpraesett kifejezés akad közöttük, mint *határavadász*, *hegyivadász*, *gépesített hadosztály*, *páncélos hadsereg*, *páncéltörő ágyú*, *kiserőd*, *földérintőkocsi*, *bombázógép*, *bombavetőgép*, *harcigép*, *harcirepülő*, *zuhanóbombázó*, *gyorsnaszád* stb. Sokszor azonban csak a jó szándékot becsülhetjük bennük, mert gazdagítás helyett rontást hoznak nyelvünkbe. Az új fogalmak eredetének

megfelelőleg a legtöbb hiba forrását a fordításban kell keresnünk. A fordítás elvi kérdéseivel részletesen foglalkoztam már folyóiratunkban (XI, 65—73.). Ugyanakkor rámutattam a hibás háborús kifejezések hosszú sorára. Ez alkalommal csupán csak olyan hibás kifejezéseket akarok ismertetni, amelyek csapatokat és hadi eszközöket jelölnek.

*

Hadseregcsoport: Az újságok 1941. október 20-án a Magyar Távirati Irodának a Német Távirati Irodától átvett alábbi jelentését közölték: „Bock vezértábornagy főparancsnoksága alatt a német haderő csapatai... megsemmisítették Timosenko nyolc hadseregéből, 67 lövész-, hat lovas-, hét páncélosadosztályból és hat páncélezredből álló szovjet *hadseregcsoportját*“. A jelentés ebben a formában zavaros. *Hadseregcsoport* birtokos összetétel, tehát jelentése „a hadsereg csoportja“. A Magyar Távirati Iroda azonban nem erről, hanem a *hadseregcsoport haderőgéről* beszél. Mi hát az igazság? Hívjuk segítségül az eredeti szöveget! A német jelentés így szól: „Unter dem Oberbefehl des Generalfeldmarschalls v. Bock haben Truppen des deutschen Heeres... die sowjetische Heeresgruppe des Marschalls Timoschenko in Stärke von acht Armeen mit 67 Schützen-, sechs Kavallerie-, sieben Panzerdivisionen und sechs Panzerbrigaden vernichtet“.¹ E szerint a *Heer* több *Heeresgruppe*-ből, a *Heeresgruppe* több *Armee*-ből áll. A fordító ezekkel a kifejezésekkel azonosítja a német szokat: *Armee* = *hadsereg*, *Heeresgruppe* = *hadseregcsoport*, *Heer* = *haderő*. Az *Armee* és magyar egyértékese, a *hadsereg* rég meghonosult kifejezések, a *Heer* és a *Heeresgruppe* az első világháborúban támadtak. A fordító az idéztem szövegben, de másutt is azt a hibát követte el, hogy a *hadseregcsoport*-ot azonosítja a *Heeresgruppe* szóval, holott a *hadseregcsoport* az *Armeegruppe* — van ilyen is — megfelelője. Pedig egyazon mondatban *haderő*-nek fordítja a *Heer* szót. A *Heeresgruppe* egyértékese tehát *haderőcsoport*. E szerint a helyes fordítás ekként szól: „... megsemmisítették azt a *haderőcsoportot*, amelyik Timosenko tábornagy nyolc hadseregének 67 lövész-, hat lovas-, hét páncélosadosztályából és hat páncélosdandárjából állt“. Persze fölmerül az a kérdés, eléggé szemléletes-e a *haderőcsoport* jelölés? Magam nem tartom annak. A régi nyelvben a *had* és a *sereg* egyazon jelentéssel élt. Megkülönböztetésül használhatnók a *nagy* jelzőt, s *nagyhatalom*, *nagykövet*, *nagyvezérkar* mintájára mondhatnánk *nagysereg*-et, — ha nem akad jobb.

¹ A német hivatalos híradás nem 8 hadsereget s ezenfelül 80 különböző hadosztályt jelent, hanem azt mondja, hogy a megvert 8 hadsereget 80 hadosztály alkotta. Nyilván az is félreértés csupán, hogy a *dandár* jelentésű *Brigade* szót *ezrednek* fordítja a MTI.

Seregtest: A legsűrűbben használt kifejezések egyike. A *seregtest* a német *Heereskörper*, *Truppenkörper* szolgai fordítása. Megvan a *test* szó a némettől régebben átvett *hadtest* szóban is. Amde a *hadtest* szabatos fogalmat jelöl.² A *seregtest* szónál határozatlanabb jelölést meg alig találunk a katonai nyelvben, tehát még azt sem hozhatjuk föl mentségére, ami a meghonosodott *hadtest*-et elfogadhatóvá teszi. Helyette a *sereg-rész*, *csapatrész* kifejezést használhatjuk. Jellemző a hibás kifejezések gyors terjedésére, hogy a *test*-es összetétel már a politika nyelvébe is befurakodott. Egyik kiváló közírónk vezércikkéből való ez az idézet: „Az első világháború alatt... a zsidó nagyipari vállalatok is száz- és százezer holdakat vásároltak össze az eladásra került *birtoktestekből*” (Új Magyarország, 1942. III. 30.).

Seregrész: Az 1941. november 18-i újságok a „lovasdandárnak hazatért *seregrészeit*” említik. A lovasdandárnak persze nincsenek *seregrészei*, csak *részei* vannak.

Páncélezred (= *Panzerregiment*): Ez a szó jelzős összetétel, jelentése „páncélból való ezred”. Jelzős összetétel helyett jelzős kifejezést kell használnunk, tehát *páncélos ezred*-et kell mondanunk.

Páncélgépkocsi (= *Panzerkraftwagen*): *Páncélos*, *páncélos kocsi* a helyes kifejezés. A *páncélkocsi* összetétel szerkezete nem kifogásolható ugyan, mert a kocsi páncélból van. De zavart keltő a három szóból álló *páncélgépkocsi* összetétel.

Harckocsi (= *Kampfwagen*): A kocsi nem harcból készült. Helyesen *harci kocsi*-t mondunk.

Rohamágyúosztag: A helyes kifejezés *ágyús rohamosztag*.

Gépkocsizó: Szintén nagyon kedvelt kifejezés. A MTI. — az újságok 1941. november 22-i cikke szerint — katonai „oldalról” értesült egyik „*gépkocsizó dandárunk*” harcairól.³ Az első hiba: összetett főnévből nem képezünk igét. A másik: a *kocsizó* könnyed hangulati tartalma nem alkalmas a fogalom jelölésére. A helyes kifejezés: *gépesített dandár*.

Egység (= *Einheit*): A legdivatosabb, de a legfölöslegesebb szók egyike. Idéztem cikkemben foglalkoztam vele. *Hajóegységek*, *tankegységek* stb. helyett szószaporítás nélkül *hajók*-at, *harci kocsik*-at mondunk.

Hajótér (= *Schiffsraum*): Helytelen ennek a szónak *hajó* helyett használata. Nem 34.000 tonna *hajótért*, hanem 34.000 tonnányi *hajót* süllyesztettek el. (Igen kedvelt ez a németes szerkezet is: 5 *hajót* süllyesztettek el 34.000 *tonnatartalommal*. Pedig tudja a fordító, hogy nem *tonnatartalommal*, hanem *tengeralattjárókkal* stb. süllyesztik el az ellenséges hajókat.

² Pál Károlynak 1871-ben megjelent Hadiszótára a *Korps* szót nemcsak *hadtest*-nek, hanem *seregosztály*-nak is nevezi.

³ *Katonai oldalról* = *von militärischer Seite*. Helyes: *katonai helyről*, *forrásból*.

Még furcsább, amikor azt olvassuk, hogy nem a *hajótér* szállít, hanem a *hajóteret* szállítják. A Nemzeti Újság egyik cikkírója azt fejtegeti (1942. IV. 9.), hogy az angolok aligha kaphatnak hajókat Amerikától, majd ezt mondja: „Mivel az angol hajó-építő-lehetőség⁴ most már nagyon lecsökkent, ... nyilvánvaló, hogy az amerikai *hajóterszállítás* létkérdés.”)

Légi flotta (= *Luftflotte*): Első sorban azért kerüljük, mert a *flotta* kifejezés régtől fogva a tengerészet számára van lefoglalva. A német a Zeppelinek idejében kezdte használni ezt a jellegzetes kifejezést a *repülőhajók* jelölésére. A *flotta* szó holland eredetű, jelentése 'úszó'. Megfelelőbb a *repülőraj*, *repülő-kötelék*, *repülősereg*.

Léghátrító ágyú (= *Flugabwehrkanone*, *Flak*): Ennek a tárgyas összetételnek a jelentése 'levegőt elhárító ágyú'. A helyes kifejezés: *repülőelhárító ágyú*, tehát szintén tárgyas összetétel. Kifogástalan kifejezés a már meghonosodott *légvédelmi ágyú*.

Távolföldérintőgép: Helyesen *távolsági földérintő gép*-et mondunk.

Hosszútávú bombázó: A helyes kifejezés: *távolsági bombázó*.

Naszály: A MTT. egy 12.000 tonnás *naszályhajó* elsüllyesztéséről számol be (Esti Kurir, 1940. VII. 5.). Ugyanabban a cikkben megtaláljuk a *naszál* kifejezést is. A *naszál* régi eleme nyelvünknek, de *naszály* szót nem ismerünk. Alkalmasint *főveg-szerű*, az *uszály*, *dagály* hatására létrejött szócsinálás a *naszály*.

*

A hibák természetét vizsgálva azt látjuk, hogy a magyartalanságok zömét a hibás összetételek adják. Nem válik azzal összetétellé két szó, ha találomra — idegen mintát követve — egybeírják őket. Pedig, sajnos, ezt tartja a közhiedelem, s így születnek nyakra-főre elfajzott összetételek. A másik nagyobb csoport egy-egy idegen kifejezés szolgai átvételéből, idegen szelemből szakadt tükörszókból tevődik össze. Akad aztán olyan hiba is, amelyik a magunk házatáján termett; ezek között jelentőségben első helyen áll a magyar szó jelentésének hiányos ismerete.

Eleddig a háború adta hibás kifejezéseknek csak egy részét ismertettem. De így is a hibák nagy sokasága mered felénk. Sokszor elmondtam már: a megelőzés a nyelv művelő munka első parancsa. Ha késlekedünk, a magyartalan kifejezések tömeges betódulása úgynevezett nyelvi tényeket teremtet, s menthetetlenül megfertőzi a hajdan makulátlan tisztaságban ékeskedett katonai nyelvünket is. Igaz, a földadat nem könnyű. S mégis: százszorta könnyebb a hiba megelőzése, mint kiirtása.

⁴ Értsd: az angolok hajóépítő lehetősége.

SZÓJÁTEK VAGY NYELVI TÖRVÉNY?

Írta: Buzás Dezső.

Ujvári Pál ismertette folyóiratunkban (IX. 152.) Kosztolányi Dezső nyelvészeti írásait, amelyeket a költő halála után Illyés Gyula adott ki *Erős várunk, a nyelv* címen. Sok szépet elmondott róluk, de még több is kevés lenne. Akinek szívbéli ügye nyelvünk, ezt a könyvet olvasatlan ne hagyja. Kosztolányi költőként a magyar szónak egyik legnagyobb művésze. Irodalmi jellemzése nem ide tartozik, de épen e könyvről szólván, meg kell mondanunk a következőket: Van lelke a nyelvnek, de van még a szónak is, és kevesen tudtak az emberi lélekbe oly mélyen belelátni, mint Kosztolányi a szavakéba. Verselésének csudálatos könnyedsége sokak szemében talán csak játékosság, szó-bűvészet. Művészet ez a javából! Az, nemcsak azért, mert Kosztolányi ösztönös pontossággal le tudta mérni a szavak súlyát, helyzeti hatékonyságát, versbeli, zenei értékét, hanem azért is, mert éles tekintete a magyar gondolkodást jellemző világossággal sokszor a szavak legrejtettebb értelmébe is behatolt. Épen nyelvészeti írásaiból látjuk, hogy e részben nem poeta doctus ugyan, de valami meglepő természetességgel megsejdi nyelvünknek olyan összefüggéseit, a szavaknak azt a lelkét, amire más talán csak hosszas bűvárkodás árán tudna rátapintani. Ez a nyitja verselő művészetének, de jellemzője nyelvészeti írásainak is.

Kagyló és tenger c. kis cikkében egy anglról beszél, aki magyar felesége kedvéért hibátlanul megtanulta nyelvünket. Azt kérdezi azonban Esti Kornél, hogy ha tudja is ez a jó ánglius, hogy *hűtlen* és *hűtelen* vagy *szótlán* és *szótalán* mindegy, megtanulja-e valaha, hogy más a *gondatlan*, mint a *gondtalan* ember? Azután meg: bár az *-at* vagy a *-tat* műveltető igeképző is mindegy, tudja-e majd nyelvünknek ez a barátja, hogy fiát az iskolába *járáthatja*, de a lovát csak *jártathatja*?

Erdemes elgondolkodni az ilyen — mondhatni — játszi ötletnek látszó megállapításon, és magam is nem egyszer töprengedtem már ennekelőtte a következőkön: Vannak szavak, amelyeknek töve, ragozott alakja, sőt sokszor ragja között sincs értelem vagy nyelvtani szabály szerint különbség, de a nyelvhasználat ezt vagy amazt az alakot mégis csak bizonyos értelem számára foglalta le, de úgy, hogy a vele teljesen egyértékű másik alak tudatlanságnak vagy épen akaratlan, tehát rossz tréfának látszik. Nem egyazon szó többféle értelmének nyelvi jelenségéről beszélünk ilyenkor, ami a leggazdagabb nyelvekben is — sőt még csak ezekben igazán — bőven megvan; nem is arról a, hibás szóval *ambivalenciának* nevezett nyelvlélektani tapasztalatról, hogy ugyanaz a szó jelenthet valamit, de

ugyanannak az ellenkezőjét is. Itt arról akarunk szólni, hogy egyazon jelentésű és egyértékű több szóalak közül egyik csak bizonyos összefüggésben hasznavehető, másik meg másban az összefüggések különbözősége szerint.

De beszéljenek a példák.

Kosztolányi méltán mutat rá arra, hogy a fosztó képző alakváltozása a vele képzett szónak értelemváltozásával járhat. A -talan, -telen, -tlan, -tlen képzők azonos értelműek s a nyelvtan szabályai szerint azonos hatásúak is, de alkalmazásuk nem történhetik mindig e szabály szerint. Itt van ez a szavunk: *oktalan*. Ennek ma csak *brutus*, *unvernünftig* a jelentése, a régiségben azonban *sine causa*, *unbegründet* értelme is volt, de csak olyan régen, mint a Müncheni meg a Keszthelyi-kódex kora; legalább is a Nyelvtörténeti Szótár későbbi adatot nem ismer. *Oktalan* böcsölnek engemet: *sine causa me colunt*. (Münch.-k.) Te minden *oktalan* énvelem ingerkedőt megverel: tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa. (Keszth.-k.) Tulajdonképpen ez a kihalt értelem látszik nemcsak korát, hanem a logikát tekintve is elsődlegesnek, hiszen azért *oktalan* valami, mert nincs oka — íme — olvasom is a következőket: Nem *oktalanul* emlegetik máris szeretettel a ruszinok K. M. kormányzói biztosi korszakát. (Magyar Nemzet 1941. XII. 10.) E gyarmatok élén W. tábornok állott, aki felé nem *oktalan* gyanakvással tekintett a német politika. (Magyar Szemle 1942. jan.) Látnivaló, hogy itt az *oktalan* szót kihalt jelentésében használták, mivel azonban a szó ma csak *brutus* értelemben ismeretes, a példák használata régiesség. Mai nyelvünk szerint, ami ok nélkül való, az még nem oktalan, ha a fosztó képző mást mond is.

Különös az *egészségtelen* szó használata is. A fosztóképzős értelem szerint az lenne egészségtelen, akinek nincs egészsége, de azt, aki híján van a jóegészségnek, mégsem nevezzük egészségtelen embernek, hanem betegnek vagy betegesnek, tárgyakat meg, amelyeknél pedig egészségről fogalmilag nem beszélhetünk, egészségtelennek mondunk azért, mert az egészségre ártalmasak. Egészségtelen tehát az éretlen gyümölcs vagy a nedves szoba, de az ember, ha nincs is egészsége, nem egészségtelen. A német sem használja emberre az *ungesund* szót, az angol szóhasználat azonban megfordítottja a mienknek, mert az angolban a beteges ember is *unhealthy* vagyis egészségtelen, az egészségre ártalmas dolgot azonban külön szó jelenti: *unwholesome*. — Amint továbbá Kosztolányi példájában más a *gondtalan*, mint a *gondatlan*, ugyanígy más a *tárgytalan*, mint a *tárgyatlan* s a *képes* könyvnek sem *képtelen* az ellentéte.

Van-e különbség a *fúj* és *fűv* tövek közt? Azt hinnéd, semmi. „Holttestemen át *fújó* paripák száguldjanak“ — kívánja Petőfi, s az annyi galibát csinált *hófűvás* népi neve.

legalább is erre mifelénk, Túladunán, *hófújás*. De beszélhetek-e *fújós hangszerekről*? — *Fej* vagy *fő* is mindegy. Kinek *főfájása*, kinek *fejfájása* van. „Szememből *fődre* koszorút szövök” — cseng József Attilának egyik szép sora. A kivégzés egyik fajtája, a *főbelövés* lehet *fejbelövés* is, de csak *főbenjáró*, nem pedig *fejbenjáró* hűnért, s aki így múlik ki a világból, annak talán nem lesz *fejfája*, de *főfája* biztosan nem. — A *haboz(ik)* meg a *habzik* jelentése a régi nyelvben: habként mozog. *Habozó* tenger a. m. mare fluctuans. „Én már nem *habozom* s a parttól sem távoزم.” (Amadé.) Jelenti azonban ez a szó a *tajtékzik* ígét, ezen felül pedig megvan a *dubito*, *schwanken* értelme is. Pl.: „Legyünk tanácsal annak, aki *habzó* elmével vagyon és nem tud hova fogni.” (Pápai Páriz.) Vagy: „Elméem *habzó* borulásra kelt.” (Baróti Szabó Dávid.) Manapság jelentés dolgában kettévált a fentiek szerint kezdetben egyazon értelmű *habzik* és *habozik*, hisz rossz tréfaszámba menne, ha valaki azt mondaná, hogy a tenger vagy a szappan *habozik*, a tétova ember meg *habzik*. — A *frigidus*, *kühl* jelentésre a régi nyelv csak a *hűvös*, *híves* szót ismeri. „Mint a szép *híves* patakra a szarvas kívánczik”, hangzik a 42. zsoltár Szenci Molnár Albert ismert fordításában, de már a 18. században belekerült a népnyelvből az irodalmiba a *hűs* alak is. Mai nyelvünk szerint akár *hűs*, akár *hűvös* az idő, egyaránt kellemes, a nap heve elől pedig mehetünk a *hűvösre* is meg a *hűsre* is, de aki nem a maga jószántából megy, hanem mert rossz fát tett a tűzre, az nem megy, hanem csak kerül a *hűvösre*, nem pedig a *hűsre*. — *Törött* vagy *tört* nem jelent semmi különbséget. A *tört* paprika éppen olyan erős, mint a *törött*, de nem emlegethetek *törött* számot, hanem csak *törtet* és „Rákóczi lovának *kitörött* a lába”, de nevetség, ha azt mondom, hogy az első világháború 1914-ben *törött ki*. Ez annál érdekesebb, mert nem a *tör* és *törík* ígék különbségéről van szó, hanem mind a kettő visszaható igealak. — Olvasom: A németek 100 km. sebességű motorbiciklis osztaggal Boulogneban *teremtek*. (Magyar Nemzet 1940. V. 26.) Aki ezt így írta le, aligha tudott magyarul, de még bizonyosabb, hogy nem érezte ki a használta szónak legbelsőbb értelmét, azt ugyanis, hogy aki valahol ott terem, az mintha *termő* földből nőtt volna ki, ott, azon helyben *termett* volna.

Szaporíthatnám a példákat, de ennyi után is kérdezhetjük: csak játékot űznek-e velünk ilyenkor a szavak, vagy van-e szabályuk ezeknek a nyelvtani szabálytalanságoknak? Egyet ilyent már régen tudunk: *Verba valent usu*, s ez az usus Horatiusként az, quem penes arbitrium est. Csak a nyelvhasználat szabja hát meg, hogy két egyértékű, sőt azonosnak látszó szóalak közül miért jó és hasznavehető egyik összefüggésben az egyik, de miért hibás a másik.

„A nyelv maga a végtelenség. Minél tovább foglalkozom vele, annál inkább látom, hogy sohase lehet a végére érni.“ Kosztolányi mondja ezt idéztem cikkében. A folyton változó, végeérhetetlen tengerhez hasonlatos hát az élő nyelv, és mi, akik nyelvtani szabályokkal akarnánk kiméricsgélteni — ha már a költőt idézzük, egy kis költői szabadsággal szólván — hasonlatosak vagyunk Szent Ágoston bájos parabolájának kis gyermekéhez. Ez a tenger szélén ül, kagyló a kezében, meregeti a vizet és ki akarja merni a véghetetlen tengert.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

„Helyesíró“ szabályok!

A *japán* nép és nyelv halálos ellensége a Turán újabb számában (83. l.) megismétli okvetetlenkedését a *japáni* nép és *japáni* nyelv-féle kifejezésmód mellett, a nélkül hogy az én komoly nyelvtörténeti érveimet (Msn. 75—76. l.) nemcsak értékelni, hanem egyáltalában megérteni is tudná, és a nélkül hogy ezek ellen egyetlenegy bizonyítékot kifejteni próbált volna. Az én adatokkal támogatott érveimet a nyelvtudományhoz és a nyelvhelyesség kérdésének alapelveihez nem értő földrajztudós fölényes kézlegyintéssel intézi el, minden megokolás nélkül, kurtán-furesán azt mondván róluk, hogy nem igazi érvek, „csak nagyon kezdetleges okoskodások“! Tovább is azt az egy nótát fújja, hogy ha nem mondhatunk *kína* művészetét, *korea* szokást vagy *svejc* (így! a magyar ember eddig *Svájc*-nak mondotta) irodalmát, akkor *japán* művészetet, *japán* szokást, *japán* irodalmát sem szabad mondanunk. Ez az utóbbi kifejezésmód szerinte *slendriánság*! Azt is állítani meri, hogy „nem jó magyar ember az, aki ilyen hanyag, zsargonszerű[?!] idétlenséget[!] védelmez, mert hisz ez példátlan a magyar nyelvben!“ A fejét homokba dugó tudós elhallgatja kevés tájékozottságúnak tartott olvasói előtt, amit én kifejtettem, hogy a *francia* nyelv és a *szittya* vitéz kifejezésekben ugyancsak országnevek vannak már régesrég óta melléknévül, illetőleg népnévül használva, a *japán* nyelv-féle beszéd tehát nem „példátlan“ a magyarban, és arra sem gondol, hogy ha én tudományos védő cikkem következtében nem volnék „jó magyar ember“, akkor a *Magyar* Tudományos Akadémia sem „jó magyar“, hiszen — amint külön hivatkoztam rá — ez a Nem Jó Magyar Tudományos Akadémia, hogy a cikkíró szavát használjam: *helyesíró*(!) szabályaiban a *japán* nyelv kifejezésmódot használhatónak minősítette.

De ne folytassuk ebben a kérdésben a vitát olyanval, aki nem akarja az okos szót megérteni, hanem térjünk át a földrajztudósnak imént pedzett szavára, a *helyesíró*(!) szabályokra.

Azt olvassuk ugyanis egyéb avatatlan állításokon kívül ebben a cikkben, hogy én is véték a magyar nyelv ellen, mert *helyesírási* szabályokat említek, „holott már az Akadémia is kijavította[?] ezt a csúnya — *ásít*“. Ha nekem — olvassuk tovább — „megvolna az az igazi jó magyar“ nyelvérzékem, amellyel a cikk szerint „fejtegetéseimből láthatólag nem rendelkezem“ (milyen ekor-nyás kifejezés: nyelvérzékkel rendelkezni!), vagyis magyarán mondva: amely nekem e szerint nincs, akkor ezt az *ásít* nem írtam volna le. A földrajztudomány megállapítása szerint ugyanis azt kellett volna írnom: *helyesíró* szabályok! Ugyancsak a földrajztudomány megokolása szerint tudniillik, ha nem *hálási* szobában alszunk, ha nem *dohányzásiban* kártyázunk és nem *ívási* pohárból iszunk, akkor — kacagnak a gyerekek — *helyesíró* szabályok szerint kell írunk!

Ide jutunk, ha a nyelvhelyesség kérdésében e kérdés alapelveinek ismerete és a nyelvtudományban való jártasság nélkül magunkat illetékeseknek képzeljük. Az illetéktelenséget természetesen a *japán-japáni* kérdésben is rá kell a cikk írójára olvasnunk. Pedig a nyelvtudományban való tájékozottságra bizonyos mértékig a földrajztudósoknak is szüksége volna, teszem már azért is, hogy ne mondjon olyat, amit nemrégiben ugyane tudósunk egyik elnöki beszédében (I. Turán XX—XXI. évf. 5. l.) állított, hogy a gallok a latin nyelv átvétele előtt *germán* nyelven beszéltek (lásd róla: Magyar Nyelv 1938. évf. 341. l.). Mennyivel nagyobb nyelvtudományi tájékozottságra van pedig szükségünk a nyelvhelyesség kérdéseiben!

A cikk írója hallott harangozni arról, hogy a *hálási* szoba, *ívási* pohár stb.-féle kifejezések hibák volnának *háló* szoba, *ívó* pohár stb. helyett, s ebből kellő nyelvtudományi tájékozottság nélkül azt meri következtetni, hogy a „*helyesírási* szabályok“ is hibás beszéd, aki tehát ilyet ír, az „nem rendelkezik igazi jó magyar nyelvérzékkel“. A nyelvtudományi irodalom ismeretének hiánya mondathatja csak azt is, hogy már az Akadémia is kijavította ezt a csúnya *-ási-t*. Mindezek az állítások vaskos tájékoztatlanságnak jelei.

Hová jutnánk, ha az *-ási*, *-ési* végű melléknevek mind hibák volnának csupán azért, mert *ívási* poharat, *hálási* szobát stb. nem mondhatunk (nem is próbált senki sem mondani) *ívó* pohár, *háló* szoba stb. helyett! Ha igaz volna, amit földrajztudósunk állít, hogy *helyesírási* szabályok helyett *helyesíró* szabályokat kell mondanunk, akkor ilyen földrajzi nyelven kellene beszélnünk: *országgyűlő* képviselő, *községi* terem (nem pedig ahogyan „az igazi jó magyar nyelvérzékkel“ e szerint „nem rendelkező“ Turán folyóiratnak szobán forgó száma írja: „a városháza *községi* termében“ 93. és 95. l.), *árverő* hiénák (nem pedig *árverésiek*), *közművelődő* téren (nem pedig a Turán szerint: „*közművelődési* téren“ 96. l.), és

háztartó alkalmazottakat kellene fogadnunk a jelenlegi *háztartási* alkalmazottak helyébe, stb. De természetesen nemcsak a *helyesírás*-féle összetett szóknak, hanem az *-ás*, *-és* képzős egyszerű szavaknak az *ásításait* is illedelmesen vissza kellene fojtanunk, és például *valló* kérdéseket kellene elintéznünk *vallási* kérdések helyett, *művelődő* kapcsolatokat kellene kimélyítenünk a bolgár és a magyar nemzet között (nem pedig a Turán szerint *művelődési* kapcsolatokat, 96. l.), stb. Oda jutnánk, ahová a jóindulatú, de kellőleg szintén nem tájékozott Budapesti Hirlap jutott volt egykor (a cikk írója, úgy látszik, innen merítette nyelvhelyességi ismereteit), amely bold. lapunk nap nap után ilyesfélét írt, mint: „Prágában terjed a *dohányzótilalom*“, „operáció közben *szívműködő* zavarokat észleltek“ stb.

Hogy az *-ási*, *-ési* végű szavaknak ez az értelem nélkül való kerülése és minden válogatás nélkül *-ó*, *-ő* képzős igenevekkel való helyettesítése mennyire helytelen és tudománytalan dolog, azt én másfél évtizeddel ezelőtt már részletesen kifejtettem, sajnos, nem a Budapesti Hirlapban, ahol talán földrajztudásunk is tudomásul vette volna, hanem a Magyar Nyelv című folyóiratban (1927-i évf. 411–413. l.).

Mindaz azonban, amit eddig a „*helyesírási* szabályok“ kifejezésnek kifogástalan magyarsága mellett fölhoztam, talán csak nemleges bizonyítéknak volna tekinthető. De nincs könnyebb, mint tevőlegesen érvel is bizonyítani a dolgot. Elég, ha egy közönségesen ismert magyar nyelvtörvényre, a birtokviszony törvényére hivatkozunk. Ha a *nyelvtannak*, *számtannak* stbinek szabályait az *-i* melléknévképzővel *nyelvtani* szabálynak, *számtani* szabálynak stb. nevezhetjük, és ha ez ellen bizonyára földrajztudásunk sem tehet kifogást, akkor azt kértem a más nyelvérzékét alaptalanul tagadótól: miért volna magyartalan kifejezés a *helyesírás* szabályait *helyesírási* szabályoknak nevezni?! Ezt a kétségtelen magyar nyelvtörvényt nem döntheti meg az az avatatlan ellenvetés, hogy *ivási* poharat stb. nem mondhatunk *ivó* pohár stb. helyett. És az Akadémia sem állított sehol és soha olyat, hogy az igei származású *ási*, *-ési* képzős melléknév helyett minden esetben *-ó*, *-ő* képzős igenevet kell használnunk! Sőt ha a cikkíró csak egy kissé is forgatta volna az Akadémia *helyesírási* szabályait, saját szemével győződhetett volna meg állításának megbotránkoztató fölületességéről. Ezekben a szabályokban ugyanis állandóan ezt a kifejezés-módot olvashatjuk: „*helyesírási* szabályait ismét átvizsgálja“ és „az új *helyesírási* szabályzat“ (a nálam levő 5. kiadástól kezdve a legújabb 8. kiadásig a 6. lapon).

Az *-ó*, *-ő* képzős igenév helyett az *-ási*, *-ési* képzős melléknév csak olyankor magyartalan, mikor ez az igenév a cselekvésnek *eszközét*, *idejét* vagy *helyét* fejezi ki. Ilyen esetek például: a cikkírótól is figyelembe vett *ivó* pohár (eszköz), a tőle nem említett

áldozó csütörtök, *húshagyó* kedd (idő) és a tőle szintén figyelembe vett *háló* szoba (hely)-féle kifejezések. Magyartalan elnevezések tehát például a *befizetési* lap, *bejelentési* lap-félék, noha hivatalos használatban vannak, ezek helyett: *befizető* lap, *bejelentő* lap stb. Ellenben kifogástalanok például az *országgyűlési* képviselő, a *közyűlési* terem, az *árverési* hiénák, a *közművelődési* téren, a *ház-tartási* alkalmazott, vagy a *vallási* kérdés, a *művelődési* kapcsolatok stb.-féle és természetesen a *helyesírási* szabályok kifejezés is. Az efféléknek hibáztatása, sőt -ó, -ő igeneves kifejezésekkel való fölcserélése csak nyelvi tájékozatlanságra vall.

Általában nem hiba az igéből való -ás, -és képzős főneveknek -i melléknévképzővel való használata akkor, amikor ez az -i képző rendes szerepe szerint valamihez valót vagy tartozót, valamire vonatkozót, valamit illetőt, tehát ez esetben az -ás, -és képzőjű főnévvel kifejezett fogalomhoz valót vagy tartozót, vagy reá vonatkozót, vagy azt illetőt jelent, illetőleg amikor az -i képző a -beli képzővel egyértékű. Ilyen kifejezéseink: *vallási* (= vallásra vonatkozó) kérdés, *fizetési* (= fizetésre vonatkozó) meghagyás, *előfizetési* (= előfizetésre való) fölhívás, *közoktatási* (= közoktatást illető) szempont stb. Az ilyen -ási, -ési végű melléknemeknek -ó, -ő képzős igenévvel való helyettesítése (*fizető* meghagyás, *közoktató* szempont stb.) avatatlan nyelvörkődés, némely esetekben (mint pl.: *valló* kérdés) egyenesen nyelvhiba. Ilyen helytelen módosítások volnának ezek is: *származási* ív helyett *származó* ív; *megélhetési* ár („ez ... a megélhetési árak felhajtását eredményezte“ Uj Magyarország 1942 VIII/23, 9. l.) helyett *megélhető* ár; *helyesírási* vagy *helyesírásbeli* hiba helyett *helyesíró* hiba, stb., stb.

Olyan esetek is vannak, amikor az -ó, -ő képzős igenevek és az igéből származott -ási, -ési végű melléknemek között határozott jelentésbeli különbség tapasztalható; ilyenkor ez utóbbiak helyett az -ó, -ő képzős igenév használata félreértést okoz, tehát valóságos nyelvhibának mondható. Ilyen esetek volnának például: *eladási* iroda helyett *eladó* irodát, *izgatási* bűnügy helyett *izgató* bűnügyet, *bontási* anyagok helyett (épületek lebontásakor) *bontó* anyagokat mondani stb.

Mindezekből a nyelvörkődő földrajztudósra nézve az a tanulság, hogy nyelvhelyességi kérdések eldöntésére a földrajztudomány magában senkit sem jogosít föl.

Zolnai Gyula.

Egybeírás, különírás.

Bíró Izabella a *Magyarosán* 1940. évi 4. számában terjedelmes cikket írt arról, hogy a hírlapok és folyóiratok nagyobb mértékben alkalmazzák a szavak egybeírását, mint ahogy az akadémiai helyesírás megengedi. Ezt a *helyesírási* kérdést a cikkíró a szóösszetevés kérdésével azonosítja, a jelenséget szóösszetevő járválynak nevezi, s arra a megállapításra jut, hogy az általa hibáztatott egybeírások — főleg német hatásra — olyan emberek tollából kerülnek ki, akiknek nyelvérzéke megromlott, „meghibbant“.

Véleményem szerint Bíró Izabella megállapításai nem helytállóak, túlzók és nem hagyhatók ellentmondás nélkül, mert a nyelv tisztaságának nemcsak az idegen nyelvi hatás a veszedelem, nemcsak az vet gáncot mozgalmunknak, hogy előkelő helyről diletáns puristáknak kiáltanak ki bennünket, hanem legalább olyan mértékben a nyelvhelyességi habona (pl. az *egy*-iszony) s a téves, felesleges vagy túlzó hibáztatás.

Félreértések elkerülése végett mindjárt kijelentem, hogy helyesírási kérdésekben én is csak az Akadémiát tartom illetékesnek, és azokat a szavakat, melyeknek egybeírását a cikkíró kifogásolja, magam is külön írom. De ártalmasnak tartom azt a nyelvvédelmet, amely azokra, akik a helyesírás legingadozóbb és legkevésbé határozott kérdésében nem mindig találják meg a helyes utat, mindjárt a megromlott nyelvérzék bélyegét süti rá. Aki sokat markol, keveset fog. Ne koptassuk el ezt a súlyos minősítést, mert evvel azt érzük el, hogy akkor sem érzik majd az erejét, amikor joggal alkalmazzuk.

Bíró Izabella cikkében állandóan az akadémiai helyesíráshoz hivatkozik, álláspontja mégis más, mint azé: merevebb, hajlíthatatlanabb. A Magyar Helyesírás Szabályainak az egybeírással és különírással foglalkozó 8. §-a hangsúlyozza, hogy nem lehet minden esetre határozott szabályt felállítani, és csupán „megjegyzéseket“ tesz, amelyek „irányadók lehetnek“ (131. pont). Ez után a mértékletes és szerény megállapítás után az Akadémiai Helyesírás az eseteket két csoportra osztja: *I.* alá foglalja azokat az összetartozó szavakat, amelyeket egységes szónak, azaz egy fogalom kifejezőjének érzünk (132—158. pont); *II.* alatt pedig azokat az eseteket sorolja fel, melyekben „kevésbé szoros a kapcsolat, s ezért az írás is ingadozik“ (159—205. pont). A cikkíró által oly súlyosan megbélyegzett egybeírások egytől-egyig a *II.* csoportba tartoznak, tehát abba, amelyben az Akadémia szerint az írás ingadozó.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az írás, csak úgy mint a beszélt nyelv, élő, fejlődő valóság, amely gyorsan vagy lassan, de állandóan változik. Kétségtelen, hogy a magyar írás állandóan az egybeírás felé halad. Elég, ha az utolsó száz esztendő helyesírásának változásaira mutatunk rá. Sőt a mai, tehát 1922-ben

elfogadott szabályok legújabb akadémiai kiadása egész csomó olyan szót ír egybe, amit a mai helyesírás régebbi kiadásai külön írtak. (Nagynehezen, nagykésőn, nagyritkán, kétujjnyi, tízannyi, Bécsújhely, Szentpétervár, Józsefváros, Szentimreváros, gyászszertartás, négyhúrú, húshagyókedd, ugye, köröskörül stb.)

Igaz, a nyelvvédelemnek az a kötelessége, hogy a káros irányban haladó fejlődésnek útját állja. Nincs ennél magasztosabb feladat. Igazi nemzetmentő munka.

De vajjon az egybeírás irányában való fejlődés valóban veszedelmes jelenség-e? Izabella szerint igen. Mi a cikkíró szerint a hibáztatott egybeírásokban a veszedelem? Mindenekelőtt az, hogy szerinte legtöbbjüket idegen nyelvi hatásra írják egybe. „Miért írta egybe (az író) a *földre szállt*-t? Mert előtte lebegett a német *landen* szó, repülőgépről lévén szó, s azt hitte, hogy ha ez a cselekvés a németben egy szóval kifejezhető, akkor neki is kötelessége egy szóval mondani.“ Ez azonban csak az állítás, de nem bizonyítéka a súlyos vádnak. Avval, hogy valamely szó vagy kifejezés mellé odatesszük a német fordítását, még nem bizonyítottuk be, hogy az magyartalan vagy megromlott nyelvérzék szülötte. Hiszen ezen a kényelmes módon ki lehetne irtani a magyar nyelvkenes kilenc tizedrészét! (Jó napot — Guten Tag, böcsődal — Wiegenlied, egyszeregy — Einmaleins stb., stb.)

A másik vádja a cikkírónak, hogy a határozónak vagy tárgyának az igével való egybeírása elhalványítja a kifejezés színes szemléleti tartalmát. „Aki ezt a két szót: *cserben hagy*, egybeírja, arról világosan látszik, hogy nem tudja, mi az a cser“. (Hasonló érveléssel nevezi a cikkíró nyelvrontásnak a *tetten ér, vízbe fúl* stb. egybeírását.) En azt hiszem, hogyha külön írja valaki ezeket a szokat, abból még éppoly kevésbé látszik, hogy érti a kifejezést, eredetét, mintha egybeírja őket.

Az írásmód valóban világot vethet néha arra, érti-e igazán az író a leírt szót. Magam mutattam rá egy régebbi cikkemben, hogy arról, aki *semmiségi* okot, *semmiségi* panaszt ír, hajlandó az ember feltételezni, hogy nincs tisztában a *semmiség* (nullitas) jogi fogalmával. A *férjhez megy, tetten ér* stb. egybeírásából azonban ilyen merész következtetést levonni nem lehet. Már csak azért sem, mert azokat az igeneveket és főneveket, melyeket ezekből a szavakból képzünk, az Akadémia — és nyilván a cikkíró is — egybeírja. De ha *férjhez ment, földre szállt* stb. egybeírása idegen hatásra keletkezett, meghibbant nyelvérzékre valló nyelvrontás, miért nem az a *földreszállás, tettenérés, szemrehányó* tekintet, *férjhezmenő* lány?!

A cikkíró idegen nyelvi hatásnak, a tiszta szemlélet elhalványodásának tulajdonította a kifogásolt egybeírásokat, vádjait azonban nem bizonyította be. De ha sem az idegen nyelvhatást, sem a szemléletes látás gyöngülését nem tehinthetjük oknak, minek következménye hát voltaképpen az egybeírás úgyszólván évszázados

terjedése? Úgy hiszem csakis az élő beszédnek. Ha a mesterkéltségek és erőszakos egybeírások (*végzőállomás, hajózási társaság* stb.) mellőzésével szemügyre vesszük a cikkíró által kifogásolt egybeírásokat, azt látjuk, hogy mind olyanok, melyeket az élő beszéd egy szóval ejt. (*Férjhez megy, igénybe vesz, vérbe borul, állást foglal, véget ér, egy csapásra* stb.) Horányi Károly igen helyesen mutat rá erre az okra.

Amióta | Juliska | férjhez ment, | valóságos | földre szállt | angyal.

Ez ma a magyar köznyelv hangsúlyozása és mondatbeli tagozódása. Ez okozza a *férjhez ment, földre szállt* szavak egybeírását, nem pedig az, hogy a német ezeket a fogalmakat egy szóval jelöli, sem pedig az, hogy az író nem érzi bennük az ige szemléletességét.

A helyes magyar beszéd egyébként nem fog lehetetlen egybeírásokra vezetni. Arany Lászlónak Horányi idézte megállapítása („*nagy asztal* éppen úgy egy szó hangzik, mint *magasztal*“) nem minden esetben igaz. Ha pl. a vendéglőben az egyik asztal sokkal nagyobb a többinél, s azt a vendéglősök mindig nagy asztalnak nevezik, akkor az ő beszédükben valóban hangtani egységgé fog a két szó olvadni. De két külön egység mindig, pl. ebben a mondatban: Ez nem elég nagy asztal.

A hangtani egységbe való olvadás néha hosszadalmas, de néha egészen gyors folyamat. Ez a jelenség sokszor hetek leforgása alatt lejátszódik. Amikor a budapesti villamos-vasút a kis szakasz-rendszert létesítette, meg lehetett figyelni, hogy csak az első napokban ejtette az utazóközönség az újfajta jegyet *kis szakasznak*. Utána a kiejtés ingadozni kezdett, egy hét sem telt bele, és az ingadozó kiejtés megállapodott: az új jegyfajta neve hangtani egységgé vált. Az írás nyomon követte az élő nyelvet. Az első hetekben a jelzőtáblákon, közleményekben a vasút *kis szakaszokról* írt. Egy-két hónap leforgása alatt — az élő nyelv hatására — ez az írásmód eltűnt, és csakis az egybeírt alak maradt meg.

Újból hangsúlyozom: azok az egybeírások, amiket a cikkíró kifogásolt, helytelenek, mert figyelmen kívül hagyják azokat a megjegyzéseket, amelyek az Akadémia szerint irányadók lehetnek. De nyelvrontásnak nem mondhatjuk őket. Jól meg kell fontolni, jól meg kell gondolni, ha ezt a szót kimondjuk. Halász Gyula mutatott rá multkoriban, mennyire kockáztatja a nyelvvédő munka sikerét a téves vagy fölösleges hibáztatás. Sajnos, van elég tere a nyelvvédelemnek: az idegenszerű nyelvi szerkezetek, a magyar szavakat elsenyvesztő idegen szók, a „wien-ezés“, a rádió hibás hangsúlyozása. De ha azt akarjuk, hogy megfogadják szavunkat és ne tekintsék hibáztatásainkat fontoskodó szórszálhasogatásnak, akkor ne pazaroljuk el könnyelműen puskaporunkat és ne vadászunk verébre ágyúval.

Winter István.

Mi a hinterland?

Olvasom: „Mindenütt meg is teszik már a nagyszabású előkészületeket az áttelelésre nemcsak a harc téren, hanem az ú. n. mögöttes területen is. (Mennyivel érthetőbb volna azt mondani, hogy a hinterlandban.)“ (Magyar Nemzet 1942. IX. 18.). — Igazán érthetőbb? Talán lehetne segíteni a cikkírónak az idegen szó iránt való, nyilván reménytelennek érzett szerelmén? Lássuk.

A *hinterland* szó csakugyan tömör és rövid kifejezése az ú. n. hadművelleti terület mögött levő, akár hazai, akár megszállt földnek, de jelöli még a nálunk is elterjedt szóhasználat szerint valamely ország vagy földrész belsejét a tengerparttal, főképp azonban valamely kikötővel való vonatkozásában. Az első jelentés manapság különösen is időszerű, sűrűn használják hát a *hinterland* szót; eggyel több ok arra, hogy jó magyar megfelelőt találjunk rá. Kettőt, de nem jót, eddig is tudunk. Az egyik a katonai nyelvben használt *háterszág*. Szerencsétlen alkotás; kár rá szót vesztegetni. A másik, a cikkírótól nehezen érthetőnek tartott *mögöttes területtel* azonos gondolatmenet szerint való *mögöttes országrész*. Ez közelebb jár a szó értelméhez, de csak körülírása a fogalomnak, hosszadalmas, meg nem is találó. Van-e jobb?

Az idéztem cikkben említett *mögöttes terület* annyiban helyes, hogy a *hinterland*, amit pótolni akar, csakugyan a hadszíntér mögött való területet jelenti. Jobbat keresve, én is a *mögött* szóból indulnék ki. — A zalamegyei Káptalantóti község határa egy részének *Hegymög* a neve és lehet az országban több ilyen dülőnév is. Ma is élő család a *Hegymegi Kisseké*, s ezt a vezetéknévét már a XVI–XVII. századból idézi a Nyelvtörténeti Szótár. A *hinterer Raum*, *lacus montis vel lacus adsitus* jelentésű *meg, mög* szóra azonban okirataink a XIII. századból is közölnek adatokat. Íme: *Mugsar* (1277). *Lacus posterior vulgariter mugsar*; *lacus exterior vulg. eleusar vocatus* (1338). *Vallis megmegh vocata* (1263). *Locus Zyluakuz juxta Fyzesmege existens* (1338). A NySz. ezenkívül ilyen adatokat is közöl: *Ajtó megei*, a lányok hátuk *megi*. Látjuk mindezekből, hogy a régiség ismerte a *meg, mög* főnevet és bizonyos, hogy a *mögött, mögé, mögül* helyhatározó névutók ennek a kihalt főnévnek a ragozott alakjai, nem pedig — megfordítva — a névutókból keletkezett szóelvonással a főnév.

Ez a kitérés nem volt talán hiábavaló, mert ezzel kívánom megokolni, hogy a háborús *hinterland* megfelelőjéül a *hadmöge, hadakmöge* szót ajánlom. *Had, hadak* jelentik mind az arcél, mind a „hadtáp“ katonáit, s az ezek mögött levő terület a fentiekkel igazolt ősi magyar *meg, mög*. (Itt közbevetőleg: Az *arcél* jó szó, de talán kifejezőbb a *front* jelentésre a *harcél* szó, a siralmas *hadtápvonal* helyett pedig, amely mintha a véletlen hangzásbeli hasonlósággal is utánozni akarná a német–francia *Etappen-Liniet*, a *hadellátó* szót ajánlanám.) A nem szabatos, mert nem elég jellemzően

kifejező és hosszas *mögöttes országrész* vagy *mögöttes terület* helyett így használhatnánk hát a pontosan jelölő, katonásan rövid *hadmőge* vagy *hadakmőge* szót.

Hadakmőge! Szokatlan? Az. De az volt ám a *hinterland* is, legkivált annyióknak, akiknek az idegen szóra nem igen állt a szánk, mégis fölkaptuk, megszoktuk. Most az ősi, jó magyar szó kedvéért szokjunk le róla. Majd meglátjuk, nagyhamar megszeretjük, hisz ez mégis csak könnyebben vérünkkel válhatik. Csak egy kell hozzá, mint minden idegen kifejezés elhagyásához: szűnjék meg nyelvünk tisztasága iránt oly sűrűn elkövetett hetedik halálos bűnünk: a jóra való, de éppen nem jóra való restség.

Buzás Dezső.

Fekete...fekete.

És írva vagyon: „Mert ímő *sötétség borítja* a földet és éjtszaka a népeket.“ (Ézsaiás 60: 2.)

Rége óta aki más mezejére terelte a jószágát, a *tilosba* hajtott. Aki „harmincaden és vámokon“ loppal hozott át portékát, az *csempészt*. Aki a törvény tilalmára adott-vett, az *alattomban, dugva, suttymban, tilosan* cselekedett. Manapság ez mind más-kép, azazhogy egykép van. Így: B. hentes nemcsak *fekete vágást* végzett. (Est 1939. II. 19.) *Fekete fuvarért* nem felelős a biztosító társaság. (Újság 1939. II. 29.) Azzal védekezett, hogy nem tudta, hogy *feketén szöktek át* a határon. (Magyarország 1941. III. 31.) Kik vásároltak a miskolci *fekete cukorból*? (u. o. 1941. IV. 1.) Nem kell *feketén vásárolni*. (Hivatalos közlemény 1942. VII. 5. valamenynyi újságban.) A *fekete árut* M. S. hozta forgalomba (Hétfő Reggel 1942. III. 20.) Leleplezték a *fekete bórpiacot* (u. o.). A *fekete cipőfront* (u. o.). *Feketén* beszerzett nyersanyag (Esti Kurir 1942. VII. 10.). Vezető szerepet visznek a *fekete piac* megszervezésében. (M. T. I. 1942. IX. 13.)

Tömerdek ilyen példát idézhetnék még, mert lépten-nyomon olvassuk, halljuk az effajta kifejezéseket, sőt most már — mint idéztem — hivatalos szóhasználat is előlépett a *feketén vásárlás*. Ahogy szaporodnak a tilalmak, azon mód terjed ez a szóhasználat, és a sok feketeség maholnap annyira általánossá válik, hogy utóbb az ember majd azon csudálkozik, vajjon miért tartotta Arany János *tilosnak*, hogy az eperfa lombja estennen bólingat? Ennek a divatnak következőkben van a nyitja: A német nyelv értelme szerint a látatlan szín a fekete lévén, aki úgy tesz-vesz valamit, hogy meg ne lássák, az sötétben, *feketén* cselekszik. Ezért *Schwärzer* a csempész, *Schwarzfahrer* a potyautas, *Schwarzkünstler* a bűvész stb.; általában pedig a módhatározóként és melléknévül egyaránt használt *schwarz* szó jelez a németben minden olyan cselekvést, amely rejtve, alattomban vagy tiltott módon megy végbe. Nem logikátlan hát ez a szóhasználat — a német nyelv szelleme szerint.

Csakhogyni mi a magyar észjárásnak megfelelő szavakat szeretjük, és ha tudjuk is, hogy a német nyelv nagyon gazdag, mi beérjük a magunk szegénységével. Be, legkivált akkor, amikor — mint az adott esetben — a mi szókincsünk a kincsesebb. Lám az idéztem példákban *fekete* a vágás, a fuvar, a határon való „beszivárgás”. *fekete* a piac, a portéka, a vásárlás, sőt *fekete* a fehércukor is. Ha a *fekete* fuvar *loppal valónak*, a *fekete* határátlépést *suttyomban*, *tilosnak*, a *fekete* árut *dugott* portékának, a *feketén* szerzett nyersanyagot *alattomban*, suba alatt beszerzettnék mondjuk: mennyivel eleveenebb, változatosabb, de meg szabatosabb is lesz a beszédünk az örökös feketeségnél?

Bizony már-már ott tartunk, hogy megint csak beigazolódott: a nagy költő istenigazában vates, jövődömondó is. Babits — Isten nyugosztalja — innen-önnan negyven esztendeje megírta már:

„Fekete országról álmodtam én,
ahol *minden fekete volt*
— — — — —
fekete, fekete, fekete világ.”

Nem vált-e valóra a költő álma?

Buzás Dezső.

Tagadva állító vagy állítva tagadó mondatok.

Olyanforma felemás dolog ez, mint a feltétlen feltételes mondatok, amikről folyóiratunkban megemlékeztünk már (Msn X:147). A *minden esetre nem* fogalmazással kapcsolatban idéztem néhány olyan, újságokból, folyóiratokból való kifejezést, mely a benne foglalt állítást tagadással rontja le. (Msn XI: 82.) Úgy látszik azonban, hogy ez a hiba nem szorítkozik csak erre a megrótt szólásra. hanem valami újfajta divattá, újságírói nyelvünk egyre jobban elharapódzó rossz szokásává lett. Szóvá kell hát tennünk. Íme a példák:

Fölteszik, hogy *mind* Olaszország, *mind* Oroszország *nem* óhajtja fölvetni a végső konzekvencia kérdését. (Magyar Nemzet 1941. III. 27.). Mind Olasz-, mind Oroszország, vagyis mind a kettő. Az újság fogalmazása tehát annyi, mintha ezt írták volna: *mind-egyik nem* óhajtja, pedig hát *sem* Olasz-, *sem* Oroszország, tehát *egyik sem* óhajtja fölvetni a végső következmény kérdését. — *Mégis sohasem* tartottuk Nagybritanniát egyenrangú ellenfélnek. (Esti Kurir 1941. VIII. 4.). Sohasem: tehát nagyon is nem és *mégis?* Helyesen: *mégsem* tartottuk soha Nagybritanniát stb. — *Minden* washington-moszkvai konferencia *sem* fogja ezt a kérdőjelet eltüntetni. (Bud. Tud. 1942. I. 4.) *Minden* ugyancsak nyomatékos állítás. nem férhet hát vele össze a *nem*; helyesen: *semmiféle* tanácskozás *sem* fogja eltüntetni. — A német politika *nem* jutott végleges el-

határozáshoz *akár az egyik, akár a másik* irányban. (Magyar Nemzet 1942. I. 4.) Akár az egyik, akár a másik csak abban a tekintetben jelentene kétséget, hogy a két elhatározás közül melyik lesz meg, egyik azonban bizonyosan meglesz. Csakhogy ez a mondat azt akarja tudtunkra adni, hogy a német politika még egyik irányban sem határozott, vagyis helyes fogalmazással: *sem egyik, sem másik* irányban. — A brit birodalom és szövetségesei a háborút *nem* nyerhetik meg *annál is inkább*. (U. o. 1942. VII. 22.) Szinte cenzorért kiált ez a mondat! Megnyerheti-e a brit birodalom a háborút vagy sem? Az újságidézet azt mondja ugyan, hogy nem, de azt is, hogy *annál inkább*; ha pedig *annál inkább*, akkor megnyerheti. Magyarán azt jelenti hát az akaratlan *ibis redibis non*-forma szerkezet, hogy az angolok nem nyerhetik meg a háborút, *még pedig annál kevésbé*.

Szinte rösteli az ember, hogy ilyen elemi fogalmazási hibákat javítgasson, mint a tanító a rossz diák dolgozatát. Hiszen félig-meddig ép nyelvérzéssel látnivaló, hogy magyarul és magyarán nem lehet egyszerre állítani meg tagadni, egyazon ábrázatból hideget is meg meleget is fújni. A magyarázat a gyöngébbek kedvéért van hát, de a gyöngébbek nem az olvasók táborában vannak.

Buzás Dezső.

Az -s melléknévképző hibás használata.

Egy Szervita-téri üzlet kirakatából való ez a fölirat: *Kis hibás harisnyák*, egyik újságunk színházi rovatából meg az alábbi megállapítás: „Azt mondják, hogy a színházakban sem lehetett sehol *jóruhás* nőt vagy férfit látni“ (Magyarság, 1942. III. 15.). Magam nem jártam a cikkben említett színházakban, mégis megerősíthetem, sőt megszerezhetem a hírt. *Jóruhás* embereket ugyanis nemcsak színházakban, hanem az égvilágon sehol sem lehet látni. Mert azt, aki jó ruhát visel, *jóruhájú* nőnek, férfinak nevezik. A belvárosi kereskedő pedig nem arról beszél, amire gondol. *Kis hibás harisnya* azt jelenti, hogy a hibás harisnya kicsiny. A *nagyforgalmú* (vagy tán *nagyforgalmas*-at mondjunk?) *üzletes* azonban azt akarja mondani, hogy a harisnya hibája kicsiny, magyarán: *kishibájú* a harisnya.

A sűrűn használt -s birtokosító képző elhalványítja, bizonytalanná teszi a ritkább használatú -ú, -ű birtokosító képző alkalmazását, — ebben kell keresnünk a hibák forrását. Jöllehet mindkettőnek megvan a maga helye: az egyszerű főnévhez az -s képző járul, jelzős főnevekből, továbbá összetételekből képzett szókhöz az -ú, -ű képző. A helyes szóalakok tehát ezek: *hiba:hibás, kishibájú; ruha: ruhás, jóruhájú; méltóság: méltóságos, nagyméltóságú; száj: szájas, nagyszájú; íz: ízes, borízú; szín: színes, rózsaszínű; járat: járatos, őrzéjratú; föld: födeles, faföldelű* stb.

Az *-ú, -ű* birtokosító képző használata tekintetében azonban vannak kivételek, mégpedig nemcsak a jelzős szók között, ahogy eddig tanultuk, hanem az összetételek között is. Ezt a lentebbi példák mutatják: *év: éves, húszéves; emelet: emeletes, ötemeletes; mázsa: mázsás, száz mázsás; gyermek: gyermekes, háromgyermekes; hajtóka: hajtókás, kékhajtókás; pityke: pitykés, ezüstpitykés; kép: képes, arcképes; jel: jeles, rendjeles; mű: műves, szépműves; birtok: birtokos, földbirtokos; virág: virágos, gyöngyvirágos; lomb: lombos, akáclombos; dolmány: dolmányos, szürdolmányos.*

Akad aztán olyan összetétel, amelyik mind az *-s*, mind az *-ú, -ű* képző felé hajlik. Ilyen a *toll*, a *szertartás*. A sapka *darutollas*, az író *jótollú*; az udvari bál *szertartásos*, a görög-katolikus egyház latin *szertartású*, tehát más-más jelentésárnyalatot fejezünk ki az egyik képzővel is, a másikkal is.

Általában a kevesebbet használt szavak közül válnak ki a kivételek, — akárcsak a hibák. Ez a nyelv fejlődésének egyik alapvető tétele. Hogy mikor melyik képző járja, ezt nem formálja egyetemes értékű szabály. Elég sokszor a nyelvszokás dönti el. Az ép nyelvérzéknek, ennek a mind ritkábbá váló kékmadárnak kell eligazítania bennünket, hogy a *jóruhás nők* meg társaik a téves képzőhasználat ingoványaiba ne esábitsanak.

Loványi Gyula.

Szemben — iránt.

A „8 Órai Újság” szerkesztősége a lap múlt évi szeptember 6-án megjelent számában megköszöni olvasóinak a laphoz való ragaszkodást. Ezt írja egyebek között: „Ritkán fordul elő, hogy közvetlenül forduljunk olvasóinkhoz: azonban most, amikor hatalmas erővel nyilvánul meg *velünk szemben* régi olvasótáborunk bizalma, úgy érezzük, indokolt ez a néhány szó.”

De idézhetnék más lapokból is, a rádióban közvetített szónoklatokból és távirati irodai jelentésekből is. Gyakran olvashatjuk és hallhatjuk, hogy meg kell tennünk kötelességünket a hazával *szemben*, szüleinkkel *szemben*, ahelyett, hogy helyesen és magyárosan így mondanák vagy írnák: *hazánkért* vagy *hazánk irányában*, gyermekeink, szüleink *iránt*.

Ezzel *szemben* nem egyszer olvassuk, hogy gyűlöletet szít *iránta*, ellenszenvet érez valaki *iránt* és így tovább. Magyar újságírótól elvárhatjuk, hogy *megérezze*, ha már nem *tudja*, hogy mikor *szemben* és mikor *iránt*.

A francián kívül talán nincs is nyelv, amelynek a mienkhez hasonlóan két ilyen *ellentétet* kifejező névutója van. Szép tulajdonsága ez anyanyelvünknek, kár, hogy ezzel a szépséggel csak kevesen élnek, sokan pedig *visszaélnék*. Vagyis *összetévesztik* használatukat.

Még soha nem olvastam francianyelvű nyomtatványban,

hogy az *envers* (iránt) szót írják a *contre* (ellen, szemben) helyett és fordítva. Ezt nekünk is el kellene kerülnünk. A hírlapírói tanfolyamokon ilyenekről is beszélni kéne, ha tán nem tennék meg.

Mint megannyi németességnek, ennek is a nem alapos, szolgai fordítás az oka. A német akkor is *ihm, ihr, dem gegenüber* mond, ír, amikor szeretetet, rokonszenvet, jóindulatot fejez ki, és akkor is, amikor gyűlöletet, ellenszenvet, barátságtalan érzést.

Hírlapíróinknak, szónokainknak ezt a németes hatást le kell küzdeniök.

Haragos Sándor.

SZÉLJEGYZETEK

Entmaterializálás! — Egy kiváló természettudósunk elnöki beszédében olvastam ezt a mondatot: „A modern atomfizika az anyagot *entmaterializálja*, az anyag energiává alakítható át” (Természettudományi Közlöny 1942. áprilisi szám, 99. l.). Nyelvfigyeléseim hosszú során a német nyelv nyűgöző hatásának száz meg száz különféle, bosszantóbbnál bosszantóbb példáján kellett már megütköznöm, de ehhez fogható németességet életemben nem olvastam. Hogy *materializálás*ról beszélünk a német *materialisieren* ige utánzásaképpen, az még csak hagyján. De hogy ezt az immár megszokott módon *magyarizált* igét egyenesen egy sült német és eddig soha senkitől tollára nem vett igekötővel, az *ent* előszócskával lássa el magyar tudós, ez annyira megbotránkoztatott, hogy első pillanathban alig mertem a szememnek hinni. Azt kell gondolnom, hogy természettudósunkat a rengeteg német szakmúnek olvasása következtében a német nyelv — szavaival és képzésük módjával együtt — teljességgel (új magyar nyelven: *totálisan*, hogy *totálitert* ne mondjak) megbabonázta, és hogy magyarul fogalmazása közben is ennek a nyelvnek a lidércnyomását nyögi. Nyilvánvaló, hogy egy német *entmaterialisieren* igealak forgott az eszében, vagy hogy talán az egész mondatot előbb német nyelven gondolta át és e miatt nem volt képes magát a német igekötő nyűgétől *entoldozni*. Egy kis önállóság, a magyar nyelvérzéknek egy kis talpraállása kell csupán, hogy az idézett gondolatot magyar formába öltöztesse valaki, teszem ilyenformán: A jelenkori parányelmélet természettana az anyagot nem tekinti mereven anyagszerűnek.

Zolnai Gyula.

„Rendes.” — A nyelvek életében jól ismert jelenség a szavak jelentésének elkopása. Az ember túlzó hajlandósága okozza ezt. A beszélő túloz, mert tudja, hogy a hallgató mindig levon a jelentésből valamit. Amit én mondok, az másnak rendesen nem olyan fontos, mint nekem; tehát hogy neki is épen olyan fontosnak lássék, meg kell toldanom a mondanivalómat egy kicsit. Viszont a hallgató tud az én igyekezetemről s így egyre többet von le, én pedig erre számítva egyre nagyobbbat mondok. Különösen tulajdon-

ságot jelentő szókkal történik ez meg. A tulajdonságnak eredetileg magas fokát jelentő szó ilyenformán veszít jelentéséből: kopik. Így mondjuk rá apró-cseprő kellemetlenségre, pl. arra, hogy a leves sós, azt a jelzőt, hogy „borzasztó“, — pedig ez a jelző eredetileg arra való volt, hogy olyan félelmes dolgot jelöljön, amitől szőrünk, hajunk felborzad, pl. ha medvével találkozunk az erdőben. Mikor azonban már a felsőfokok is kimerülnek és hatástalanok lesznek, érdekes jelenség következik be, az előzőnek az ellentéte, a felsőfokok helyét igénytelen, szinte azt mondhatnók „régí jó“ szavak foglalják el, — hiszen a sok túlzás közt már csak ők lehetnek feltűnőek és hatásosak, mint ahogy ma már a ki nem festett női arc lesz lassanként a feltűnő. Így nevezte el nem régen egy jóízű kereskedő áruját „legfinomabb keksz“ helyett „jó keksz“-nek, s így jött divatba középosztályunkban egy-két éve a „rendes“ szó, abban az értelemben, hogy „nagyszerű“. „Kaptam egy hónapis szabadságot, ez már *rendes* dolog.“

Kiss Ernő.

Szülő. — A hivatalos nyelv újabban szótárába iktatta az *egyik szülője*, *mindkét szülője* kifejezést. Vajjon helyesen-e?

Szavunk jelentése Czuczor—Fogarasi értelmező szótára szerint 1) aki szül, 2) midőn többesszámban áll, nemcsak anyát, hanem apát is együttvéve jelent. A mai nyelvhasználat csak a többesszámú alakkal, a *szülők*-kel él. Ismeri ugyan a *szülő anyja* kifejezést a mostoha anyától való megkülönböztetésül, de nem ismeri a *szülő apa* kifejezést. A nép nyelvében a *szüle* — a régi nyelvben is ez a szónak az eredeti alakja — jelentése 1) anyja, 2) öreganyja, 3) vénasszony.

Ha régi nyelvünk vallomástételét keressük, azt látjuk, hogy valamennyi kódex — a Nyelvtörténeti szótár 13 kódex idevágó adatait idézi — mind egyes, mind többesszámban használja szavunkat. Egyesszámban azonban mindenkor csak *anya* jelentéssel.

Igaz, egyes szótárak, újabbak, régiek, *apa* jelentéssel is kimutatják a *szülő* szót. Szenczi Molnár Albert például „Vater, Mutter, Gebärer, Gebälerin“ jelentéssel. Ám az élő és a régi nyelvvel szemben nem fogadhatjuk el őket irányadónak. Alkalmassint idegen nyelvi hatásra került be ez a jelentés a szótárakba. A kiváló német nyelvtdűs, Paul Herman, kimutatja, hogy a *gebären* szót a régi német nyelv *apára* is alkalmazta. Ennek meg a latin *parens* szónak a hatása mutatkozik egyik-másik szótáríróknál.

Az elmondottakból az következik, hogy ne használjuk egyes-számban a *szülő* szót. *Egyik szülője* helyett az *apja* vagy *anyja*, *mindkét szülője* helyett a *szülei* kifejezéssel éljünk.

Loványi Gyula.

Német nyelvhelyességi hibák átvétele. — A fordítás kérdéseivel foglalkozó dolgozatomban (Msn XI, 72) rámutattam arra, hogy immár védekeznünk kell nem csupán a németességeknek, hanem a német nyelvhelyességi hibáknak betolakodása ellen is.

Cikkem a *Menschenmaterial* tükörképét, az *emberanyag*-ot az idegenszerű szóhasználat csoportjába sorozta be. Ezt a beosztást

helyesbíteniem kell. Az *emberanyag* ugyanis a német nyelvhelyes-ségi hibák osztályába való. Mert ezt állapítja meg a *Menschen-material* kifejezésről a „Muttersprache“ (1939. évf., 322. l.), a németek kitűnő nyelvművelő folyóirata.

Mivel pedig az *emberanyag*-gal úgyszólván minden nap találkozunk a napilapokban, szíves figyelmükbe ajánlom a kiigazítást a Magyar Távirati Irodának meg újságjainknak.

Loványi Gyula.

Leesik valami. — Egyik napilapunk tárcájában olvasom: „Fizetése nem volt nagy, de az ilyen foglalkozásnál mindig *leesik* valami.“ Evvel írásban viszontláttam azt a nyelvi förtelmet, amely-lyel egy dobutcai ismerősöm szóval már régebben megbotránkoz-tatott. Az ember lefordítja az ilyen érthetlenséget németre s rö-gtön megérti: Bei dieser Beschäftigung fällt immer etwas ab. Ma-gyarul: Az ilyen foglalkozás mellett, ha nem csurran, cseppen. A német előtt a terített asztalról lehullott morzsák, az étkezés közben elejtett ételdarabok képe lebeg, a magyar előtt a hordó csapjának lezárása vagy a forrás elapadása után is ki-kicseppenő ital. Ab-fälle = hulladék.

Kardeván Károly.

Különböző „űrméretű“ bombák. — Az „űrméret“ a „Kaliber“ hibás fordítása. A Kaliber t. i. nemcsak a lőfegyver csőüregének, hanem a belőle kilőtt lövedéknek az átmérőjét is jelenti. Amíg csak ezekről volt szó, addig még csak elesúszhatott valahogy a hibás űrméret, bár a 7 cm. kaliberű ágyúlövedék nem 7 cm. űrméretű. A légibombákat azonban tudvalevőleg nem csőből lövik, s mére-teik sem üregük méretét fejezik ki. Ha tehát a német hadijelentés „Bomben verschiedenen Kalibers“ kifejezést használ a súlyuk sze-rint osztályozott bombákra, akkor a Kaliber nyilvánvalóan sokkal általánosabb jelentésű, s legjobban a „méret“ szóval adható vissza. „Különböző méretű bombák“ szabatosabb és magyarosabb is. Fel-hívjuk erre elsősorban a haditudósítók szíves figyelmét.

Bodrossi Lajos.

L A P S Z E M L E

Híd. 1942-i évf. 27. szám. — *Kardeván Károly: Betűszók sáska-járása.* A kezdőbetűk vagy szótagok összeragasztása útján kelet-kezett csinálmányok, mint pl. Kansz, Mansz, Gyosz, Omke, Oti, Mahi, Otba stb. nem illenek a nemzeti szellemtől élesztett társadalom be-szédébe. „Olyanok, mintha egy szellemtelenségben szenvedő, mes-terkelt államnak, egy falanszternek nyelvéből valók volnának, ahol az embereknek nincs nevük, csak számuk, és szavaik sem eleven szemléletből születtek, hanem holt betűkből vannak kiagyalva.“ A betűszók első mintája a *Máv*. Az emberek egy szónak olvasták az államvasúti kocsik M. A. V. jelzését és megszületett a *máv* szó. Ezt követte az *Emke*, az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület kezdőbetűinek összerakásából készült szóalkotás. Népszerű lett, mert

rövid szó, s a *-ke* kicsinyítő képzőt érezték benne. Ezek mintájára számtalan ilyen, betűkből összeragasztott új szó készült, s a betűszóknak valóságos sáskajárása lepte el nyelvünket. A betűszóknak két fajtája van. Az egyik a szókezdő betűk összeolvasása. Ez akkor válik lehetségessé, ha a kezdőbetűk sorában magán- és mássalhangzók váltakoznak. Ilyen pl. a *Kansz*: Közzszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége. A másik mód az összeolvasáson kívül egyes szótagok beiktatása. Erre példa a *Moktár*, a Magyar Országos Központi Takarékpénztár rövidítése. A kezdőbetűkből kikerülő *Mokt* — úgy látszik — nem volt elég jóhangzású, és a *takarékpénztár* szó utolsó szótagjából az *ár*-t hozzákapcsolták a *Mokt*-hoz, s lett belőle *Moktár*. „Moktár majdnem magtár, s ez a játszói hasonlóság fülesiklandozóvá teszi a szót. Különösen, ha a *pénzmag* értelmét kapcsoljuk hozzá és *pénzmagtár*-t értünk rajta.” A továbbiakban a cikkíró a módra és irányra mutat rá: hogyan lehetne ezeket a falanszter-szókat jó magyar nevekkal helyettesíteni. Utal a vendéglők, fogadók, szállók nevére. Ezeknek régen cégérük volt, és a festett, esetleg domborműben vagy szoborban kifejezett jelképtől kapták nevüket (Bika, Vörös ökör, Bárány, Vadászkürt stb.). Üzleteknek is volt hasonló eredetű nevük (Csillag, Fekete kutya stb.). Ehhez a régi hagyományhoz tért vissza a *Hangya*, Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet. Az ő példáját követte a *Hombár*, teljes néven Hombár, a Futura Magyar Szövetkezeti Központ Áruforgalmi Rt. és a *Pók*. Ezen az úton kell tovább haladni. Elképzelhető pl. a gyáriparosoknak olyan egyesülete, amelynek neve *Tűz* vagy *Láng* volna: a gyáripár éltető elemét választanák jelképes nevüknek s melléje aztán tehetnének hosszabb, magyarázó címet, mint pl. a *Hangya* vagy a *Hombár* teszi.

Magyar Nemzet. 1942. június 16. — *Halász Gyula: Jó lenne, ha volna.* „A lenne használata volna helyett már-már nyelvszokássá vált, ebbe tehát bele kell törödnünk. A *volna* azonban — habár sokat vétenek ellene — ma még jelenidejű igealak. Jövőidejű használata nyelvhelyességi hiba.” Pl.: „A hadműveletek befejezése előtt nehézségei *volnának* a portugál csapatok timori partraszállásának.” (Csak *lennének* nehézségei, ha a csapatok partra szállnának.) Nagyon elburjázott újabban a *volna* németes használata az effajta mondatokban: „A Presse értesülése szerint az ellenség megadta *volna* magát.” A feltételes módnak itt nincs helye, mert a Presse értesülése nyilván úgy szólt, hogy az ellenség megadta magát. — 1942. június 19. — *Halász Gyula: Marcsa, a „személyzet”.* „X. Y. *személyzete* elment kalauznak” — olvashattuk egy újsághírben. A hírközlő megszükitette a *személyzet* szónak sok személyre kiterjedő jelentését. Ezek a *-zat* képzős szók kivétel nélkül mind gyűjtőnevek, vagy legalább is összefoglaló jelentésű, tágabb fogalmat jelölnek. Ilyenek: *csontozat, fogazat, lépcsőzet, lombozat, szabályzat.* — 1942. július 2. — *Idb. dr. Kendi Findly István: Szabály és nyelvszokás.* Hozzászólás Halász Gyula: Jó lenne, ha volna” cikkéhez. Sok németesség használata a napisajtó szerint immár általános nyelvszokás, de ez még nem elég ok arra, hogy elvesszük azt a nyelvtani szabályt, amelyet csakugyan a nyelvszokásból szűrtek le.

Nemzeti Újság. 1942. július 22. — *Réhelyi Oszkár: A diákság lesújtó ítélete a ponyvairodalomról.* Két fővárosi polgári iskolában egy-egy negyedik osztály tanulóit felszólították, hogy névtelenül nyilatkozzanak a ponyvairodalomról. A gyermekek részletes választ adtak, meg is okolták, hogy miért ártalmas a ponyva a fiatalok számára. A ponyva nyelvéről egyértelműen lesújtó véleményük van. Szerintük ez a nyelv magyartalan, pongyola, zsargon, szóvirágos, értelmetlen; rossz városi nyelv, amely megrontja a tiszta falusi nyelvet; aki a ponyvát írja, nem ismeri a magyar nyelvet; az utca szennye önti el benne zengzetes nyelvünket; a legocsmányabb alvilági nyelv, stb. — 1942. aug. 8. — *Réhelyi Oszkár: A nyelv tisztaságát úgy kell védeni, mint a családi boldogságot.* A nyelvtisztító törekvések, amelyek az utóbbi években már a hivatalokba, egyesületekbe, szórakozóhelyekre, mindenüvé eljutottak, újabban elernyedtek. Hinnünk kell abban, hogy ez az ellanyhulás csak átmeneti, s a nyelvtisztító munka hamarosan új lendületet kap. A magyar szülőkre komoly feladat vár ezen a téren. Az iskola megadja az alapot, amelyen a gyermek helyes nyelvérzéke tovább fejlődhetik. A biztos helyesírás és magyaros nyelvhasználat elsajátítása azonban nemcsak erős szellemi munkát, hanem állandó gyakorlást, lankadatlan megfigyelést is kíván. A szülők közreműködése nélkül az iskola legfeljebb a kivételes képességű és egészséges nyelvérzékű gyermekekkel érhet el tökéletes eredményt. A gyengébb képességű gyermekek nyelvérzékének fejlődését csak a szülők tervszerű munkálkodásával lehet biztosítani. A továbbiakban a cikkíró részletes útmutatást ad a szülőknek arra, hogyan szoktathatják gyermeküket nyelvünk helyes használatára. „Az édesanyának egyik legszebb hivatása, hogy legdrágább kincsünket, a nyelvet, épségben és szépségben adja át gyermekének.“

Typographia. 1942. július 17. — *H. S.: A magyar helyesírás.* A magyar helyesírás fejlődése során a könyvnyomtató szempontjából egyre bonyolódik. Erre az eredményre jut a cikkíró annak az összehasonlító szójegyzéknek alapján, amelyet az 1938-i és 1940-i akadémiai szójegyzékből állított össze. A vagylagos szavak szaporodtak, holott kívánatos volna, hogy minél kevesebb szóra mondassuk: lehet így is, lehet úgy is. Bíráló észrevételei ellenére szükségesnek tartja, hogy az akadémiai helyesírással szedendő munkákat szigorúan úgy szedjék, amint azt előírják. „Ha szükségesnek tartjuk is a jóindulatú bíráló szót, ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy egy-egy munkában, könyvben *egységesen* szedjünk és javítsunk.“

Zalai Közlöny. 1942. június 10. — *(bl): Egy kis zsörtölődés az „ugye“ körül.* Nemcsak magyartalanságokkal lehet rontani nyelvünket, hanem modorosságokkal is. Ilyen az élő nyelvben szinte kiiríthatatlanul burjánzó „ugye“. Az irodalomba szerencsére még nem vonult be, de színpadjainkon, szónoklatokban és a rádió helyszíni közvetítéseiben lépten-nyomon hallható ez az ostoba hézag-töltő szó. Az *ugye* szócskának csak valóságos kérdésben van helye, abban is csak akkor, ha az ember igenre igent vagy nemre nem-et vár feleletül.

FIGYELŐ

Egy parányi nyelvi kórokozó.

A nyelv élő szervezet s szintén ki van téve mindenféle fertőzésnek. A kórokozók között vannak olyanok, amelyeknek a nyelv, stílus, kifejezés erejét, magyarosságát, tisztaságát, szépségét pusztító, szintelenítő, laposító, közönségesítő hatása rövid idő alatt észrevehető. Ilyenek a nagyvárosi divatos szólások: *te jó Isten, úgy ahogy mondod, benne vagyok, jó pofa, tiszta röhej*. Ilyen az idegen-szerűségek nagyvárosi eleven ereje, pl. a *-nál-nél, fölött, belül* németes használata: *dolgozatírásnál* hiányoztam (*dolgozatíráskor* h.), e kérdésnél arra kell figyelemmel lenni (*kérdésben* h.), gondolkozom a dolog fölött (a *dolgon* h.), két órán belül itt leszek (két óra *mulva* h.). Az ilyenekben Budapest művelt közönségének nyolevan százaléka már azt sem tudja, mi a hiba vagy miért hiba a hiba.

De vannak olyan kórokozók, amelyek lassan, lopva fertőznek. A fertőzés megtörténtét nem tudjuk ellenőrizni, sem visszakövetve annak nyomára jutni. Egyszer csak megvan a hőemelkedés vagy láz, valami seb. Az *ő* és *ü* betűk két pont ékezeete helyett használt kis vízszintes vonalka az *ö*, *ü* betűalakban is ilyen kórokozó. Egyszer elindult. Nem hiszem, hogy tévedünk, ha elindulási helyeül megint nem a magyar lelket jelöljük meg, hanem azt a szellemet, amelynek nem fáj magyar nyelvi jellemző sajátságok, örök, szépségek elveszése. Nem is érti, mik azok. A kórokozó elindulása, a szervezetbe fészkelése talán tudatos sem volt, vagy egészen ártatlan, könnyű mozdulat következménye. Valaki sietett s a szépalakú, piros színű *öröm*-ből lett az alaktalan, sápadt *öröm*, a nevető *gyönyörű*-ből a komor *gyönyörű*. Valaki keze írását egyénisége megkülönböztető ruhájába akarta öltöztetni és ezt írta: *úgy örültem, hogy a riadóra épen felöltözködhettem*. Azután valaki másnak tetszett az egyéniség ilyen különös, el nem koptatott, nem kaptafaszerű, a közönségesből, mindennapiból merész lendülettel kivágódó, bátran újító megnyilatkozása, s *tündöklő ötlettel nem írt többé közönséges ő és ü betűket*. Szaporodott a kórokozó-gazdák száma, s egyszerre csak járványszerűen, könnyű hőemelkedésben lépett fel a betegség. De még mindig csak olyan ártalmatlannak látszó alakban, amilyennel nem is nagyon szoktunk törődni.

Egyszer azonban a járvány olyan szervezetet is megtámadott, amelyet ellenállóbbnak lehetett volna hinni: az iskolákat, sőt a nagyvárostól távolabb eső, az eredetben és nyelvben színmagyar iskolákat is. Még inkább *sőt*: hivatalos írásokban: iskolai és érettségi dolgozatokban is ilyeneket lehetett találni: *Petőfi üdvözölte Aranyt, Vörösmarty* stb. S az csak nagyon parányi mértékben segített a bajon — ha egyáltalában segített — hogy egy-egy kórokozó-

gazdát is fel lehetett fedezni a tanárban, aki nemcsak az előbb említett hibákat nem javította ki, hanem dolgozatokba, táblára, osztálynaplóba s más hivatalos írásban is — mellékes, hogy milyen elfogadható vagy elfogadhatatlan megokolással — ezekkel a betűalakokkal írt. A tanuló követi mesterét, s a helytelen utakon hamarabb és buzgóbban, mint a helyeseken. Meg is zavarodik a helyesről való elképzelésében: amit a tanár vagy a felnőtt tesz, nem lehet helytelen az ő kezében sem.

Igy terjedt a fertőzés, s ennek mértéke és tünetei azt mutatják, hogy ma már kétségtelen betegség van előttünk. Különféle írásokból már ilyen elképesztő szóalakokat lehetett kijegyezni: *tőlük, cselekvő, törődött, Tinödi, Petöfi, József, költőjének, Horatius, Föti dal, Eötvös, művek, aggódás, különbözöképen, nött, fordítás, tanít, dolgozatírás*. Ezek láttára, még ha gondatlanság, hanyagság, felületesség, könnyenvevés, rosszul értelmezett sietés vagy bizonytalan helyesírás következményei is azok, az élő és érző nyelvnek fel kell szisszennie. Lehet, hogy míg a beteg tünetek csak *írásban* jelentkeznek, a romboló következmények miatt való túlságos aggodás, a nyelvnek nagyobb bajoktól féltése talán nem igazolt, habár ekkor is kérdezhetjük, hogy miért terjedjen el magyar írásban ez a vonalka, amely szerves rész, a komorabb éghajlatot ilyen kis jelben is jobban kifejező, szép is lehet a dán és norvég betűk fölött, de nyelvünkben magyar betűk, szavak színét, sajátóságát ölt, derűs, külső szépségét romboló, a magyar írás alakját, szellemét meghamisító idegen test, amelyben nem is az fáj jobban, ami győz, hanem ami miatta elvész. Nagyon komoly alapja van azonban annak az aggodalomnak, hogy az ilyen írásnak idők múltán beláthatatlan szomorú következménye lesz. Az, hogy a szavak hosszú és rövid szótagjai a nyelvérzék előtt lassan összezavarodnak, a magánhangzók hosszúságának és rövidségének a tudata elvész. Egészen bizonyos, hogy aki az említett, mindenféle hosszúságú magánhangzókat egyformán vonalkával írja, annak a lelkében a tudat alatt ez a zavarodás már bekövetkezett és ott dolgozik. Jó ékezettel az említett írásokban már ilyen alakok is voltak: *költő, fejlődtek, törvívás*. Aki így, meg a fenti módon ír, már gyógyíthatatlan betegségben szenved, s megfertőzi vagy már megfertőzte gyermekeit, környezetét, s a baj mértani haladványban terjed tovább s át fog húzódni a kiejtésre is. A kór, kór, kórút, öv, ezek származékai s hasonló eltorzulások (kor, kör, körút, öv helyett) nem intenek-e vigyázásra? Azért kerülnek mind többen az iskolába olyanok, akiknek lelkében az ö, ő, az ü, ű értéke teljesen elhomályosodott, azért terjed ez a fertőzés jobban nagy városokban, azért van ma nagyobb zavar ezen a területen még felnőttek írásában is, mint harminc-negyven évvel ezelőtt. S nem fog-e egyszer odáig fejlődni a baj, hogy ha a teljes megzavarodás után a többségnek az í, ó, ő, ö, ü, ű betűalakok helyett jó lesz az i, o, u, a közvélemény hatása vagy nyomása alatt kormányrendelettel csakugyan el fog tűnni

minden ékezet s helyét az egyetlen vonalka fogja elfoglalni? Rémkép, de jobb félni, mint megijedni, s a nemzeti nyelv, mint minden nemzeti drága kincs védelmében sohasem túlzás az évtizedekkel, sőt évszázaddal előre vigyázás sem.

Kónya Sándor.

„Robog a pátosz“.

A mai, ideges, rohanó világban az újságolvasó embert rendszerint csak a hadiesemények és a politikai hírek érdeklik. Ezek töltik meg a lapok hasábjait, és csak kevés hely jut az Irodalom, Művészet, Színház és Film rovatoknak. Kevesen is olvassák ezeket a szűkreszabott hírecskéket, hiszen az egy-két mondatos színházi vagy mozi tájékoztatók, illetőleg bírálatok legtöbbször megfizetett hírverések, a tárgyilagosság teljesen hiányzik belőlük.

Egyszer hazafelé villamosozva, mikor már az újságot végigolvastam, unalmamban ezt a ritkán olvasott rovatot kezdtem nézegetni. Mindjárt az első hírecskénél felfigyeltem, mert egy magyar szavakkal megfogalmazott, de rejtvéynyszerűen zagyva mondat most már felkeltette érdeklődésemet. A filmbírálat címe: *Melyiket szeressem?* Ennek első mondata remekbe készült, a „tömör“ stílus igazi mintája:¹ „Mi történik egy szeszélyes *filmprimadonnával*, aki hol

¹ Az idézetek aláhúzásai mind tőlem valók.

játszik, hol nem játszik, *ha* a kedve tartja és *hisztériájával*, sztári tulajdonságaival csödbe kergeti filmvállalatát, amely végleg eltűnne az ismeretlenség homályában, ha nem találna egy *dublőzt*, aki megszólalásig hasonlít a *sztárra*, de annyira, hogy mindenki összetéveszti az eredetivel.“ Honnan indult el és hova lyukadt ki ez a 3 fő és 7 alárendelt mellékmondatból összetákolt mondat-szörny! Ugyanennek a pársoros cikknek egy másik, a pongyola és hebehurgya fogalmazásra jellemző mondata: „A sokrétű *mesét* elsőrendű szereplőgárda, pazar kiállítás és frissütemű rendezés *jellemez*.“ Ezek tehát a *mesét* jellemzik?! Ha egy elsős gimnázista így fogalmaz, elégtelen osztályzatot kap!

Ismétlem, az újságot nem nyelvi fürkészés céljából vettem a kezembe, de ekkor már vizsgálódva olvastam el a többi cikket is. Az eredmény elgondolkoztató, sőt megdöbrentő volt. *Mi ketten...* cím alatt ez a „tönörítés“ olvasható: „A svéd filmgyártás nagydíját legutóbb a magyar közönség előtt a Félvér című gyönyörű filmből ismert kivételes szépségű Ligne Hassóval a főszereben készült a *Mi ketten...* nyerte el.“

Nem különb a harmadik, a *Virrasztás* című beszámoló sem. Egyik díszmondata így hangzik: „Nem tartozik a *kimondotton* „érdekes“ vagy „izgató“ filmek közé, eseményei csöndben hömpölyögnek, de *sűrű dinamikával telten*, lépten-nyomon a halál, a járványok leselkednek, s ez a kiesiny tábor, amelyet az *áldozat ka-*

zánja fűt, felveszi a küzdelmet a gyilkos kórral és az emberi aljassággal egyaránt."

Zamatos kis mondat csillan fel a *Paul Hartmann a lübecki Faust* cím alatt is: „Paul Hartmann a drámai *hangsúlyt életteljes mély benyomást* keltő szenvedélyességgel *emelte fel.*"

Mindez *egy újság egyetlen* lapjáról való, a Pest 1942. május 18-i számából! Mi lenne az eredmény, ha szándékosan figyelné az ember az újságok rovatait, és az efféle sületlen, zagyva, magyar-talanságoktól hemzsegő mondatokat mind feljegyezné? Mekkora jegyzőkönyvet lehetne megtölteni ezzel a „vádirattal”?

Hadd idézzek még két díszpéldányt a Pesti Hírlap 1942. június 19-i számából, ezek is véletlen rábukkanás, nem szándékos kutatgatás, hibakeresés eredményei. „*Gúnyvacsora: . . . Meg kell adni, az olasz gyártás nagyratörő becsvággyal vetette latba az eszközök fényűző gazdagságát, hogy képszerűen meg tudja valósítani a téma szenvedélyes fortissimóját. . .*” U. o.: Végtelen erővel *robog végig* a filmen az eget-földet rengető *pátosz.*"

A megszűnt Nyugat című folyóiratnak volt egy időben állandó rovata az ilyen „stílusvirágok” kipellengérezésére, de — úgy látszik — ez a rovat sohasem telnék be. Lehet, hogy a lapok terjedelmének korlátozása miatt van szükség a cikkek összehúzására, „tömörítésére”, de akkor sokkal hasznosabb az olvasóközönség, főleg pedig a magyar nyelv szempontjából, ha teljesen elhagyják ezt a sületlenségeket eredményező rovatot. Az sem lehet mentség, hogy ezek talán megfizetett, a lapnak beküldött cikkek, mert minden újságnak vállalnia kell a felelősséget a hasábjain megjelent írásokért. Ha jogi szempontból nem is vállalják, érezzenek felelősséget a magyar nyelvvel szemben.

Természetesen senkisé nem kívánhatja, hogy az ilyen, futtában megírt híresekben a stílusművész fényes tehetsége csillogjon, de legalább *értelmes* mondatokban fogalmazzák az ismertetéseket és a bírálatokat is. Mert különben jogosan vetődhet fel az olvasóban az a kényes kérdés, hogy hogyan lehet újságíró az, aki nemhogy magyarosan, világosan és szabatosan, de még értelmesen sem tud fogalmazni.

Tóth József.

A magyar keresztnévek írása a Pester Lloyd-ban.

A Pester Lloyd, a magyar kormány félhivatalos lapja, mely elsősorban van hivatva képviselni a külföld előtt a magyar sajtót, f. évi aug. 13-i számában hosszabb cikkben ismerteti a magyar keresztnévek írásáról vallott s a gyakorlatban követett elveit. Bár tudja, hogy a nevek egyéni és nemzeti tulajdonok s így idegen nyelvre le nem fordíthatók, a cikkíró mégis eleve elveti a keresztnévek magyaros írását, a családi- és keresztnév magyar sorrendjét. Sok félreértésre adna ez szerinte alkalmat, összetévesztenék a

keresztnevet a családi névvel. Az ilyen írásmódnak köszönhető, hogy Petőfi Sándort Franciaországban sokat emlegették *M. Sándor* néven. Nyelvünk nyugaton csaknem teljesen ismeretlen, magyar helyesírással írt keresztneveinket el sem tudják olvasni. Azokat a keresztneveket tehát, amelyeknek megvan a pontos idegen megfelelőjük, fordítsuk le az illető idegen nyelvre. Így ismerték meg Németországban *Stefan Széchenyi*, *Ludwig Kossuth*, *Franz Deák* s *Maurus Jókai* nevét. Meg kell hagynunk azonban magyar alakjukban az ősmagyar neveket: *Árpád*, *Béla*, *Géza*, *Zsolt*, *Zoltán* stb. s azokat, amelyek idegen eredetűek ugyan, de eredeti alakjuk az illető nyelvben nem használatos, pl. *Tibor* (Tiburcius), *Akos* (Akusius), *Dezső* (Desiderius). A férjes asszonyok nevének írásában a magyar írásmódhoz hasonlóan kell eljárunk: a Frau (= né) szót a *férj* teljes neve elé kell tennünk, így: *Frau Kovács Péter*, tekintettel arra, hogy az asszony keresztnevét legtöbbször nem is ismerjük.

Hírek.

A török nyelvújítás. A negyedik török nyelvtudományi nagygyűléssel kapcsolatban Simonffy Aladár a Pester Lloyd f. évi szept. 23-i számában ismerteti a török nyelvújító mozgalom céljait és eddigi eredményeit. A világháború után megindult török nemzeti megújulás nem hagyhatta figyelmen kívül a török nyelvet sem, annál kevésbbé, mert a török szókincs 70–80 százaléka arab és perzsa eredetű. Ez a hatalmas idegen szótömeg természetesen károsan befolyásolta a török nyelv szerkezetét is. A Török Nyelvtudományi Társaság Kemál Atatürk buzdtására már 1930-ban célul tűzte ki maga elé a török nyelvtan és szókincs idegen elemektől való megtisztítását. A tiszta török nyelvszerkezetre kitérő mintát nyújtott Anatólia népnyelve, úgyhogy a nyelvtan megtisztítása tízévi munka után befejezettnek tekinthető. A szókincs megtisztítása kétféle módon történik: 1. a kivetett szavaknak és kifejezéseknek a régi irodalmi emlékek elfelejtett szókincséből és a népnyelvből való pótlásával és 2. új szók alkotásával. Új szavakra különösen a mai élet ezer új fogalmának megnevezésében s az egyes tudományágakban van szükség. Elkészült már a bölcseleti, nyelvtani, lélektani és társadalomtudományi tárgykörök szótára, mely a szavakat három csoportosításban adja: török (az új nyelv), oszmán (az arab és perzsa elemekkel kevert régi nyelv) és francia nyelven.

Pályázati eredmény. Ádám Károly kézimunka- és fonalnagykereskedése a nyár elején pályázatot hirdetett a „table-set” magyar elnevezésére. (Magyarosan XI, 95). A pályázatra 65 pályázó 231 szóajánlást küldött be, ebben a számban azonban sok az ismétlődő elnevezés. A bíráló bizottság (Bence István, Loványi Gyula és

a Magyarosan szerkesztője) f. é. október 2-án döntött a pályázatról. Az elbírálásban a következő szempontok voltak irányadók: A magyar elnevezés legyen rövid, mert a hosszú vagy több szóból álló megjelölés elterjedésének nagy akadálya a hosszadalmasság; fejezze ki az idegen szóval jelölt fogalom lényeges jegyét és legyen jóhangzású és magyaros. Ezeket a követelményeket legjobban kielégíti a 4. és 58. számú pályázat, amely a „table-set” magyar megfelelőjéül a *kisteríték*-et ajánlja. A bírálók ezt találták jutalomra érdemesnek.

Hála és elismerés illeti meg az Ádám Károly-céget e pályázat hirdetéséért. Nem választotta a kereskedelmi életünkben annyira megszokott, kényelmes módot, amely abban áll, hogy egyszerűen átveszi és elterjeszti az idegen elnevezést. Pályázatával nyelvünk tisztaságának ügyét szolgálta. Megérdemli, hogy minél több követőre találjon.

ÜZENETEK

Gy. E.-nek. A Magyar Helyesírás Szabályainak 173. pontja, valamint szó- és tárgymutatója szerint a *fél* melléknévet egybeírjuk jelzett szavával: *félvállra, félálom, félhang, félgász, félbolond, félkezü stb.*, tehát nyilván a *fél* *tizenegykor* is egy szó. Természetesen mellőzni lehet az egybeírást, ha a *fél* melléknév valamely tulajdonnévnek a jelzője, vagy ha nincs állandó kapcsolatban a jelzett szóval, hanem inkább csak alkalmi jelző, pl. *fél Európa, fél hadiállapot, fél összezördülés*; „Eltérték füzérem *fél elkészültében*” (Arany János: Válasz Petőfinek).

Szorgalmas olvasónak. Először is egy tévedést kell eloszlatni. A *házuk* szóalak nem azt jelenti, hogy a ház több, vagyis az *-uk* birtokos személyrag nem a birtok többségét jelöli, hanem azt, hogy a birtokos többes harmadik személyű. Ennélfogva a birtokviszony jelölése hibátlan a kérdezett szerkezetekben: „Fiaim, *akiknek a háza...*” „Ebbe a csoportba azok az egyének tartoznak, *akiknek állampolgársága* nem állapítható meg.” „*Külföldieknek* az államban való *jogállása*.” A birtokos (de nem a birtok) többségének az *-uk, -ük, -juk, -jük* személyraggal való jelölése ma csak olyankor szokásos az efféle kapcsolatokban, ha mintegy meglazul a birtokviszony két tagjának, a birtokosjelzőnek és a birtokszónak szoros összetartozása, például azáltal, hogy közéjük ékelődik az állítmány: *akiknek összedült a házuk; akiknek meg nem állapítható (bizonytalan) az állampolgárságuk; továbbá fordított szórendű birtokos szerkezetben: milyen a jogállásuk a külföldieknek?*; azután a *van* és a *nincs* ige különféle alakjai mellett, általában akkor, ha valójában nem birtokviszonnyal van dolgunk, hanem részesztározóval (dativusi szerkezettel): *állampolgárságuk van (volt) nekik; nincs (nem lehet) nekik állampolgárságuk; igazuk van a fiaimnak (nekik), de pénzük nincs nekik. Fiaimnak (őnekik) a házuk dült össze, minékünk csak az istállónk. Azok jártak rosszabbul, akiknek a házuk dült össze.*

Az tehát mindegy, hogy főmondatról van-e szó vagy mellékmondatról, mert a birtokos személyragok használata mind a két mondatfajban egyforma. Meg kell azonban jegyezni, hogy a birtokos többségének ilyen jelölését mellőző kifejezősmód is gyakori az itt elsorolt esetekben is: „*A beszélőknek ingadozik a nyelvérzéke.*” „*Fiaimnak sok rossz tulajdonsága van.*” Arany is így írta a Csáládi körben: „*Természete már ez magyar embereknek.*”

A birtok többségét nem az *-uk, -ük, -juk, -jük* személyrag jelöli, hanem az *-i, -ei, -jai, -jei* többesjel: *hajói, házai, testvérei, gondjai, földjei*. De a birtok többségét rendszeren nem szoktuk kifejezni, ha mindegyik birtokosnak csupán egy birtoka van: „*Fiaim szíve* megesett a szegény családon.” „*Fiaim házassága* jól sikerült.” „Az újonnan felavatott *hadnagyok* kivont *kardja* megvillant a napsütésben.” Vagyis nem *fiaim szívei, házasságai, a hadnagyok kardjai*, mert a birtok többségének kifejezése nélkül is tudjuk, hogy több birtokról van szó: mindegyik fiúnak külön szíve van, külön házassága, mindegyik hadnagynak külön kardja. Azt pedig bizonyára semmiféle nyelv sem tudja pusztán a birtokviszonnyal kifejezni, hogy csak egy birtoka van-e mindegyik birtokosnak vagy több, vagy talán némelyik birtokosnak egy birtoka van, a másiknak meg több. Ha négy házra mutatva azt mondom, hogy ezek *a fiaim házai*, a kijelentésnek többféle értelme lehet: 1) Négy fiam van, mindegyiknek egy háza. 2) Három fiam van, kettejüknek egy-egy háza, a harmadiknak kettő, vagy akár kettejüknek egy közös háza, a harmadiknak pedig három. 3) Két fiam van, mindegyiknek két háza, vagy akár az egyiknek csak egy, a másiknak meg három. A birtoklásnak ilyen részletes és különleges körülményeit csak külön szavakkal, sőt mondatokkal lehet pontosan kifejezni. Erre azonban nincs mindig szükség. Például egynejeségre berendezett társadalomban nem lehet félreérteni ezt a mondatot: „Jelen volt a *miniszterek felesége* is.” Nyilvánvaló, hogy ahány miniszter, annyi feleség volt ott. Ha pedig mégis ki akarjuk ezt fejezni, ilyenféleképp fogalmazhatjuk a mondatot: „Mindegyik miniszternek jelen volt a felesége is.” Aki úgy okoskodik, hogy a *miniszterek felesége* két vagy több miniszternek egy közös feleségét jelenti, tehát így kell mondani: *a miniszterek feleségei*, annak azt felelhetjük, hogy *a miniszterek feleségei* is jelentheti azt, hogy a miniszterek közül egyiknek-másiknak vagy akár mindnek is több felesége van. A nyelvi kifejezésben törekszünk ugyan pontosságra, de ennek a törekvésnek is van határa.

N. J. B.

R. M.-nak. — Arra a kérdésre, hogy nem idegenszerű-e a *tetszik* szó használata az ilyen mondatokban: Hogy *tetszik* lenni? Hová *tetszik* menni? — válaszunk a következő: A helyes magyarság szempontjából ezeket a mondatokat nem érheti gáncs. Ez a *„tetszik”* az udvariasság nyelvének újabb hajtása. Dengl János ezt mondja róla könyvében: „Tetszeni csak jó dolog tetszhetik; nem mondhatjuk tehát: *Meg tetszett betegedni*”. Ez már az udvariasság nyelvnek olyan logikátlan szólama, amelyről a gyerekeket és a felnőtteket is le kell szoktatni. Elvégre *„tetszik”* nélkül is kérdezősködhetnek a nélkül, hogy a tiszteletlenség bűnébe esnének.

W. L.-nak. — Az *ikes* igék ható alakját régebben szintén *ikes*-sen ragozták, újabban éppúgy *iktelenül* ragozzák, mint az *ikes* igéből egyéb képzővel alkotott más igét is. Tehát *utazhatok, alhatsz, lakhat*. De mindig *ikes* a ható ige az óhajtó módban: *alhatnám, ihatnám*, sőt *síthatnám*, bár *sír* nem *ikes* ige. A 3. személyt ragozhatjuk is: *ehetnékem, -ed*, *-je* van. — *Kilátásba helyez*: in Aussicht stellen. Igen elterjedt németesség. Simonyi Zsigmond a *Helyes magyarság* c. könyvében úgy jelöli meg, mint okvetlen kerülendő hibát, amelyet valamire való író egyáltalán nem követ el.

P. I.-nak. — A *kölcsönös* a. m. *viszonos*, „ami a hatásnak rokonhatással felel meg, tehát mintegy jön-megy az egymással összeköttetésben levők között”. Így értelmezi a szót Czuczor—Fogarasi Nagy Szótára. *Kölcsönös* bizalom, szeretet, tisztelet lehet a főnök és munkása között, *kölcsönös* jóindulattal viseltethetik egymás iránt az úr és szolgálja is. A *„kölcsönösség”* fogalmában nincs benne az egyenrangúság, úr és szolga is tisztelheti egymást *kölcsönösen*. Ehhez természetesen emberies érzésű úr és jóra való szolga szükséges.

Gy. I.-nek. — Az *igénybe vesz, igénybevétel* a hivatalos nyelvben igen elterjedt kifejezés, egyébként sült germanizmus, a német „in Anspruch nehmen” lefordítása. Ha a közellátási minisztérium iratában *rekvirálás* helyett *igénybevétel*t használt, arra csak annyit mondhatunk, hogy ennél még a *„rekvirálás”* is jobb, mert ezen első pillantásra vagy hallásra megérzik, hogy idegen szó, a másik ellenben magyar köntösben idegen szemléletet lop be nyelvünkbe. A *rekvirál* magyar megfelelői közül ideírunk néhányat: *szerez, beszeresz, toboroz, behajt, harácsol, lefoglal*. — A zöldkeresztes cukorjegyeken olvasható *„cukortevékenység”* (a. m. *cukorakeió*) igen ügyefogyott alkotás. Az egyszerűbb emberek éppoly kevésbé értik meg, mint a *„cukorakeió”-t*. Aki a *„cukortevékenység”* szót összetákolta, megfeledkezett arról, hogy az *„akeió”* szónak számos magyar megfelelője közül éppen a *„tevékenység”* fejezi ki legkevésbé a *cukorakeió*-val megnevezett fogalmat. A zöldkeresztes *akeió* tulajdonképpen zöldkeresztes mozgalom, *cukorakeiója* tehát *mozgalmi cukorsegély*, *„zöldkeresztes cukor”* vagy *„jótékonysági cukor”*. A mi nyelvünk nem alkalmas minden fogalomnak egy szóval, mégpedig összetett szóval való kifejezésére. Erről azonban sokan megfeledkeznek, s így születnek meg a *cukortevékenység*-féle szózagyalékok.

Laptársainknak, író társainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesbítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

Honi nyelvünkben az a legfőbb feltétel, melyben rejtezik minden, s mely a lehető legmagasabb fénypontra bírhatja nemzetünket, tudniillik a férfiúi erő, megvan; s mondhatni tán egy nyelvben sincs annyi, s ha van, legalább nincs több. S im nyelvünknek ez az ereje tartá fenn eddig létünket; s az a nagy csuda, melyen oly sokan bámulnak, hogy a magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb, mint legtermészetesebb következése nyelve erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes.

Széchenyi István.

Hány író panaszkodik, hogy gondolatait nem fejezheti ki. Nem bámulatos-e, hogy ők e bajt gondolataik sokaságának s nagyszerűségének tulajdonítják s nem inkább azok zavartságának. Teljes meggyőződés, hogy amire nézve gondolatban egészen tisztában vagyunk magunkkal, arra a helyes kifejezés sohasem hiányzik.

Öt v ö s J ó z s e f.

Könnyeddé, világossá, tömörre csak gond teheti az író. Minél jellemzőbben, minél elevenebben írni: hosszú gyakorlat és folytonos fáradság gyümölcse.

G y u l a i P á l.

A nyelv sokkal több, mint pusztán a gondolat hordozója. A nyelvben fejeződik ki a nemzeti lélek minden sajátása, eszéjárása, felfogása, érzésvilága, idegalkata, képzeletének működése; ez jellemének legsajátabb letéteményese, megőrzője, fenntartója. Vedd el a nemzet nyelvét s a nemzet megszűnt az lenni, ami volt; nyom nélkül elenyézik, beleolvad, belehal az őt környező népek tengerébe.

T o l n a i V i l m o s.

A magunk nyelve számunkra nem olyan nemzeti, sőt becsületbeli ügy, mint a franciáknak a maguk nyelve. Annál sürgősebb kötelességünk hozzáértő szeretettel tisztogatni árvaságunk legnagyobb kincsét.

S a j ó S á n d o r.

A nyelv a tudósnek ereklye, az írónak hangszer, a hírlap-írónak fegyver. Vajjon nem közös érdekünk-e, hogy ez az ereklye minél tisztább, ez a hangszer minél zengőbb, ez a fegyver minél fényesebb és élesebb legyen?

K o s z t o l á n y i D e z s ő.

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márvány-utca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyi Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. osztálya részéről: Alszeghy Zsolt, Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, Gyomlay Gyula, György Lajos, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Rédey Tivadar, Sági István, Szinnyi József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harasnyi Zsolt.

A Magyar Újságírók Egyesülete részéről: Tóth László.

A Magyar Rádió részéről: Cs. Szabó László.

Meghívott tagok: Bence István, Buzás Dezső, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Loványi Gyula, Márkus Miksa, Östör József, Pávó Elemér.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1942.

TARTALOM.

NAGYOBB CIKKEK.

	lap
Loványi Gyula: Zolnai Gyula — — — — —	129
Bence István: Az idegen szavak — — — — —	132

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Zolnai Gyula: Szaporodnak a partnerek — — — — —	138
Tóth József: Az igekötők — — — — —	140
Csekey István: A jogi műnyelv rövidítései — — — — —	143
Loványi Gyula: Szerepet játszani — — — — —	144

SZÉLJEGYZETEK.

Zolnai Gyula: Ftizisz, ftizikus — — — — —	146
Zolnai Gyula: Körmönfont mondatszerkesztés — — — — —	146
Zolnai Gyula: Mivel lehet műtétet végezni? — — — — —	147
Loványi Gyula: A 'telefonál'-család térfoglalása — — — — —	147
Loványi Gyula: Tömkeleg — — — — —	148
B. Ö.: A rádió magyarsága — — — — —	148
Kiss Sándor: A 'hinterland' magyar megfelelője — — — — —	149

KÖNYVSZEMLE.

Tiszaamarti Antal: Orvosi nyelvünk helyes magyarsága.	
Ism. Loványi Gyula — — — — —	149

LAPSZEMLE.

Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei — — — — —	151
---	-----

FIGYELŐ.

A Nyelvművelő Bizottság ülései — — — — —	154
Laczó Viktor: A tömeges nyelvrontás ellen — — — — —	157
Pávó Elemér: Magyar nevű mozgóképszínházaink — — — — —	158

ÜZENETEK.

Két üzenet — — — — —	159
----------------------	-----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

XI. ÉVFOLYAM.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI FERENC
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTETTE

PUTNOKY IMRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1942.

TARTALOM.

Nagyobb cikkek.

	Lap
Bence István: Az idegen szavak — — — — —	132
Buzás Dezső: Szójáték vagy nyelvi törvény? — — — — —	101
Csathó Kálmán: Helyes magyar nyelvhasználat — — — — —	33
Loványi Gyula: Barbarizmus vagy szakállelvűség? — — — — —	38
Loványi Gyula: A fordítás kérdéséhez — — — — —	65
Loványi Gyula: A háború új katonai kifejezései az újságok tükrében	97
Loványi Gyula: Zolnai Gyula — — — — —	129
Zolnai Gyula: Nyelvérzék és helyesírás. III. — — — — —	1

Kisebb közlemények.

Arnóti Gabriella: Tanító úr, tanító asszony, tanár úr, tanár asszony	14
Buzás Dezső: Divatszók — — — — —	16
Buzás Dezső: Babegytál — — — — —	18
Buzás Dezső: Vezér-e a Conducator? — — — — —	49
Buzás Dezső: Elkopott és elkoptatott szavak — — — — —	78
Buzás Dezső: Keresztül — — — — —	33
Buzás Dezső: Mi a hinterland? — — — — —	111
Buzás Dezső: Fekete... fekete... — — — — —	112
Buzás Dezső: Tagadva állító vagy állítva tagadó mondatok — — — — —	113
Csekey István: A jogi műnyelv rövidítései — — — — —	143
Galló Pál: Magyarfalanságok hangos filmjeinkben — — — — —	13
Haragos Sándor: Szemben — iránt — — — — —	115
Loványi Gyula: Magános — magányos — — — — —	9
Loványi Gyula: Az idegenszerű mondat szerkezet új fajtája — — — — —	11
Loványi Gyula: Partizán — — — — —	51
Loványi Gyula: Utazás a kisszakasz körül — — — — —	85
Loványi Gyula: Az -s melléknévképző hibás használata — — — — —	114
Loványi Gyula: Szerepet játszani — — — — —	144
Rapesák Lajos: Kötőjeláradat az utcán — — — — —	78
Tóth József: Főhrer, Duce, Caudillo — — — — —	15
Tóth József: Ikeseelés — — — — —	84
Tóth József: Az igekötők — — — — —	140

	Lap
Véghelyi Ede: Hősi halott — — — — —	12
Winter István: Nyelvhelyességi babonák — — — — —	46
Winter István: Egybeírás, különírás — — — — —	108
Zolnai Gyula: Neomagyarság — — — — —	6
Zolnai Gyula: Japánok vagy japániak — — — — —	73
Zolnai Gyula: Idén — — — — —	77
Zolnai Gyula: „Helyesíró” szabályok! — — — — —	104
Zolnai Gyula: Szaporodnak a partnerek — — — — —	138

Szélgjegyzetek.

Ádám Karola: Neomagyarság — — — — —	88
Bodrossi Lajos: Különböző „ürméretű” bombák — — — — —	118
B. Ö.: A rádió magyarsága — — — — —	148
Györgyfy Ákos: Szóróvidítések 1942-ben — — — — —	87
Haragos Sándor: Többnejűség és többférjűség — — — — —	21
Haragos Sándor: Magyartalan műveltetés — — — — —	53
Kardeván Károly: Leesik valami — — — — —	118
Kiss Ernő: „Rendes” — — — — —	116
Kiss Sándor: A „hinterland” magyar megfelelője — — — — —	149
Loványi Gyula: Sikert, győzelmet csak aratni lehet! — — — — —	19
Loványi Gyula: Ordibáló „legesleg-” szók — — — — —	20
Loványi Gyula: Úttest — — — — —	20
Loványi Gyula: Adalékok a hivatalos nyelvhez — — — — —	53
Loványi Gyula: Ellenőriz — — — — —	86
Loványi Gyula: Zöm — — — — —	87
Loványi Gyula: Füsttelen napok — — — — —	88
Loványi Gyula: „Minőségben, árban vezet” — — — — —	88
Loványi Gyula: Szülő — — — — —	117
Loványi Gyula: Német nyelvhelyességi hibák átvétele — — — — —	117
Loványi Gyula: A „telefonál”-család térfoglalása — — — — —	147
Loványi Gyula: Tömkeleg — — — — —	148
Madzsar Imre: Élek a gyanúpörrel — — — — —	19
Zolnai Gyula: Lábjegyzet — — — — —	52
Zolnai Gyula: Furcsa kettős keresztnevek — — — — —	52
Zolnai Gyula: Megfejtelt közmondás — — — — —	53
Zolnai Gyula: Entmaterializálás! — — — — —	116
Zolnai Gyula: Ftízisz, ftízikus — — — — —	146
Zolnai Gyula: Körmönfont mondatszerkesztés — — — — —	146
Zolnai Gyula: Mivel lehet mütétet végezni? — — — — —	147

Könyvszemle.

Nemes Zoltán: Szóstatisztika. (Bence István) — — — — —	54
Sebestyén Endre: Hatezer angol és amerikai szólásforma. (Kónya Sándor) — — — — —	21
Tizsamarti Antal: Orvosi nyelvünk helyes magyarsága. (Loványi Gyula) — — — — —	149

Lapszemle.

A Sajtó. — Debrecen. — Erdélyi Szemle. — Esti Újság. — Hid. — Jelenkor. — Kárpáti Magyar Hírlap. — Levente. — Magyar Ifjúság. — Magyar Nemzet. — Magyar Nyelv. — Magyarország. — Magyar Szemle. — Nemzeti Figyelő. — Nemzeti Újság. — Népszava. — Pesti Hírlap. — Rákosi Hírlap. — Szárnyaskerek. — Typographia. — Új Idők. — Új Nemzedék. — Vitézek Lapja. — Zalai Közlöny. — — — — — — — — — — 23, 55, 89, 118, 151

Figyelő.

A magyar keresztnévek írása a Pester Lloyd-ban	—	—	—	—	—	—	—	—	124
A Nyelvművelő Bizottság ülései	—	—	—	—	—	—	—	—	54, 90, 154
Baboss R. Ernő: A magyar családfe	—	—	—	—	—	—	—	—	91
Buzás Dezső: Valami a kuriális stílusról	—	—	—	—	—	—	—	—	26
Hírek	—	—	—	—	—	—	—	—	31, 94, 125
Kónya Sándor: Egy parányi nyelvi kórokozó	—	—	—	—	—	—	—	—	121
Kovalovszky Miklós: Ön- és közveszélyes nyelvújítás	—	—	—	—	—	—	—	—	61
Laczó Viktor: A tömeges nyelvrontás ellen	—	—	—	—	—	—	—	—	157
Pávó Elemér: Magyar nevű mozgóképszínházaink	—	—	—	—	—	—	—	—	158
Radó Antal: A meghalás szinonimikája	—	—	—	—	—	—	—	—	30
Tóth József: „Robog a pátoz”	—	—	—	—	—	—	—	—	123

Üzenetek.

Minden füzetben — — — — — — — — — — 32, 63, 96, 126, 159

TÁRGY- ÉS SZÓMUTATÓ.

<i>a, az</i> fölösleges használata 153	földi csapatok 70	kilátásba helyez 128
<i>a, az</i> hibás mellőzése 47	ftízisz, ftizikus 146	kimélyít 57
adottság 17	Führer 15	kiváltani 71
akció 128	füsttelen napok 88	kötőjel hibás használata 4, 78
arat 19	gyanúper 19	kubikos 64
árjásítás 57	<i>ha ... is</i> szórendje 151	kuriális stílus 26
-ási, -ési végű mellékevek 104	habozik, habzik 103	különírás 108
babegytál 18	hadmöge (= hinterland) 111	lábjegyzet 52
babkáv 59	hadseregesoport 98	-lag, -leg hibás kerülése 48
betűszók 118	hajótér 99	leesik valami 118
beutazás 85	harckocsi 99	légelhárító ágyú 100
Caudillo 15, 49	helyiség, helység 57, 89	„legesleg“-szók 20
divatszók 16	hibás jelentéshasználat 69	légi flotta 100
Don Quijote 63	hibás rövidítések 143	lekésni valamit 24
Duce 15, 49	hinterland magyar megfelelője 111, 149	létére 56
Dunántúl — Dunán túl 1	hosszútávú bombázó 100	lokál 153
egészségtelen 102	hősi halott 12	magános-magányos 9
egybeírás 108	hús, hűvös 103	magas árak 59
<i>egy</i> -iszony 46	idegen képzők 39	magyar családja 91
egység 71, 99	idegenszerű szóhasználat 69	magyar szókészlet nagysága 56
él a gyanúperrel 19	igékötők elhagyása 140	magyartalan műveltetés 53
ellenőriz 86	igékötők fölösleges használata 142	máma 64
emberanyag 117	igénybe vesz 128	megvág 96
entmaterializálás 116	ikésedés 83	mezei tüzéség 70
erőmező 70	íránt 115	mindenesetre 81
fekete piac 112	japán, japáni 25, 59, 73	minőség 88
<i>fél</i> melléknév írása 126	kartonál 148	mozik magyar neve 158
filmek magyartalan-ságai 13	keresztnevek írása 124	németes összetételek 69
folyamatban van 57	keresztül 82	nemzet, nép 23, 56
főbányatanácsos 53		<i>neo</i> -val összetett szók 6, 88
főerdőtanácsos 53		

oktalan 102	bás használata 114	tetszik 127
-otthon 59	seregtest 99	-tól, -től hibás használata 11
ovoda 96	szabadesapat 51	tömkeleg 148
őket használata 48	szemben 115	ural 25
összetételek helytelen írása 3	szerepet játszani 144	utcanévek 23
páncélezred 99	szólások összezavarása 24, 26	úttest 20
páncélgépkocsi 99	szórövidítések 87	űrméret 118
paraszt 156	szó szoros értelmében 1	-va, -ve magyaros használata 153
partizán 51	születtek e h.: születetek 64	volna — lenne 119
partner 138	szülő 117	vonalvezetés 71
péti tej 155	tanító úr, tanító asz-	zenetudományi szaknyelv, 60, 156
rendes 116	szony 14	zöm 87
rohamágyúosztag 99	távolföldérítógép 100	
rüg 32	tenisz, teniszezik 155	
-s mellőknévképző hi-		

*A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága
1931 júniusában kezdte meg működését, a Magyarosan 1932
januárjában indult meg.*

A Bizottság elnökei: *Négyesy László* (1931—1933.) — *Szinnyei József* (1933—1937.) — *Pintér Jenő* (1937—1940.) — *Szinnyei Ferenc* (1940—).

A Magyarosan szerkesztői: *Négyesy László, Nagy J. Béla és Zsirai Miklós* (1932—1933). — *Szinnyei József, Nagy J. Béla és Zsirai Miklós* (1933). — *Szinnyei József és Zsirai Miklós* (1934—1937). — *Pintér Jenő és Putnoky Imre* (1937—1940). — *Szinnyei Ferenc és Putnoky Imre* (1940—).

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NAGYOB B CIKKEK

ZOLNAI GYULA.

Születésének nyolevanadik évfordulójára.

A Magyarosan olvasóközönségének jó része bizonyára meglepődéssel szerez róla tudomást, hogy Zolnai Gyula, folyóiratunknak legfiatalosabb lendületű, legkiválóbb állandó dolgozótársa betöltötte életének nyolevanadik esztendejét.

Zolnai Gyula 1862. december 3-án a Nagybánya melletti Nagysomkúton született. Tudományos életének ezek a jelző állomásai: 1895: a budapesti egyetem magántanára, 1897: a Magyar Tudományos Akadémia tagja, 1906: a magyar történeti és a finnugor összehasonlító nyelvtudomány nyilvános rendes tanára a kolozsvári egyetemen, 1918: a pozsonyi, majd a pécsi egyetem ny. r. tanára. — 1930-ban visszavonul az egyetemi oktatástól.

A nyelvművelés nem része a nyelvtudománynak. Ennek is, annak is más a módszere. A történeti nyelvtudománynak a tények megállapítása, a nyelvművelésnek a tények értékelése a főadata. Ámde a nyelvművelés rendszere a nyelvtudomány szilárd alapzatán épül föl, akárcsak a sebészet az anatómián. Kevesen vannak azok a nyelvtudósok, akik a nyelvtudomány mellett a nyelvművelés munkáját is vállallják. Élükön Zolnai Gyula áll. A nyelvtudományban Budenz József, a nyelvművelésben Szarvas Gábor volt a mestere. Helyénvalónak tartjuk hát, hogy itt emlékeztessünk egy másik évfordulóra: háromnegyed századdal ezelőtt, 1867-ben jelent meg Szarvas Gábornak „Magyartalanságok” című tanulmánya, megindítva nyelvművelésünk második termékeny korszakát.

Mindössze tizennyolc éves volt Zolnai, amikor napvilágot látott első nyelvészeti dolgozata. Három évvel később, 1883-ban közölte a Nyelvőr az ifjú nyelvésznek „Pályaház” című első nyelvművelő cikkét. A következő tizenkét esztendőt majdnem egészen a nyelvtudomány foglalta le.

1896-ban a fontos nyelvművelő értekezések egész sora jelent meg tollából a Nyelvőrben. Mintha az ezredév élménye utat tört volna a nyelvművelő munka többé el nem apadó hatalmas áradatának! A nyelvművelésnek úgyszólván minden kérdése vizsgálatra kerül ebben a, Zolnai rendszeres nyelvmű-

velő munkásságát megnyitó esztendőben. Foglalkozik ezekben a cikkekben a nyelvérzék kérdésével, a tudományos műszókkal. újságjaink magyarságával, az új szók képzésével, az idegen szókkal. De kezdettől fogva küzd a túlzások ellen is. „Ártatlannul megrovott szók” című dolgozatában megállapítja, hogy a helyes magyarságért való dícséretes buzgólkodás, mint minden nemes érzés, tévedésbe is ragadhatja az embert.

Szarvas Gábor, a nagy harcos, 1895-ben örök pihenőre tért. Utódja a Nyelvőr szerkesztésében úgy emlékezett meg az új korszakról, hogy a harcok után immár elkövetkezett a békés, gyümölcsöző munka kora. — A harci zaj elült ugyan, a következő negyedszázad — a harmadik korszak — azonban a nyelv-művelés ellanyhulásának, visszaesésének szakasza. Ám Zolnai munkássága most sem lankad. A Nyelvőrben meg a Magyar Nyelvben megjelenő dolgozatai mélyen bevilágítanak a nyelvi élet minden megnyilvánulásába.

1921 őszén a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága elé indítványt terjesztett a fölösleges idegen szók ellen indítandó mozgalom érdekében. De nem sokáig marad egyedurú. Az összeomlást követő súlyos idők fölrázták a nemzet nyelvi lelkiismeretét, s mind sürűbben szólalnak meg mások is nyelvünk tisztaságának védelmében. 1931. március 20-án jelent meg a Budapesti Hírlapban Zolnainak „Szeressük jobban a magyar szót!” című nagyjelentőségű értekezése. Ebben egy nyelvművelő bizottság föllállítását és egy nyelvművelő folyóirat megindítását sürgeti, megállapítva, hogy „igazán ütött már a cselekvés órája”.

Megállapításában nem tévedett. Megalakult 1931. június 22-én az Akadémia Nyelvművelő Szakosztálya, s megjelent 1932. januárjában a Magyarosan első füzete. Ennek az eseménynek előkészítésében jelentős része van Zolnai veszedelemre figyelmeztető, soha el nem halkuló szavának. A most kezdődő s az új nyelvművelés irányelveinek megalapozását célzó erős lendületű munkából lelkesen kiveszi részét. Így jött létre három nagyszabású tanulmánya, a „Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására?”, az „Idegen szavaink és a nyelvújítás” és „A nyelvművelő bizottság célja, eszközei és kilátásai”.

Arany János mondja Vadnay Lajos nyelvművelő munkásságával foglalkozva: „Az igazi nyelvész nem törvényhozója, hanem törvényfejtője az élő nyelvnek”.¹ Zolnai legkiválóbb törvényfejtőink egyike. Hat évtizedes maradandó becsű munkásságát az anyag tökéletes ismerete, éles ítélő képesség, megvesztegethetetlen tősgyökeres nyelvérzék és szemléletes, élvezetes írásmód jellemzi. S egyaránt esodáljuk a fiatal nyelvész írásainak kiforrott érettségét meg a zsoltáros korú mester fiatalos hevületét.

¹ L. Koszorú, 1864. évf., 239. l.

Nyelvtudományi munkásságának méltatására mások hivatottak; itt csak megemlítjük, hogy ezen a téren is időállót alkotott. De meg kell emlékeznünk lelki alkatának még egy jellemző vonásáról: a nyelv tudósa és művelője mellett ott találjuk a nyelv művészt, finn írók műveinek magyarra ültetőjét.

Zolnainak a nyelvművelés minden ágára kiterjedő munkásságából ki kell emelnünk az idegen szók elleni küzdelmét, mert ő foglalkozik a legrendszeresebben ezzel a kérdéssel.

A Figyelmezőben, Vörösmarty, Toldy és Bajza folyóiratában olvassuk: „Írásnak és beszédnek mindenkor egyik fő kívánata marad, kerülni minden keveredést a nélkül, hogy reszketeg puristákká váljunk, s magunkat egészen nyelvünk szellemének kell átengednünk”.² Nos, az új nyelvművelés megindító: Négyesy László, Szinnyi József, Nagy József Béla, Zsirai Miklós, Zolnai Gyula nem *reszketeg puristák!* Zolnai sem — hogy Tolnai Vilmos szavával éljünk — Herodese az idegen szóknak. Csak a fölösleges idegen szók ellen küzd, ezek ellen aztán páratlan eréllyel, élességgel. Küzd, mert félti szókincsünk eredeti jellegét, mert úgy látja, hogy az újabb fejlődési irány veszélyezteti nyelvünk tisztaságát, nemzetközi keveréknnyelvvé koresosítja nyelvünket. A nyelvtudós fölényes érvelésével utasítja vissza az idegen szók hitvallóinak azt a döntőnek vélt megokolását, hogy a jelentésárnyalat csupán csak az idegen szóhoz tapad, elkerülve magyar egyértékesét, ezért tehát nélkülözhetetlen a jövevény. Azt is halljuk mindkét táborban, hogy van az idegen szónál kártékonyabb ellensége is nyelvünknek. Hiszen igaz: az idegen nyelvi szellem s az idegen szerkezet és szólás veszedelmesebb. De ez nem jelentheti azt, hogy elhanyagoljuk a számbeli fölényben levő idegen szók jelentőségének kérdését.

Csakúgy, mint a családi életnek, a nyelvi életnek is a tisztaság az alapja. S ha nyelvi ösztönünk sugallatát követjük, nem cseréljük föl a lelkiünkből lelkezett magyar szót semmiféle hivalkodó idegennel. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy nyelvünk mai fejlettségében a nyelv teremtő ösztöne főképpen új szók alkotásában nyilvánul meg. A fölösleges idegen szók befogadása tehát nyelvünk alkotó erejének bénuláshoz vezető csorbitását jelenti. Ha figyelembe vesszük ezeket a szemléleti pontokat, teljes meggyőződéssel állunk Zolnai zászlója alá.

Szeressük jobban a magyar szót! Vajha valóra válna Zolnai Gyula szálló igének született mondása!

A nyelvművelés munkásai mély tisztelettel köszöntik Zolnai Gyulát, szeretetükből font koszorúval övezik a magyar nyelv mesterének, tisztasága hív őrzőjének nemes homlokát.

Loványi Gyula.

² L. 1837. évf., I. 148. l.

AZ IDEGEN SZAVAK.

Írta: Bence István.

Általános szokás a nyelvművelő munkát az idegen szavak ellen folyó küzdelemmel azonosítani: mondanunk sem kell, mennyire téves ez a felfogás. A nyelvművelőt nemcsak az idegen szavak nyugtalanítják, hanem a nyelvbe beférkőző minden más idegenszerűség is; annyi azonban bizonyos, hogy az idegen szavak kérdése nem a legcsekélyebbek közé tartozik. Sokat írtak és bizonyára még rengeteget fognak írni erről a tárgyról, hiszen ezen a téren garadával akad a tisztázni való.

Itt van mindjárt az az elég kellemetlen kérdés, hogy melyik szó is tekintendő idegen szónak. A nyelvtudomány erre a kérdésre nem ad határozott választ: a nyelvtudós csak jövevényszót, azaz más nyelvből átvett szót ismer. Hogy ezek egy része teljesen meghonosodott, más része pedig még idegennek érződik, az előtte másodrangú dolog: valamikor az átvétel idejében, minden jövevényszó idegen szó volt. Ha türelemmel várunk néhány ezer évig, jelenleg idegennek érzett szavaink is szépen meghonosodnak, tehát csak idő kérdése az egész. Bennünket azonban nem elégíti ki a nyelvtörténet művelőjének ez a teljesen helyes és jogos álláspontja. Ha nem történeti szempontból, hanem a jelen nyelvállapot szerint nézzük a nyelvet, akkor azt találjuk, hogy mégis kénytelenek vagyunk különbséget tenni meghonosult és idegen jövevényszavak között. Mert nem vehetjük egy kalap alá ezt a két szavunkat: *abszolútizmus* és *tégla*, sem ezt a kettőt: *reneszánsz* és *kilincs*. Az abszolútizmus és a reneszánsz szót határozottan idegennek érezzük, a másik kettőről pedig a művelt emberek nagy része sem sejti talán, hogy idegen nyelvből valók, a tégla a latinból, akár csak az abszolútizmus, a kilincs a franciából, akárcsak a reneszánsz. Most már mi az alapja ennek a megkülönböztetésnek? Egyik nyelvtudományi kézikönyvünkben a következőket találjuk: „...meghonosult szó az olyan jövevényszó, amely országszerte közhasználatú, idegen szó pedig az a jövevényszó, amely csak egyes társadalmi osztályokban használatos“. Ebből a meghatározásból azt olvashatjuk ki, hogy a meghonosult szó köznyelvi szó, az idegen szó pedig az egyes nyelvrétegek vagy az ú. n. csoportnyelvek szókészletébe tartozik csupán. *Tégla* és *kilincs* tehát már nem idegen szó többé, mert egyaránt szava az írott és beszélt nyelvnek, illetve az írott és beszélt nyelv minden rétegének; *abszolútizmus* és *reneszánsz* csak bizonyos nyelvrétegekben használatos, elsősorban a tudományos nyelvben; műveletlen ember meg sem érti őket. (Persze a nyelvtudós siet hozzátenni, hogy ennek a megkülönböztetésnek nincsen tudományos értéke.)

Ha tehát az idegen szavakat el akarjuk különíteni a meg-

honosultaktól, akkor azt kell megvizsgálni minden jövevényszóval kapcsolatban, hogy köznyelvi szó-e, vagy nem. Köznyelv a szokásos meghatározás szerint a művelt osztályok társalgási nyelve: ez a meghatározás nem használható, mert hiszen akkor a köznyelvet a nyelv egyik rétegével azonosítanók: fából vas-karika. A köznyelvet a nyelv rétegeivel kell szembeállítanunk. köznyelvi tehát minden nyelvi jelenség, amely nem egy-egy réteghez tartozik csupán, hanem mindegyikben megtalálható; köznyelvi tehát az a szó, amely nem az irodalmi, tudományos, hivatalos, stb. nyelv sajátos szava, nem csupán a művelt vagy bizalmas társalgás vagy csak az alsó, műveletlen néposztályok nyelvében él, továbbá nem tartozik kizárólag bizonyos foglalkozás, mesterség sajátos szókészletébe. Ebből következik, hogy a köznyelvet senki sem beszéli, mert nem is beszélheti; beszélni mindenki a maga társadalmi rétegének, műveltségének megfelelő nyelven beszél. A köznyelv tehát pusztá elvonás, amelyre azonban nagy szükségünk van, hiszen pl. az idegen szavakat is a köznyelv fogalmának segítségével tudjuk megnyugtató módon megjelölni nyelvünk szókészletében.

Az idegen szavak idegen volta különféle fokú lehet. Teljesen idegennek érezzük az olyan csoportnyelvi szót (műszót, szakszót), melynek még a jelentését sem sejtjük. Ilyenek pl. az orvosi nyelvből (illetve pontosabban: szókészletből) ez a két szó: *trismus* és *dysphagia*. Csak az orvosok tudják — talán azok se mind —, hogy az első a rágóizmok erős, hosszantartó és az akarattól független görcsét jelenti, a másik pedig a garatban mutatkozó nyelési nehézségeket. Néha a szakszó mintegy kilépve szűkreszabott korlátai közül, más nyelvrétegekben is megjelenik; ez a két szó például: *injekció* és *influenza* már jóval ismertebb, mint a fentebb idézettek, minden művelt ember megérti őket, ami azt bizonyítja, hogy a művelt társalgó nyelv szavai közé számíthatók. Sőt — némi kis alakváltozással — a beszélt nyelv alsó rétegében sem ismeretlenek ma már: *inckció*, *influenza*. Szóval kezdenek terjedni a nyelvben, s hódító útjuk során már meg is szállottak néhány nyelvréteget. De előreláthatólag sohasem lesz belőlük igazi köznyelvi szó, mert patikaszagként terjesztik maguk körül tudós eredetük sajátos hangulatát. Végül, ha a jövevényszó a nyelv minden rétegében ismert és otthonos, akkor köznyelvinek tekinthető, s ezzel megszűnt idegen szó lenni. A latin *virtus* „legénykedés, hősködés“ értelemben ma már nem idegen szó, kár tehát felvenni az idegen szavak szótárába.

Ezek után nem lesz érdektelen egy kis körsétát tenni a nyelv egyes fontosabb rétegeiben, megfigyelve, hogy hol milyen szerepet játszanak az idegen szavak. Bevezetésképpen megemlítjük, hogy a nyelv felosztható írott és beszélt nyelvre, az elsőben a tudatosság és szándékosság uralkodik, a második a

legtöbb esetben éppolyan öntudatlan életmegnyilvánulásnak tekinthető, mint szívverésünk vagy lélekzésünk. Az írott nyelvben uralkodó szándék lehet a pusztán értelmi közlés, a megértetés szándéka (szaknyelv, mint pl. a tudományos, hivatalos, stb. nyelv), vagy pedig a művészi gondolat- és érzelemkifejezés esztétikai jellegű szándéka (irodalmi nyelv.). Ami a beszélt nyelvet illeti, ennek a társadalmi tagozódás szerint sok egymásba folyó rétegét lehetne megjelölni: a művelt társalgás nyelve, a félműveltek, a műveletlenek, a legalsó néposztálybeliek nyelve. Mind az írott, mind a beszélt nyelv rétegein belül megjelölhetők bizonyos sajátos szókészletek: ezeket helytelenül csoportnyelveknek szokás nevezni. Így minden tudományágnak, mesterségnek, hivatalnak megvan a maga külön szókincse, együtt élő vagy azonos életmódot folytató emberek körében is kialakul ilyen szókészlet. Ez természetesen nem külön nyelv (ezért hibás a „csoportnyelv“ elnevezés): pl. minden tudományos író a nyelvi kifejezés ugyanazon eszközeit használja, csak szókincsük különbözik, hiszen egyik orvosi könyvet ír, a másik pedig építészeti szakmunkát. A kaszárnnyák, internátusok, stb. lakói, vagy a tolvajok, hamiskártyások a társadalmi rétegüknek megfelelő nyelven beszélnek, beszédjükbe azonban sajátos szavakat szoktak keverni.

1. *A szaknyelv.* A tudományos, hivatalos stb. nyelv pontosságra és tárgyilagosságra törekszik. A köznyelvi magyar szavakat gyakran azért kerüli, mert ezeknek rendesen több értelmük van, másrészt sajátos hangulat tapad hozzájuk. Ezért kerüli pl. az orvos az *őrültség* szót: számára az őrültség éppolyan betegség, mint a többi, nincs szándékában megbélyegezni vagy kigúnyolni. Az őrültség szóban pedig — akármilyen közömbös és tárgyilagos hangon mondom ki — mindig bennerezeg valami abból a megbélyegző értelemből, amellyel ezt a szót a beszélt nyelvben használni szoktuk. Az orvos tehát segít magán, és idegen szóval nevezi el a betegséget (*paranoia*), ennek megvan az a nem megvetendő előnye is, hogy csak szakemberek értik meg, valóságos titkos szó; a be nem avatottak előtt bátran ki lehet ejteni. A tudomány tehát hangulatnélküli szavakat kedvel; az idegen szakszónak nincs hangulata, hiszen még nem tapadhatott hozzá semmiféle hangulat.

Máskor a magyar szó túlságosan tág értelmű, ilyenkor is idegen szóhoz folyamodik a tudományos nyelv. Újjászületés, hitújítás, kifolyás, megtisztulás helyett reneszánsz, reformáció, emanáció, katharsis járja, mert az idegen szavak értelme pontosan körülhatárolt, s tudományos meghatározáson nyugvó.

2. *Az irodalmi nyelv.* A (szép)irodalom esztétikai szükségletet elégít ki; érzelmeket kelt bennünk, s hangulatokat idéz fel. Gyakran használja az idegen szavakat, mert ezekhez rendesen sajátos és erős hangulat fűződik. Csak néhány

példát idézünk a fenséges és a komikus kifejezésének köréből. *Hérosz, géniusz, gigászi, káosz*: ezek a szavak hangulatuknál fogva igen alkalmasak a fenséges kifejezésére, a megfelelő magyar szavak ugyanis (pl. *hős, óriási*) sokkal jobban megkopotak a közhasználatban, semhogy ünnepélyes, emelkedett hangulatot árasztathatnának. *Curukkol, hecc, pech, smakkol*: ezek a szavak meg ellenállhatatlanul mosolygásra készítenek bennünket, mivel annak a kicsinyes környezetnek hangulatát kelтик bennünk, melyben használatosak; ha tehát komikus hatásra törekszünk, szívesen folyamodunk az efféle idegen szavakhoz.

3. *A beszélt nyelv*. A művelt társalgás nyelve választékosságra törekedve gyakran az idegen szót használja a meghonosult helyett: *korzó, kaszinó, szerenád, portré, dezsőné, vízit* előkelőbbnek látszanak, mint a megfelelő nem idegen szavak. A bizalmas társalgás és a műveletlenebb rétegek nyelve nem sokat gondol a választékossággal és finomsággal, sőt kedveli az erős hatásokat, ezért kap oly mohón a hangulatos idegen szavakon. *Echt, fals, svung, unzensírt, száft, dunszt, fess, kekk, snájdig, hercig, stímt, stímmel, strapál*, és (elsősorban fővárosi) beszélt nyelvünk rengeteg hasonló idegen szava lenne itt idézhető. E nyelv mögött sajátos lelkiség rejtőzik: tréfálkozó, gúnyolódó, gyöngé izlésű, tiszteletlen és goromba. Ez a lelkiség nagyjában azonos a világ valamennyi nagyvárosában. Az, hogy nálunk ennek a rétegnek a nyelve annyira tele van idegen elemekkel, elég sajnálatos, de igen érthető dolog, hiszen jól tudjuk, hogy fővárosunk lakossága nagyrészt idegenekből verődött össze.

Ebből a vázlatos áttekintésből kitűnik, hogy az idegen szavak használatának sokféle oka van. Nemcsak azért használunk idegen szavakat, mert a fogalom megjelölésére nincs magyar szavunk, vagy mert nem törődünk a nyelv tisztaságával, hanem sokszor stilisztikai szempontok vezetnek bennünket. A kifejezés erősítése és enyhítése gyakran kényszerít bennünket az idegen szó használatára, ezért mondunk csaló helyett *svíndler*-t, agylágyulás helyett *paralízis*-t. Olykor a magyar szó nem tudja azt a hangulatot felkelteni, melyre éppen szükségünk volna (fenséges, komikus, választékos, korfeszítő, exotikus, stb.), ilyenkor megint az idegen szó segít ki a bajból bennünket.

Az idegen szavakat külön szótárakba szokás összegyűjteni; egész sor ilyen kiadványunk van, de igen kevés közte a helyes elvek szerint szerkesztett. Valamennyiben találni nem odavaló, köznyelvi szókat (*malter, lakáj, óceán, kadét, balkon*, stb.), némelyek felvesznek ilyen szavakat is: *flabellum* nagy legyező, *eleison* könyörülj, *cruciatio* keresztrefeszítés, stb. Ez utóbbiak aligha számíthatók nyelvünk idegen elemei közé, hiszen ezzel a fáradsággal egy csomó idegen nyelv szókészleté-

nek nagy részét is bátran felvehetnők. Az „idegen szavak szótára“ címmel jelzett művek voltaképpen az átlagos műveltség-gel rendelkezők szókészletébe tartozó idegen szavakat óhajtanák összeszedni, tehát máris csak bizonyos nyelvréteg szempontjából választják ki a felveendő szavakat. Hiszen arra nem vállalkozhatnának, hogy pl. a szaknyelv minden idegen szavát összegyűjtsék; itt egyébként nem bírnák megvonni a határokat. Másik hiányossága ezeknek a szótáraknak, hogy rendszeren nem jelölik meg, milyen nyelvrétegbe tartozik az idegen szó, továbbá az értelmezés körül is akadnak bőven zavarok. Egyik — nem is műkedvelő, hanem szaktudós kezéből kikerült — szótárunkban olvassuk: *garszon*: 1. legény v. nőtlen ember. 2. pincér. Mindnyájan tudjuk, hogy a magyarban ez a szó pincér értelemben nem használatos, ez a jelentése csak a franciában van meg.

Az idegen szavak használatáról két szélsőséges felfogás néz farkasszemet egymással. Egyesek válogatás nélkül veszik üldözőbe idegen szavainkat, nem sokat vizsgálgatva, hogy milyen törekvés, szándék, cél igazolja a nyelvben jelenlétüket. Mások pedig kaput tárnak az idegen jövevények elé, s minden új szó átvételében a nyelv gazdagodását ünneplik. Az bizonyos, hogy a túlságosan merev állásfoglalás éppolyan túlzás, mint a túlzottan szabadelvű. Láttuk, hogy az idegen szónak minden nyelvrétegben megvan a maga értelme és igazolása, ezt minden esetben előbb mérlegelnünk kell, mielőtt az idegen szó használatát hibáztatnók. Egészséges nyelvművelő munkát csak akkor fogunk végezni, ha felszerelve kellő nyelvészeti és stilisztikai tudással és jártassággal nem gyomláljuk ki virágainkat is a dudvával együtt. De semmiesetre sem csatlakozhatunk azokhoz, akik ilyesmiket írnak: „Az idegen szó nem fölösleges és nem árt a légynek sem, az élet mutatja, hogy szükség van rá, ösztönszerűen kapunk rajta, sorsszerűen terjed mindenhová, céltalan ellene a harc“.

Ez bizony egy kicsit túlzó felfogás, s végeredményben abból a téves nézetből fakad, hogy a nyelv dolgaiba nem lehet belenyúlni, a nyelvben „sorsszerűen“ megy végbe minden, s mi tehetetlenek vagyunk. Holott világos, hogy az írott nyelv szándékos és tudatos tevékenységen alapul, s a nyelvművelőt elsősorban a nyelvnek ez a területe érdekli. A terézvárosi úgnők vagy a Teleki-téri napszámos beszélhet felőlünk, ahogy kedve tartja, de a tudóstól és írótól megköveteljük, hogy ne gázolja, tiporja, gyalázza, rontsa nyelvünket. Aki az íróasztalánál is „ösztönszerűen“ firkál, az nem tudós vagy művész, hanem iskolásgyerek vagy boltoslegény a titkos drámaíró mezében. Az írónak tudnia kell, hogy mi fán terem az idegen szó, s esnján kell bánnia ezzel a fűszerrel. A paprika kitűnő íz

ad egyes ételeknek, de ha marokszám szóránánk tányérunkra, ugyan élvezhetetlenné válnék a paprikácsesirke.

Nem állja meg a helyét az az érvelés sem, hogy meghonosult szavaink is idegen szavak voltak valamikor, s mi lenne a magyar nyelv ma, ha őseink is szívósan küzdöttek volna az idegen szavak ellen. Nyelvünk mai állapota merőben más, mint Szent István vagy Mátyás idejében. Ma már van megállapodott és gazdag írott nyelvünk, melyet nagy írók egész sora tett a gondolat- és érzelemkifejezés páratlan eszközévé. Szavunk annyi már, mint égen a csillag, idegenből átvett is van köztük bőven (ezek ugyanis a nyelv eredeti egyhangúságát ellensúlyozták új hangkombinációkkal — állítólag). Műveltjeink csaknem két évtizeden át látogatják a különféle iskolákat, mielőtt választott életpályájukra lépnének, s e közben állandóan olvasnak, tanulmányozzák az írott nyelvet, az irodalom és az egyes szaktudományok nyelvét. Az írott szó szinte nagyobb szerepet játszik életükben, mint az élőbeszéd — a művelt ember valószínűleg többet olvas, mint beszél, — joggal elvárható tehát, hogy nyelvi kifejezésük művelete nem lesz egészen olyan szótönszerű, mint a volgai lovasé vagy Kinizsi vitézeié lehetett. Tanulnak latinul, esetleg görögül, aztán németül, franciául, néha egész sereg nyelven olvasnak, nem esik tehát nehezükre felismerni az idegen szót, ha az valóban idegen. Egyszóval kár a mai helyzetet összehasonlítani a régi idők nyelvi állapotával, mert ebből az összehasonlításból, ha helyesen végezzük el, inkább az tűnik ki, hogy igenis, ma egészen másképpen fogadjuk az idegen szavakat, mint művelődésünk fejletlenebb korszakaiban.

Mi tehát a helyes álláspont az idegen szavak használatának kérdésében? A helyes álláspont nem lehet végletes és túlzó: az idegen szavakat nem szabad minden megfontolás nélkül, elvszerűen üldöznünk, de épen olyan hiba lenne nyakra-főre, szinte tüntetésből élni velük. Az idegen szavak mértéktelen használatától megóv bennünket a *nyelvi ízlés*, mely utálattal fordul el minden zagyva keveréknyelvtől, továbbá a *nemzeti érzés*, mely féltve őrökdi az anyanyelv tisztaságán. Emlékezzünk Kazinczy szavaira: „Az idegen szó tarkít, s elárulja szegénységünket, s a nemzeti büszkeséget igazságtalanul alázza.”

Igen veszedelmes és káros dolog tudományosnak látszó elméleteket szerkeszteni, hogy ilyenféle mondatokat igazoljunk és felmentsünk (sőt talán mintának odaállítsunk): „Sok remek plafon megrongálódott a restaurálással, mert diletánsok akarták átpucolni a freskókat”.

Ismeriük mi jól az idegen szavak szerelmeseit. Itt a divatos író, aki közönsége kétes ízlésének hódolva gondosan tele-szórja könyveit bizarr attitűdökkel és gáláns szituációkkal, s íróasztala felett aranykeretben csillog a kaján jelmondat:

„Irtsuk ki az idegen szavakat a nyelvekből: megszűnik az irodalom“. — Aztán itt a tudomány embere is, aki gyermekként örül értelmetlenül titokzatos műszavainak, s nem mondana le arról a barbár élvezetről, hogy minden mondatba két-három idegen szót bele ne gyötörjön. Dehát ezek a szavaeskák olyan tudományos színt adnak a legnagyobb ostobaságnak is! — Itt az előkelő társaságok kedvence: beszédje olyan választékos, csupa kipróbált finom szó. Szenzációs és fantasztikus! Régi típus ez, sokszor találkoztunk vele a multban, szavait is Londonban szabatja, akárcsak a ruháit. — S itt van a vidékről a fővárosba felkerült hivatalnok, aki kapva kap a pesti levegőben úszkáló sok-sok „muris“ szón, ő is „echt“ pestinek akar látszani, nem akar elmaradni a kortól...: szegény.

Bámuld meg, magyarom, ezeket a furesaságokat, de ne utánozd! Ne hallgass álprófétákra, hangzatos érvelésekre, hanem magyar érzésed sugallatát kövesd! S védsl emlékezedbe egyik kiváló nyelvészünk jelmondatát:

„Szeressük jobban a magyar szót!“

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Szaporodnak a partnerek.

Nem a kaszinók játékos-forgalmában, hanem a magyar szók seregében. A német *partner* szót magyar beszédben először a század elején hallottam tarokkozás közben egy német nevű és származású, nem egyszer németesen is beszélő pályatársamtól. Érthetőnek találtam tőle, de álmodni sem mertem volna, hogy egy pár évtized múltával annyira el fog majd terjedni nemcsak a hanyag hétköznapi beszédben, hanem az irodalmi nyelvben is, és hogy annyi jó magyar szót fog lassanként háttérbe szorítani.

Elősorolom rohamos terjeszkedésének és térhódításának néhány bizonyítékát.

Hogy a kártyajátékban, melynek nyelvéből a szó kiindult, ma kizárólag csak *partnerek* (kiejtése szerint *pártnerek*) vannak, azt ha nem szívéljük is, valahogyan megérthetjük. Hiszen a kártya nyelve telidestele van — részben nem is pótolhatatlan — német szavakkal. Hogy csak egyet említsek a német hatás erős fokának jellemzésére: ma már a *játék* és a *játszma* helyett is következetesen *párti-t* vagy *párti-t* mondanak (írni *parti-t* írnak). A kártyázásban *játéktárs-at* kellene a *partner* helyett mondanunk. A *játszótárs* szót, amelyet Kelemen Béla Kéziszótára (3. kiad.) a *Partner* fordításául a *játéktárs* mellett fölvesz, csak gyermekekre szoktuk érteni.

A kártyajátzásból a *partner* szó először bizonyára a színjátszás nyelvébe került át. A színésznek ma csak *partnere* van. Átment aztán a szó természetesen más mutatóványtermésztű foglalkozások és a sport nyelvébe is, pl. „Kiemeljük... Kallay Kristóf tatártáncát, Szilassy Nadinka és *partnere* keringőjét“ (Uj Magyarország 1942 III/1, 12. l.).

De a *partner* el van már terjedve számos egyéb fogalomkörben is. Lépten-nyomon ilyen mondatok bukkannak ugyanis szemünk elé: „Ez a béke csak akkor marad és lehet valóság, ha erős, öntudatos és egyenjogú *partnerek* kezessékednek érte“ (Budapesti Hírlap 1938 III/15, 5. l., egy német birodalmi miniszter beszédének fordításában). „Az ország áruforgalma a legjelentősebb *partnerrel*, Angliával [eddig Angolországának mondtuk!] majdnem teljesen lehetetlenné vált“ („Finnország, 1940.“ 215. l.). „Szerződést kötött [az önálló Izrael]. Még pedig igen előkelő *partnerrel*, Anglia kormányával“ (Uj Magyarország 1940 VII/7, 4. l.). „Nem konjunktúra-politika volt ez, amely aszerint lesz színvallóbb, ... amint az események, a sikerek a *partnernek* kedveznek, vagy elfordulnak tőle“ (uo. 1941 I/28. vc.). „Helsinki... nem tartja többé becsületes *partnernek* a diplomáciában se Angliát“ (uo. VII/31, 2. l.). „Anglia rögtön szembeszállt minden kontinentális [értsd: szárazföldi] hatalommal, amely erősnek és veszélyes *partnernek* látszott... az angolszász világkoalíció 1918-ban legyőzött bennünket, a veszélyes kontinentális *partner*“ (uo. 1942 I/31, 1. l., Hitler beszédének fordításában), stb. Mindezekben a helyeken a német-angol *partner* szó a mi ősrégi *fél* szavunkat szorítja ki jogából. Hitler beszédében akár az *ellenfél* is helyén lett volna. Egy magyar miniszter beszédében meg ezt olvashattam: „Nines tárgyalási *partner*“ (uo. 1940 XII/4, 4. l.)! Nines tehát *tárgyaló fél* se többé, ahogyan eddig magyarán mondtuk.

A következő mondatban jó magyarsággal *érdekelet* lehetett volna írni: „Amerika pedig ugyanazon világuralmi céloktól vezettetve, mint a másik két *partner*, kezdetlőtől fogva készen állt ugyanarra a szövetségre“ (Uj Magyarország 1942 IV/19. vc.). *Segítőtárs* helyett mondta egy miniszterünk a német szót a magyar kifejezéstől kísérve a következő mondásba: „*Partnereket, segítőtársakat* keresek e nagy [nemzeti] cél szolgáltatásban, azoknak pedig, akik nem lesznek *partnerek*, pusztulniok kell ebből az országból“ (uo. III/20, 2. l.). Megelégedhetett volna a magyar szóval, a németet azonban meg is újrázta. Német beszéd fordításában szerepel lefordítatlanul a *partner* szó ebben a mondatban: „Nekünk magunknak is alapvető érdekünk, hogy kereskedelmi *partnereinknek* jó sora [helyesen: jó soruk] legyen“ (uo. IX/10, 3. l.). A magyar *feleink* szó itt is megtette volna. Már a *hívek* helyét is kezdi a német szó kiszorítani, mint például: „Az Egyesült Államok... arra fog kényszerülni, hogy

az aranyát szétossza politikai *partnerei* között“ (uo. I/23. vc.).

Azonban ennél is tovább haladtunk. Im már a zseblámpa is *partner*: „Tárcazseblámpa fontos *partner* az elsötétítés alatt“ (Uj Magyarság 1941 VIII/3, 3. l., hirdetésben, c. h.: társ vagy kísérő). *Partner* lett az ügyvéd *ügyfeléből* is: „Néhány pillanatra még nem tanácskozott [az ügyvéd] valami belső *partnerrel*“ (H. G. Wells: Mr. Blettsworthy a kannibálok szigetén, ford. Szinnai Tivadar, 262. l.). Mi több, a szerelemben is *társak* helyett *partnerek* állanak egymással szemben: „Az emberben az értelem felülkerekedése szerelmi *partner* tudatos kiválasztásához vezetett“ (H. G. Wells „Az élet csodái“ című könyvének kevés gonddal készült, fölösleges idegen szóktól hemzsegtető fordításában, III, 901). „A nemi vágy erős, a nemi *partner* megszerzése pedig vmely [olv. valamely] okból lehetetlen“ (A Napkelet Lexikona II, 246). Még a *játék* szóval való összetételben is, ahol a rövidebb *társ* szó szinte magától kínálkoznék utótagul, azt kellett olvasnom: „Játék*partnerei* becsapták őt“ (Budap. Hírlap 1932 VII/16, 5. l.).

Igazán fehér holló számba megy, ha nagy-nagy ritkán a jóra való magyar szókkal is találkozhatni a német-angol *partner* helyett, mint például: *társszereplő* (egy mozihirdetésen láttam, 1940); „méltó *szereplőtársa* [Willy Birgelnek] a bájos... Gertrud Eysolt“ (Uj Magyarság 1941 IX/20, 8. l.); „a ... békét akaró tárgyaló*felől* hirtelen hadviselővé átalakult Japán“ (uo. XII/17, 1. l.).

Íme a német kártyaműszó így tolatkodott be egy pár év tized alatt szemem láttára a társalgási és az irodalmi nyelvbe, és sutha kerülnek helyette a jó magyar szók: *társ*, *fél*, *híve* valakinek. *ügyfél*, *érdeklő*, *játéktárs*, *szereplőtárs*, *társszereplő*. Nyolcféle magyar kifejezés szorul háttérbe egy szükségtelen idegen helyett. Ezt nevezzem én nyelvgazdagodásnak?!

Latiatuc partnereym zumtuchel mic vogmuc. Ysa — eredeti szavainkat egymás után elfelejtők vagyunk!

Zolnai Gyula.

Az igekötők.

Humoros karcolatot olvastam az egyik újságban „Tessék mondani“ címmel. Írója megállapítja, hogy kellemetlen és fűlértő, mikor az érdeklődők minduntalan ezzel a szólammal kezdik mondókájukat: Tessék mondani...! Szerinte az lenne a helyes, ha kérdezősködésünket így kezdenénk: Tessék *megmondani*...! Azután hozzáfűzi: „A magyar nyelvnek elvégre szabályai vannak, tessék azokat *betartani*.“

Tehát amikor a cikkíró megrója az egyik, inkább csak vélt hibát, ugyanakkor elköveti a másikat, németesen *betartani*-t mond *megtartani* helyett.

Kétségtelen, hogy baj van az igekötők használatával. Ezt a kérdést már Simonyi Zsigmond is tárgyalja Helyes Magyarság című munkájában és megállapítja többek között, hogy az igekötők segítségével igen sok, finom árnyalattal határozhatjuk meg az igék jelentését. Már ő is megemlíti, hogy a cselekvés bevégeződésére mutató *meg-* és *el-* igekötőket nagyon gyakran elhagyják, pl. *meg* volt halva helyett *halva volt*, elfeledtem helyett *feledtem* alakot használnak.

Ez a nyelvi divat ma különösen lábra kapott. Sokan az igekötők elhagyásával igyekeznek stílusukat eredetivé, egyénivé tenni, minthogy ez sokszor meglepő és újszerű szólásokat eredményez. Csakhogy nem minden jó, ami újszerű és meglepő. Az igekötők ugyanis, mint szorosan az igéhez fűzött határozók, megváltoztatják az ige vonzatát és jelentését. Pl. *harcol* tárgyatlan ige, *megharcol* tárgyas; *tör*, *széttör*, *eltör*, *összetör*, *megtör* rokonjelentésű szavak, mégis sok árnyalati különbség van köztük, és bizonyos vonzatokban csak az egyiket vagy a másikat használhatjuk helyesen. *Széttörte bilincseit* e helyett nem mondjuk, hogy *törte*, *összetörte* vagy *megtörte*. A síró gyerekre azt mondjuk: *eltört a mécse*. A sokat szenvedett ember *megtört*. Ilyen rokonértelmű és tövű igéknek egész sorát lehetne felsorolni. Minden nyelvnek megvan a maga szólamkincse, és ez a nyelvre is, a népre is igen jellemző. Ha ezt ok nélkül változtatgatjuk, a nyelvet rontjuk meg. A magyar igekötők szerepével kellő mértékben eddig még nem foglalkoztak, pedig ez nyelvünknek igen fontos, jellegzetes és bonyolult része.

Leggyakrabban csak helyesírási szempontból vizsgálják a kérdést, hogy mikor kell egybe és mikor kell külön írni az igét és az igekötőt. Romlott nyelvérzékű emberek igen sokszor egybefrják az össze nem tartozó kifejezéseket is, pl. *elkell menni* (*el kell menni*); *kiakarom hozni* (*ki akarom hozni*); *szétfogom törni* (*szét fogom törni*). Ez a hiba azonban a beszédben, ahol ezek a kifejezések különben is egy mondatszakaszt alkotnak, nem vehető észre. Sokkal furesább, hogy egyesek az ellenőriz igét az ellenáll és az ellenszegül mintájára igekötős szerkezetnek érzik és ilyeneket mondanak: „Majd *őrizd ellen* a fiúkat. Nem én *őriztem ellen* a dolgot.” Holott ez nem igekötős szerkezet, hanem a nyelvújítás korabeli *ellenőr* igei származéka.

Már a Himnuszban is találunk példát az igekötő elhagyására, mikor azt mondja Kölcsey: „Hányszor zengett ajkain Ozmán vad népének *Vert* hadunk csonthalmain Győzedelmi ének?” Ma megvert vagy szévert hadat mondanánk. A régi nyelvben, különösen versben akadhatunk ilyen igekötőtlen szóalakokra is, ez azonban gyakrabban bizonyítja a verselőnek a nyelvvel való birkózását, mint azt, hogy ez az eredetibb, kifeje-

zőbb és magyarosabb szólamkines. Különösen Ady után terjedhetett el az igekötő-elhagyás szokása, az ő különös és csakugyan újszerű nyelvében gyakran és rendszeresen rábukkanhatunk erre a nyelvi jelenségre. Leggyakoribb nála a *tűnik* igének és a jelzőként használt multidejű melléknévi igeneveknek a nyelvszokástól eltérő igekötő nélküli alakja. Hadd idézzek erre néhány példát: „Fejét, jussát, szívét, *kobozzák*” (A hőkölés népe); „*Fultak* itt a szívek” (Szerencsés esztendőt kívánok); „*Hunyt* szemmel gondolnék réád” (Megölelném a lányod); „*Mult* nyarak vérnyomai visznek” (Az árulás nyara); „S én feszülettel, *tört* pohárral, *hült* testtel” (Az ős kaján); „*Hunyt* szemekkel feküdj előttem” (Csak látni akartalak); „S e mostmár *karolt* városkában” (A visszahozott zászló); „Vad dühvel a *tiport* eselédek” (Város megvétele után).

Más azonban a vers és más a próza. Versben a mérték, a tömörség, a hangulatkeltő szándék újszerű kapcsolatok és szólamok keresésére kényszerítheti a költőt. De furesa és szeszatesztő, ha a prózaíró, méghozzá tudományos cikkben, ilyen szócsontkításokat végez, csakhogy stílusa eredetinek lássék. A Diárium 1942. júliusi számának egyik versbírálatában olvashatók ilyen sorok: „Tiszta hangulatai férfias kézzorítással *érnek*” (talán *fel*); „Viziói költészetünkben nem ismert fokozattal *ismertetnek*” (talán *meg*) stb. De nemcsak ezt az egy példát találjuk, hanem ez a szokás kezd terjedni újságokban, folyóiratokban és könyvekben egyaránt. Ez is az írott nyelv hibás sajátossága, mert beszéd közben — szerencsére — nem hallani.

Az igekötő-elhagyás ellenkezőjével is találkozunk, mikor a fogalmat kellően kifejező ígéhez még igekötőt is erőltetnek. Erre a nyelvhibára már Simonyi is rámutat és példákat is említ: „*Megmarasztalja* a vendéget”; „*Megtámogatják* a szabad-
elvű politikát”. Ilyen felesleges igekötővel ellátott ígéket manapság is hallhatunk és olvashatunk. Egyre ritkábban használják az *érdeklődik* valakitől valami felől ígét, e helyett inkább a *megérdeklődik* valakitől valamit, sőt valakit kifejezés járja. A fizetéseket és az élelmiszeradagokat nem elég, hogy csökkentik, hanem *lecsökkentik*; a levelet *kikézbésítik*; az írást *lerövidítik*; a feleket *kiértésítik*; a tanulókat *leosztályozzák*; a műveleteket *leegyszerűsítik*; a cikkeket *leközlök* stb.

Még furesább nyelvi hiba, mikor az átvett idegen szavakat feleslegesen magyar igekötővel nyomósítják. Pl. az árut *megrevideálják*; a beleegyezést *kiprovokálják*; a béreket *leredukálják*; a dolgokat *összekombinálják*; az árakat *megmaximálják*. Dengl János (Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus) úgy magyarázza ezt, hogy az ilyen összetételek az idegen nyelvbéli jelentés nem-ismerése miatt vetődtek össze és itt szóelégvedés történt; exportál < kivisz < kiexportál; paszíroz < áttör < átpaszíroz stb.

Hasonló, de még elterjedtebb nyelvhiba, a régi, megszo-
kott igekötőnek újjal, rendszerint németessel való felcseré-
lése. Főleg a tartós történés és a történés befejezettségének ki-
fejezésére szolgáló *meg-* és *el-* igekötő szorul háttérbe a *be-* és
a *ki-* igekötővel szemben. Betanul-megtanul, bejied-megijed,
beigér-megigér, betart-megtart, kivizsgál-megvizsgál, kiépít-
megépít, kifárad-elfárad, kitart-eltart, stb. stb. — minden nyelv-
helyességi könyvből jól ismert (helytelen-helyes) szópárok.
Ezeknek nagy része már meg is honosodott, rontva a magyar
nyelv szellemét, megmásítva a sajátos magyar szemléletmó-
dot, pedig semmi szükségünk sem volt rájuk, hiszen nem
hiányt pótolnak, hanem a régi, jó szavak rovására terjeszked-
nek és azokat verik ki helyükből.

Ezért szükséges a nyelvbe beszűrődő, fertőző csírákat
mindjárt az első jelentkezésükkor fölön csípni és kiírtani, mint
ahogy a jó orvos is megelőzni törekszik a bajt, és amint min-
den betegség kezdeti szakaszában gyógyítható leghatásosab-
ban.

Tóth József.

A jogi műnyelv rövidítései.

Még mindig sok a panasz a jogi műnyelv magyartalan-
sága miatt. Több mint hatvan esztendővel ezelőtt adta ki a
M. Tud. Akadémia Bakos Gábor tanulmányát *A magyar jogi
műnyelv kérdéséhez* címmel (Értekezések a társadalomtudomá-
nyok köréből VI. k. 7. sz. Budapest, 1880), amelyet három év
mulva *A magyar jogi műnyelv alapelvei és törvényei* (Buda-
pest, 1883, 168 l.) című kis kötete követett. Kisebb értekezéseket
mellőzve 1914-ben Sopronban jelent meg Rábel László nagy kö-
tete *Hivatalos nyelvünk* címmel (237 l.), amely a közhivatalok
magyartalanságainak megjavítását célozta. 1925-ben pedig a
kötelező használatra vonatkozó belügyminiszteri rendelettel
adta ki a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Vadnay Tibor
helyettes államtitkár munkáját *A magyar hivatalos nyelv
szabályai (a belügyi közigazgatás részére)* címmel 94 l.).

A magyar hivatali és jogi műnyelv azonban ma is hem-
zseg a magyartalanságoktól. Elnök, alperes, felperes, alispán
jegyzőkönyvekben és periratokban névelő nélkül fordul elő,
pedig a nóta helyesen mondja, hogy „Az alispán kalapomra
rózsát tett”. Német hatás alatt napjainkban is egyre romlik
nyelvünk. Csak egyetlen mondatot jelenkori műnyelvünk szó-
virágaiból. „A bíróság a felhívott törvényszakaszokra való te-
kintettel alperes felcsatolt bizonyítóiratai alapján beállította
a határnapot.” (A bíróság tekintettel az idézett törvényszaka-
szokra, az alperes mellékelt bizonyítékai alapján elhalasztotta
a tárgyalást.) Az *elnapolta* szintén németes lenne.

Most azonban csak jogi műnyelvünk két rövidítéséről

kívánok megemlékezni. Jogászok körében leggyakrabban a törvénycikk és a szakaszok fordulnak elő szóban és írásban egyaránt. Írásban a *törvénycikk* helyes rövidítése csakis *tc.*, a szakaszé pedig § lehet. Mégis mit tapasztalunk? Törvényeink hivatalos kiadásától, az Országos Törvénytártól kezdve a Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) milleniumi emlékkiadásának máig folytatólagosan évenként megjelenő kötetein át a napisajtóig a *törvénycikk* rövidítésére *t.c.*, a *szakaszéra* pedig §. használatos. Mint ahogy helytelen ma már, amióta egy szóba írjuk, a Részvénytársaságot R. T.-vel vagy R.-T.-vel rövidíteni Rt. helyett, ugyanígy helytelen a törvénycikket *t.-c.-vel* jelezni. Valamikor a törvénycikket két külön szóba írták, amikor *t. c.-vel* rövidítették. Aztán kezdték kötőjellel törvény-cikknek írni, amikor helyes volt a *t.-c.* rövidítés. Amióta azonban a *törvénycikk* szót egybeírjuk, semmi értelme sincs a rövidítést meghosszabbítani egy kötőjellel. Tudományos munkákban egyre gyakoribb a *tc.* rövidítés, de a vaskalapos hivatalos használat nem akar nyelvünk fejlődéséről és a helyesírás tökéletességéről tudomást venni. Közelegvén az évforduló, azzal instanciázunk törvényszerkesztőinkhez, hogy a jövő évtől kezdve kövessék ezen a téren is a magyar helyesírás szabályait.

Ugyanígyen főlöské a § jel után a pont. Az Akadémiai Helyesírás 266. pontjában pont nélkül tünteti föl a szakaszjelet. Ugyanakkor azonban a 262. pontban, amikor alkalmazza, pontot tesz utána. Helytelen. Jelek rövidítése után nem teszünk pontot. Milyen fonák lenne, ha a % jel vagy az idegenben oly gyakran használt & jel vagy a violinkules stb. után pontot tennénk. Igaz, hogy nyelvünk szabályai szerint a rövidítések után általában pontot teszünk, de a mértékek és a pénzek rövidítését pont nélkül írjuk, ha csupán egy betűből áll, vagy nincs benne magánhangzó. Ennek analógiájára a rövidítésjelek után is el kell hagynunk a pontot.

Csekey István.

Szerepet játszani.

Szegény Barczafalvi! Szabó Dávid! Kortársai az „idétlen szócsináló” jelzővel illették. Ma másképpen vélekedünk a nyelvújítás korának erről a szófaragójáról. Igaz, túlzó buzgalmában a szócsinálmányok tömegét zúditotta nyelvünkre. De ezek a szók nem tudtak gyökeret verni. Eltűntek, elnyelte őket az enyészet. Csak a nyelvtudomány tartja őket számon. Ám ami állta az időt, életre képesnek bizonyult, az szókincsünk szerves részévé vált. Ma alig tudnánk meglenni az efféle szók nélkül: *ima*, *naptár*, *cím*, *külföld*, *cikk*, *szerkezet*, *társadalom*, *ügyész*, *zongora*, — hogy néhányat említsünk a nagy „szócsináló” alkotásaiból. A nyelvművelés csak a befogadott szókat tartja szá-

mon, s hálával gondol Barczafalvi Szabó Dávidra. Még szabálytalan szóképzéseit illetőleg is Lehr Alberttel, a kiváló nyelvtudóssal és nyelvművelővel valljuk: „Haragudhatunk, hogy lettek, örülünk, hogy vannak!”

És vajjon mivel pótolhatnók a német *Rolle* egyértékését. a — kifogástalan képzésű — *szerep* szót? Ez a szó is Barczafalvi Szabó konyhájáról való. Ma bizony nyelvünk nemesak hogy nem tudna meglenni a *szerep* szó nélkül, de küzdenünk kell túlzott s helytelen használata ellen.

Pedig jó időbe telt, míg a *szerep* szó közkeletűvé vált. A mult század első tizedeiben még a *rollé*, *rolla* járta, mert bizony a magyar színészet lassan hódított tért hazánkban. A magyar színészet fejlődésével párhuzamosan gyorsan terjedt a *szerep*, *szerepelni* szó, a *szerepet játszani* szólás. Szinte túlzott ütemben és, sajnos, hibás irányban. Idegen mintára, a világot jelentő deszkákról meghódította magát a valóságos világot.

A német klasszikusok használták először — a XVIII. század végén — átvitt értelemben, a színpadtól távol eső személyek és cselekmények jellemzésére az *eine Rolle spielen* slangot. Nálunk a *szerepelni*, *szerepet játszani* kifejezés a kiegyezés utáni kor politikai és társadalmi életének egyik legsűrűbben használt szólásává lett. A legkevesebb szó manapság a színészek szerepjátzásáról esik, annál több az élet „szereplőiről”. Pedig ezeknek a szólásoknak a színpadtól elvont jelentésű használata idegen, a magyar lélekkel ellentétes életszemlélet megnyilvánulása. A magyar ember becsüli a színjátszást, de az élet kérdéseiben nem játszik. Nem játszik szerepet sem. Példák? Mindenki minden újságban megtalálja őket. De két jellemző adatot mégis ideiktatok. Íme: „A vallás igen nagy *szerepet játszik* a szlovákság életében” (Magyarság 1937. júl. 7.). „V. I. az összeomlás óta nagy *szerepet játszik* a jugoszláviai magyar kisebbség életében” (Pesti Hírlap 1940. márc. 29.).

A külföld beszélhet úgy rólunk, hogy döntő módon szerepelünk a Duna medencéjének kérdéseiben. Mi úgy mondjuk, hogy ezeknek a kérdéseknek a megoldásában döntő részünk van, a megoldáshoz döntő erővel szólunk hozzá. E helyett: X. államférfi nagy szerepet játszik a világpolitikában, azt mondjuk, hogy nagy súllyal munkálkodik a világpolitikában.

Hogy mily erős gyökeret vert ez az idegenszerűség nyelvünkben, mutatja az is, hogy még Lehr Albert sem akadt meg rajta. Egy negyedszázaddal ezelőtt a hibáztatott *vezetőszerpet fog betölteni* helyébe a *vezetőszerpet fog játszani* kifejezést ajánlja (MNy. XIII, 308). Pintér Jenő az első, aki — nyelvvédő könyvében — kifogásolja az efféle szerkezeteket: *Nem szerepelnek a tanúk között* (helyesen: nincsenek a tanúk között), az *áldozatok közt szerepel* (helyesen: az áldozatok közt van).

Szegény jó Szabó Dávidunk! Kiüzte az idegen szó apró ördögét, hogy méltatlan utódok szócsinálónk jó magyar szavában az idegen lélek sokkalta veszedelmesebb Belzebubját csempésszék be nyelvünkbe! Ha választanom kellene a színész *rollát játszani*-a meg a vallás *szerepet játszani*-a között. — én bizony nem habozuám s a *rollát* választanám.

Ne akarjunk hát *szerepet játszani*! Adjuk vissza a *szerplést* azoknak, akiket megillet: a színészeknek!

Loványi Gyula.

SZÉLJEGYZETEK

Ftízisz, ftizikus. — Ezt a kezdő mássalhangzótörletünk nál fogva magyar ajaknak szinte kiejthetetlen két szót a Magyar Etymologiai Szótár sietett a magyar szókincs befogadott elemének tekinteni (516. 517. l.). Kár volt ennyire sietnie. Azt kell kérdezni: van-e, ki ezt a két görög eredetű szót az orvosokon kívül ismeri? Hiszen az orvosok is annyira csak maguk körében használják, hogy a művelt magyar közönségnek alig lehetett alkalma megismerkednie velük. Mi a magyarázata tehát az *EtSz.*-e honosító buzgalmának? E kérdés megfejtésében maga a szótár vezet nyomra. Mindkét szónak cikke ugyanis ezzel kezdődik: *Sauvag.* Ez *Sauvageot* ismeretes francia Nagy Kéziszótárára utal, amely a *ftízisz, ftizikus* szavakat először vette föl a magyar szókészlet elemei gyanánt. Ennek a fölvetelnek azonban ebben a szótárban egészen különleges oka volt, amint ezt *A szerkesztő előszava* (VI. l.) nyíltan meg is vallja: „Nagy helyet adtunk a műszaki, *orvosi*, természetrajzi műnyelv szókészletének. A szótár használója előtt feltűnhet, hogy *sok olyan idegen szót is közlünk*, amelyeket a magyar nyelvhasználatban feleslegeseknek és kerülendőeknek tartunk. Ezt azért tartjuk szükségesnek, mert az ilyen idegen szavak a francia nyelvben is használatosak, de alakjuk, kiejtésük eltér a szó magyarosan hangzó alakjától. A franciául beszélő idegen ép az ilyen szavak használatában követ el gyakran hibát“. Ez a gyakorlati cél megokoltá teheti ugyan *Sauvageot* magyar-francia szótárában a fölölésleges és kerülendő idegen szóknak fölvetelét, de nem szolgálhat jogcímül arra, hogy az *EtSz.* derűre-borúra minden olyan idegen szót is a magyar szókincs elemének tekintsen és megfejtсен, amelyek csak a szaktudományok szűk körében szerepelnek és a művelt magyar közönség zöme előtt teljesen ismeretlenek. Ezek származásának magyarázatát az idegen szók szótáraitól várja mindenki, és nem a *Magyar Etymologiai Szótárban* fog róluk fölvilágosítást keresni. A német és szláv szófejtő szótárak (Kluge, Berneker) sem tartották az ilyenek fölvetelét szükségesnek, és a magyar *EtSz.*-ba való fölvetelük csak meglassítja ennek a nagyszabású műnek tető alá hozását. Okos különbségtétel elejét veszi az ilyen szükségtelenül honosító szabadelvűségnek.

Zolnai Gyula.

Körmönfont mondat szerkesztés. — A világossággal és a természetességgel homlokegyenest ellenkezik az a sajnos sokszor tapasztalható mondatfűzésinód, amely egymás fölé halmozza az egymásnak alárendelt jelzőket, illetőleg meghatározó mondatelemeket, és amely a főmondatba

annyi. mellékmondatokkal szintén megszakított mellékmondatot ékel bele, hogy ezek a főmondat folytatásával való kapcsolatnak érzését az olvasóban teljességgel megzavarják. Ilyen mesterkélt és figyelemerőltető mondatszerkesztéssel főképp tudományos művekben és hivatalos rendeletek szívegében találkozunk, de előfordul néha szépirodalmi munkában is. Íme mind a három előfordulási helyből egy-egy okulni való példa:

„E területen belül az egyes törzsek ... külön-külön szálltak meg egy-egy, a nomád életmód mellett közvetlen szomszédság esetén kikerülhetetlen törzsközi összeütközések meggátolására egymástól kisebb lakatlan zónákkal elválasztott földterületet“ (A magyar nyelvtudomány kézikönyve I. k., 7. füz., 28. l.).

„A gyülekezési jogról szóló ... számú rendeletet *felfüggesztő* ... számú rendeletben *kimondott* tilalom alól az országgyűlésen képviselt politikai pártok részéről zárt helyen tartandó politikai jellegű gyűlések kivételnek“ (Budap. Hírlap 1933 VI/11. 3. l., kormányrendeletben).

„A düh, *mely* e tehetetlen embert, *a kinek* élete csak egy szálon függött és *a ki* egy esetleges párbajban, *melyben* Crevel mindent veszthetne, semmit se kockáztat, elfogta, megrémítette a maire-t“ (Balzac: Betti néni. ford. Salgó Ernő. Klasszikus Regénytár 194. l.).

Zolnai Gyula.

Mivel lehet műtétet végezni? — Műtökéssel természetesen, feleli rá mindenki, azazhogy — amint egyszer olvastam — megfelelő módon alkalmazott villanyárammal is. Ámde ennél az új fölfedezésű műtétéző eljárásnál meglepőbbeket is olvashattam már. Lehet *hályoggal* is, *rakbélgyulladás* is „operálni“. Íme: „Egy siketnéma esetével kapcsolatban, akit *hályoggal* [!] operáltak ..., jegyzi meg a kitűnő La Mettrie“ stb. (Fürst és Moszkowski: Az élő világ esodái, fordította Fülöp Zsigmond, 12. l.). „Lilian Gisht néhány év előtt [magyarosan: néhány évvel ezelőtt] *rakbélgyulladással* megoperálták“ (Pesti Hírlap 1939 VIII/20. képes mell. 17. l.). Hanyag, németes írásmód. A hétköznapi német beszédben hallani ilyesmit: „er wurde *mit* Blinddarm operiert“ stb. Magyar ember azt mondja: *hályogja miatt, rakbélgyulladása miatt* megoperálták. Ez a *hályoggal* stbivel való operálás túlszáz azon az idegenszerű beszédmódon is, amelyet már megróttak folyóiratunkban: orvoshoz járok *a fülemmel* stb. (l. Msn. IX. 140).

Zolnai Gyula.

A „telefonál“-család térfoglalása. — Zolnai Gyulának folyóiratunkban megjelent első cikke (I. 49. 84) a *telefonál* igével foglalkozik. Azt mondja Zolnai, hogy a *telefonál* nyelvtani helyessége nem kifogásolható, ha a *telephonieren* átvételének tekintjük, s nem a *telefon* főnévből való igeképzésnek. Megállapítja azonban, hogy ha a németnek nem volna *telephonieren* igéje, mi továbbra is, mint kezdetben, magyarosan *telefonozgatnánk*.¹ Az *-ál*, *-él* képzővel ugyanis nyelvünk csupán csak igéből képez igét. Helyesebben képezett, mert az *-ál*, *-él* elavult, az élő nyelv pusztán három ilyen képzésű igét ismer (*dobál*, *ugrál*, *vetél*).² De a régi nyelv főhasználta képzőnkét jövevény igék magyarítására (*bérmál*, *csinál* stb.).

¹ A Magyar Helyesírás Szabályai szömutatójában a „*telefonál* v. *telefonoz*“ jelölést találjuk.

² A teljesség kedvéért megemlítem még az elavult s részben homályos alapszókból való *metél*, *kószál*, *kínál*, *sajnál*, stb. igét.

Ujabbán meg se szeri, se száma a főleg német közvetítéssel hozzánk került *-ál, -él* végzésű jövevény igéknek (*blamál, angazsál, konfrontál, protezsál, szabotál* stb.). Vagyis képzőnk első sorban a német *-ieren* igeképzőnek felel meg.

Zolnai fejtegetéseinek idézésére az ad okot, hogy a *telefonál*-család terjeszkedése észlelhető. Mostanában mind sűrűbben botlunk a *kartonól* szóalakba. Az Új Magyarország 1942. szeptember 4-i számában például egyik tekintélyes könyvkiadó vállalatunk két hirdetésben is *kartonálva* ajánlja a könyvet. Kétségtelenül igaza van Zolnainak: az új fogalommal csak egy jövevényt, a főnevet vegyük át, s belőle formáljuk a *-z* képzővel a valami-nek tevését, csinálását kifejező igét. Ha tehát ragaszkodunk a *karton* szóhoz, akkor ne *kartonálva*, hanem *kartonozva* vegyük a könyvet.

De fölvetődik az a kérdés is, vajjon a *karton* szó olyan jelentés-árnyalattal és hangulati elemekkel van-e telítve, hogy nem tudna meglenni nélküle nyelvünk. Magam kétségbe vonom ezt. Azt tartom, megtenné *kartonálva* helyett a *keménypapírba kötve, lemezpapírba kötve* kifejezés is. Igaz, hosszabb, mint a *kartonálva*, de bármennyire helyes is a rövidsége törekvés, nem válhat a nyelv fejlődésének zsarnokává.

Loványi Gyula.

Tömkeleg. — A nyelvújítás e szavának jelentése Czuczor—Fogarasi értelmezése szerint 'labirintus, vagyis sűrűn benőtt, tekervényes járású útvesztő kert... Átvitt értelemben szövevényes, összehanyolódott dolog, ügy, melyen eligazodni igen bajos v. éppen nem lehet'. Vörösmarty meg Jókai ezzel a jelentéssel használta. Balassa József új magyarázó szótára is ragaszkodik még a 'labirintus' jelentéshez, csak éppen a nyelvhasználat zavarodik bele vagy négy évtized óta szavunk értelmezésébe: a *tömeg* jelentésével azonosítja, nyilván a két szó rokon hangalakjának hatása-képpen.

Zolnai Gyula Félreértett szavak és szóösszezsavarások című cikkében (Msn. IX., 1) szóvá tette már ezt a botlást. Sajnos, eredménytelenül. Az újságok között egyike olasz hivatalos jelentésből (1942. VI. 9.) való az alábbi részlet: „...a hadianyag *tömkelegén* kívül 50 lövegből a *körül*-belül ugyanannyi páncélos elhárító lövegből áll”.

A jelentésbővülés és változás a nyelvi életnek egyik legfontosabb eleme, s természetesen senki sem olyan botor, hogy a fejlődés e módjának útját akarná állni. De föl kell vetnünk a kérdést: elfogadható-e a tudatlanság, a szók jelentésének nem ismerése „nyelvi tények” létrehozójának? S mivel a fordítás a Magyar Távirati Irodától ered, még egy kérdés kívánczik tollunk hegyére: nem található-e mód arra, hogy az írott szó terjesztésének ez a legfontosabb intézménye ne váljék durva nyelvi hibák elharapódzásának forrásává?

Loványi Gyula.

A rádió magyarsága. — A rádió óriási hatással van a nemzet nevelésére, mert millió és millió magyar hallgatja. Fontos tehát, hogy adásai magyarosak és érthetők legyenek, mert hibás kiszólásait a hallgatóság megtanulja és maga is alkalmazza. A hírlapok máris átveszik és használják a zagyva kifejezéseket, s valószínű, hogy a hallgatók a társalgásba is átviszik őket.

Én egy mondatban sűrítettem össze a sületlenségek egy részét. Íme a mondat:

A két nemzet kiküldöttei ünnepélyes *keretek közt kiépitették* azt a baráti *léghőrt*, melyben *kimélyithették gazdasági kapcsolataikat* úgy, hogy ezek *nagyvonalúsága és dinamikája* lehetővé teszi a termelés olyan fokozását, hogy a két állam be- és kivitele *közös nevezőre* hozható legyen.

Talán lesz valami haszna, ha a sületlenségeknek ezt a halmazát közreadom. B. Ö.

A „hinterland” magyar megfelelője. — Kénytelen vagyok rámutatni Buzás Dezső *hadakmőge* kitűnő szóajánlásának arra a fontos hibájára, hogy megint elmulasztja beilleszteni a szót a folyóbeszédbe, és az avatatlantól várja, hogy ezt kitalálja. Persze nem találják ki, tehát nem fogadják el az ajánlott szót. Hogy mondjuk pl. *hadakmőgével* ezt: a *hinterlandba* megyek, a *hinterlandból* származik, a *hinterlandi* közlekedés, stb.? B. D. persze tudja, de miért nem mondja meg nekünk? — Engem azért érdekel különösen ez a szó, mert már 25 évvel ezelőtt ajánlottam a Hinterland magyarítására: a *mögvidéket*, ugyanazon okoskodás alapján, ami most, nagyon helyesen, B. D.-t vezette. *Mögvidékre* utazik, *mögvidékről* ered, *mögvidéki* közlekedés: ezekre rájön akárki magától, de a *hadakmőge* egyébként kitűnő szó használatában nehézséget okoz a szóvégi *e* rag. Vagy fel kell sorolni az összes lehetséges vonzatokat példákban, vagy el ejteni a szót.

Kiss Sándor.

KÖNYVSZEMLE

Tiszamarti Antal: Orvosi nyelvünk helyes magyarsága.
Budapest, 1943. 306 l. Eggenberger-kiadás.

Az olyan munka, amilyenre Tiszamarti Antal vállalkozott, igen súlyos föladatot ró a szerkesztőre. Sem a szakember, sem a nyelvész nem boldogulhat egymagában. Hasznavehető teljesítményt csak kettejük egybeforró munkássága hozhat létre. Az új mű írójában szerencsésen egyesül az orvos a nyelvessel. Nyelvtörténeti ismeretei, kitűnő nyelvérzéke, stílusának kifejező ereje hivatottá teszik Tiszamartit a vállalt föladat megoldására. Alapos készségét fokozza az a munkáság, amelyet — az előszóból tudjuk meg — az Orvosi Hetilap és az Archivum cikkeinek nyelvhelyességi vizsgálójaként, „fésülőjeként”, a szerkesztőnek, Vámosy Zoltán ny. egyetemi tanárnak fölkérésére tíz év óta kifejt. (Az Orvosi Hetilap szerkesztőjének ezt az eléggé nem becsülhető cselekvő nyelvvédelmét nemes példaként állíthatjuk folyóirataink és újságjaink elé!)

Tiszamarti könyve három részre tagozódik. Tizennégy fejezetben általános természetű nyelvhelyességi kérdésekkel foglalkozik. A példákkal bőségesen kiegészített fejezetek tömören és világosan tárgyalják mindazt, amiből a nyelvhelyességi hibák serege összetevődik. Példái találóak és kiváltképpen azért becsesek, mert az orvosi nyelvből veszi őket. Nem elégszik meg

azonban a hibák föltárásával és kiigazításával, hanem minde-
niütt példákkal mutat rá a tárgyalat szóalak, szófűzés, szerkezet
helyes használatára is, elejét véve annak, hogy a hiba kiirtásá-
val a helyes használat is veszendőbe menjen. Helytelennek
tartja pl. a *kezelés* szót az efféle összetételekben: *sugárkezelés*,
rádiumkezelés, *vitaminkezelés* és helyükbe a *sugarazás*, *rá-
diumozás*, *vitaminos gyógyítás* kifejezést teszi. De megmondja
azt is, hogy nem kifogásolható a *kezelés* utótagú összetétel ak-
kor, amikor az előtag jelentése betegség vagy személy. Jó kife-
jezés tehát a *trachómakezelés*, *betegkezelés*. Mert amiképpen
a *favágás* nem azt jelenti, hogy *fával vágnak*, hanem azt, hogy
fát vágnak, azonképpen a *sugárkezelés* jelentése sem *sugárral
való kezelés*, hanem a *sugár kezelése* (23. l.). Ez a magyarázat
jellemzi Tiszamarti módszerét.

A hat fejezethől álló második csoportban stilisztikai kér-
dések tárgyal Tiszamarti, ugyanesak tömör, tanulságos szem-
léletességgel.

Legeredetibb része a könyvnek természetesen az orvosi
idegen szók és az idegenszerű kifejezések csoportja. Jóllehet azt
vallja Tiszamarti, hogy csak gyér számmal akadnak olyan
szók, amelyeket nem lehet kellőképpen magyarítani, magyari-
tásai mértéktartók, kerülnek az eredetieskedést. Javarást a köz-
nyelv szokinesséből válogatja össze őket. Ime néhány példa:
*Acut: heveny, gyors, rövid, hirtelen, váratlan, viharos, kezdeti,
friss, fenyegető, heves, válságos* (49. l.). *Indikál: javall, javasol,
helyesel, tanácsol, jönnek, hasznosnak, kellőnek, célszerűnek,
üdvösnek tart v. mond v. vall* (50. l.). *Asthma: mellszorulás*
(61. l.). *Tertiaer: harmadszakos* (nem *harmadlagos*) (62. l.). —
A nép nyelvéből valók alábbi magyaráztásai: *Hypertrophia:
dalmahodás* (59. l.), *draincső: szádlőcső* (63. l.), *aneurysma:
rerőér-odor, érodor* (61. l.). — A *carbunculus* helyébe a *fiaskelés*-t
ajánlja (61. l.), a *rhinológiá*-t pedig a *gégészet, szemészet, fülé-
szet* mintájára az *orrászat*-tal akarja pótolni, a *gégész* stb. ana-
lógijára meg az *orrász*-t ajánlja. Hibátlan képzés ugyan az
orrász, orrászat, de kérdés, meg tudnak-e gyökeresedni nyel-
viünkben, tekintve az *orr*-nak a példaként bemutatott szóktól
elütő hangulati elemeit. Azt is kétségesnek tartom, elfogadja-e
az orvosi nyelv a tudományos *hypnosis* egyértékésének az
ajánlott köznyelvi *igézés, bűrölés* kifejezést (65. l.). Igen jó a
garatmőge, gyomormőge (26. l.).

Nem akarok azonban kitérni azon kérdések elől, amelyek-
ben nem értek egyet Tiszamartival. Idegen hatásnak tulajdo-
nitja Tiszamarti az ilyen szerkezeteket: *befejezett kúra, beállott
halál*, s az alábbiakkal pótolja őket: a *kúra befejezése, a halál
beállta*. Igaz, más nyelvekben is megtaláljuk ezt a szerkezetet,
de — mint sok más egyezés — csak az egyforma gondolatjárás-
nak a jele. A régi nyelvből sok példát idézhetnénk a kifogásolt

szerkezetre, s az élő nyelvben közkeletűek a *szökött katona*, az *elnémult harangok*, a *megvert ellenség* stb. De más a *befejezett kúra*, más a *kúra befejezése*. — Téves végül az a megállapítás (246. l.), hogy az Akadémia helyesli a *dr.* címnek mondatban nagy kezdőbetűvel való írását; a Helyesírási Szabályok 8. kiadásának 222. pontja ugyanis a kis kezdőbetűvel való írást teszi kötelezővé. — Ezek az észrevételek természetesen nem érintik a könyv becsét.

Tiszamartí, töretlen utakon járva, megalkotta az orvosi hivatás nyelvhelyességi könyvét. Kíváncsok, hogy a kitűnő munka minél mélyebben hatoljon be az orvosi életbe. De nem kevésbé öhajtjuk azt is, hogy ösztönzésül és például szolgáljon más hivatások számára a maguk nyelvhelyességi könyvének megalkotásában.

Loványi Gyula.

LAPSZEMLE

A Sajtó. 1942 i. évf. 9. szám. — *Halász Gyula: Böngészés.* Nyelvhelyességi észrevételek az *aki*, *amely*-es nyelvhigításról, a hibásan használt *szembenről*, a birtokrag helytelen elhagyásáról, stb.-ről. Nyomatott szövegből való ez a mulatságos idétlenség: „A vitorlavászonból készült zöld kabátos emberben felismerték a sikkasztót.”

Debrecen. 1942. nov. 25. — *K. A.: Harc az „is” körül.* A megengedő mellékmondatban kétféle szórend használatos, egy régebbi, mely az *is*-t az ige mögé teszi, s egy újabb. Kelemen Béla „Jó magyarsága” (1906) szerint egy általánosabb, mely az *is*-t az igekező és az ige közé iktatja. A kétféle szórend jogosultságát Simonyi Zsigmond, Molecz Béla és mások a múlt és a jelen legjobb íróiból vett számos adattal igazolták.

Magyar Nemzet. 1942. nov. 13. — *Gy. Gömöri Jenő: Az „is” eseté a színházzal.* A Vígyszínház minapi próbáján történt. Egy franciából fordított darabot próbáltak. Midőn a hősnő szerepének ezt a mondatát mondotta: „Ha rossz is voltál hozzám, ha meg is kinoztál, én szerettelek”, az igazgató közbeszólt és így javította ki a szöveget: „Ha rossz voltál is hozzám, ha megkinoztál is, én szerettelek.” Az igazgató nyilván nagy tisztelettel van anyanyelvünk iránt és fontosnak tartja az *is* helyét az idézett mondatban. Ezért csak dícséret illeti őt. Más kérdés azonban az, hogy jó helyre tette-e azt az *is*-t. A továbbiakban a cikkíró ismerteti a nyelvészeknek egymással szembenálló véleményét erről a sokat vitatott szórendi kérdésről. Simonyi Zsigmond *A magyar kötőszók* c. művében tüzetesen foglalkozik a *ha... is*-féle mondatok szórendjével is. Szerinte ebben a kérdésben pusztán a nyelvérzéke senkinek sem lehet irányadó, dönteni csak a nyelvtények alapján lehet. Ezeknek tanúsága szerint pedig az *is* a megengedő mellékmondatban hol az ige után helyezkedik el (amint az igazgató kívánta), hol a hangsúlyos névszó után (a fordító nyelvérzéke szerint). Gyomlay Gyula egy, néhány évvel ezelőtt megjelent tanulmányában megállapítja, hogy a feltételes megengedő mellékmondatban az *is* általában az állítmány után helyezkedik el. Lehet azonban az *is* a megengedő mondat más helyén is, de „csak olyankor, ha a szórendeserét valami ki-

fejezett vagy lappangó ellentét kívánja." Lehr Albert és a Pintér Jenő-féle *Magyar nyelvvédő könyv* szerint a megengedő mondatban az *is* szócskának az állítmány után van a helye. — 1942. nov. 17. — *Harsányi Zsolt: Az „is” esete a színházzal.* „Az egyesek szemében jelentéktelennek látszó kérdést én igen komolyan veszem. Ha egy nemzetnek nincs nyelve, akkor nem nemzet. Ha saját nyelvét nem ápolja, akkor nem ápolja — még hozzá tragikusan sorsdöntő időben — saját fennmaradását. — Hitem szerint a Vígsházának legelső célja, értelme és kötelessége, hogy a magyar nyelvet ápolja. Minden egyéb feladata csak másodsorban következik... Ami a kérdés érdemét illeti, kétségtelennek tartom, hogy a Magyar Nemzet cikkéből kitűnőleg is az én álláspontom a helyes.” — 1942. nov. 18. — *Nomád levele az „is” kérdésében.* Igazat ad Harsányi Zsoltnak az „is” használatára vonatkozó felfogásában s ezt néhány népnyelvi példával is megerősíti. — 1942. nov. 19. — *Pass László: Az „is” szócska szórendi helye.* „Általában az a „regula”, hogy az „is” szócska a megengedő mellékmondat legfőbb, jellegzetes értelmét megszabó, úgynevezett hangsúlyos szava után következik, mert így bírja ellátni megengedő nyomatékkal.” — 1942. dec. 2. — *Gy. Gömöri Jenő: Az „is” esetének tanulságai.* Összefoglaló áttekintése az *is* kérdésben lefolyt vitának. Nagy J. Béla nyelvtanából idézi az *is* szórendjéről írt szabályt. „Van abban az idézetben valami, ami a megengedő *is* helyváltozásának okát is sejteti. Azt mondja: „Némely vidéken... a megengedő *is*-t is odateszik, ahová a kapcsoló *is*-t.” Ez a megállapítás egy jól ismert nyelvtudományi tűneményt foglal magában. A neve analógia.”

Magyarország. 1942. dec. 3. — *Féja Géza: A „leállás” és társai.* December 1-én este a rádió bemondója a következőket mondotta: „Közöljük kedves hallgatóinkkal, hogy üzemi hiba miatt kénytelenek vagyunk *leállni*”. Magyarul ezt így kellett volna mondani: „kénytelenek vagyunk műsorunkat félbeszakítani”, vagy „abbahagyni”. Hasonló magyartalanságokkal sűrűn találkozunk hivatali nyomtatványokon is. „Meg kellene indítani végre hivatalos nyelvünk reformját... Természetesen nagyon elkésünk, ha a hivataloknál kezdjük a „reformot”, alul kell kezdenünk a dolgot: a magyar nyelv oktatásának elmélyítésével”. Évtizedek óta panaszozzák az arra illetékesek, hogy a középiskolában kevés óra jut a magyar nyelv tanításának. „A szakemberek mindent a maguk szakjának szemüvegén keresztül néznek és ritkán emelkednek fel az egyetemes nevelési eszmékhez. Nem lehet meggyőzni őket arról, hogy a magyar nyelv tökéletes tudása, eredeti szerkezetének, szókincsének, szépségeinek, férfias erejének és finom árnyalatainak tökéletes elsajátítása a legnagyobb nemzetnevelő cselekedetek közé tartozik”. Talán egyetlen egy európai nemzet sem fordít ily kevés időt anyanyelvének tanítására. Az állandósuló nyelvromlás gyökeres orvoslása volna a magyar nyelv iskolai óraszámának komoly mértékű fölemelése.

Népszava. 1942. szept. 20. — *Haragos Sándor: A munkások és a magyar nyelv.* Fél századdal ezelőtt a műhelyekben még a német szó járta. Hogy ma a műhelyek nyelve magyar és a mesterszók is csaknem kizárólag magyarul hangzanak el munka közben, az a magyar munkás érdeme. A továbbiakban a cikkíró beszámol a nyomdászipar magyarosodó törekvéseiről és megállapítja, hogy ma már minden mesterségnek megvan a gazdag magyar szókincse. De elszomorító jelenségekkel is találkozunk. Van-

nak olyan munkások, akik mindennapos beszélgetéseikben túlságosan elparlagiasodnak és rákapnak az ú. n. jassznyelv és utcai zsargon használatára. Ezt számos példával bizonyítja, s valamennyit a saját megfigyeléseiből meríti. „A magyar nyelv olyan csodás szépségű, olyan zengzetes és minden magasztos érzést kifejező, hogy halálos vétek utcai jasszkifejezésekkel, tolvajnyelvvél meggyalázni. Ezt hagyjuk meg az alvilágnak”. — 1942. szept. 27. — *Száva István: Nyelv és argot.* Hozzászólás Haragos Sándor cikkéhez. Annak, hogy a tolvajnyelv szavai, kifejezésmódjai belejutnak az egész nép szókinésébe, lélektani okai vannak. Ezek ellen nem lehet amatőrnyelvészek esztetikai rosszálásával küzdeni. Az embereket nem lehet rábeszélni arra, hogy ilyen vagy olyan beszédformát használjanak. — 1942. okt. 4. — *Haragos Sándor: Csak azért is: meló!* Az akadémiákban azért vannak nyelvművelő bizottságok, s azért adnak ki nyelvészeti folyóiratokat, hogy megtisztítsák a nyelvet az idegen szavaktól. Ez a törekvés ma világjelenség. A tanulékony magyar munkások igenis kerülni fogják a tolvajnyelv csúnya szavait, ha erre jóindulatúan és szeretettel figyelmeztetjük őket. — *Száva István: Ki tévedett?* Válasz az előbbi cikkekre. Az ilyen nyelvi folyamatokat nem lehet egyszerű nyelvészeti hatalmi szóval tetszetős irányba terelni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nyelvtisztító mozgalmak munkája teljesen fölösleges.

Pesti Hírlap. 1942. szept. 17. — *Halász Gyula: „Nyelvőrültség.”* Így nevezte Vajda János az idegen szavakkal üzőt tékozlást. Van egy másik nyelvi örültség is: a nyelvi babona. A légből kapott nyelvszabályok, mondvaesinált nyelvtörvények sokszor többet ártanak a nyelvhelyességnek, mint a valóságos idegenszerűségek. Ilyen nyelvi babona az is, amely a *-va -ve* igenévi szerkezetet minden esetben magyartalannak bélyegzi, pl. az efféléket: „Kétségbe voltak esve.” „Alája van rendelve.” Több mondatból *van összetéve.* Nem mindegy: *meg van írva*, vagy: *megíratott*, avagy: *megírták.* Az utóbbi kettő történet fejez ki, a *meg van írva* pedig a cselekvés elvégeztével beállott állapotot. — 1942. okt. 22. — *Halász Gyula: Egy nyelvi babona.* Háromnegyed évszázaddal ezelőtt Barna Ferdinánd jeles nyelvészünk a M. T. Akadémiában felolvasott tanulmányában megvédte a már akkor üldözött és magyartalannak tartott *egy* névelőt. Nagyszámú példát vonultatott fel ennek a nyelvszegényítő nyelvi babonának megdöntésére. Ime közülök az egyik. „Nagy úr *egy* főispán.” — „Nagy úr a főispán. Az első valamennyi, az utóbbi pedig egy tudvalevő főispánról mondható.

Rákosi Hírlap. 1942. nov. 26. — *B. Z.: Beszéljünk magyarul.* Helytelen: Lokálba mentek mulatni. Helyesen így mondjuk: Mulatóhelyre, táncos mulatóba mentek. Ezeket a mulatóhelyeket a pesti nyelv nevezte el *lokáloknak.* Az idegen szó itt nemcsak fölösleges, nemcsak nem jelenti azt, *amire* használják, hanem németesen megrövidített, rút latin csork. A *lokálítás* a „locus” szóból képzett neve mindenféle helyiségnek. A régi deákos világban rendszeresen használták, azután divatját multá

Szárnyszerű. 1942. nov. 15. — *Gyökössy Endre: A fölöslegesen és bántóan használt „a” és „az”.* Újabban közíróink és íróink akkor is használják a határozott névelőt, amikor az fölösleges. A lapokban ilyen mondatokat olvashatunk: „A párizskörnyéki békeszerződések elvesztették „a” becsületüket s így rövidesen elvesztik „az” érvényüket is”. „Mád községben él Fadrusz Jánosné Deréky Anna, a korán elhunyt nagy magyar szob-

rásznak „az“ özvegyc.” „Ha békét akar, kergesse el „a“ kormányát.“ Olvassuk fel hangosan ezeket a mondatokat az idézőjelbe tett „a“ vagy „az“ névelővel, aztán újra a névelő elhagyásával, rögtön megérezzük, mennyivel dallamosabbá lett a mondat.

Typographia. 1942. évf. 33. szám. — *H. S.: Pesti társalgás.* A cikkíró magyar munkások ajkáról ellesett párbeszédeket közöl annak bizonyására, hogy a jassznyelv szavai mennyire elcsúfítják szép magyar nyelvünket. Minden magyarul beszélő és magyarosan érző és gondolkodó embernek szigorúan vigyáznia kell arra, hogy se a jassznyelv, se az utcai zsargon be ne fészkelje magát anyanyelvünkbe.

Új Nemzedék. 1942. nov. 24. — *Írjunk és beszéljünk helyesen magyarul!* Részletek Szécsi Ferenc „Hivatalos és köznapi nyelvünk magyartalanságai“ című legújabb munkájából. Vigyázzunk tiszta magyar beszédünkre, — erre buzdít a könyv mindenkit — kerüljük az idegen szavakat és idegenszerűségeket, küszöböljük ki a magyartalanságokat!

Vitézek Lapja. 1942. okt. 31. — *Mathia Károly: A nyelvtisztító munka — nemzetvédelem.* „Nagyon vigyázzunk arra, hogy jószándékú nyelvtisztító munkánk ne fajuljon vakbuzgósággá, nyelvi babonassággá, és ne kifogásoljunk olyan kifejezéseket, amelyek nem helytelenek, sőt nyelvünk gazdagodásának érdekeit szolgálják.“

FIGYELŐ

A NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁG ÜLÉSEI.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának 1942. évi november 25-i ülése.

Szinnyei Ferenc elnökletével jelen vannak: Rédey Tivadar akadémiai tag, Bence István Halász Gyula, Harsányi Zsolt, Ilindy Zoltán, Kodály Zoltán, Loványi Gyula, Pávó Elemér, Radó Antal és Techert József meghívott tagok. Távolmaradásukat kimentették: Alszeghy Zsolt, Nagy Miklós, Voinovich Géza. Jegyző: Putnoky Imre.

Az elnök üdvözlí a bizottság megjelent tagjait és megnyitja az ülést. „Mult ülésünk óta — úgymond — nagy veszteség érte bizottságunkat: elhunyt a klasszika filológia kitűnő művelője, Gyomlay Gyula egyetemi tanár, az Akadémia tiszteleti tagja. Mindig nagy érdeklődéssel kísérte bizottságunk működését, s régebben kitűnő cikkeivel is szolgálta a nyelvvédelem ügyét. Sokoldalú műveltsége, nagy nyelvismerete és páratlanul finom nyelvérzéke különösen alkalmassá tette őt erre a munkára. A lelkes segítőtársnak s a kedves, jó barátunk emlékét kegyelettel fogjuk örizni.“

Azt indítványozza továbbá, hogy tolmácsolja részvétét a bizottság Vikár Bélának felesége elhunytá alkalmából.

Ezután az elnök bejelenti, hogy a bizottság multkori határozata értelmében a következő beadvánnyal fordult a honvédelmi miniszter úrhoz:

„A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága örömmel látja, hogy újabban a hadi műnyelv megmagyarosításán milyen buzgalommal és lelkesedéssel dolgoznak a katonai szakemberek. Sajnos, azon-

ban azt is meg kell állapítani, hogy az új magyar műszavak közül sok nem felel meg a magyar nyelv törvényeinek és szellemének.

Nagyon kíváncsiak volna, ha egyszerű magyar hadserűgűk nyelve is — megtisztítva a sok németességtől s egyéb hibáktól — igazán magyarra lenne.

Ebben a nemzeti szempontból nagyfontosságú munkában a M. T. Akadémia Nyelvművelő Bizottsága készséggel vállalkoznék a tanácsadó és segítő szerepére, ha ezt Nagyméltóságod jónak látná és utasítaná a hadi műnyelvvel foglalkozó szervét, hogy keressen érintkezést bizottságunkkal.

A beadványt egy hónappal ezelőtt küldtük el az Akadémia elnökének, József főherceg ő fenségének kísérő iratával együtt, de választ még ezeitig nem kaptunk rá.

Putnoky Imre h. előadó ismerteti a mult ülés óta érkezett iratokat. A Péti Nitrogénművek Rt. még a nyár folyamán egy beadvánnyal fordult az Akadémiához. A részvénytársaság műanyag-kísérleti üzemében egy tejszerű és a tej fizikai tulajdonságaihoz hasonló műanyagot gyárt. Az új anyagnak a köztudatban könnyen megrögződő nevet akar adni. A Péti Nitrogénművek Rt.-nak már van egy, a köztudatba áment gyártmánya, az ú. n. *Péti só*. Ennek analógiájára az új anyagot *Péti tej*-nek szeretné elnevezni. Német műanyagnevek mintájára elnevezhetnék a német technikai szakirodalomban használatos szótagösszevonással. Az anyag polimerizálásnak elnevezett kémiai művelettel készül vinilkloridból és akrilsavas észterekből. Ha az előbb említett módon neveznék el az új anyagot, *avipo*-nak, *pelax*-nak, *polipét*-nek, *vinilac*-nak, *povinal*-nak stb.-nak keresztelhetnék. Az Akadémiától annak szíves közlését kérik, hogy melyik a legmegfelelőbb név az új műanyag megjelölésére. — A bizottság a *Péti tej* elnevezést tartja egyedül megfelelőnek. Az az ellenvetés, hogy a vásárlók ezt az anyagot esetleg összetévesztik a közönséges tejjel, nem állhat meg. A Péti sőt sem téveszti össze senki a konyhasóval, bár sószerű anyag. Mindenki tudja róla, hogy műtrágya. A szóalkotásnak az a módja, amellyel a német technikai szakirodalom az új műanyagokat szótagösszevonással elnevezi, nyelvünk szellemétől merőben idegen. Az analógiának fontos szerepe van az új szavak alkotásában, de magyar szónak csak magyar szó lehet a mintája. A *Péti tej* époly hamar belekerül majd a köztudatba, mint a *Péti só*.

A Budapesti Lawn-Tennis és Korcsolyázó Egylet elhatározta, hogy nevét a mai idők szellemének megfelelően megváltoztatja és a benne előforduló idegen szót kiküszöböli. A *Lawn-Tennis* szót a *Labdaütő* szóval óhajtja felcserélni. Mivel azonban több oldalról olyan aggodalom merült fel, hogy a *lawn-tennis* szóval megjelölt fogalmat a *labdaütő* szó nem fejezi ki hűen és teljesen, az egyesület az Akadémia véleményét kéri ebben a kérdésben. Abban az esetben, ha a *labdaütő* szó nem volna megfelelő, a „lawn-tennis” szóval jelölt fogalom kifejezésére melyik magyar szót tartja az Akadémia alkalmasnak? — A bizottság véleménye szerint a *tenisz*, *teniszeznek* szavak annyira meghonosodtak nyelvünkben, hogy kiküszöbölésük ma már lehetetlen. Hiába változtatná meg az egyesület nevét Budapesti Labdaütő és Korcsolyázó Egylet-re, tagjai továbbra is „teniszeznek”, nem pedig „labdát ütnek”. A bizottság tehát azt javasolja, hogy az egyesület nevezze magát ezentúl „Budapesti Teniszező és Korcsolyázó Egylet”-nek, a *labdaütő* szóval pedig igyekezzék kiszorítani a fölöslegesen használt „rakett” szót.

Török Bálint az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület igazgatója

az Akadémia elnökségéhez címzett beadványában az idegen szavak teljes mellőzését sürgeti. Elsősorban az iskoláknál, az egyetemenél, az egyházaknál, tehát a közművelődés előmozdítására hivatott intézményeinknél kellene megkezdeni a munkát. Az egyetemi középiskolai épületekben és épületekben magyar nyelvű feliratokat sürget, s ha nemzetközi tudományos szempontból az épületek vagy intézetek, tantermek idegen nyelvű megnevezése is szükséges vagy kívánatos, az a nagy betűkkel írott magyar szöveg után vagy alatt következzenek kisebb betűkkel vagy zárójelben. Ilyenek: klinika, biológia, matematika, filozófia, pedellus, portás, laboratórium, professzor stb. Éppen így vagyunk a kollégium, gimnázium, liceum elnevezéssel. — A bizottság elismeri a beadványban megnyilatkozó jóakaratot, de egyúttal megállapítja, hogy nyelvtisztító törekvése túlságban megy. A felsorolt idegen szavak részben nemzetközi műszók, részben olyan meghonosodott idegen szavak, amelyeknek kiküszöbölése szükségtelen.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara, mint törvényes érdekképviselői szerv azt kérdezi a Magyar Tudományos Akademiától, hogy melyik az a helyes magyar szó, a nyelv tisztasága szempontjából, amely a kisbirtokos osztály megjelölésére a legalkalmasabb és a fogalmat legjobban fedi. Az Orsz. Mezőgazdasági Kamarához ugyanis több gazda fordult az-azal a javaslattal, hogy a közhasználatban lévő *paraszt* szó helyett más, arra alkalmasabb elnevezést használjanak a kiszgazda fogalmának kifejezésére. Kifejtették, hogy a „paraszt” szó szláv eredetű, a durvaságnak és a faragatlanságnak kifejezésére szolgál, és mint ilyen nem alkalmas egy társadalmi osztály megjelölésére. Ezzel kapcsolatban vita indult meg. Egyesek a szó értelmének megváltoztatását, mások pedig alkalmasabbnak látszó kifejezés (földműves, földmivelő, kiszgazda stb.) felkarolását kívánták. — A bizottság Harsányi Zsolt, Loványi Gyula és mások hozzászólása után a következőket állapította meg: Az Országos Mezőgazdasági Kamara beadványában fölvetett kérdés inkább társadalmi, mint nyelvészeti. Nem most merült fel először, hiszen már 1915-ben, majd 1923-ban a napilapok hasábjain politikai vita folyt a *paraszt* szóról. 1915-ben a legkiválóbb közírók (Rákosi Jenő, Kenedi Géza) keltek a „paraszt” szó védelmére. Amit akkor írt Kenedi Géza erről a kérdéstről, az ma is érvényes: „Akárhogyan erőlködünk is, a történeti becsű *paraszt* kifejezés helyett jobbat, teljesebbet, magyarabbat még lámpással sem lehet találni, ha magát a föld népet, vagyis a földművelő népet élethivatása szerint vagy mint osztályt akarjuk megjelölni.” A nyelvhasználat nem igazodhatik változó politikai divatokhoz. Az kétségtelen, hogy a „paraszt” szónak van bántó értelme is, de ez még nem ok arra, hogy ezt a szót töröljük nyelvünkéből. Különben ez nem is áll módunkban. A szónak ez a sértő jelentése egyébként mostanában csökkenőben van.

Kodály Zoltán előterjeszti jelentését Almási Balogh Pál *Hasznóink magyar szavakat a zenei életben is!* c. cikkéről. A szerző túlzásba megy, amikor olyan német szókat tulajdonít a zenészeknek, amelyeket ma már nem is használnak, és sok olyan szót akar kiirtani, amely már meghonosodott. Ha megtisztítja dolgozatát ezektől a túlzásoktól, szógyűjteménye használható lesz.

A bizottság még több nyelvészeti kérdést megvitatott és örömmel vette tudomásul Harsányi Zsolt beszámolóját a magyar írók lillafüredi találkozójáról, amelyen ő is felszólalt és a kormányhatalom jelenlevő képviselőjét megkérte, hogy az állam hivatalos irataiban ne rontsa a magyar nyelvet.

A tömeges nyelvrontás ellen.

A hibát mindig egy-egy ember követi el, de az a műszaki vívmányok használata útján megezerszeresedik. Nem tekintve a szónoklást, amelynél nem műszaki vívmány, hanem a levegő rezgetésének fizikai eredménye, a meg-megránduló dobhártyák közvetítik a jó mellett a hibákat is, leginkább a sajtó, a rádió, a sokszorosító írógépek szórják világgá a kezdetben csak egy ember rovására írható nyelvrontásokat. Minthogy pedig ezek a műszaki eszközök leginkább az állam, a város és ezeknél kisebb embertársulások kezében vannak, ezeknek vezetőire hárul a felelősség a miatt, hogy egyes hibák sokszorosítása által a nemzeti nyelvet szepelők, hibák, kisebb-nagyobb romlások érik. Mit kell tehát tenniük? Az egyes hibázók fogalmazványait a sokszorosítás előtt egy-egy felülvizsgáló és javító alkalmazottnak kezén kell keresztülvezetniük.

Budapest székesfőváros közlekedési részvénytársasága már többször adott rá okot, hogy a közönség közé szórt nyelvtani, magyarsági hibák miatt a titokban maradó egy hivatalnok helyett a közleményekért felelősséget vállaló igazgatóságot ériék nagyon is megokolt vádak. Emlékezzünk csak arra az országra szóló utasításra, mely szerint a kalauznak minden kisszakaszjegynek perselybe dobása után csengenie kellett. Most is olvasható egy-két közleményük, amely nem állja a jogos bírálatot. Az egyik kiragasztott felhíváson arra figyelmeztetik a közönséget, hogy jegyét használat után tépje szét. Ez ellen az értelem nem tehet kifogást, de ellentmond a magyaros nyelvérvék. A tigrisről mondjuk, hogy áldozatát széttépi, s ebben az igében valami erőszakot vagy legalább is erőfeszítést sejtünk. Bosszantó levelet is szét szoktunk tépni, s ekkor alattomban azt értjük, hogy ha nem erőfeszítéssel, de mindenestre felfokozott indulattal cselekedtünk. Egy közönséges kis villamosjegyet azonban egyszerűen csak eltépünk.

Nem egészen felel meg ízlésünknek az a szövegezés sem, amely azt mondja, hogy a fel- és leszállás szigorúan tilos, és csökkentett világítás mellett különösen veszélyes. Inkább azt mondanók, hogy a fel- és leszállás mindenkor, de különösen csökkentett világítás esetén igen veszélyes, s azért mindenkor tilos. A szigorúságot az ilyen észszerű tilalmaknál meglehetősen feleslegesnek tartjuk.

Helyesírási hibának tartjuk, ha valaki ezt írja: 2 és 3 kisszakasz távolságra a jegyet a kalauznál lehet váltani. Milyen mondatrész az a kisszakasz? Sem elemi iskolás, sem felsőiskolás nem tudja megmondani. Hogy jelző legyen, azt kell írni: kisszakasznyi. Ha pedig úgy akarjuk hagyni, ahogy van, mint összetett szórészt a távolsággal össze kell írni.

Jó régi hiba van a kettős megállók tábláján. Azt mondja, hogy a megállott vonatok fel- vagy leszállás végett újból nem állnak meg. Ezt inkább úgy írniók, hogy a megálló vonatok az utasok fel- vagy leszállása végett nem állnak meg. Felszállani tehát ott kell, ahol (és nem: hol) a kocsis elsőízben megáll.

Nagyon sok a szepelő a különböző hivatali fogalmazványokon is. A „ha ..., úgy“, a „tulajdonát képezi“, a sok „indokolás“, a „15 napon belül“, az „összes helyiség“, az „eredetben“ és még néhány magyartalanság szinte mindennapos hibái a hivatalos nyelvnek. És ne gondoljuk, hogy a vezetők nem küzdenek ellenük. Küzdenek bizony, csak nem a megfelelő eszközzel. Mi történik ugyanis? Valamely akadémiai tag szól esetleg a főpolgármesternek. Telejeesen igazad van, okvetlenül teszek róla. És

szól a polgármesternek. Kérlek, azonnal intézkedem. És szól az elnöki osztály vezetőjének. Ez magához hívja helyettesét. Megállapodnak abban, hogy Pécsváradi Béla segédfogalmazóval fogalmaztatják meg a polgármesteri rendeletet. Jó magyar fiú, kitűnő tolla van. És minthogy az ördög nem alszik, még az is megtörténhetik, hogy magyartalanságok esúsznak be épen abba a rendeletbe, amely a magyartalanságok ellen száll síkra és felhívja az egész hivatalnoksereget, hogy magyar írásukra különösen figyeljenek. S ezután minden fogalmazó ismét csak gépbe mondja a határozatok szövegeit, a kisasszonyok ismét csak a házinyomdába küldik teleírt fehér vagy rózsaszínű papírjaikat, de mivel a fogalmazó és az írógép kisasszony jó magyarok ugyan, de saját megszokott hibáikat minden más emberhez hasonlóan ők sem veszik észre, a hivatalos hibák minden rendelet ellenére továbbra is sokszorozódnak és majdnem kiirthatatlanul burjánzanak.

Körülbelül harminc évvel ezelőtt hallottam, hogy Toldy László főlevéltárnok, a magyar irodalomtörténetből jól ismert Toldy Ferencnek fia, talán édesatyjának példáján felbuzdulva, azt az előterjesztést tette a tekintetes tanácsnak, hogy minden városi fogalmazvány felülvizsgálásával őt bizza meg, mert hát sok a hiba a hivatalos nyelvben. Persze az egész fogalmazási kar megsértődött, mert a főlevéltárnok azt jelentette ki róluk, hogy nem tudnak magyarul írni. Az előterjesztést hallgatással mellőzték. S ez akkor jó is volt, mert, mi tagadás benne, maga Toldy László sem írt szeplőtelenül. Rémitően szerette a coniunctivusokat. „Megjelent előttem Kerekes Pál ideiglenes hivatalnok, és arra kért, terjeszténem őt elő rendkívüli segélyezésre.“ Egyébként azonban a főlevéltárnok gondolata jó volt, csak nem önmagát kellett volna felülbírálnak ajánlania; a kiválasztásnak és megbízatásnak felülről kell jönnie.

Ha mindenütt, ahol sokszorosításra kerülő iratok, üres, vagy mintalapok, magyarul blankették(!) készülnek, a hivatalok vezetői kijelölnek egy-egy embert, hogy a fogalmazók és a sokszorosító gépek közé állva minden fogalmazványt helyesírás és magyarság, de meg általános érthetőség szempontjából is felülvizsgáljon, s ez kétes esetekben a Magyarosan útján a magyar nyelv szakértőivel is összeköttetésbe lép: biztosra lehet venni, hogy egy esztendő leforgása alatt nemcsak a fogalmazó személyzet értesül róla, milyen hibáit nem vette eddig észre, hanem a nyilvános bírálat is eredményesebbé válik, ha mindenkinek tudomására jön a felülvizsgáló neve és egyéni felelőssége.

Laczó Viktor.

Magyar nevű mozgóképszínházaink.

A Magyar Mozgóképüzem-engedélyesek Országos Egyesülete az 1942. év tavaszán felhívta tagjait, hogy mozijaik idegen nevét augusztus végéig cseréljék fel valami jó magyar névvel.

Örömmel vettük tudomásul ezt a kezdeményezést. Hiszen székesfővárosunk 75 mozgóképszínháza közül 44-nek volt idegen neve (61%). De milyen idegen! Hogy csak egy-két példát említsünk: *Bodográf*, *Roxy*, *Rialtó*! Már 1938-ban megírtuk, hogy mozgóképszínházaink fényírásai hatalmas lángbetűkkel égetik be a nagyközönség szemébe az értelmetlenebb-nél-értelmetlenebb idegen szavakat. De ennek most már hál' Istennek vége! A határidő lejárt, íme itt vannak az új budapesti mozinevek:

1. *Aba* (Astoria); 2. *Adria* (Admiral); 3. *Attila* (Roxy); 4. *Barlang*

(Broadway); 5. *Baross* (Bodográf); 6. *Beleznay* (Studio); 7. *Bethlen* (Hollywood); 8. *Csaba* (Savoy); 9. *Diadal* (Alfa); 10. *Duna* (Lloyd); 11. *Erzsébet* (Vesta); 12. *Hazám* (Uranus); 13. *Körönd* (Orient); 14. *Maros* (Venus); 15. *Mesevár* (Elit); 16. *Nemzeti Apolló* (Royal Apolló); 17. *Pest* (Palace); 18. *Rákóczi* (Phönix); 19. *Székelv* (Olympia); 20. *Szivárvány* (Rex); 21. *Szittya* (City); 22. *Tinódi* (Tivoli); 23. *Tisza* (Eldorádó); 24. *Toldi* (Rialtó); 25. *Ugocsa* (Astra); 26. *Újbuda* (Simplon).

A helyzet ma Budapesten a következő: 44 idegen nevű mozi közül 26 (60%) megváltoztatta nevét. Idegen nevű maradt 25%. Így az eredmény igen szépnek látszik. De csak látszik. Mert a valóság a következő:

Budapestnek van 12 bemutató mozgóképszínháza: *Atrium*, *Corvin*, *Deák*, *Forum*, *Kaszinó*, *Korzó*, *Nemzeti Apolló*, *Omnia*, *Radius*, *Scala*, *Szittya* és *Urania*. Ezek között — mint látjuk — még ma is csak kettőnek van magyar neve és csupán egynek elfogadhatóan megokolt latin neve (*Corvin*). Ezeknek kellene jó példával előljárni, de a többség előtt mégis csak az idegen az előkelő, az elsőrangú. Ő előttük nincs varázsa a magyar névnek, de mindjárt nagy a becsülete az idegennek, legyen az: „*csarnok*“, „*pince*“ vagy akár „*pince-mozi*“ is, csak idegen név legyen.

Pávó Elemér.

ÜZENETEK

N. H.-nek. A madártani irodalomban szóba került a magyar madárnevek s általában a természetrajzi nevek helyesírásának kérdése. Két szakszerű javaslat is foglalkozik a kérdés megoldásával. Az első szerint egybe kell írni minden nemzetségnevet, akárhány szóból áll, a faji jelzőt pedig külön kell írni, ha melléknév, de egybe, ha főnév. A másik javaslat nagyobb teret enged az egybeírásnak, mert a fajneveket is egybe akarja írni, vagy legalább kötőjellel. Külön csak az olyan melléknevet írja, amely nem tartozik hozzá a fajnévhez, hanem csupán alkalmi jelző. Melyik a célszerűbb a két javaslat közül?

Pusztán szakszempontról mind a kettő következetesnek látszik, ennek a megítélése azonban természetrajzi szakértők dolga. Nyelvi szempontból nézve pedig mind a két javaslatnak vannak gyengéi. Az első ellen azt az ellenvetést lehet tenni, hogy mivel ugyanaz a melléknév nemzetségnévben is, fajnévben is előfordul, ugyanazt a melléknevet némelykor egybe kell írni az utána következő szóval, máskor meg külön. Ez persze magában véve még nem volna túlságos baj, mert a magyar helyesírásnak úgysí megvan az a nem előnyös tulajdonsága, hogy a melléknevet hol egybe szoktuk írni, hol külön, pl. *zöldbab*, de *zöld pad*; *napidíj*, de *napi elfoglaltság*; *titkosrendőr*, de *titkos megbízatás*. Helyesírásunknak ezzel a sajátosságával mindenestre menteni lehetne az első javaslatnak ilyen eltérő írású madárneveit: *szürke törpepartfutó*, de *törpe kuvik*; *bűboscinege*, de *bűbos vöcsök*; *rétihéja*, de *régi cankó*; *székicsér*, de *széki léle*. Csakhogy köznyelvi szavakban kevesebb bajt okoz ez a kétféle írás, mint szakszerű elnevezésekben, mert a tanult ember megérzi és megérti, hogy a *zöldbab* szóban a gyakori használat forrasztotta egybe a két alkotóelemet, a *zöld pad* azonban gyérebbe emlegetett, alkalmi szókapcsolat, azért maradnak külön az alkotórészei. Azt is megérzi és megérti minden tanult ember, hogy a *napidíj* és a *titkosrendőr* a *diurnum* és a *de-*
tektív egységes fogalmát fejezi ki, azért egy szó, ellenben a *napi elfog-*

laltság-ban és a *titkos megbízatás*-ban a melléknévi jelző nem tapadt így hozzá a főnévhez. De azt már csak a szakember tudhatja, hogy az előbb említett madárnevekben a *törpe*, a *bübos*, a *réti* és a *széki* melléknévi jelző mikor tartozik hozzá a nemzetségnévhez, mikor faji jelző, tehát mikor kell egybeírni, mikor külön. Csak a szakember tudhatja és értheti meg, miért kell kétféleképp írni ezeket: *vízityúk*, de *ceyloni tyúk* (emehben u. i. csak a *tyúk* a nemzetségnév, amabban a *vízityúk*); *nádiposzáta*, de *mezei poszáta*; *sarlósfecske*, de *parti fecske*. Aki nem szakértő, annak ez megtanulhatatlan helyesírás. Ellenkezik a megállapodott szokással az is, hogy így írjunk: *nyírfajd*, de *siket fajd*, mert a mindennapi életben használt helyesírás az utóbbit is egybefoglalja: *siketfajd*.

A másik javaslatból sem hiányzik ugyanazon melléknév egybe- és különírásának olyan váltakozása, amelyet szakismeret nélkül nem lehet megjegyezni, noha e javaslat elvei szerint bizonyára kisebb lenne az efféle esetek száma: *örvösmedve* (egybeírva, mert egységes fajnév), de *örvös medve* (ha pl. egy barnamedvének alkalmi jelzője az *örvös* melléknév). Nincs szabályozva ebben a javaslatban a kötőjel használata. Ha már tudományos következetességre törekedve nem tartjuk meg az egybeírásnak a közkeletű helyesírásban szokásos mértékét és így akarunk írni: *alpesi-csóka*, *parlagisas*, *vetélsilád*, *kőszálikecske*, *havasigypár*, akkor miért legyen kötőjeles az *őszi-kikírics*, miért nem inkább *őszikikírics*, hiszen ez is éppúgy két szóból álló fajnév, mint amazok. A kötőjelet ez a javaslat, úgy látszik, főképp a három vagy több szóból összetett fajnevekben kívánja alkalmazni, de az elfogadott helyesíráshoz szokott szem nem szívosen barátkoznék meg az ilyen írású szövegekkel: *lupos-tengericsillag*, *cserregő-nádiposzáta*, *erdei-fülesbagoly*, *rozsdáshasú-vízirigó*.

Általában nehéz dolog a szakszerűség szempontjait a gyakorlati élet követelményeivel összeegyeztetni. A szaktudós mennél nagyobb következetességre és rendszerességre törekszik, az életben pedig tarkaságot, változatosságot, sőt összevisszaságot látunk mindenfelé. A földrajzi szakemberek is kívánhatnák pl., hogy minden ország nevét egy szóba kell írni, vagy legalább kötőjellel, mert egységes fogalmat jelöl a név, s akkor *Egyesült Államok* helyett ezt kellene írni: *Egyesültállamok* vagy *Egyesült-Államok*. A helyesírásban nem igen lehet a szaktudományoknak magukban véve jogosult szempontjait akadálytalanul érvényesíteni. De éppen azért, mert a kérdés ilyen nehéz, a helyesírásunk tökéletesítésére irányuló közös fáradozásnak sem szabad szünetelnie.

N. J. B.

Laptársainknak, íróársainknak. — Számon akarjuk tartani a napilapokban, folyóiratokban, könyvekben szétszórt nyelvújító és nyelvhelyesítő cikkeket. Az ilyen lappéldányoknak és önállóan megjelent munkáknak szíves megküldését kérjük Putnoky Imre szerkesztő címére.

Hibaigazítás. — A Magyarosan ezévi negyedik füzetének 109. lapján a 10. sorban Izabella szerint igen helyett olvasd: Biró Izabella szerint igen. A harmadik füzet 88. lapján Ádám Károly h. olvasd: Ádám Karola.

A szerkesztésért Putnoky Imre felelős, a kiadásért Gergely Pál.
Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Bpest. Tel.: 221—003.

Ellelejtett írásokból.

Százsor is megrójuk a sajtót magyartalan nyelve miatt. Pedig a sajtóban megvan a törekvés a tiszta magyarságra. A hivatali nyelv azonban nem engedett eddigi merevségéből. Az újságíró nem mer olyan pongyolán írni, mint a tisztviselő. Az újságíró nagyon jól tudja, hogy a kivívó nyelvhibákat a hozzáértő észreveszi, sőt gyakran meg is rója. A nyilvánosság nyomán ott jár a bírálat is. De a tisztviselő nyilvánossága sokkal szűkebbkörű. Az ő írásműve ritkábban kerül nyomtatás alá.

Nyelvünk általános megromlásának egyik fő okozója a hivatalos írásmód. A köztisztviselő tolla magyartalansággal szántja fel a papirost akkor is, ha magán dolgában levelet ír vagy újságcikket fogalmaz. A megszokott magyartalanságok hozzátapadnak a tollához, mint a vaspor a mágneshez. A rossz példa pedig ragadós, és a helytelen szöfűzések megmételtyezik környezetének a nyelvét is.

A legnagyobb rombolást a nép nyelvében okozza a hivatalos írásmód. A népnek ma jóval több érintkezése van a közigazgatással, a bírósággal, a pénzügyi hatósággal, mint régente. A viszonyok fejlettsége, a minden téren való haladás okozza ezt.

Alig van az életnek olyan mozzanata, amelyet ne foglalnának törvénybe, szabályrendeletbe. Ez teszi megérthetővé, miért kell az egyes embernek állandó érintkezésben lennie a hatóságokkal. A mai papiroskorszakban minden intézkedést írásban közölnek vele. A hivatalos írásból tudja meg, hogyan kell művelt módon, urasan beszélni. Meg van győződve róla, hogy a maga paraszti nyelvérzéke hibás. Úgy van jól, ahogy a jegyző úr meg a szolgabíró úr beszélnek. Azok több iskolát jártak, azok jobban tudják. Hogy a nyelv bűvárai meg éppen az ő nyelve sajtáságait lesik el és abból állapítják meg a helyes nyelvszokást, meg a magyaros beszédmodot, arról sejtelve sincs. Igyekszik tehát a maga egyszerű, józan beszédét a hivatalos nyelvből ellesett szólamokkal felcifrázni.

A magyar nép tanulékony hajlamú. Szívesen figyeli meg a művelt emberek beszédmodját és igyekszik belőle minél többet megtanulni. Természetének másik alapvonása a gőgös rátartiság: külön akar lenni környezeténél. Beszédébe olyan szavakat kever, aminőket úri emberektől hallott. Persze rosszul alkalmazza, elferdített kiejtéssel, oda nem illő értelemmel; de a hatás így is megvan, a többiek szemében megnövekszik a tekintélye.

A nép nyelvére mostanság a hivatalos nyelv van a legkárhózatosabb hatással. Azon legyünk tehát, hogy a hivatalos nyelv végre levesse a latin és főképp a német hatás békóit. A görög nemzet példája lebegjen szemünk előtt. Görögországban nem lehet köztisztviselő, aki a nyelv szabályaival nincs tisztában. Ott tehát a szakbeli tudáson kívül megkövetelik a nyelv kifogástalan ismeretét is.

Ha akad olyan magyar kormány, amelyik a magyartalanság nyűgétől megszabadítja hivatalos nyelvünket, az méltó lesz az utókor hálájára.

(Rábel László: *Hivatalos nyelvünk*. Sopron, 1914.)

MAGYAROSAN

a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának megbízásából szerkesztett és kiadott nyelvművelő folyóirat.

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 30 fillér. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a következő címre: A M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatala, Budapest, V., Akadémia-u. 4.

Putnoky Imre szerkesztő lakása: Budapest, XII., Márványutca 35. (Kéziratok, cserepéldányok, könyvek.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága.

Elnök: Szinnyei Ferenc. — Helyettes előadó és a Magyarosan szerkesztője: Putnoky Imre. — Tagok:

Az Akadémia I. oszt. részéről: Alszeghy Zsolt, Bárczi Géza, Csathó Kálmán, Csengery Ferenc János, György Lajos, Horger Antal, Horváth János, Keményfy János, Klemm Antal, Lazicius Gyula, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy József Béla, Németh Gyula, Pais Dezső, Rédey Tivadar, Sági István, Szinnyei József, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről: Hegedüs Loránt, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Nagy Miklós.

Az Akadémia III. osztálya részéről: Gombocz Endre, Mikola Sándor, Szily Kálmán, Verebély László.

A Kisfaludy-Társaság részéről: Radó Antal.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaics Raymund.

A Nyelvtudományi Társaság részéről: Techert József.

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács részéről: Harsányi Zsolt.

A Magyar Újságírók Egyesülete részéről: Tóth László.

A Magyar Rádió részéről: Cs. Szabó László.

Meghívott tagok: Bence István, Buzás Dezső, Halász Gyula, Hindy Zoltán, Juhász Jenő, Kodály Zoltán, Loványi Gyula, Márkus Miksa, Östör József, Pávó Elemér.